

Απόκρυφο;

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000284787

ΤΟ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΘΝΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ

Ο ΘΗΣΑΥΡΟΣ

ΤΩΝ

ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΩΝ

ΕΙΚΟΣΙ ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

ΜΕΤ' ΕΠΕΞΗΓΗΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΥΠΟ

Ι. Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΜΠΕΚ ΚΑΙ ΜΠΑΡΤ

1903

1426 X

σεων, ὑφ' ἃς αὐταὶ ἀνεκαλύφθησαν. Ἀληθῶς τὸ πρῶτον ἦδη μέγα πλῆθος ἀρχαιοτήτων, φορτίον τεράστιον, οἶον συνήθως δὲν δωρεῖται ἡμῖν οὐδ' ἢ πλουσιωτάτη τῶν ἀνασκαφῶν, ἀνεκαλύφθη ἐν τῇ θαλάσῃ, ἐξ ἀγνώστου πόλεως προερχόμενον καὶ πρὸς ἀγνώστου χώρας λιμένα κατευθυνόμενον. Οὕτω δὲ οἱ ἀρχαιολόγοι ἀγνοοῦντες τὴν προέλευσιν εὐρέθημεν πρὸ τῶν μνημείων τούτων ἐντελῶς ἐστερημένοι ὄλων ἐκείνων τῶν μικρῶν καὶ μεγάλων εἰδήσεων καὶ μέσων, ἅτινα ἐπικουροῦσιν ἡμῖν πρὸς ἐπιστημονικὴν ἀναγνώρισιν καὶ ἐκτίμησιν πασῶν τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν ἐξ ἀνασκαφῆς οἰασθήποτε γνωστῆς πόλεως ἢ ἱεροῦ προερχομένων. Πρὸς ὁδηγίαν ἡμῶν οὐδὲν εἶχομεν ἀρχαῖον κείμενον συγγραφῆς ἢ ἐπιγραφῆς καὶ οὐδεμίαν τῶν εἰδήσεων ἐκείνων, αἵτινες ἐξ ἐκάστης ἀνασκαφῆς ἀναπηδῶσι διαλευκαίνουσαι τὰ εὐρήματα.

Οὐδόλωσ λοιπὸν παράδοξον, ὅτι οἱ ἀρχαιολόγοι οὐδὲν ἄλλο εἶχον νὰ προτείνωσιν ἢ εἰκασίας, τὰς μὲν μᾶλλον τῶν δὲ ἀστηρίκτους.

Ἐκ τῆς ἀδυναμίας ταύτης τῶν ἀρχαιολόγων ὠφελούμενοι διάφοροι ἐρασιτέχναι ἀνεμίχθησαν εἰς τὸ ζήτημα, οὐδὲν ἄλλο ἐφόδιον φέροντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ τὴν ἀχαλίνωτον αὐτῶν φαντασίαν, οὕτω δὲ μετ' οὐ πολὺ παρέστημεν πρὸ ἀληθοῦς Βαβυλωνίας γνωμῶν!

Τὴν σύγχυσιν ἐπέτεινεν ἐπὶ μᾶλλον ὁ ἀδάμας τῶν ἀνακαλυφθέντων ἀρχαίων, τὸ ὄραϊον καὶ πλήρες χαλκοῦν ἀγάλμα, ὅπερ παρέστη πρὸ τῶν ἐρευνητῶν καὶ περιέργων ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἀνδρική καλλονῇ καὶ ἐν στάσει μηδεμίαν ὁμοιότητα παρουσιαζούσῃ πρὸς οἰονδήποτε τῶν κοι-

νῶς γνωστῶν τύπων τῶν ἀρχαίων θεῶν ἢ ἡρώων. Τίς ὁ νεαρὸς οὗτος ἀνὴρ, ἦρωας ἢ θεός; Τί ἐπιδεικνύει τοῖς θεαταῖς τὴν χεῖρα ὑψῶν; Πόθεν ἐρχεται; Τίς, πάντως δόκιμος, καλλιτέχνης ἐποίησεν αὐτόν; Τίς καὶ πότε ἦρπασε τὸ ἀγάλμα; Ποῦ ἐκομίζετο; Τίς εἰς ἕκαστος τῶν συντρόφων αὐτοῦ, μικρῶν ἢ μεγάλων, χαλκῶν ἢ μαρμαρίνων, καλῶς διατηρηδύμενων ἢ οἰκτρῶς παραμεμορφωμένων; Ἴδου βροχὴ ἐρωτημάτων, ἅτινα μάτην οἱ ἀρχαιολόγοι ἔθετον ἑαυτοῖς καὶ δι' ὧν ἀνὰ πᾶν βῆμα μάτην ἐβασάνιζεν αὐτοὺς τὸ κοινόν, οὐ δίκαιως ἐξήφθη εἰς τὸ ὑπατον σημεῖον ἢ περιογία.

Τότε δὲ ἡμεῖς ἐφηρμόσαμεν τὸ ἐξῆς σύστημα ἐρεῦνης.

Ἐσκέφθημεν ὅτι ἀδύνατον εἶναι τιλικούτον πλῆθος ἀγαλμάτων νὰ μὴ ἀφήκεν ἴχνη ἐν ταῖς ἀρχαίαις πηγαῖς, ἐξ ὧν γνωρίζομεν, ποῖαι ἀρχαιότητες ὑπῆρχον ἐν ἐκάστη τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος, ἦτοι ἐν τοῖς κειμένοις καὶ μνημείοις, οἷα π. χ. τὸ κείμενον τοῦ Πausανίου καὶ οἱ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς νομισματικοὶ ἑλληνικοὶ τύποι οἱ ἀντιγράφοντες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον πιστῶς τὰ ἐκάστην τῶν Ἑλληνίδων πόλεων κοσμοῦντα ἀγάλματα.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἐμελετήσαμεν μετὰ μεγίστης προσοχῆς καὶ ἐπιστάσεως ὅσα πλείονα ἠδυνήθημεν τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν ἀγαλμάτων, ἴν' ἀναγνωρίσωμεν τίνας θεοὺς ἢ ἡρωας ἀπεικονίζουσι, προέβημεν εἰς συστηματικὴν παραβολὴν αὐτῶν πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν ῥηθεισῶν πηγῶν ἀναφερόμενα ἐν μιᾷ ἐκάστη τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἀγάλματα. Μετὰ μακράν, ἐπίπονον καὶ ἐντελῶς ἀκαρπον μελέτην, ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν βαίνοντες, ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ἄργους, μίαν τῶν διασημοτέρων ἐστίων τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας· ἐκεῖ δὲ συνέβη ἡμῖν ὄλως τὸ ἐναντίον!

Ἐσχηματίσαμεν λοιπὸν τότε τὴν γνώμην, ὅτι ἐξ Ἄργους ἐλήφθησαν τὰ ἀρχαῖα ταῦτα, καὶ τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην ἐν ταῖς ἐφημερίσιν ὑπερασπίζοντες προείπομεν, ὅτι δυνατόν προοίσεως τῆς ἀνελεύσεως νὰ ἔλθωσιν ἐξ Ἀντικυ-

C. Waldstein, Recently discovered Greek masterpieces: The Monthly Review, London 1901 (οὐχὶ 1902 ὡς ἐτυπώθη ἐκ παραδρομῆς εἰς τὸ τέλος τῆς προηγουμένης σελίδος), No 8, May, p. 110—125. — Τοῦ αὐτοῦ, Determining a sculptor: The illustrated London News, June 6, 1903.

S. Reinach, Les fouilles sous-marines de Cerigotto: La Chronique des Arts (Supplément de la Gazette des beaux Arts), Paris 1901. 2 Mars p. 68—70 et 9 Mars p. 76—77.

E. Gardner, The bronze statue from Cerigotto: Journal of Hell. Studies vol. XXIII (1903) p. 152—156 pl. VIII, IX.

Τὰ τοῦ R. Richardson ἐν τῇ Independent (New York, 1901) γνωρίζω μόνον ἐκ τῆς περιλήψεως τοῦ American Journ. of Archaeol. 1901, p. 339.

Εἰκὼν 2.

θήρων καὶ διάφορα ἄλλα ἀγάλματα γνωστὰ ἐκ τῶν ἀρχαίων πηγῶν ὡς ἐν Ἄργει ὑπάρχοντα. Καὶ ἰδοὺ ταῦτα τὸ ἐν μετὰ τὸ ἕτερον ἀνεκλυόμενα μετὰ τινὰς ἡμέρας ἢ ἐβδομάδας καὶ κομιζόμενα εἰς Ἀθήνας! Τότε λοιπὸν πλέον ἡ γνώμη ἡμῶν, ὅτι ἐξ Ἄργους ἠρπάγησαν τὰ ἀρχαῖα ταῦτα, μετεβλήθη ἐν ἡμῖν εἰς ἐπιστημονικὴν πεποιθήσιν ἀκράδαντον.

Νῦν δ' ἐξετάζοντες τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ θέλομεν ἐφαρμόσει τὸ ἐξῆς σύστημα :

Περιγράφομεν πρῶτον ἐν πρὸς ἐν πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ εὐρήματα, ζητοῦντες συγχρόνως κατὰ τὸ δυνατὸν νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὸ ὄνομα, τὴν ἐποχὴν καὶ τέχνην ἑνὸς ἐκάστου, καὶ παραθέτοντες τὰς πηγὰς τὰς μαρτυρούσας τὴν Ἀργεῖαν αὐτοῦ προέλευσιν. Κατόπιν δέ, ἐν τέλει, συγκεντροῦντες εἰς ἐν τὰ ἐκ τῆς μελέτης ἑνὸς ἐκάστου ἐξαγόμενα συμπεράσματα, θέλομεν ἐξετάσει καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐποχῆς τοῦ ναυαγίου καὶ τῆς πιθανῆς τοῦ πλοίου κατευθύνσεως.

Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΝΑΚΑΛΥΦΘΕΝΤΩΝ

α') Τὰ χαλκᾶ ἀγάλματα καὶ ἀγαλμάτια.

1. ΠΕΡΣΕΥΣ. Τὸ ἐπὶ τῶν πινάκων I καὶ II ἀπεικονισθὲν θαυμάσιον ἄγαλμα, μεγέθους κατὰ τι μείζονος τοῦ φυσικοῦ (ὑψ. 1,94), εἶναι τὸ μόνον σχεδὸν ἀκέραιον ἐξαχθὲν ἐκ τοῦ βυθοῦ τῶν Ἀντικυθέρων. Ἀνεκλύσθη δ' ἐκ τοῦ βάθους τῶν 35 ὀργυιῶν (δηλ. μέτρων 63,70) εἰς τρία μεγάλα μέρη, — ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἀπετελεῖτο ὑπὸ παντὸς σχεδὸν τοῦ ἄνω τῆς κοιλίας μέρους, τὰ δὲ δύο ἕτερα ἐκ τῶν δύο κάτω τῆς ὀσφύος μερῶν τοῦ σώματος—καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μικρό-

τερα τεμάχια τοῦ μέσου μέρους τοῦ σώματος¹. Ταῦτα πάντα προσαρμύζουσιν ἀλλήλοις ἀκριβῶς, ὡς τὸ πλείστον κατὰ τὴν ἀνέλκυσιν ἀποχωρισθέντα ἀλλήλων, ἐλάχιστα δὲ καὶ ἐπουσιώδη σχεδὸν εἶναι τὰ μὴ ἀνευρεθέντα μέρη. Τὴν θέσιν καὶ ἔκτασιν τῶν ἐλλειπόντων δεικνύουσι κάλλιον πάσης ἄλλης περιγραφῆς πρῶτον μὲν ἢ ἐνταῦθα κατ' ἀνέκδοτον φωτογραφίαν δημοσιευομένη ὑπ' ἀριθ. 2 εἰκῶν, ἧτις παριστᾷ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ τὸ ἄγαλμα ὡς συνετέθη ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος γλύπτου κ. Καλούδη, πρὶν ἢ ὑποβληθῆ ἑῖς τὸν χημικὸν καθαρισμόν· δεύτερον δὲ ἢ ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, 1902 σελ. 147, δημοσιευθεῖσα εἰκῶν, ἧτις παριστᾷ αὐτὸ ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ὡς μετὰ τὸν καθαρισμόν συνετέθη ὑπὸ τοῦ κ. André²· τρίτον δὲ φωτογραφία, δυστυχῶς εἰσέτι ἀνέκδοτος, διατηρουμένη ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ παρὰ τῷ ἐφόρῳ κ. Β. Στάη, ἧτις παριστᾷ τὸ ἄγαλμα ἐκ τῶν ὀπισθεν καὶ ὡς εἶχε μετὰ τὸν χημικὸν καθαρισμόν καὶ τὴν πρὸ τῆς συγκολλήσεως σύνθεσιν ὑπὸ τοῦ André.]

Ὡς βλέπει τις, τὰ μὴ ἀνευρεθέντα μικρὰ τεμάχια εἶναι ἐκ τῶν ὑπὸ τὸ στήθος, ἄνω τοῦ ὑπογαστρίου καὶ περὶ τὴν ὄσφιν μερῶν, πλὴν μικροῦ τεμαχίου τῆς ἀριστερᾶς βάσεως τοῦ τραχήλου, ἐτέρου τοῦ ἄνω προσθίου μέρους τοῦ δεξιῦ μηροῦ καὶ τρίτου τοῦ κάτω μέρους τῆς ἀριστερᾶς κνήμης. Ἐπομένως ἡ συγκόλλησις τῶν ὑπαρχόντων μερῶν ἦτο εὐκόλος καὶ ἀσφαλῆς. Λυστυχῶς ὁμοίως ὁ Γάλλος καλλιτέχνης ἀντικαταστήσας τὰ ἐλλείποντα τεμάχια δι' ὕλης καθ' ὅλα ὁμοχρόου τῆ τοῦ ἀγάλματος, δὲν ἐδήλωσε διὰ τινος οἰουδήποτε τρόπου, ὡς ἄλλως ἦτο λίαν εὐχερῆς, τὰς συμπληρώσεις αὐτοῦ. Οὕτω νῦν ὁ ὀφθαλμὸς ἀδυνατεῖ παντελῶς νὰ διακρίνῃ ἄνευ τῆς βοήθειας τῶν φωτογραφιῶν, τίνα τὰ πρόσθετα ταῦτα μέρη.

Ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς ἐξεταζομένη ἢ ὑπὸ

¹ Ἡ σαρφεστέρη ἀπεικόνισις τοῦ ἀγάλματος ἐν τεμαχίῳ εἶναι ἢ ἐν Monthly Review (London) 1901, No 8 May, plate I καὶ V.

² Τὴν εἰκόνα ταύτην σαρφεστέρην ἰδὲ καὶ ἐν τῇ Illustration (Paris) 1902, No 3112, σελ. 316.

τοῦ κ. André γενομένη συγκόλλησις δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἐπιτυχῆς, μόνον δὲ ὡς πρὸς τὴν συμπλήρωσιν τῶν ὑπὲρ τὸ ὑπογαστριον μερῶν, τῶν γόμφων καὶ κυρίως ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ δεξιῦ ποδὸς δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία τις. Ἀληθῶς ὁ μέγας δάκτυλος τοῦ ποδὸς τούτου, ὁ μὴ πατῶν νῦν ἐντελῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ βάρου, δεικνύει ἀσφαλῶς ὅτι ἄλλοτε ὁ ποὺς οὗτος ἐφέρετο κατὰ τι μᾶλλον πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ δὴ πλησιέστερόν τι τοῦ ἀριστεροῦ ποδός.

Ἀντιθέτως πρὸς πάντα σχεδὸν τὰ λοιπὰ χάλκινα ἀγάλματα τῶν Ἀντικυθέρων, τὸ παρὸν ἔφερεν ἐλάχιστα θιθάσσια προσφύματα (ἰδὲ τὴν φωτογραφίαν, ἐξ ἧς ἐλήφθη πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ ἢ εἰκῶν 2, ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν κατωτέρω παρεντιθεμένην ἐνταῦθα εἰκόνα τὴν δεικνύουσαν πῶς εἶχε πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ ἢ κεφαλὴ ἐτέρου χαλκοῦ ἀγάλματος), ἦτο δ' ἴσως δυνατὸν νὰ περιορίσῃ τις τὸν καθαρισμόν εἰς ἀπλουστέραν ἀφαίρεσιν τῶν φθορᾶν δυναμένων ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐπενέγκωσιν ἀλάτων, χωρὶς νὰ προσφύγῃ εἰς τὰ ἰσχυρὰ χημικὰ μέσα, ὧν ἐγένετο χρῆσις καὶ ἄτινα ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα ἐν μέρει μὲν τὴν βλάβην τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγάλματος, ἧτις πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ διετηρεῖτο ἀρκούντως¹, ἐν συνόλῳ δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς ὠραίας ἀρχαίας πρασίνης κατιώσεως (patina). Οἱ νῦν ἐν χρήσει, ἐκ μακρᾶς πείρας, τρόποι καθαρισμοῦ τῶν χαλκῶν νομισμάτων πολλὰ ἠδύναντο νὰ διδάξωσι πρὸς μείζονα σωτηρίαν τοῦ ἀγάλματος, ὅπερ μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν χημικῶν μέσων προσεκτίσαστο ἀπεχθῆς μέλαν χροῶμα. Τὸ νῦν πρασινωπὸν πῶς χροῶμα τοῦ ἀγάλματος ὀφείλεται εἰς εὐφυᾶ τίνα ἐπίχρισιν καὶ ἐν μέρει ἀναζωπύρησιν ὑπὸ τοῦ André τῶν μετὰ τὸν χημικὸν καθαρισμόν ἀπομεινάντων λευπάνων τῆς ἀρχαίας ὠραίας κατιώσεως.

Ἄλλ' ἐν τῷ συνόλῳ δύναται τις νὰ εἴπῃ, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν ἀτέλειαν τῶν ἐν Ἑλλάδι

¹ Ἰδὲ Ἐφημ. Ἀρχ. 1902 σελ. 150.

μέσων, ὅτι ὁ συντελεσθεὶς καθαρισμὸς τούτου, μάλιστα δὲ τῶν λοιπῶν ἐξ Ἀντικυθέρων χαλκίνων ἀγαλμάτων, παρουσιάζει πλείονα πλεονεκτήματα ἢ ἐλαττώματα.

Ὡς βλέπει τις, τὸ ἀγαλμα τοῦτο, πάντως τὸ κάλλιστον πάντων τῶν μέχρι ἡμῶν περιωθέντων ἀρχαίων χαλκῶν ἀγαλμάτων, εἰκονίζει νεαρὸν ἄνδρα, ἡλικίας 25 περίπου ἐτῶν (οὐχὶ δέ, ὡς κατὰ κόρον ἐγράφη, *ἔφηβον*), ἰστάμενον ἀφελῶς, ἄνευ τινὸς ἐπιδείξεως ἢ θεατρικῆς ἐμφάσεως. Βαίνει δὲ στερεῶς ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, φέρων τὸν δεξιὸν κατὰ τι πρὸς τὰ ὀπισθεν καὶ ἐπ' ἄκρων τῶν δακτύλων ἐλαφρῶς πατοῦντα. Τὴν δεξιὰν χεῖρα προτείνει καὶ ὑψοῖ μέχρι σχεδὸν τῆς γραμμῆς τοῦ μετώπου, οὐχὶ δὲ «*μικρὸν τι ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν*», ὡς ἐγράφη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς φωτογραφίας τοῦ πίνακος I, ἣτις κατ' ἀναπόδραστον ἀνάγκην, ἕνεκα τῆς νῦν ἐν στενῇ καὶ ἀκαταλλήλῳ αἰθούσῃ προσωρινῆς ἰδρύσεως τοῦ ἀγάλματος, ληφθεῖσα ἐκ τοῦ πλησίον καὶ ἐξ ἐπιπέδου οὐχὶ ἰσοῦψοῦς τῷ ἐπιπέδῳ τοῦ βήθρου, δεικνύει ἀπατηλῶς τὴν χεῖρα μικρὸν τι ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ὑψουμένην (πρβλ. τὴν εἰκόνα 2 καὶ τὰς λοιπὰς πρὸ τῆς συγκολλησεως ληφθεῖσας εἰκόνας καὶ φωτογραφίας).

Ἡ χεῖρ αὕτη δὲν τείνεται πρὸ τοῦ προσώπου τοῦ ἀγάλματος ἢ πλησίον αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπομακρύνεται αὐτοῦ πολὺ πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐκτὸς τῆς γραμμῆς τῶν ὀφθαλμῶν, ἀφίνουσα τῷ εἰκονιζομένῳ ἐντελῶς ἐλευθέραν τὴν θέαν τοῦτο δὲ σαφέστατα καταδεικνύει ὅτι τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ ὁ νεαρὸς ἀνὴρ ἐκράτει ἐν τῇ χειρὶ, δὲν προετεινέτο πρὸς *προσφορὰν* ἀλλὰ πρὸς διαρκῆ καὶ ἤρεμον *ἐπίδειξιν* καὶ εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ καλύπτῃ ἀπὸ τοῦ θεατοῦ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὸ πρόσωπον τοῦ ἐπιδεικνύοντος, ὅστις μετ' ἀτενοῦς, ἀλλ' ἠρέμου προσοχῆς βλέπει πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ θεωμένου τὸ ἀντικείμενον, ὡσεὶ ψυχολογῶν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐντύπωσιν, ἣν προξενεῖ τὸ ἐπιδεικνυόμενον (ἰδὲ πίνακα I).

Ὅτι δὲ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἦτό τι σχετικῶς βαρὺ πρᾶγμα, ἐξάγεται ὄχι μόνον ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς μελέτης τοῦ σχηματισμοῦ τῶν νεύ-

ρων καὶ μυόνων τῆς δεξιᾶς χειρὸς καὶ τοῦ βραχίονος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πρὸς τὰ ὀπισθεν, χάριν τῆς ἰσορροπίας, μικρῆς κλίσεως τοῦ ὅλου σώματος τοῦ ἀγάλματος (πίναξ II), ἣτις ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ νομισθῇ, ὑπὸ τινων τῶν φρονούντων ὅτι τὸ κρατούμενον ἀντικείμενον ἦτο λίαν ἐλαφρὸν, ὅτι κακῶς ὁ André ἔστησε τὸ ἀγαλμα. Τὸ πέλμα ὅμως τοῦ ἀριστεροῦ ποδός σαφέστατα διδάσκει, ὅτι τὸ ἀγαλμα εὐρίσκεται νῦν ἀκριβῶς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτοῦ στάσει.

Τὸ σχῆμα τοῦ ἀντικειμένου, ἢ τοῦ μέρους αὐτοῦ, ἀφ' οὗ ἐκράτει αὐτὸ ὁ νεαρὸς ἀνὴρ, ἦτο *περίπου στρογγύλον*, ὡς σαφῶς διδάσκει ἡ θέσις τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς, ὧν ὁ μὲν ἀντίχειρ, ὁ παράμεσος καὶ ὁ μικρὸς συγκροτοῦσιν αὐτὸ ὑποκείμενοι γαμψῶς καὶ ὑποβαστάζοντες αὐτὸ ἀσφαλῶς, ἄνευ ἀνάγκης τεχνικῆς τινος προσκολλησεως, οἱ δὲ λοιποὶ δύο ἐπιτεθειμένοι εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος δάκτυλοι φέρουσιν εἰς τὰ ἄκρα αὐτῶν ἀνὰ ἓνα στρογγύλον σχεδὸν κόμβον μετάλλου, δι' ὧν ὁ καλλιτέχνης προσεκόλλησε τὸ ἰδιαιτέρως χυθὲν ἀντικείμενον, ὅπερ ὡς ἐκ τοῦ βάρους αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ ἀποσπασθῇ πρὸς τὰ κάτω ἐκ τῶν δύο τούτων ὑπερκειμένων δακτύλων.

Ἡ ἀριστερὰ χεῖρ κατέρχεται ἠρέμα παραλλήλως τῷ σώματι, ἐκράτει δὲ ἄνευ τινὸς προσπάθειας ἀντικείμενον ἀπολεσθέν, σχήματος δὲ— ὡς πειραματικῶς ἀπεδείχθη καὶ σαφέστατα δεικνύει τὸ σχῆμα τοῦ μεταξὺ τῶν δακτύλων καὶ τῆς παλάμης κενοῦ, —λεπίδος ξίφους, γυμνοῦ ἢ ἐν κολεῷ, πλάτους δὲ 0,37 καὶ πάχους 0,9, οὗ ἡ λαβὴ πάντως ἦτο ἐστραμμένη πρὸς τὰ κάτω, ἐκτὸς τῆς χειρὸς, ἐνῶ ἡ κάτω ἄκρα ἐφέρετο πρὸς τᾶνω (πρβλ. τὴν οὕτω πως κρατοῦσαν τὸ ξίφος χεῖρα τοῦ Περσέως, ἐν *Ἀρχ. Ἐφημ.* 1889 σελ. 97). Στυλίσκος δὲ, προσηρμοσμένος καὶ νῦν εἰς τὸν μικρὸν δάκτυλον τῆς χειρὸς ταύτης τοῦ ἀγάλματος, ἐχρησίμευε πρὸς ἀσφαλῆ καθήλωσιν καὶ στερέωσιν τῆς λεπίδος ἢ τοῦ κολεοῦ ἐν τῇ χειρὶ. Οἰουδήποτε ἄλλου σχήματος ἀντικείμενον, π.χ., ῥάβδος στρογγύλη κηρυκείου, στλεγγίς ἢ τι τοιοῦτον, ἢ *ἀδυνατεῖ ἐντελῶς νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ κενὸν τῆς χειρὸς, ἢ εἰσερχόμενον ἀφίνει ἄνω*

καὶ κάτω μέγα κενόν, ὅπερ σαφέστατα καὶ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας διδάσκει, ὅτι ἀδύνατον νὰ εἶχε τοιοῦτον σχῆμα τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ περιέβαλλεν ἡ χεὶρ αὕτη, ἡ σχηματίζουσα σαφέστατα περιβλήμα λεπίδος ξίφους.

Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀγάλματος εἶναι κατεσκευασμένοι ἐξ ὑαλώδους ξένης λευκῆς ὕλης, τὴν κόρην καστανόχρουν ἔχοντες νῦν μετὰ τὸν χημικὸν καθαρισμὸν, πρότερον δέ, καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, κυανίζουσάν πως. Πρόσθετοι ἐπίσης ἀλλ' ἐκ μετάλλου εἶναι καὶ αἱ θηλαὶ τῶν μαστῶν.

Τὸ ὄλον δὲ τῆς ἐκφράσεως τῆς κεφαλῆς, μικρόν τι πρὸς τὰ δεξιὰ κλινούσης, καὶ τῆς στάσεως τοῦ σώματος ἀποπνέει ἄφατόν τι, ἀφέλές, ζωηρὸν καὶ ἀνεπίδεικτον θέλητρον ῥωμαλέας, αὐτάρκους καὶ μᾶλλον ἢ κατ' ἀνθρώπον καλλονῆς, πάντως ἥρωός τινος, ἄνευ ἐμφάσεως ἰσταμένου καὶ ζωηρῶς μετ' ἄκρας εὐγενείας ἀτενίζοντος πρὸς τὸν θεώμενον τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδεικνυόμενον πρᾶγμα, ὅπερ ὡς αἴφνης εἰς μέσον παρελθὼν παρουσιάζει ἡρέμα, ὡσεὶ ἀναμένων νὰ ἴδῃ τὴν ἐντύπωσιν, ἣν πρόκειται τοῦτο νὰ προξενήσῃ τῷ θεατῇ.

Ἡ καλλιτεχνικὴ ἐπεξεργασία τοῦ σώματος καὶ ἰδίως τῶν ἄκρων αὐτοῦ εἶναι τι θαυμάσιον τὴν τελειότητα, πάντως δὲ ἀριστουργημά τι τοῦ τελειοτάτου καὶ μᾶλλον πεπειραμένου τῶν ἐργαστηρίων τῆς ἐν χαλκῷ ἀγαλματοποιίας, οἷον π. χ. παρεδόθη ἡμῖν τὸ τοῦ Λυσιππου. Ἡ δ' ἐντύπωσις ἦν προξενεῖ τὸ κάλλος αὐτοῦ εἰς πάντα τὸ πρῶτον θεώμενον τὸ ἄγαλμα, ἐντύπωσις ἦν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀποδίδουσι καὶ αἱ τελειότατα τῶν μέχρι τοῦδε φωτογραφιῶν, εἶναι τοιαύτη, ὥστε οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου πρωτοτύπου ἑνὸς τῶν ἀρίστων καλλιτεχνῶν τῶν χρόνων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Ἴνα ὁμως ἀσφαλέςτερον κριθῇ καὶ βαθμολογηθῇ ἡ καλλιτεχνικὴ αὐτοῦ ἀξία καὶ θέσις, εἶναι, φρονῶ, ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον νὰ γνωρίζωμεν, τίνα καὶ ἐν τίνι δράσει ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ὁ καλλιτέχνης. Οἱ κατὰ κόρον ἐπαναλαμβάνοντες ὅτι, ἵνα κρι-

νωμεν περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας ἔργου τινός, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ γνωρίζωμεν, τίνα καὶ τί δρώντα παριστᾷ, ἀλλ' ὅτι ἀρκεῖ αὐτοῖς πρὸς τοῦτο ἡ μελέτη τῶν λεπτομερειῶν τῆς τέχνης αὐτοῦ, ὑποστηρίζουσι πρᾶγμα εἰς ἐμὲ ἐντελῶς ἀκατανόητον. Δὲν δύναμαι ἀληθῶς νὰ ἐννοήσω, πῶς, δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν τὸ μέγεθος τῆς δεξιότητος καὶ ἐπιτυχίας τοῦ καλλιτέχνου, χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν τί ἀκριβῶς ἐσκόπει νὰ εἰκονίσῃ.

Πλείσται προετάθησαν μέχρι τοῦδε γνώμαι περὶ τοῦ τίνα παριστᾷ τὸ ἄγαλμα. Οἱ παραστάντες κατὰ τὴν ἀνέλκυσιν αὐτοῦ ἐκάλεσαν αὐτὸ ἀμέσως « Ἀπόλλωνα ἢ Ἑρμῆν » (ἴδε σελ. 4). Ὁ δ' ἐν Πειραιεὶ πρῶτος εἰσορμησας εἰς τὸ κομίσαν τὸ ἄγαλμα πλοῖον ἐγχώριος ἀρχαιολόγος ἔγραψε χαρακτηρίζων αὐτὸ ὡς « ἀσφαλῶς Ἑρμῆν », τὴν δὲ γνώμην ταύτην συνεμερίσθησαν εὐθύς οἱ πλείστοι τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ τῶν ἔξω αὐτῆς ἀρχαιολόγων, παραλληλίσαντες μάλιστα αὐτὸ πρὸς τὸν Ἑρμῆν τοῦ Πραξιτέλους καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς δημῶδη καταστήσαντες τὴν ὀνομασίαν ταύτην.

Ἡ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐντυπώσεως, ἀνεπαρκοῦς ἦ καὶ ἐπ' οὐδεμιᾶς μελέτης ἢ καὶ ἐσφαλμένων προὑποθέσεων ὡς πρὸς τὰ ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ ἀγάλματος ἀντικείμενα στηριχθεῖσα ὀνομασία αὕτη τοσοῦτον ἐπεκράτησε πανταχοῦ, ὥστ' ἐδέησεν ἐπὶ ἔτος καὶ πλέον, ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1901¹, νὰ παλαίσω δημοσίᾳ κατὰ τῆς γνώμης ταύτης, μέχρις οὗ κατορθώσω νὰ ἐγκαταλειφθῇ αὕτη καὶ λησμονηθῇ ὑπὸ πάντων. Διαρκούσης τῆς πάλης οἱ ἀντίπαλοί μου ἔφθασαν μέχρι τοῦ νὰ ἐξαγγείλωσι διὰ τῶν ἐφημερίδων, ὅτι ἀνεκάλυψαν ἐν τοῖς Ἀντικυθηραϊκοῖς λειψάνοις αὐτὸ τὸ κηρύκειον τοῦ « Ἑρμοῦ » ! Δέν μοι ἦτο ὁμως δύσκολον νὰ καταδείξω ἀμέσως, ὅτι τὸ « κηρύκειον » ἐκεῖνο τοῦ χαλκοῦ ἀγάλματος οὐδὲν ἕτερον ἦτο ἢ εἰς τῶν *ξυλίνων* ἤλων τοῦ πλοίου, ὧν ἀπειράριθμοι ἐκομίσθησαν ἐξ Ἀντικυθέρων εἰς Ἀθήνας, ἥλος φέρων ἴχνη χαλκοῦ

¹ Ἰδὲ τὸ ἐν τῷ Ἄστει τῆς 31 Ἰανουαρίου 1901 ἄρθρον μου « Τὸ χαλκὸν ἄγαλμα, ἄγαλμα Περσέως κρατοῦντος κεφαλὴν Μεδοῦσης ».

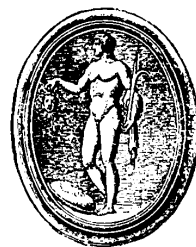
ἐκ τυχαίας προσκολλήσεως πρὸς ἕτερα χαλκᾶ ἀντικείμενα ἐν αὐτῷ τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλοι ἀρχαιολόγοι, Ἕλληνες καὶ ξένοι, προέτειναν διαφόρους ἄλλας ὀνομασίας. Οὕτως ἐκάλεσαν αὐτὸ Πάριον τὸ μῆλον τῆ Ἀφροδίτῃ προσφέροντα (Σκουλούδης, Β. Στάης, Θ. Φιλαδελφεύς) ἀθλητὴν φιάλην ἢ στέφανον ὑψοῦντα ἐν τῇ δεξιᾷ (Bourchian) ἀθλητὴν μῆλον κρατοῦντα ὡς ἄθλον ἀγῶνος, ἢ καὶ Ἀριστόρικον τὸν Καρύστιον τὸν Ἀλεξάνδρου σφαιροστήν, περὶ οὗ παρεδόθη (Ἀθηναίου Α', 34 α) ὅτι «Ἀθηναῖοι πολίτην ἐποίησαντο διὰ τὴν τέχνην καὶ ἀνδριάντα ἀνέστησαν» (Watzinger?) ἄγαλμα ἐπιτύμβιον συνοδευόμενον ὑπὸ κυνός, ἀπολεσθέντος νῦν, πρὸς ὃν θὰ ἐδείκνυεν ἐκ τῶν ἀνωθεν σφαιραν ἢ διτυρίτην ἄρτον (une galette) ἢ πτηνόν τι (Th. Reinach) ἔφηρον ὑψοῦντα σφαιραν (Π. Καββαδίας) θύτην (sacrificateur: Sal. Reinach) νεαρὸν νικητὴν ἀθλητὴν λαμβάνοντα νῦν μόλις στέφανον ἐκ τῶν χειρῶν Νίκης προσερχομένης, ἀλλ' ἀπολεσθείσης (H. Lechat) ἀθλητὴν συλλαμβάνοντα σφαιραν μόλις πρὸς αὐτὸν ῥιφθεῖσαν («in the act of catching a ball that has been thrown to him»: E. Gardner). Τέλος δ' ἐκάλεσέ τις τὸ ἄγαλμα ..... Ἀποξυόμενον ῥεμβάζοντα!

Ἄλλ' οὐδεμία τῶν γνωμῶν τούτων δύναται ν' ἀντιστῆ οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον εἰς τὴν πραγματικὴν ἐξέτασιν, πέποιθα δ' ὅτι οὐδεὶς τῶν ξένων ἀρχαιολόγων θὰ ὑπεστήριξε τοιαύτας γνώμας, ἂν ἐμελέτα αὐτὸ τὸ πρωτότυπον καὶ δὲν ἐβασίλειτο ἐπὶ μόνων τῶν παραμορφουσῶν τὸ ἄγαλμα ἀτελῶν, μέχρι τοῦδε, φωτογραφιῶν καὶ τῶν ἐσφαλμένων πληροφοριῶν, αἵτινες ἐδόθησαν ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ τὸ ἄγαλμα ἐκράτει ἐν τῇ ἀριστερᾷ. Ἄλλως δὲ ἐπὶ τίνας, ἐρωτῶ, μνημείου ὁ Πάρις ἢ τις ἄλλος προσφέρει τι οὕτως ὑψῶν τὴν χεῖρα; τίς σφαιροβόλος ἢ σφαιρολήπτης ἀκίνητε καὶ ἀδρανεῖ οὕτω τελείως; τίς σφαῖρα ἀθλητοῦ οὕτω μικρά; ἢ ποῖον μῆλον τόσον μέγα; Ἄν δὲ ὁ ἦρωας ἡμῶν ἐπεδείκνυε διτυρίτην ἢ τι ἄλλο εἰς κύνα, ὁ κύων οὗτος ἔδει πάντως νὰ εἶναι πε-

ρωτὸς καὶ δύο μέτρα ὑπὲρ τὸ ἔδαφος μετέωρος, ἵνα κατορθοῖ νὰ βλέπῃ αὐτόν, ὡς ἔδει, ὁ ἐπιδεικνύων ἢ προσφέρων αὐτῷ ταῦτα. Τίνα τέλος σχέσιν δύναται νὰ ἔχη πρὸς πάντα τὰ προταθέντα ὀνόματα τὸ ξίφος, ὅπερ ἀσφαλῶς ἐκράτει ἐν τῇ ἀριστερᾷ τὸ ἄγαλμα; ἢ ποῖον ὁμοίου τύπου ἢ ὁμοίας στάσεως ἀρχαῖον μνημεῖον ἤδυνήθη τις νὰ ἀναφέρῃ πρὸς ὑποστήριξιν μιᾶς οἰασθήποτε τῶν ἀνωτέρω γνωμῶν; Οὐδέν, διότι καὶ οὐδὲν τοιοῦτον ὑπάρχει.

Ἡμεῖς ὅμως ἐγνωρίζομεν καὶ γνωρίζομεν, ὅτι ὑπάρχει εἷς καὶ μόνος ἀρχαῖος τύπος πιστῶς ἀντιγράφων τὸ ἐξ Ἀντικυθέρων ἄγαλμα. Πολυάριθμα δηλαδὴ νομίσματα τοῦ Ἄργου, δακτυλιόλιθοι καὶ ἀγγειογραφίαι εἰκονίζουσι τὸν Ἀργεῖον ἦρωα Περσέα ἀκριβῶς ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ ἐξ Ἀντικυθέρων ἀγάλματος. Συμφωνοῦσι δ' οὕτω πιστῶς πρὸς ἀλλήλα καὶ εἶναι τόσῳ πολυάριθμα τὰ μνημεῖα ταῦτα, ὥστε οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἀντιγράφουσι, εἴτε πιστῶς εἴτε καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐμπνεόμενα, ἐν καὶ τὸ αὐτὸ χαλκοῦν ἄγαλμα, περίφημον πάντως, οἷον βεβαίως θὰ ἦτο καὶ τὸ τοῦς πάντας αὐθωρεῖ νῦν γοητεῖον ἄγαλμα τῶν Ἀντικυθέρων.

Εἰκὼν 3.

Τῶν μνημείων τούτων παρεντίθενται (ἐν μεγεθύνσει τὸ πλεῖστον) τινὰ ἐνταῦθα ἐκλεγόμενα ἐκ πολλῶν ὁμοίων:

α) Δακτυλιόλιθος (Εἰκ. 3) νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Φλωρεντίας¹, ἀντιγράφων πιστῶς

τὸ ἡμέτερον ἄγαλμα ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῶν ποδῶν, τὴν κλίσιν τῆς κεφαλῆς κτλ., μετὰ μόνης

¹ S. Reinach, Pierres gravées, pl. 56, 34³ (Gori II, 34, 3—Wicar t. II pl. 14 S.). Ὡς πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν δράττεται ὁ ἦρωας τῆς κεφαλῆς παράβαλε καὶ τὸν ἠραῖον ἀνάγλυφον δακτυλιόλιθον (Εἰκ. 4) τοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου (Furtwängler, Beschreibung der geschn. Steine im Antiquarium No 11083), πρὸς δὲ ἐκεῖνον τοῦ Ermitage τῆς Πετρούπολεως, τὸν ἐν Furtwängler, Die Antiken Gemmen pl. LVIII, 1, καὶ τὴν καθ' ὅλα ὁμοίαν τοιχογραφίαν ἐν ταῖς Notizie degli scavi 1897, p. 36, fig. 5.

Εἰκὼν 4.

τῆς διαφορᾶς ὅτι ἔλλείπει ἐπαρκoῦς χώρου ἐπὶ τοῦ δακτυλιολίθου ἢ τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδοῦσης φέρουσα χεὶρ εἰκονίσθη ἀναγκαίως εἰς μικρότερον ὕψος. Ἡ ἀριστερὰ φέρει τὴν ἄρπην ἐπίσης τὴν λαβὴν ἔχουσαν πρὸς τὰ κάτω, ἀλλ'

Εἰκὼν 5.

ἵνα ἐπὶ τοῦ μικροῦ δακτυλιολίθου κατασταθῇ σαφεστέρα, εἰκονίσθη βαινoῦσα ἔμπροσθεν καὶ οὐχί, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος, ὀπισθεν τοῦ πῆχεως τῆς χειρός. Τὸ δὲ περὶ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἱμάτιον καὶ ἢ ἐπὶ τοῦ ἐδά-

φοῦς κατακειμένη ἀσπίς εἶναι, ὡς θέλομεν ἶδει, συνήθεις προσθῆκαι πάντων σχεδὸν τῶν ἀντιγραφῶν τοῦ ἀγάλματος, οἵτινες δὲν θέλουσι νὰ φαίνωνται ἀπλοῖ τεχνολόποι (plagiaires) δουλικῶς ἀντιγράφοντες τὸν ἀρχαῖον τύπον.

β') Νόμισμα (Εἰκ. 5) Ἄργους¹ αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Ὁ αὐτὸς τύπος, ἔχων ἐπίσης τὴν φέρουσαν τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδοῦσης δεξιὰν χεῖρα εἰς μικρότερον ὕψος τῆς τοῦ ἀγάλματος, ὄχι ὅμως τόσον ἔλλείπει χώρου, ὅσον ἔνεκα τῆς συνήθους ἀνάγκης (περὶ ἧς ἰδὲ κατωτέρω) τῆς ὑπὸ τοῦ σφραγιδογλύφου παρενθέσεως, μεταξὺ τῆς χειρός καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἥρωος, τῶν γραμμάτων ΡΓ τῆς περιθεούσης τὸν τύπον ἐπιγραφῆς Α-ΡΓ-ΕΙΩΝ.

Εἰκὼν 6.

γ') Δακτυλιολίθος (Εἰκ. 6) δημοσιευθεὶς τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Maffei² ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ καρδινάλιου Otthoboni, πιστῶς δὲ ἀντιγράφων τὸ ἐξ Ἀντικυθήρων ἄγαλμα ὡς πρὸς τὸ ὕψος τῆς δεξιᾶς χειρός, τὴν θέσιν τῶν ποδῶν, τὴν κλίσιν τῆς κεφαλῆς κτλ. Προσθῆκαι ὅμως τοῦ

ἀντιγραφῶς δακτυλιογλύφου εἶναι ἢ κυνῆ, τὸ ἱμάτιον καὶ ἢ συνήθως παρακειμένη ἀσπίς τροποποίησιν δ' ἀσήμαντον ὅλως παρουσιάζει καὶ ἢ ἀριστερὰ χεῖρ.

δ') Δακτυλιολίθος (Εἰκ. 7) τοῦ Μουσαίου τῆς Νεαπόλεως¹ (μετὰ τῆς νεωτέρας ἐπιγραφῆς ΔΙΟΚΚ), εἰκονίζων τὸν αὐτὸν τύπον τοῦ Περσέως, ἀλλ' ἄνευ κυνῆς, κατοπτρικῶς δὲ ἀνεστραμμένον.

Εἰκὼν 7.

ε') Νόμισμα ἀνέκδοτον Ἄργους (Εἰκ. 8) ἐν τῷ Νομισμ. Μουσειῷ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ αὐτὸς τύπος, ἐπίσης κατοπτρικῶς ἀνεστραμμένον καὶ

Εἰκὼν 8.

μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι, κατ' ἔθος συνηθέστατον τοῖς σφραγιδογλύφοις τῶν νομισμάτων, πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἐνθεν καὶ ἐνθεν τοῦ τύπου κενοῦ πεδίου ἢ μὲν τὴν ἄρπην φέρουσα δεξιὰ (δηλαδὴ πράγματι ἢ ἀριστερὰ) ἀπομακρύνεται τῆς παραλλήλου τῷ σώματι θέσεως, δεξιὰ δὲ προσηρητήθη τῷ τύπῳ ἱμάτιον τοῦ ἥρωος πληροῦν τὸ κενὸν τοῦ πεδίου.

ς') Νόμισμα (Εἰκ. 9) Καραλλίας τῆς ἐν Κιλικίᾳ τῇ Τραχείᾳ², εἰκονίζον Περσέα ἔχοντα τὴν δεξιὰν ἀκριβῶς εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος, εἰς ὃ καὶ τὸ ἐξ Ἀντικυθήρων ἄγαλμα. Διαφέρει δὲ μόνον, ἐκ τῆς συνήθους περὶ τὰς ἀντιγραφὰς ἀμελείας τῶν

Εἰκὼν 9.

¹ Gargiulo, Recueil des monuments du Musée National. Naples 1867 vol. III pl. 6.—Πρβλ. Reinach, Pierres gravées p. 166, note 1.—M. Müntz, Précurseurs, p. 192.—Ἐτερον ὅμοιον ἰδὲ παρὰ Furtwängler, Beschreibung, No 4243, καὶ (κατενόησιον ὅμως) No 4239.—Ὁμοιον ἀκριβῶς τύπον, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐστραμμένον, ἰδὲ ἐπὶ ἐτέρου δακτυλιολίθου παρὰ Gravelle II pl. 71=Reinach l. c. planche 80.

² E. Babelon, Inventaire de la collection Waddington No 4722.—British Mus. Catal., Lycaonia, Isauria and Cilicia p. 47, 3.

¹ Ἐν τῷ Cabinet des médailles τῶν Παρισίων καὶ ἀλλαχοῦ.

² Gemme antiche figurate, Tom. IV, tab. 25.

σφραγιδολύφων τῆς ἐποχῆς, εἰς ἣν ἀνήκει τὸ νόμισμα (χρόνοι Ὁρβιανῆς καὶ Μαξίμου 222-238 μ. Χ.), ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῶν ποδῶν. Σπουδαιότατον εἶναι τὸ ὅτι ὁ σφραγιδολύφος χαράξας πρῶτον τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ νομίσματος, τὸ δὲ πρῶτον αὐτῆς ἂ θέσας ἐξ ἀβλεψίας εἰς τὸν χώρον ἔνθα ἔδει νὰ χαράξῃ κατόπιν τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης, ἀφήκε καὶ ἀνάγκην

κενὴν τὴν χεῖρα, ἣτις οὕτω παρουσιάζει ἀνοικτούς τοὺς δακτύλους, οὓς βλέπομεν οὕτως ἀκριβῶς ἐν ἣ διαθέσει καὶ τοὺς τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης ἀπολέσαντας δακτύλους τοῦ ἀγάλματος τῶν Ἀντικυθέρων.

ζ) Ἀγγειογραφία (Εἰκ. 10)¹. Τύπος οἷος περιπου ὁ τοῦ νομίσματος τῆς Καραλλίας ὡς πρὸς τὸ ὕψος τῆς χειρὸς καὶ τὴν θέσιν τῶν ποδῶν, ἀλλὰ μετὰ τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης ἐν τῇ δεξιᾷ

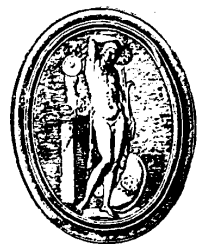
καὶ μετὰ τινος μικρᾶς παραλλαγῆς ὡς πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν κρατεῖ ἐν τῇ ἀριστερᾷ τὴν δρεπανομάχαιραν. Ὁ plagiaire οὗτος ἀγγειογράφος, θέλων νὰ καλύψῃ τὴν ἐκ τοῦ ἀρχαίου πρωτοτύπου ὑπεξαίρεσιν τοῦ τύπου, ἐκόσμησε τὸν ἥρωα διὰ πτερωτῆς κυνῆς, ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς ἠρημένης, διὰ πτερωτῶν πεδίων καὶ γλαμύδος.

η) Δακτυλιόλιθος (Εἰκ. 11) τοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου². Ἀντίγραφον τοῦ Περσέως τῶν Ἀντικυθέρων κατενώπιον. Πιστῶς ἀποδίδεται ἡ

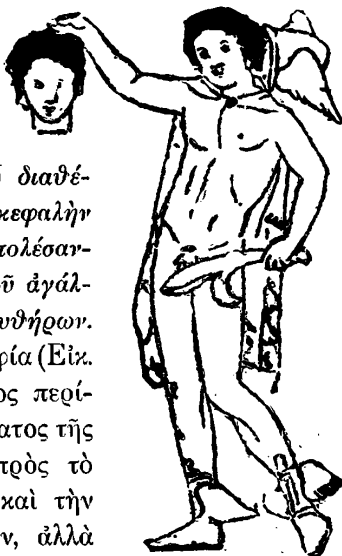
θέσις τῶν ποδῶν, ἡ τοῦ ὅλου σώματος καὶ τὸ ὕψος τῆς δεξιᾶς χειρὸς. Μόνον δ' ἐλλεῖπει χώρου (ὁ λίθος ἐξικνεῖται μέχρι τῆς ἀσαφῶς ἐπὶ τῆς εἰκόνης φαινομένης ἐσωτερικῆς γραμμῆς) ὁ καλλιτέχνης ἔκαμψεν ὀλίγον τι πρὸς τὰ ἔσω τὴν φέρουσαν τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης χεῖρα, διὰ δὲ τὴν δρεπανομάχαιραν, ἵνα εἶναι ὁρατὴ καὶ σαφῆς, ἡναγκάσθη νὰ μεταβάλῃ ὀλίγον τι τὴν θέσιν τῆς κρατούσης αὐτὴν ἀριστερᾶς.

θ) Δακτυλιόλιθος (Εἰκ. 12) τοῦ Μουσείου τῆς Φλωρεντίας¹, ἀντιγράφον, ἐπίσης κατενώπιον, πιθανῶς τὸ αὐτὸ ἐξ Ἀντικυθέρων ἀγαλμα, μετὰ τῆς σπουδαίας ὅμως καὶ χαρακτηριστικῆς διαφορᾶς ὅτι ἔνεκα τῆς δι' ἓνα οἰονδήποτε λόγον προσθήκης, εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ τύπου, ἀγαλματίου ἐπὶ βάσεως καὶ τῆς συνεπείᾳ τῆς προσθήκης ταύτης παντελοῦς ἐλλείψεως χώρου πρὸς ἀπεικόνισιν τῆς δεξιᾶς τοῦ ἥρωος ἐν τῇ συνήθει αὐτῆς θέσει ὁ καλλιτέχνης ἐπενόησε τὴν ἄλλως πρὸς τὴν καλλιτεχνίαν ἀντιβαίνουσαν τροποποίησιν, καθ' ἣν ὁ ἥρωος ὑψοῖ τὴν δεξιὰν ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ἀφίνων νὰ κατοπτρίζεται ἡ ἐν αὐτῇ κεφαλὴ τῆς Μεδούσης ἐν τῇ παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ κειμένη ἀσπίδι, ἐν ἣ ὁ ἥρωος ἀκινδύνως — κατὰ τὸν γνωστὸν μῦθον — φαίνεται βλέπων τὴν κεφαλὴν ταύτην.

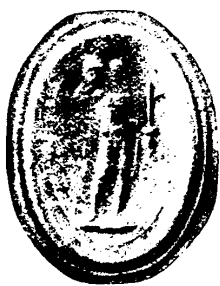
Ὡς βλέπει τις, πάντα τὰ παρατεθέντα μνημεῖα, ἐξαιρέσει τοῦ σπουδαίαν τροποποίησιν ὑποστάτως τελευταίου ἀντιγράφου, εἰκονίζουσι τὸν Ἀργεῖον ἥρωα οὐχὶ φοβούμενον νὰ ἀτενίσῃ αὐτὸς τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης, τοῦτου δ' ἔνεκα ἀποστρέφοντα τὴν κεφαλὴν — ὡς ἐν τῇ σειρᾷ τῶν μνημείων περὶ ὧν κατωτέρω —

Εἰκὼν 12.

Εἰκὼν 10.

Εἰκὼν 11.

¹ Διεθνῆς Ἐφημ. Νομισμ. Ἀρχ. Τόμ. 7' σ. 154.

² Furtwängler, Beschreibung n° 2470.

¹ Furtwängler, Die antiken Gemmen, Taf. 42, 4.—Gori, II, 34, 5—Reinach, Pierres gravées pl. 56.—Ἐτερον ὅμοιον δακτυλιόλιθον ἐν Βερολίῳ ἰδὲ παρὰ Furtwängler, Beschr. n° 3102, πρβλ. καὶ N° 4238.—Ἐτερον ὅμοιον τὴν παράστασιν, ἀλλ' ἄνευ τοῦ ἀγαλματίου ἰδὲ παρὰ Reinach l. c. pl. 127 (= Orléans I, 94—Gaedechen, ἀρθρον Gorgo ἐν Ersch und Gruber p. 417β; Zenoni, Camei t. I p. 112).

οὐδὲ κατάπληξιν ἐπιζητοῦντα νὰ προξενήσῃ δι' αὐτῆς τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ φιλίως καὶ ἠρέμα ἐπιδεικνύοντα αὐτὴν συμφώνως τῇ μόνῳ τῷ Ἄργει ἰδιαζούσῃ παραδόσει ἐκείνῃ, καθ' ἣν ἡ Μέδουσα δὲν ἦτο φορικαλέα τις τὴν ὄψιν καὶ ἀπολιθοῦσα τοὺς θεωμένους αὐτὴν, ἀλλ' ὡραιωτάτῃ κόρῃ, ἥς τυχαίως δολοφονηθείσης ἔφερεν ὁ Περσεὺς τὴν κεφαλὴν εἰς Ἄργος πρὸς ἐπίδειξιν τοῦ γοητευτικοῦ αὐτῆς κάλλους¹. Τὴν στιγμὴν ταύτην τοῦ μύθου δεόν νὰ ἔχῃ ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ ὁ θέλων νὰ ἐννοήσῃ τὴν στάσιν καὶ ἔκφρασιν τοῦ Ἀντικυθηραϊκοῦ ἀγάλματος, ἥτις εἶναι, καθ' ἐμέ, ἡ τοῦ πρὸς φίλους ἀξιόν τι θαυμασμοῦ ἐπιδεικνύοντος λάφυρον, ὅπερ μακρόθεν «ἐς ἐπίδειξιν» ἐκόμισε.

Τὴν πατριδα τοῦ τύπου τούτου ἐν γένει, ἰδίως δὲ τὴν πόλιν ἐν ἣ ἦτο ἰδρυμένον ἀρχικῶς τὸ πρότυπον ἄγαλμα, ἀφ' οὗ ἐπήγασαν πάντα τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα ἀντίγραφα, δεικνύουσι σαφῶς τὰ πολύτιμα νομίσματα τῶν Ἀργείων, ἅτινα εἶναι καὶ τὰ μόνα² ἐν ὅλῃ τῇ ἀρχαίᾳ νομισματικῇ παρουσιάζοντα τὸν τύπον τοῦτον. Τὸ τῆς Καραλλίας οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀντιγραφή τοῦ Ἀργείου τύπου πηγάζουσα ἐξ αὐτῶν τῶν μνημείων τοῦ Ἄργους, ἐξ οὗ ἐν χρό-

νοῖς πάνυ ὀψίμοις εἰσήχθη ἡ λατρεία τοῦ Περσεὺς εἰς τὴν Καραλλίαν καὶ τινες τῶν παρακειμένων πόλεων τῆς Κιλικίας, Λυκαονίας καὶ Ἰσαυρίας.

Τῇ βοηθείᾳ πάντων τῶν μνημείων τούτων καὶ τῶν ἀνωτέρω ἐν σελ. 20 ἐκτεθέντων τεχνικῶν πραγματικῶν παρατηρήσεων ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴν θέσιν τῶν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ ἀγάλματος τῶν Ἀντικυθέρων ἀντικειμένων, συμπληρῶ τοῦτο ὡς δεικνύουσιν αἱ ἐνταῦθα παρατιθέμεναι δύο εἰκόνες (ἀρ. 13 καὶ 14), αἰτιγκογραφικῶς ληφθεῖσαι ἐκ φωτογραφιῶν τοῦ ἀγάλματος, ἐφ' ὧν προσετέθησαν προχείρως διὰ χρώματος ἡ κεφαλὴ τῆς Μεδοῦσης καὶ ἡ ἄρπη¹.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν τεχνικὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ ἦρωες παρίστατο συγκρατῶν ἐν τῇ δεξιᾷ τὴν ἰδιαιτέρως χυθείσαν κεφαλὴν τῆς Μεδοῦσης, παρατηρῶ ὅτι ὁ καλλιτέχνης πρὸς ἀσφαλὴ ἐνσφήνωσιν τῆς ἰδιαιτέρως χυθείσης κεφαλῆς ἐν τῇ χειρὶ τοῦ ἦρωος ἀπέφυγε τὸν μόνον ἐν ἔργοις τῆς γραφικῆς ἢ ἀγάλμασι μαρμαρίνοις, ἐν οἷς ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου συγχρόνως ἐποιήθησαν ἠνωμένοι ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ χεῖρ, δυνατὸν τρόπον ἐκεῖνον, καθ' ὃν θεατρικῶς φοβερός ὁ ἦρωες τείνει ζωηρῶς ὑψῶν τὴν χεῖρα καὶ συσφίγγων τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς, ὡς ἂν αὕτη ἦτο ζῶσα καὶ ἐφοβεῖτο μήπως διαφύγῃ! Παρέστησε δὲ αὐτόν, πολὺ καλλιτεχνικώτερον, ἠρέμα ἐμπλέξαντα τοὺς δακτύλους εἰς τὸν κροβύλον τῆς κόμης τῆς κεφαλῆς καὶ ἐκ τῶν κάτω ἐγείροντα ταύτην πρὸς τὰ ἄνω ἠσύχως, πρὸς τοῦτο δὲ μόνον καταβάλλοντα ἐλαφράν, ὡς ἀρμόζει τοιοῦτῳ ὀρμαλέῳ ἦρωϊ, προσπάθειαν, σχεδὸν ἀνεπαίσθητον τῷ θεατῇ. Ἴνα δὲ συγκρατῇ αὐτὴν ἀσφαλῶς, ἀρκεῖ αὐτῷ ἡ ἐν τῷ κροβύλῳ τῆς μαλακῆς κόμης εὐχερῆς γάμψωσις τοῦ ἀντίχειρος καὶ τῶν δύο δεξιῶν

¹ Πανσανίου 2, 21, 6: Τοῦ δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆ Ἀργείων οἰκοδομήματος οὐ μακρὰν χῶμα γῆς ἐστίν· ἐν δὲ αὐτῷ κεῖσθαι τὴν Μεδοῦσης λέγουσι τῆς Ἰοργόνης κεφαλῆν. Ἀπόντος δὲ τοῦ μύθου τάδε ἄλλα εἰς αὐτὴν ἐστὶν εἰρημίνα, Φάρκου μὲν θυγατέρα εἶναι, τελευτήσαντος δὲ οἱ τοῦ πατρὸς βασιλεῦσιν τῶν περὶ τὴν λίμνην τὴν Τριτωνίδα οἰκούντων, καὶ ἐπὶ θῆραν τε ἐξέναι καὶ ἐς τὰς μάχας ἠγεῖσθαι τοῖς Λίβυσι, καὶ δὴ καὶ τότε ἀντικαθημένην στρατῷ πρὸς τὴν Περσεὺς δύναμιν, ἔπεσθαι γὰρ καὶ τῷ Περσεῖ λογάδας ἐκ Πελοποννήσου, δολοφονηθῆναι νύκτωρ, καὶ τὸν Περσεῖα τὸ κάλλος εἶναι καὶ ἐπὶ νεκρῷ θαυμάζοντα, οὕτω τὴν κεφαλὴν ἀποτεμόντα αὐτῆς ἄρειν τοῖς Ἕλλησιν ἐς ἐπίδειξιν».

² Ὁ Imhoof-Blumer, Kleinasiatische Münzen, Bd. II (1902) S. 417, ἀπαριθμῶν τὰς πόλεις αἵτινες παρουσιάζουσι τὸν μετὰ ἠψομένης χειρὸς τύπον τοῦ Περσεὺς, παραθέτει πλὴν τῶν μνημονευθέντων νομισμάτων τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Καραλλίας ἕτερα τοῦ Ἰζονίου καὶ τῆς Ταρσοῦ. Ἄλλ' ὁ μὲν τύπος τοῦ Ἰκονίου ἀνήκει εἰς ἕτερον ἐντελῶς διαφόρου τύπου ἄγαλμα, περὶ οὗ κατωτέρω, ὁ δὲ τῆς Ταρσοῦ (Journal of Hell. Studies, vol. XVIII, p. 177 pl. XIII), παριστῶν τὸν Περσεῖα φέροντα ἐν τῇ ἠψομένῃ χειρὶ εἰδωλον Ἀπόλλωνος, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ ἡμέτερον ζήτημα. Οὕτω μόνον ἐν Ἄργει ἀπαντᾷ ὁ ἀντιγράφων τὸν τύπον τοῦ ἀγάλματος ἡμῶν τύπος!

¹ Σημειῶ ὅτι ἐπιμελεστέρα συμπλήρωσις θέλει παρουσιάσει τὴν μὲν ἄρπην πλησιέστερόν πως φερομένην πρὸς τὴν χεῖρα τοῦ ἦρωος, τὸν δὲ σταυρὸν τοῦ εἴφους μᾶλλον παραλλήλως τῷ ἀνοίγματι τῆς παλάμης τῆς χειρὸς. Ἐπίσης ἡ κεφαλὴ τῆς Μεδοῦσης ἔδει νὰ εἶναι κατὰ τι πλαγιώτερον ἐστραμμένη.

δακτύλων, ἐνῶ διὰ τῶν λοιπῶν δύο ἐλαφρῶς μόνον πιέζει τὸν κρῶβυλον, ὡσεὶ ἐφοβεῖτο μή-

τοῦτο ἦτο ἐντεθειμένον, πληρέστατα συνεφώνησαν ἐμοὶ οὐ μόνον ὁ κάλλιον καὶ ἀνετώτερον παντὸς ἄλλου ἐπὶ μακρὸν μελετήσας τεχνικῶς τὸ ἄγαλμα, πρὶν ἢ συγκολληθῆναι αὐτό, Γάλλος καλλιτέχνης André¹, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ λοιποὶ καλλιτέχνη, οἵτινες ἔτυχε νὰ μελετήσωσιν ἐν Ἀθήναις αὐτὸ τοῦτο τὸ ἄγαλμα, ἐξ ὧν μνημονεύω ἰδιαίτερος τὴν ἐπὶ πολλοὺς μῆνας ἐν τοῖς Μουσείοις τῶν Ἀθηνῶν ἐργασθεῖσαν διάσημον Δανίδα ἀγαματοποιὸν χαλκῶν ἔργων Anne Marie Nielsen, ἀνεπιφυλάκτως συμφωνήσασαν ἐμοὶ.

Εἰκὼν 13.

πως καταστρέψῃ τὴν κόμμωσιν τῆς ὠραίας κεφαλῆς. Ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν ταύτην ἀντίληψιν καὶ πρὸς τὸ ἐν τῇ ἀριστερᾷ τοῦ ἥρωος χειρὶ ἀντικείμενον καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν

Αἱ δὲ κατὰ τῆς γνώμης μου ταύτης ἀντιρρήσεις τινῶν ἀνήκουσιν εἴτε εἰς ἀγνοοῦντας τὰ μνημεῖα, ἅτινα ἀπηρίθμησα ἀνωτέρω, εἴτε εἰς μὴ εὐτυχήσαντας νὰ μελετήσωσιν αὐτοὶ οὗτοι τὸ ἄγαλμα. Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ οὐδὲν μέχρι τοῦδε ἄλλο ἐπιχείρημα ἠδυνήθησαν νὰ μοι ἀντιτάξωσιν ἢ τὸ τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου Lechat², καθ' ὃν «l'hypothèse de M. Svoronos, qui songe à un Persée montrant la tête de Méduse, ne serait à examiner que s'il s'agissait de la main gauche; car au moment où Persée vient d'accomplir son exploit, c'est de la main gauche, nécessairement, qu'il doit exhiber la tête coupée, sa main droite tenant la harpe». Ἄλλ', ὡς βλέπει τις, ὁ κριτικὸς οὗτος καὶ οἱ τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνοντες ἐλησμόνουσιν, φαίνεται, ἐντελῶς τὸ πλῆθος τῶν ἀρχαίων μνημείων, ἐν οἷς ὁ Περσεὺς κρατεῖ ἐν τῇ δεξιᾷ τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης, φαι-

¹ Ἴδὲ καὶ τὸ «Ἄστυ» τῆς 5 Σεπτ. 1902, ἐν ᾧ ὁ André ἐξεφράσθη ὡς ἑξῆς: «Κατ' ἐμὴν γνώμην τὸ ἄγαλμα παριστᾷ τὸν Περσεῖα, κρατοῦντα ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἄρπην, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης. Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι εἶναι ὁ Ἑρμῆς καὶ ἄλλοι ὁ Πάρις. Ἄλλ' ἐν τῆς στάσεως τοῦ ἀγάλματος καὶ τῶν γενομένων δοκιμαστικῶν ἀναπαραστάσεων γενικεύεται ἡδη ἡ πεποιθῆσις, ὅτι πρόκειται περὶ Περσεῖος». Τὴν αὐτὴν γνώμην αὐτοῦ ἰδὲ καὶ ἐν τῇ Illustration 1902 σελ. 316.

² Revue des Études Grecques 1901 p. 447.

νεται δὲ ὅτι οὗτοι εἶχον ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῶν μόνον τοὺς τραγικῶς θεατρικοὺς τύπους τοῦ Περσεύς τοῦ Benvenuto Cellini ἐν τῇ Loggia de' Lanzi τῆς Φλωρεντίας καὶ τοῦ Κανόβα ἐν τῷ Βατικανῷ.

Ὁ Περσεύς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Ἄργει, ἐνθα εἶχεν ἠρῶν¹ καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐλατρεύετο, εἶναι προφανές ὅτι θὰ εἶχε καὶ πολλὰ ἀγάλματα διαφόρων ἄλλων τύπων ἐπίσης περιφήμων, τοῦτο δ' ἐπικυροῦσι λαμπρῶς τὰ ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς νομίσματα τοῦ Ἄργους, τὰ ὡς γνωστὸν ἀντιγράφοντα τὰ ἐν τῇ πόλει ἰδρυμένα καλλιτεχνήματα. Ἐν τοιοῦτον, ἀναγνωρισθὲν ἤδη ὡς ἀντίγραφον πάντως περιφήμου τινοῦ χαλκοῦ ἔργου τῆς Ε' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος², εἶναι τὸ ἐπὶ τοῦ ἐνταῦθα ἀπεικονιζομένου (Εἰκ. 15) νομίσματος τῶν Ἀργείων καὶ ἐπὶ δύο ἑτέρων σπανίων νομισμάτων τῆς Κορίνθου (Εἰκ. 16)³ καὶ τοῦ Ἰκονίου (Εἰκ. 17)⁴. Καὶ τὰ τρία ταῦτα, ἐν καὶ τὸ αὐτὸ μέχρι τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν ἀντιγράφοντα χαλκοῦν ἄγαλμα, παριστῶσι τὸν Ἀργεῖον ἥρωα ἐγείροντα μὲν ἐν τῇ δεξιᾷ, ὡς τὸ ἄγαλμα τῶν Ἀντικυθήρων, τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης, ἔχοντα δὲ καὶ τὴν ἄρπην ἐν τῇ ἀριστερᾷ, διαφέροντα δ' ὅμως ὀριζικῶς αὐτοῦ ὡς παριστῶντα τὸν ἥρωα συμφώνως τῷ ἀρχαιοτέρῳ μύθῳ ἀποστρέφοντα τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν θέαν τῆς καὶ αὐτὸν δυναμένης νὰ ἀπολιθώσῃ τρομερᾶς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης. Τὸν τύπον

τοῦτον μνημονεύω ἐνταῦθα, ἵνα διὰ τῆς παραθέσεως ἑτέρου νομίσματος τοῦ Ἄργους (Εἰκ. 18),

Εἰκὼν 14.

τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ἄγαλμα εἰκονίζοντος¹, καὶ

¹ Τὸν αὐτὸν τύπον ἀντέγραψαν κατόπιν διάφοροι τεχνολόγοι ἀγγειογράφοι, ἐνδύσαντες δι' ἱματίων, πτερωτῆς κυνῆς καὶ πτερωτῶν πεδίλων (Διεθν. Ἐφ. Νομ. Ἄρχ. ἔ. ἀ.).

¹ Πανσανίου 2, 18, 1.

² Imhoof-Blumer and P. Gardner, Num. Comm. on Pausanias p. 35. — Furtwängler, Meisterwerke S. 386. — Imhoof-Blumer, Kleinasiatische Münzen Bd. II S. 417.

³ Διεθν. Ἐφ. Νομ. Ἄρχ. τόμ. 7 (1903) σελ. 11, ἀρ. 24. Πίν. I, 12.

⁴ Imhoof-Blumer, Kleinasiatische Münzen Bd. II S. 417 no 5 Taf. XV. — Sestini, I. et. num. V 50. — Babelon, Invent. Waddington no 4767.

ὁμως ἔχοντας πολὺ χαμηλότερον τὴν δεξιὰν χεῖρα, μόνον ἕνεκα τῆς κατ' ἀνάγκην μεταξὺ τῆς κεφαλῆς καὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς παρενθέσεως

Εἰκὼν 15.

τοῦ γράμματος Ε τῆς ἐπιγραφῆς ΑΡΓ - Ε - ΩΝ, ἵνα ἐρμηνεύσω σαφέστερον τὸ συμβαῖνον καὶ ἔν τισι τῶν νομισμάτων τῶν ἀντιγραφόντων τὸν τύπον τοῦ ἐξ Ἀντικυθήρων ἀγάλματος.

Ἔτερα πάλιν νομίσματα τοῦ Ἄργου (Εἰκ. 19 - 20) παρουσιάζουσι τρίτον τύπον ἀγάλματος Περσέως, μόνον ἢ μετ' Ἀθηνᾶς, ἐπίσης ὑψούντα τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης ἐν τῇ χειρὶ, ἀλλὰ στηριζοντα

τῶν ἀσῆμων, ὑποστηριζόντων διὰ ποικίλων ἐπιχειρημάτων τῶν μὲν ὅτι εἶναι ἔργον Πραξιτέλειον, τῶν δὲ Μυρώνειον, ἐτέρων Σκοπάδειον,

Εἰκὼν 19.

Εἰκὼν 20.

ἄλλων Πολυκλύτειον καὶ ἄλλων Λυσίππειον. Εἷς δὲ μάλιστα δὲν ἐδίστασε νὰ κηρύξῃ αὐτὸ ὡς ἀσφαλῶς Ἀλκαμένειον. Οὐδόλως δὲ ἀμφιβάλλω ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ὁ κατάλογος οὗτος τῶν τεχνιτῶν θὰ αὐξηθῇ κατὰ δεκάδα ὀνομάτων καὶ ὅτι εὐλογοφανῆ ἐπιχειρήματα θὰ εὗρωσι πάντοτε οἱ σοφοὶ διὰ πᾶν νέον προτεινόμενον ὄνομα καλλιτέχνου.

Ἄν καὶ τυγχάνω ἐπιμελῆς ἀναγνώστης τοῦ εἴδους τούτου τῶν κατακλυσάντων τὴν νεωτάτην ἀρχαιολογίαν μελετῶν, πρὸς δὲ καὶ θαυμαστῆς κατὰ τὰ ἄλλα τῶν τὰ τοιαῦτα συγγραφόντων ἀρχαιολόγων, ὀφείλω δ' ὁμως νὰ ὁμολογήσω εἰλικρινῶς καὶ ἀπεριφράστως ἐν τῇ πρώτῃ ταύτῃ εὐκαιρίᾳ, ἣν μοι παρέχει ἡ παρούσα συγγραφή, ὅτι δὲν εἶμαι θερμοῦς λάτρεις τῶν τοιούτων θεωριῶν, μικρὸν δὲ ὑπολαμβάνω, ἕνεκα πολλῶν λόγων, τὸ γε νῦν ἔχον, τὸ ἐξ αὐτῶν προκύπτον ἐπιστημονικὸν κέρδος, συμεριζόμενος μάλιστα πληρέστατα γνώμην φίλου καθηγητοῦ τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ ἡμῶν Πανεπιστημίῳ, καθ' ἣν «ἡ λυμαιομένη καὶ τὴν φιλολογίαν ὑπερκριτικῆ πολλῶ μείζονα δεινὰ ἀπεργάζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας τέχνης, πυργοῦσα εἰκασίας ἐπὶ εἰκασίῳν καὶ ἐπὶ ἀσταθῶν καὶ σαλευομένων θεμελίῳν ἐποικοδομοῦσα κρίσεις περὶ τοῦ ἰδιάζοντος χωρακτῆρος ἐκάστου τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν»¹.

Εἰκὼν 16.

Εἰκὼν 17.

ταύτην ἐπὶ ἀσπίδος θεθειμένης ἐπὶ βωμοῦ. Τοῦ τύπου δὲ τούτου ἀντίγραφα εὗρίσκονται καὶ ἐπὶ τινῶν δακτυλιολίθων¹. Οὕτως εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐν Ἄργει ὑπῆρχε σειρά ὅλη διασῆμων ἀγαλμάτων τοῦ Περσέως.

Εἰκὼν 18.

Ἐπολείπεται νῦν ἡμῖν ἡ ἐξέτασις τῆς τεχντροπίας τοῦ ἀγάλματος τῶν Ἀντικυθήρων. Ὡς πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι, ἂν καὶ μόλις παρῆλθον δύο

ἔτη ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως αὐτοῦ, ἐλάχιστος δὲ χρόνος ἀπὸ τῆς συγκολλήσεως, ἐν τούτοις ἔχομεν ἤδη σειράν διατριβῶν ἀρχαιολόγων, οὐχί

¹ S. Reinach, Pierres gravées p. 166, pl. 134, 30 κτλ.

¹ Ν. Πολίτων Τὰ Πραξιτέλεια ἀνάγλυφα τῆς Μαντινείας: Ἐπετηρὶς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, Ἀθῆναι 1903, σελ. 54.

Ὀπωσδήποτε, ἂν μοι ἦτο ἐπιβεβλημένον νὰ ἐκφράσω καὶ ἐγὼ γενικὴν τινα γνώμην ὡς πρὸς τὴν τεχνολογίαν καὶ χρονολογίαν τοῦ ἔργου τούτου, στηριζομένην πρὸς ὅσα ἔτυχε νὰ αἰσθάνωμαι μᾶλλον ἢ βασίμως νὰ γνωρίζω ἐκ τῆς μελέτης τῶν περισωθέντων μνημείων καὶ μάλιστα τῶν ἀσφαλέστερον δυναμένων τεχνολογικῶς νὰ βαθμολογηθῶσιν ἀρχαίων νομισμάτων, θὰ ἔκλινον ὑπὲρ μόνης τῆς πρὸς τὴν ἀρχῆθεν ἐμὴν συμπεσοῦσης γνώμης τοῦ κ. S. Reinach, θεωροῦντος τὴν τεχνολογίαν τοῦ ἔργου ὡς «incontestablement très voisin à celui de Lysippe»¹, ἂν καὶ δὲν ἀγνοῶ ὅτι ἄλλος ἀρχαιολόγος τῆς αὐτῆς ἀξίας, ὁ κ. Waldstein, ἔγραψεν ἀντιθέτως «I can see no trace of this in the work»². Ἀφήνων δὲ ἐμαυτὸν πληρέστερον νὰ παρασυρθῶ ὑπὸ τοῦ καταγοιτεύσαντός με ἀγάλματος, ἐπιθυμῶ νὰ τρέφω τὴν ὀραίαν πλάνην, ὅτι εἶναι ἐν ἑκ τῶν φημιζομένων ἐκείνων δισχιλίων, ἅτινα ἐξῆλθον τῶν χειρῶν τοῦ περιφήμου τῆς Ἀργεοσικωνίας σχολῆς καλλιτέχνου Λυσίππου.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ ἔργον εἶναι ἄξιον ὑπὸ τεχνολογικὴν καὶ τεχνικὴν ἔποψιν μακρᾶς καὶ ἰδιαίτερας ὄλως μελέτης, δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀφετηρία βασίμων παρατηρήσεων γενικωτέρας σπουδαιότητος, περὶ ὧν οὐ τοῦ παρόντος. Ἐνταῦθα ἐπιτραπήτω μοι μόνον νὰ σημειώσω ὅτι αἱ κατὰ τὸν καθαρισμὸν ἐμφανισθεῖσαι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τρεῖς κανονικοῦ σχήματος καὶ εἰς κανονικὴν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν ὑπαί εἶναι ἐκ τῶν συνηθέστατα ἐπὶ τοῦ κρανίου τῶν χαλκῶν ἀγαλμάτων εὑρισκομένων, γεννηθειῶν δὲ ἐκ τῶν ῥάβδων τῶν συγκρατουσῶν κατὰ τὴν χύσιν τὸν ἐσωτερικὸν πυρήνα τοῦ ἀγάλματος μετὰ τῆς μήτρας³. Ἡ περὶ αὐτῶν δὲ ἀνακάλυψις τοῦ γημικοῦ Ὄθωνος Ρουσοπούλου, ὅτι ἐχρησίμευον πρὸς

ἐνθεσιν «τῶν πτερῶν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἐρμου», ἔχει τὴν αὐτὴν ἀξίαν ἢν καὶ ἡ δευτέρα αὐτοῦ ἀρχαιολογικὴ ἀνακάλυψις τοῦ «*κηρυκεῖον τοῦ Ἐρμου*», καὶ ἡ τρίτη καθ' ἣν ἐπὶ τεσσάρων μερῶν τοῦ αὐτοῦ ἀγάλματος ἀπαντῶσι «σφραγίδες μετ' ἐπιγραφῶν μεγίστης σπουδαιότητος διὰ ταῦς ἀρχαιολόγους»⁴. Περὶ τῆς δευτέρας ἀνακαλύψεως ἔγραψα ἀνωτέρω (σελ. 21) τὰ δέοντα. Περὶ δὲ τῆς τρίτης παρατηρῶ ὅτι δὲν πρόκειται περὶ σφραγίδων καὶ μάλιστα ἐνεπιγραφῶν (!), ἀλλὰ περὶ βυσμάτων (tasseli, gariècements), δι' ὧν ἐπιδιωρθώθησαν βλάβαι τῆς χύσεως τῇ ἐνθέσει καὶ ἐπισφουρηλατήσῃ πεπυρακτωμένων τρογγύλων πετάλων νομισματομόρφων ἢ ἴσως καὶ νομισμάτων. Τοιαῦτα τρογγύλα βύσματα ὡς καὶ ἀπειράριθμα ἄλλα φσειδῆ ἢ τετράγωνα μικρὰ καὶ μεγάλα ὄρωνται καὶ ἐπὶ πάντων σχεδὸν τῶν λοιπῶν χαλκῶν ἀγαλμάτων τῶν Ἀντικυθήρων καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Περσέως, εἶναι δὲ τὸ πρᾶγμα γνωστότατον τοῖς ἀρχαιολόγοις.

2. ΕΙΚΟΝΙΚΟΣ ΑΝΔΡΙΑΣ (ΔΕΙΝΙΟΥ). Ἡ ἐπὶ τῶν πινάκων III καὶ IV ἀπεικονισθεῖσα θαυμασία κεφαλὴ εἶναι ἐκείνη, ἢν, ὡς εἶδομεν (σελ. 3), ἀνεῖλκυσαν οἱ δύοται ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν εἰς τὸ παρ' αὐτῶν ἀκριβῶς σημειωθὲν μέρος τοῦ βυθοῦ, ὁπόθεν ἀπέσπασαν τὴν τυχαίως ὑπ' αὐτῶν ἀνακαλυφθεῖσαν δεξιὰν χεῖρα τὴν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος IV ἀπεικονισθεῖσαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ, ὅτε ἡ κεφαλὴ αὕτη ἀνεῖλκύσθη, ἔτυχεν ἔνεκα τῶν ἐπ' αὐτῆς θαλασσιῶν προσφυμάτων νὰ ὁμοιάξῃ μεγάλως ὡς δεικνύει ἡ ἐνταῦθα παρεντιθεμένη εἰκὼν 21, κατὰ φωτογραφίαν ληφθεῖσαν ἅμα τῇ ἀνεῖλκυσσει — πρὸς τὴν ἐξ Ὀλυμπίας πασίγνωστον κεφαλὴν πυγμάχου, πρὸς δὲ ἐπειδὴ συγχρόνως (ιδεὲ σελ. 3) τῇ κεφαλῇ ἀνεῖλκύσθη ἐν Ἀντικυθήροις καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ πίνακος V ὑπ' ἀρ. 4 ἀπεικονιζομένη χαλκῇ χεῖρ πυγμάχου, ἐνομίσθη κατ' ἀρχὰς ὅτι καὶ ἡ κεφαλὴ αὕτη ἀνήκει εἰς ἄγαλμα πυγμάχου. Ὡς τοιαύτη λοιπὸν περιε-

¹ Ἐν τῇ Chronique des Arts, 1901, 2 Mars.

² Monthly Review, 1901 p. 116.

³ Τελευταῖος περὶ αὐτῶν ἔγραψεν ὁ Benndorf, Über die Grossbronzen des Museo nazionale in Neapel: Jahreshefte des Oest. Arch. Inst. Bd. IV, S. 177. Πρβλ. καὶ A. Lewin, Über die Technik an antiken Bronzen: Jahrbuch Bd. XVI, Beiblatt 16.

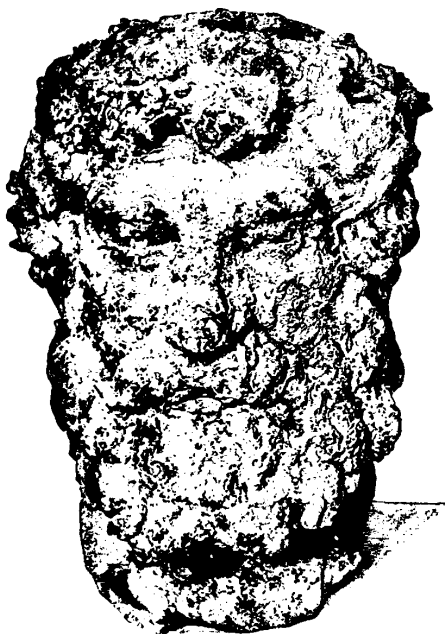
⁴ Chemische Zeitschrift Bd. II, S. 204.

γράφει ἐν τῇ πρὸς τὰς διαφόρους Ἀκαδημίας καὶ ἀρχαιολογικὰ περιοδικὰ τοῦ κόσμου ἐγκυκλίῳ ἀνακοινώσει τοῦ γενικοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων Π. Καββαδία καὶ ἐν τοῖς ἀπὸ ταύτης ἀπορρέουσι δημοσιεύμασι.

Μετὰ τὸν καθαρισμὸν ὅμως ἡ κεφαλὴ ἀπώλεσε πᾶν ἔχνος ἀθλητισμοῦ καὶ ἐφάνη — ὡς ὀρθότερον ἀμέσως τότε ἐχαρακτηρίσθη — ὡς κεφαλὴ «φιλοσόφου τινὸς σοβαρωτάτου καὶ σκεπτικωτάτου».

Ὅτε δὲ μετὰ τὸν καθαρισμὸν πασῶν τῶν

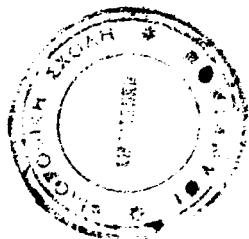

Εἰκὼν 21.

χαλκῶν ἀρχαιοτήτων ἐπεχείρησα, συναντιλήπτορας ἔχων διακεκριμένους φίλους μου καλλιτέχνας καὶ γλύπτας, λεπτομερεστάτην καὶ τεχνικὴν αὐτῶν μελέτην ἐπὶ τῇ ἐλπίδι συσχετίσεώς τινων ἐξ αὐτῶν, εὗρον ὅτι τῇ κεφαλῇ ταύτῃ ἀνήκουσι: 1^{ον} ὁ ἐν τῷ αὐτῷ ἀκριβῶς σημεῖῳ τοῦ βυθοῦ ἀνακαλυφθεὶς δεξιὸς βραχίον (πίναξ IV), οὗ ἔλλειπει μόνον μέρος τοῦ ἀντίχειρος (ἡ φάλαγξ τοῦ ὄνυχος καὶ τὸ ἥμισυ τῆς ὑπ' αὐτὴν φάλαγγος): 2^{ον} ζεύγος σανδαλοφόρων ποδῶν μετὰ μέρους τῶν κνημῶν καὶ ἐπ' αὐτῶν λειψάνων τοῦ ἱματίου τοῦ

ἀγάλματος. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ οἱ πόδες οὗτοι ἀνευκλύσθησαν ἀποσπασθέντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς σημεῖου τοῦ πυθμένος, κατὰ τὴν δευτέραν, ἐφορεύοντος τοῦ κ. Βυζαντινοῦ, ἀνέλκυσιν (ιδὲ σελ. 3): 3^{ον} χεῖρ ἀριστερὰ ἀπὸ τοῦ καρποῦ σφζομένη, πεπληρωμένη δ' ἐν τὸς μελαίνης μάζης πηλοῦ χρησιμοποιηθείσης διὰ τὸ πρόπλασμα τοῦ ἀγάλματος, ἥτις χημικῶς ἀναλυθεῖσα εὐρέθη περιέχουσα 32,68% πυριτικοῦ ὀξέος καὶ 43,87% σιδηρομιγοῦς ὀξειδίου τοῦ ἀργιλίου, ἐνῶ τὸ ἐπὶ τοῦ προπλάσματος λεπτὸν νῦν σχετικῶς ἐπίστρωμα εὐρέθη περιέχον 49,2% κασιτέρου καὶ 40,2% χαλκοῦ. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ θαλάσσιον ὕδωρ καὶ ἡ ἰλύς, ἐν ἧ φαίνεται ὅτι μόνη ἡ χεῖρ αὕτη τοῦ ἀγάλματος εἶχεν εἰσχωρήσει, ἐπέδρασαν οὕτω σφοδρῶς ἐπ' αὐτῆς, ὥστε νῦν εὐρίσκεται εἰς ψαθυρὰν κατάστασιν μετουσιωθεῖσα σχεδὸν ἐντελῶς, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἐκ μεταλλοκράματος ἐπὶ τῆς χειρὸς στιβὰς οὐδὲν χαρακτηριστικῶν τῆς μεταλλικῆς συνεκτικότητος παρουσιάζει καὶ εὐκόλως δύναται τις νὰ θεωρήσῃ ταύτην ὡς στιβάδα ἐκ πηλοῦ συγκροτουμένη¹. 4^{ον} ἐκ τῆς διαθέσεως τῶν δακτύλων τῆς ἀριστερᾶς ταύτης χειρὸς καὶ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν κενοῦ ἀριδῆλως ἐξάγεται ὅτι ἐκράτει ποτὲ σκήπτρον. Πράγματι δὲ μεταξὺ τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν λειψάνων ἀνεκάλυψα τεμάχιον τοῦ ἄνω μέρους σκήπτρου, ἀποτελούμενον ἐκ ῥάβδου ξυλίνης ἀπολεσάσης μὲν νῦν τὸ χαλκοῦν ἐπένδυμα, ἀλλὰ διατηρούσης καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τὴν ἐκ τοῦ χαλκοῦ κατίωσιν. Ἡ ῥάβδος αὕτη (Εἰκ. 22) φέρει ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ἄνω αὐτῆς μέρους στυλίσκον πρὸς προσαρμογὴν βεβαίως τῆς πάντως ἐκ πολυτιμότερου μετάλλου κεφαλῆς τοῦ σκήπτρου. Ἀκριβῶς δὲ

¹ Α. Δαμβέργη Ἐξαγόμενα χημικῶν ἐξετάσεων ἀρχαιοτήτων τινῶν ἐξ Ἀντικυθέρων: «Ἀρμονία» 1901, σελ. 182. Πρὸς ταῦτα πρβλ. τὰ περὶ τῆς αὐτῆς χειρὸς ὑπὸ τοῦ ἐτέρου χημικοῦ Ρουσοπούλου δημοσιευθέντα (Chemische Zeitschr. ἔ. ἄ. S. 204, Anm. 4): «Diese Hand hatte eine dünne, schwarze, aus Kupferoxyd bestehende Oberfläche, darunter eine dicke Schicht von grauen Chloriden, sodann Oxydul und ganz im Inneren einen rein metallischen Kern (siehe Analyse III und IV).

εἰς τὸ μέρος τοῦ σκήπτρου φαίνεται μοι ὅτι προσαρμύζει μικρὸς τις σπόνδυλος ἐκ τεμαχίου ξύλου (πύξου) ἐπιμελέστατα τετορνευμένου, στίλβοντος καὶ ὄψιν ἑλεφαντόδοντος ἔχοντος. Ὁ σπονδυλίσκος οὗτος εἰς μὲν τὸ κέντρον εἶναι διάτρητος δι' ὀπῆς, ἐν ἣ στυλίσκος χρησι-

μεύων πρὸς ἐσωτερικὴν προσαρμογὴν αὐτοῦ εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ῥάβδου τοῦ σκήπτρου, εἰς δὲ τὰ πλάγια φέρει ἐτέραν ὀπῆν, ἐν ἣ πάντως καθηλοῦτο τὸ ἐκ πολυτίμου τινὸς μετάλλου κόσμημα τοῦ σκήπτρου, οὗ ἀκριβῶς ὁ σπονδυλίσκος φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευεν ἵνα πληροῖ τὴν κάτω ὀπῆν καὶ φέρῃ στερεῶς τὸν στυλίσκον, δι' οὗ τὸ κόσμημα ἦτο ἐν μέρει καθηλωμένον ἐπὶ τοῦ σκήπτρου.

Τέλος μεταξὺ τῶν εἰσέτι μὴ ὑποβληθέντων εἰς χημικὸν καθαρισμόν χαλκῶν τεμαχίων τῶν Ἀντικυθέρων εὔρον, πλὴν ἀσημάντων τινῶν μικρῶν τεμαχίων, τρία μεγάλα μέρη ἀνήκοντα πιθανῶς, — ὡς ἐκ τῆς ἐργασίας, τοῦ πάχους καὶ τῶν λεπτῶν αὐτῶν χαρακτηριστικῶν δύναται τις εὐλόγως νὰ ὑποθέσῃ — εἰς τὸ αὐτὸ ἄγαλμα. Εἶναι δὲ ταῦτα πρῶτον μὲν ὀλόκληρος ἢ ὑπεράνω τοῦ ἀριστεροῦ ὄμου ἐρριμμένη ἄκρα τοῦ ἱματίου, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ πρὸς τὰ κάτω τελείως σφριζομένου ἄκρου αὐτοῦ καὶ βαίνουσα μέχρι τῆς πρὸς τὴν ῥάχιν τοῦ ἀγάλματος πρώτης καμπῆς τῆς ἀριστερᾶς ὀμοπλάτης δεύτερον δὲ ὀλόκληρος σχεδὸν ἢ ἑτέρα ἄκρα τοῦ ἱματίου, ἢ ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἀρχομένη, καμπυλομένη καὶ καταπίπτουσα πρὸς τὰ ἔξω τῆς χειρὸς μέχρι σχεδὸν μικρὸν τι ὑπὸ τὸ γόνυ τρίτον δὲ τεμάχιον τῆς ὑπὸ τὸ στήθος ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἀναδιπλώσεως τοῦ ἱματίου.

Εἰκόνων 22.

Ἐκ τῶν λειψάνων τούτων καταλλήλως φωτογραφηθέντων (πλὴν τοῦ τελευταίου, ὅπερ ἰχνο-

γραφίθη) ἀπετελέσθη, — τῶν ἐν τῷ μεταξὺ μερῶν ἰχνογραφικῶς συμπληρωθέντων — τὸ ἐπὶ τοῦ πίνακος IV κατὰ τι μείζον τοῦ φυσικοῦ μεγέθους ἄγαλμα, οὗ τὰ μέλανα μέρη εἶναι τὰ σφριζόμενα¹. Μόνον δὲ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ

¹ Τῆς κεφαλῆς, ἧς οἱ σφριζόμενοι ὀφθαλμοὶ εἶναι ἐνθεται ἐξ ἰαλώδους τινὸς ὕλης, τὸ σφριζόμενον ὕψος εἶναι 0,29.

Τῆς δεξιᾶς χειρὸς τὸ ὅλον μῆκος 0,83. Ἀπὸ τῆς μασχάλης δὲ μέχρι τοῦ ἀγκῶνος 0,30. Ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος μέχρι τοῦ καρποῦ 0,30. Ἀπὸ τοῦ καρποῦ μέχρι τῆς βάσεως τοῦ μέσου δακτύλου 0,10. Μέσον πάχος τοῦ μετάλλου κατὰ τὴν τομὴν τῆς μασχάλης 0,08. — Ἡ χεὶρ αὕτη εἶχε χυθῆ ἰδιαίτερος, προσηρμόσθη δὲ εἰς τὸ ἄγαλμα κατὰ τὸ μέσον τῆς μασχάλης δι' ὀδοντώματος σχήματος ἐπάλλεως τεύχους. Καθ' ὅλην τὴν ἐπιφανείαν ἡ χεὶρ αὕτη φέρει πλείστα σμικρὰ καὶ μεγάλα τετράγωνα βύσματα.

Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ εἶναι σφί, παρ' ὅλην τὴν ψαθυρίαν αὐτῆς κατάστασιν, περὶ ἧς εἶπομεν, πλὴν σμικρῶν τινῶν τεμαχίων τῶν ἄκρων δακτύλων, ἀποτριβέντων κατὰ τὴν ἀνέλκυσιν.

Τοῦ δεξιοῦ ποδὸς μετὰ τοῦ μικροῦ μέρους τῆς κνήμης καὶ τοῦ ἐπ' αὐτῆς σπουδαίου λειψάνου τοῦ ἱματίου τὸ σφριζόμενον ὕψος εἶναι ἀπὸ τοῦ πέλματος 0,31, μετὰ δὲ τοῦ ὑπ' αὐτὸν μολυβδίνου ὄγκου (μὴ δηλωθέντος ἐν τῇ εἰκόνι) τῆς ἐνσφηνώσεως εἰς τὸ βάθρον ὕψους 0,35. Περιφέρεια τοῦ καττύματος 0,73. Περιφέρεια τῆς κνήμης ἄνω τοῦ ἀστραγάλου 0,26. Ἀψὶς τοῦ ποδὸς 0,21. Μέσον πάχος τοῦ μετάλλου 0,05. — Ὁ πούς φέρει σάνδαλον, ἔχον τριπλὰ τὰ ὑπ' αὐτὸ καττύματα εἶναι δὲ σφίος, πλὴν τῆς ἀπολεσθείσης περόνης τοῦ σανδάλου. Ρογμὴ δὲ νεωτέρα ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἔξω πλευρᾶς τοῦ μεγάλου δακτύλου φθάνει μέχρι τοῦ ἀστραγάλου. Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἀστραγάλου ὑπάρχει ἀρχαῖον τετράγωνον βύσμα μεγέθους 0,01/0,013, ἕτερον δὲ μεγαλύτερον, τετράγωνον παραλληλόγραμμον βύσμα μεγέθους 0,022/0,012 ὑπάρχει ὀπισθεν τοῦ ποδός, ἀνωτέρω τῆς πτέρνης. Τέλος τρία ἕτερα μικρότερα βύσματα ἀπαντῶσιν εἰς διάφορα ἄλλα μέρη τῆς ἐπιφανείας τοῦ ποδός.

Τοῦ ἀριστεροῦ ποδός (οὗ ἐλλείπει ὁ μέσος δάκτυλος καὶ ἡ περόνη τοῦ σανδάλου) καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ, μεγάλου μέρους τῆς κνήμης καὶ σμικροῦ λειψάνου τοῦ ἱματίου, τὸ σφριζόμενον ὕψος εἶναι 0,37, μετὰ δὲ τοῦ ὑπὸ τὸ σάνδαλον μολυβδίνου ὄγκου τῆς εἰς τὸ βάθρον ἐνσφηνώσεως (ἐπίσης μὴ δηλωθέντος ἐν τῇ εἰκόνι) ὕψους 0,41. Ἡ περιφέρεια δὲ τοῦ καττύματος εἶναι 0,74 1/2, ὡς πλειότερον ὄντος βεβλαμμένου τοῦ δεξιοῦ ποδός καὶ ἔνεκα τῆς συνήθους κατὰ μέγεθος διαφορᾶς τῶν ἀνθρωπίνων ποδῶν. Ἀψὶς τοῦ ποδός 0,21. Καὶ ἐπὶ τοῦ ποδός τούτου ὑπάρχουσι πλείστα ἀρχαῖα βύσματα, ἦτοι ἐπὶ μὲν τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ πλευρᾶς, ἄνω τῆς πτέρνης, τετράγωνον 0,025/0,012, ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς α) ῥοειδὲς ἐπὶ τοῦ ἀστραγάλου 0,03. β) ἕτερον ῥοειδὲς ἄνω τοῦ ἀστραγάλου 0,025, γ) τετράγωνον παραλληλόγραμμον κάτω τοῦ ἀστραγάλου 0,018/0,02 καὶ δ) ἕτερον ἐπὶ τῆς κνήμης 0,023/0,014.

Τοῦ δὲ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὄμου τεμαχίου τοῦ ἱματίου μῆκος 0,41 καὶ πλάτος 0,17.

Τῆς μεγάλης πτυχῆς τοῦ ἱματίου τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς μῆκος 0,78, πλάτος μέγιστον 0,19, τῆς δὲ μικρᾶς πτυχῆς τῆς ἀναδιπλώσεως μῆκος 0,25.

σκήπτρου ἢ ὑπαρξίς δὲν ἐδηλώθη ἐπὶ τῆς εἰκό-
νος, ὡς ἀνακαλυφθέντος πολὺν χρόνον μετὰ
τὴν συναρμογὴν καὶ ἐκτύπωσιν αὐτῆς¹.

Ὡς βλέπει τις, ἔλλείπει μόνον ὁ κορμὸς τοῦ
ἀγάλματος, ἀλλὰ καὶ τοῦτον εἶδον ἐν τῷ βυθῷ
οἱ δῦται, κατὰ τὴν ἀνωτέρω (σελ. 2) παρατε-
θεῖσαν μαρτυρίαν αὐτῶν, καθ' ἣν τὴν δεξιὰν
χειρὰ «ἔθραυσαν» ἐν τῷ πυθμένι ἀπὸ ἀγάλμα-
τος σφύου «στερεῶς ἐσφηνωμένου εἰς βραχῶ-
δες μέρος, ἀγάλματος οὗ τὸ ἐσωτερικὸν κενὸν
εἶνε πεπληρωμένον ἄμμου καὶ χαλίκων, ἀποτε-
λοῦντων στερεωτάτην μάζαν». Λυστυχῶς, ὡς
ἐκ τοῦ ὄλου τῆς ἱστορίας τῆς ἀνεκλύσεως φαί-
νεται, οἱ δῦται μετετόπισαν τὰς ἐρεῦνας αὐτῶν
στρέψαντες εὐθὺς κατόπιν τὴν προσοχὴν αὐτῶν
εἰς τὸν παρακείμενον μέγαν συμπαγῆ σωρὸν
τῶν ἀρχαιοτήτων. Ἄς ἐλπίσωμεν ὅμως ὅτι νέαι
συστηματικώτεροι ἐρευναι θὰ φέρωσι καὶ τοῦ-
τον εἰς τὸ φῶς.

Τὸ δ' οὕτως ἀποτελεσθὲν ἄγαλμα, τεχνικῶς
ἐξεταζόμενον, φαίνεται κάλλιστον πρωτότυπον
ἔργον τοῦ τέλους τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος. Ὡς πρὸς
τὴν χρονολογίαν δὲ ταύτην συμφωνοῦσι πάντες
ἀνεξαίρετως οἱ περὶ τῆς κεφαλῆς γράψαντες
ἀρχαιολόγοι. Ἡ δὲ ζωὴ καὶ πραγματικότης
(réalisme), ἣν ἀποπνέει ἡ κεφαλὴ, εἶναι τι ἀλη-
θῶς ἄξιον θαυμασμοῦ. Παραβαλὼν δὲ πάσας
τὰς ὁμοίας φύσεως γνωστὰς μοι εἰκονιστικὰς
κεφαλὰς οὐδεμίαν ἄλλην εὐρίσκω παρουσιάζου-
σαν τὰ αὐτὰ προτερήματα, ζῶν καὶ πραγ-
ματικότητα, μᾶλλον τῆς θαυμασίας ἐκείνης κε-
φαλῆς τοῦ τυράννου Νάβιδος (207-192 π. Χ.)
ἐπὶ τοῦ μοναδικοῦ τετραδράχμου αὐτοῦ (Εἰκ. 23)
τοῦ πιθανῶς κοπέντος ἐν Ἄργει κατὰ τὰ ἔτη
197-195 π. Χ., ὅτε ὁ τύραννος οὗτος κατεῖχε
τὴν πόλιν ταύτην. Ἡ δὲ κόμμωσις τῆς κεφαλῆς,

ἢ ἀφελῆς καὶ ἀτημέλητος, εἶναι ἐκείνη, ἣν, φαί-
νεται, ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Ἐπιγόνων
ἀναμίξεως αὐτῶν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα
εἰσήγαγον οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἡς κάλλιστον δείγμα
παρέχει ἡ φυσικωτάτη κεφαλὴ τοῦ εὐθὺς κατό-

Εἰκὼν 23.

Εἰκὼν 24.

πιν κυριεύσαντος τὴν Ἑλλάδα Φλαμίνιου, ἡ
ἐπὶ τοῦ σπανιωτάτου καὶ ἐν Ἑλλάδι κοπέντος
στατήρος τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τῶν
Ἀθηνῶν ἀπαντῶσα (Εἰκ. 24).

Ὅτε ὑπεστήριζον ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἐφημε-
ρίσι τῶν Ἀθηνῶν τὴν γνώμην, ὅτι αἱ Ἀντι-
κυθηραῖκα ἀρχαιότητες ἐλήφθησαν ἐξ Ἄργους,
λέγων πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι μόνοι οἱ τύποι τῶν
νομισμάτων τῆς πόλεως ταύτης καὶ μόναι αἱ
περὶ αὐτῆς πηγοὶ δύνανται νὰ σχετισθῶσι πρὸς
τοὺς τύπους τῶν ἐξ Ἀντικυθέρων ἀγαλμά-
των, συνάδελφοί τινες τῶν ἀντιλεγόντων προέ-
βαλόν μοι ὡς λυδίαν τινὰ λίθον τῆς γνώμης
μου τὴν ἀπαίτησιν τοῦ ν' ἀνέυρω τοῦ ἀγάλ-
ματος τούτου τῶν Ἀντικυθέρων ἐπὶ μὲν τῶν
νομισμάτων τοῦ Ἄργους ἀντίγραφον, ἐν δὲ
ταῖς ἐγγράφοις πηγαῖς μνείαν τινὰ αὐτοῦ. Μετὰ
ἐπισταμένην μελέτην ἔγραψα τότε¹ τὰ ἑξῆς
περίπου, ἅτινα καὶ νῦν ἐπαναλαμβάνω.

Ἐν πρώτοις μεταξὺ τῶν ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς
αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς κοπέντων ἐν Ἄργει
νομισμάτων, τῶν ἀντιγραφόντων τὰ κάλλιστα
καὶ διασημώτατα τῶν ἐν τῇ πόλει καλλιτεχνη-
μάτων, ὑπάρχει νόμισμα πιστότατα, φρονῶ,
ἀντιγράφον τὸ ἐξ Ἀντικυθέρων ἄγαλμα τοῦ
νομίσματος τούτου δημοσιεύω ἐνταῦθα ἰχνο-
γράφημα πιστὸν τοῦ καλλιτέχνου κ. Λέκα, ἐν

¹ Ἐνεκα τῶν μεγάλων δυσκολιῶν, ἃς παρουσιάζει ἡ πρὸς
ἐν σχέδιον φωτογράφησις διαφόρων ἀπεσπασμένων ἀλλήλων
τεμαχίων, ὁ δεξιὸς πούς δὲν ἐτέθη εἰς τὴν ἀκριβῆς προσή-
κουσαν θέσιν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ ἰχνογράφημα τῆς προχεί-
ρου ἡμῶν συμπληρώσεως, τὸ κατ' ἀνάγκην παρακολουθοῦν τὰς
γραμμὰς τῶν φωτογραφικῶς συντεθέντων τεμαχίων, παριστᾷ
τὸν πόδα τοῦτον καὶ τὸ ὑπ' αὐτὸν μέρος τοῦ σώματος εἰς
ἄλλην θέσιν ἐκείνης, ἣτις μᾶλλον ἤρμοξε καὶ καθ' ἣν ὁ πούς
ἔδει νὰ εἶναι μᾶλλον πρὸς τὰ ἔμπροσθεν ἐστραμμένος.

¹ Ἴδὲ τὸ ἐν Ἄστει 1901 ἄρθρον μου «Δεινίας ὁ Ἄργεϊος»,
ἀνατυπωθὲν καὶ ἐν τῇ Διεθνείᾳ Ἐφημ. τῆς Νομισμ. Ἀρχαιολ.
1908, σελ. 165-172.

μεγεθύνσει διὰ τὸ σαφέστερον (Εἰκ. 25), καὶ ἑτέραν φωτοτυπικὴν μεγέθυνσιν διὰ τὸ πιστότερον (Εἰκ. 26). Ὁ πρῶτος περιγράφας τὸ νόμισμα

Εἰκὼν 25.

τοῦτο P. Gardner¹, ἀπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ σκήπτρου, ὅπερ ἐξέλαβεν ὡς θύρσον Λιονυσιακὸν— ἂν καὶ οὐδὲν τῶν γνωστῶν κοσμημάτων τοῦ θύρσου παρουσιάξῃ— ἐνόμισεν ὅτι ὁ τύπος εἰκονίζει τὸν Διόνυσον.

Εἰκὼν 26.

Ἄλλὰ καὶ οὕτω σπεύδει νὰ παρατηρήσῃ ὀρθῶς ὁ σοφὸς ἀνήρ, ὅτι «This representation of Dionysos is of a very unusual type», ἠδύνατο δὲ μάλιστα νὰ εἴπῃ ἀφόβως ὅτι τοιοῦτος τύπος Διονύσου εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστος.

¹ Imhoof-Blumer and Percy Gardner, Numismatic Commentary on Pausanias p. 40, pl. K, XI.VI.

ἱμάτιον περιβεβλημένοι διάφοροι ποιηταί, φιλόσοφοι, ἱστορικοὶ κλπ., ἐξ ὧν μνημονεύω τὸν Ὅμηρον¹ καὶ τὸν Πυθαγόραν².

Πρόκειται ἄρα περὶ τύπου ἀγάλματος τοιοῦτου τινός, καὶ διη διασήμου Ἀργεῖου ἀνδρός, ποιητοῦ, ῥήτορος ἢ ἱστορικοῦ, εἰκονιζομένου ἐν στάσει ὀρθία ἠρέμῳ, προτείνοντος ῥητορικῶς τὴν δεξιὰν καὶ ἀφηγουμένου τι, ὡς ἄλλος τις Ἡρόδοτος, πρὸς τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ.

Ἄλλὰ τίς οὗτος;

Ἐνῶ τὸ δωρικὸν Ἄργος οὐδένα ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ μέγαν ποιητὴν ἢ ῥήτορα, κέκτηται δ' ὅμως πλείστους φιλοσόφους, κυρίως δὲ ἱστορικούς, ὧν οἱ πλείονες ἔγραψαν «Ἀργολικά», ὡς π. γ. οἱ Ἀναξικράτης, Ἀγίας, Δερκύλος, Σωκράτης, Λυκέας, Διονύσιος κτλ. Τῶν τελευταίων τούτων διασημότητος ἐγένετο ὁ Δινίας ἢ Δεινίας ὁ Ἀργεῖος ἱστορικός, φίλος τοῦ Ἀράτου.

Οὗτος ἦτο περίφημος ἕνεκα πολλῶν λόγων, ἐκέκτητο δὲ πάσας τὰς ἀρετὰς ἐκείνας, ὧν ἕνεκα βλέπομεν τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς πόλεις δι' ἀνδριάντων τιμῶσας τοὺς τοιοῦτους πολίτας αὐτῶν.

Συνέγραψε δηλαδὴ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀργολικά» ἑκτενέστατον καὶ περίφημον βιβλίον εἰς πολλὰς (τούλάχιστον ἐννέα) συντάξεις διαιρούμενον καὶ δις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐκδοθέν. Ἦτο δὲ διηρημένον τὸ βιβλίον τοῦτο εἰς δύο μεγάλα μέρη, ἐν οἷς ἑκτενῶς ἐξετίθεντο ἡ μυθολογία καὶ ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῶν Ἀργείων³. Ἐκ τῶν περιωδθέντων μέχρις ἡμῶν ἀποσπασμάτων τοῦ συγγράμματος τούτου⁴ φαίνεται ὅτι ὁ Δεινίας, τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἔξυμνῶν, ἀνέφερεν, ὅτι

¹ Ἐπὶ τοῦ πασιγνωστόου ἀναγλύφου τῆς ἀποθεώσεως αὐτοῦ: Overbeck, Gesch. der Gr. Plastik, 3 ἔκδ. Bd. II p. 405 πρὸς δὲ ἐπὶ τῶν Ὀμηρείων νομισμάτων τῆς Σμύρνης: B. M. Cat. Ionia, pl. XXV, 7, 15, 16 κτλ.

² B. M. Cat., Ionia pl. XXXVII, 14, κτλ.—Bernoulli, Griech. Iconographie, Bd. I, Münztafel I, 21. Ἴδὲ καὶ τὸν τραγικὸν ποιητὴν τῆς γνωστῆς Πομπηϊανῆς τοιχογραφίας: Gargiulo, Recueil du Musée National. Naples 4ème éd. vol. III pl. 36.

³ Πλουτάρχ. Ἀράτος 29,11.—Ἀγαθαρχ. ἀποσπ. 4.—Σχόλια εἰς Ἀπολλ. Ῥοδ. 2,789· εἰς Πινδάρου Ὀλυμπ. 7,49, Νερμ. 3,104· εἰς Θεοκρ. 14,48· εἰς Σοφοκλ. Ἠλέκτρ. 281· εἰς Εὐριπ. Ὀρέστ. 861.

⁴ Müller, Fragm. hist. Graec. III 211—227.

«Γαίης μὲν πάσης τὸ Πελασγικὸν Ἄργος ἄμεινον», πάντων δὲ τῶν ἀνθρώπων «ἀμείνονες οἱ Ἄργεῖοι», ὅπερ βεβαίως μεγάλως θὰ ἐκολάκευε τοὺς ἀείποτε περὶ τῶν πρωτείων ἀγωνισθέντας συμπατριώτας αὐτοῦ.

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἦτο, ὡς εἴπομεν, περιφημον, οὐχὶ δὲ μόνον οἱ ἀρχαῖοι ἀναφέρουσι δύο ἐκδόσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὀμιλοῦσι περὶ τοῦ Δεινίου (π. χ. ὁ Ἀγαθαρχίδης καὶ οἱ σχολιασταὶ τοῦ Πινδάρου) ὡς περὶ ἀρχηγοῦ τῶν «περὶ τὸν Δεινίαν». Καὶ περὶ τοῦ λεκτικοῦ δὲ τοῦ Δεινίου ὀμιλοῦσιν οἱ ἀρχαῖοι, π. χ. ὁ Ἡρφδιανός¹.

Ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ τις πολὺ σπουδαιότερος λόγος, ἵνα οἱ Ἄργεῖοι τιμήσωσι τὸν Δεινίαν δι' ἀνδριάντος.

Ὁ Δεινίας, φίλος πατρικὸς τοῦ Ἀράτου, εἶναι πάντως ὁ μετὰ τοῦ ἐτέρου, ἐπίσης Ἀργεῖου, Ἀριστοτέλους τοῦ διαλεκτικοῦ, φίλου ἐπίσης τοῦ πατρὸς Ἀράτου, φονεύσας ἐν μέσῃ ἀγορᾷ τῆς Σικυῶνος Ἀβαντίδαν τὸν τύραννον τῶν Σικυωνίων, ὅστις συνειθίζε νὰ παρακολουθῆ τὰς ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Σικυῶνος διαλέξεις αὐτῶν².

Ὁ Ἀβαντίδας οὗτος, ἀφοῦ ἐν ἔτει 264 π. Χ. ἐφόνευσε Κλεινίαν τὸν πατέρα τοῦ Ἀράτου, ἐξήτει νὰ φονεύσῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἐπταετη τότε ὄντα Ἄρατον, ὅστις μόλις ἐσώθη καταφυγὼν εἰς Ἄργος, ἐστίαν ἀνέκαθεν ἀσφαλῆ πάντων τῶν δημοκρατικῶν καὶ τῶν ἐχθρῶν τῶν τυράννων. Μετὰ δὲ τὸν ὑπὸ τοῦ Δεινίου φόνον τοῦ Ἀβαντίδου, ὁ Ἄρατος ἀνδρωθεὶς ἐν Ἄργει, ἐνθ' ἀνετράφη ἐν μίσει ἀσπόνδῳ κατὰ τῶν τυράννων, κατέλυσε, ἐξ Ἄργους ὁρμώμενος, οὐ μόνον τοὺς λοιποὺς Σικυωνίους τυράννους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν Ἄργει ἐξαπίνης ἰσχύσαντας τοιοῦτους. Μάλιστα τὸν ἐν ἔτει 235 ἢ 234 π. Χ. φόνον παρὰ τὰς Μυκήνας Ἀριστίππου τοῦ τυράννου τῶν Ἀργείων διηγείτο ἐν τῇ ῥηθείῃ συγγραφῇ αὐτὸς ὁ Δεινίας³.

Εἶναι λοιπὸν ὅλως λογικὸν καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα σύμφωνον τὸ νὰ σκεφθῶμεν ὅτι οἱ

θανασίμως τοὺς τυράννους μισοῦντες Ἀργεῖοι, ἀμέσως ἢ ἔτη τινὰ μετὰ τὴν τῷ 229 π. Χ. ὑπὸ τοῦ Ἀράτου κατάλυσιν τοῦ τελευταίου τῶν Ἀργείων τυράννου, Ἀριστομάχου τοῦ δευτέρου, καὶ τὴν τελείαν κατίσχυσιν τῆς δημοκρατίας, τοῦ Ἀράτου καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ δημοκρατικῶν, οἷος ὁ Δεινίας, ἐτίμησαν τὸν Δεινίαν διὰ χαλκοῦ ἀνδριάντος, ἰδρυθέντος ἐν τῇ ἀγορᾷ αὐτῶν.

Οὕτω τὸ Ἄργος οὐ μόνον ἐτίμα τὸν ἐξυμνήσαντα αὐτὸ ἱστορικόν, ἀκραιφνῆ δημοκρατικὸν καὶ τυραννοκτόνον μάλιστα πολίτην αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν τότε πανίσχυρον καὶ φίλτατον τῷ Ἄργει Ἄρατον ἐκολάκευε καὶ εἰς εὐγνωμοσύνην προέτρεπε διὰ τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀργεῖου ἐκεῖνου, ὅστις ἐτιμώρησε θανάτῳ τὸν φονέα τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀράτου.

Ἄν δὲ νῦν δεχθῶμεν, ὅτι ὁ Δεινίας εὐρίσκετο ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, ἦτοι ὅτι ἦτο τριακοντούτης, ὅτε ἐν ἔτει 264 π. Χ. ἐφόνευσε τὸν Ἀβαντίδαν, τότε ἐν ἔτει 229 π. Χ., ὅτε περιπυθὰ ἰδρύθη ὁ ἀνδριὰς αὐτοῦ, θὰ ἦτο 59 ἐτῶν, ἢ δὲ ἡλικία αὕτη συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὴν τοῦ ἐξ Ἀντικυθηήρων ἀγάλματος, ὅπερ φαίνεται ἀνδρὸς ἄγοντος τὸ 60^{ον} περιπυθῆτος.

Πόσον δὲ συμφωνεῖ ἡ χρονολογία αὕτη τῆς περὶ τὰ τέλη τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος ἰδρύσεως τοῦ ἀγάλματος τοῦ Δεινίου πρὸς τὴν *τεχνηροπία*ν τῆς ἐξ Ἀντικυθηήρων κεφαλῆς, ἥτις κατὰ τὴν πάγκοινον ὁμολογίαν τῶν ἀρχαιολόγων εἶναι ἔργον τοῦ τέλους τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος, θεωρῶ περιττὸν νὰ ἐξάρα, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ κατὰ πόσον ἀρμόζει ἡ αὐστηρὰ καὶ θυμοειδὴς ἔκφρασις τῆς κεφαλῆς ταύτης πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ τυραννοκτόνου Δεινίου.

Τίθεται δεύτερον καὶ τὸ ἐρώτημα, ἂν τοῦ πάντως ἀξίου μνείας ἀγάλματος τούτου εὕρηται μνεία τις ἐν ταῖς πηγαῖς, ἐξ ὧν γνωρίζομεν τὰ ἐν Ἄργει καλλιτεχνήματα.

Ὁ Πausanίας ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν ἐν Ἄργει ἀγαλμάτων μνημονεύει ῥητῶς πέντε ἐν ὅλῳ τοιούτων χαλκῶν. Τὰ τέσσαρα πρῶτα ἦσαν:

α) Ἄγαλμα τοῦ Νεμείου Διός, τέχνη Λυσίπ-

¹ Περὶ μὲν. λέξ. μ. 8 ἐκδ. Dindorf.

² Πλουτάρχου Ἄρατος, κεφ. 8, καὶ Müller, F. H. Gr. ἔ. ἀ.

³ Πλουτάρχου αὐτόθι.

που (2, 20, 3) β) ἄγαλμα ὄρθον Ἀπόλλωνος Δειραδιώτου (αὐτόθι) γ) ἄγαλμα Ἐκάτης, ἔργον τοῦ Ναυκύδου (2, 22, 8) δ) ἄγαλμα ὁμοίας Ἐκάτης, ἀλλ' ἔργον τοῦ Πολυκλείτου (αὐτόθι).

Πέμπτον δὲ καὶ τελευταῖον ὁ Πausanίας, περιγράφων ἤδη τὰ ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ Ἄργου, ἀναφέρει ἀπλῶς, ὅτι «καὶ Αἰνείου ἐνταῦθα χαλκοῦς ἀνδριάς ἐστὶ» (2, 21, 2).

Ὁ Αἰνεῖας οὗτος παραμένει μέχρι τοῦδε ἀνδριάς ὅπως μυστηριώδης διὰ τοὺς ἀρχαιολόγους σχολιαστὰς τοῦ Πausanίου. Πάντες οὗτοι ἐθεώρησαν αὐτὸν ὡς παριστῶντα τὸν περιφημον Τρωαδίτην ἥρωα, δὲν ἠδυνήθησαν ὅμως μέχρι τοῦδε ν' ἀνεύρωσιν οἰανδήποτε παράδοσιν, λόγον ἢ μῦθον, δικαιολογῶντα τὴν ἐν Ἄργει, καὶ μάλιστα ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ αὐτοῦ, ἴδρυσιν ἀγάλματος τοῦ ἥρωος τούτου, τοῦ ὁποῦ μάλιστα οἱ Ἄργεῖοι ἐκαυχῶντο ὅτι κατέστρεψαν ἐκ θεμελίων τὴν πατρίδα. Οὕτως, ἵνα μόνον τὰς νεωτάτας ἐρεῦνας μνημονεύσω, ὁ τελευταῖος ἀσχοληθεὶς περὶ τῶν εἰς Αἰνεῖαν τὸν Τρωαδίτην ἀναφερομένων μῦθων Γερμανὸς Wörner¹ παρατηρεῖ ὅτι οὐδένα μῦθον γνωρίζομεν δικαιολογῶντα τὴν ἐν Ἄργει ὑπαρξὴν ἀνδριάντος τοῦ Αἰνείου, οἱ δὲ τελευταῖοι ἐκδύται καὶ σχολιασταὶ τοῦ Πausanίου Hitzig καὶ Blümner (τόμ. Α', σελ. 583) ἀπέκρουσαν, δικαίως, ὡς ὅπως ἀπίθανον τὴν ἀρχαιοτέραν ὑπόθεσιν τοῦ Siebelis, ὅτι τὸ ἐν Ἄργει ἄγαλμα τοῦ Αἰνείου δυνατὸν νὰ σχετίζηται πρὸς τὴν ἐν Τρωάδι μονομαχίαν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἄργεῖου Διομήδου. Μυστήριον λοιπὸν πλανᾶται μέχρι τοῦδε ἐπὶ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Πausanίου.

Ἄλλ' ἢ ἐν μέσῃ ἀγορᾷ τοῦ Ἄργου θέσις τοῦ ἀνδριάντος ἐνέβαλέ μοι τὴν σκέψιν ὅτι ἴσως ὁ Αἰνεῖας οὗτος δὲν ἦτο ὁ Τρωαδίτης, ἀλλ' ὁμώνυμός τις πολιτικός ἢ τῶν γραμμάτων ἀνὴρ, συμπολίτης τῶν Ἄργεῖων. Ἡ σχετικὴ ἐρευνά μου ὅμως εἰς οὐδὲν κατέληξε, διότι οὐδεὶς Αἰνεῖας Ἄργεῖος εἶναι γνωστὸς μέχρις ἡμῶν.

Μοὶ ἐπῆλθε λοιπὸν, ὅπως ἀφ' ἑαυτῆς, ἡ δευτέρα σκέψις ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Πausanίου παρεισηλθε τὸ συνηθέστατον τῶν παλαιογραφικῶν σφαλμάτων, τεθέντος ἐν ἀρχῇ Α ἀντὶ Δ καὶ μεταβληθέντος οὕτως ὑπὸ τινος τῶν ἀρχαίων ἀντιγραφῶν, ἀγνοοῦντος τὰ κατὰ τὸν Δινίαν ἢ Δεινίαν τὸν Ἄργεῖον — ἅτινα ὁ Πausanίας ὡς πασίγνωστα ἐν Ἄργει θὰ παρέλιπε κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ — καὶ ὑποθέσαντος ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ πασιγνώστου Τρωαδίτου Αἰνείου, οὐδόπως δὲ σκεφθέντος ὅτι οὐδεὶς μῦθος δικαιολογεῖ τὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ Ἄργου παρουσίαν τοῦ ξένου τούτου καὶ ἐχθροῦ τοῖς Ἄργεῖοις ἥρωος. Οὕτως ὁ ἀντιγραφεὺς τὸ Δινίας, Δεινίας ἢ Δεινίας (καὶ αἱ τρεῖς γραφαὶ ἀπαντῶσι) θὰ ἀντέγραψεν ἐσφαλμένως ἢ ἐξ ὑπερβολικοῦ ζήλου διώρθωσεν εἰς Αἰνίας ἢ Αἰνεῖας. Ὅπως ὅποτε ἄξιον σημειώσεως εἶναι τὸ ὅτι ἡ αὕτη ἀκριβῶς ἐσφαλμένη ἀντικατάστασις τοῦ ὀνόματος τοῦ ἡμετέρου Δεινίου διὰ τοῦ Αἰνείου ἐγένετο καὶ ὑπ' ἄλλων ἀρχαίων ἀντιγραφῶν κωδικῶν ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων¹.

3. ΧΕΙΡ ΠΥΚΤΟΥ (ΚΡΕΥΓΑ;). Πίναξ V, 4. Ἀρίστης διατηρήσεως χεῖρ ἀριστερὰ χαλκοῦ ἀγάλματος πυκτου, φυσικοῦ μεγέθους, ἀνατεταμένην προφανῶς ἔχοντος αὐτὴν. Περιβάλλεται δὲ ὑπὸ ἱμάντων λεπτῶν πεπλεγμένων σταυροειδῶς, δεδεμένων ὑπὸ τὸ κοῖλον τῆς χειρὸς καὶ ἀπολειπόντων κατ' ἀσυνήθη τρόπον γυμνοῦς τοὺς τεταμένους δακτύλους. Σφζόμενον αὐτῆς μῆκος 0,82. Ἀπὸ δὲ τῆς μασχάλης εἰς τὸν ἀγκῶνα κάτωθεν μὲν 0,29, ἄνωθεν δὲ 0,22. Ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος εἰς τὸν καρπὸν κάτωθεν μὲν 0,33, ἄνωθεν δὲ 0,30. Πάχος τῶν παρεῖων ἐπὶ τῆς τομῆς 0,004-0,01, τοῦ μετάλλου παχυνομένου ἐφ' ὅσον βαίνει πρὸς τὸ ἄκρον τῆς χειρὸς. Βύσμα οὐδὲν παρουσιάζει, ἅτε καλῶς χυθεῖσα. Ἔργασία πιθανῶς τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ.

Ὅτε τὸ πρῶτον ἀνεκαλύφθη ἡ χεῖρ αὕτη, ἐνομίσθη ἐσφαλμένως, ὡς εἶπομεν (σελ. 29), ὅτι

¹ Ἴδὲ Valeken. ad Schol. Theocr. σ. 304.—Müller, *Fragm. hist. Graec. f. a. b.*

¹ *Ev Roscher's Mythol. Lex. σ. 169.*

ἀνήκεν εἰς τὸ προηγούμενον εἰκονικὸν ἄγαλμα. Ἡ δὲ κατόπιν ἐξέτασις κατέδειξέ μοι ὅτι αὕτη δὲν δύναται νὰ σχετισθῆ πρὸς οὐδὲν τῶν λοιπῶν ἐξ Ἀντικυθήρων χαλκῶν λειψάνων.

Ὁ Πausanias (2, 20, 1) ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν ἐν τῇ πόλει τοῦ Ἄργους, παρὰ τὸ ἐπιφανέστατον ἱερὸν Ἀπόλλωνος τοῦ Λυκίου, μνημονεύει εἰκονικὸν ἀνδριάντα «Κρεύγα, ἀνδρὸς πύκτου», περὶ οὗ κατωτέρω, ἐν τοῖς Ἀρκαδικαῖς δὲ (8, 40, 3) διηγείται τὰ ἐξῆς, ἀφορμὴν λαμβάνων ἐκ τοῦ ἐν Φιγαλείᾳ ἀνδριάντος Ἀρραχίου τοῦ παγκρατιαστοῦ, ὃν καὶ νεκρὸν ἀνηγόρευσαν νικητὴν οἱ Ἡλείοι: «Ἐοικὸς δὲ καὶ Ἀργεῖους οἶδα ἐπὶ Κρεύγα ποιήσαντας Ἐπιδαμνίῳ πύκτη· καὶ γὰρ Ἀργεῖοι τεθνεῶτι ἔδοσαν τῷ Κρεύγα τῶν Νεμείων τὸν στέφανον, ὅτι ὁ πρὸς αὐτὸν μαχόμενος Δαμόξενος Συρακόσιος παρέβη τὰ ὁμολογημένα σφίσιν ἐς ἀλλήλους. Ἐφέξειν μὲν γὰρ ἔμελλεν ἐσπέρα πυκτεύουσιν αὐτοῖς, συνθέντο δὲ ἐς ἐπήκοον ἀνὰ μέρος τὸν ἕτερον ὑποσχεῖν αὐτῶν τῷ ἑτέρῳ πληγὴν. Τοῖς δὲ πυκτεύουσιν οὐκ ἦν πῶς τηλικαῦτα ἰμάς ὀξὺς ἐπὶ τῷ καρπῷ τῆς χειρὸς ἑκατέρας, ἀλλὰ ταῖς μειλίαις ἔτι ἐπύκτευσον, ὑπὸ τὸ κοῖλον· δέοντες τῆς χειρὸς, ἵνα οἱ δάκτυλοί σφίσιν ἀπολείπωνται γυμνοί· αἱ δὲ ἐκ βοέας ὠμῆς ἰμάντες λεπτοὶ τρόπον τινὰ ἀρχαῖον πεπλεγμένοι δι' ἀλλήλων ἦσαν αἱ μειλίαι. Τότε οὖν ὁ μὲν τὴν πληγὴν ἀφῆκεν ἐς τοῦ Δαμοξένου τὴν κεφαλὴν ὁ δὲ ἀνασχεῖν τὴν χεῖρα ὁ Δαμόξενος ἐκέλευσε τὸν Κρεύγα, ἀνασχόντος δὲ παίει τοῖς δακτύλοις ὀρθοῖς ὑπὸ τὴν πλευράν, ὑπὸ δὲ ἀκμῆς τε τῶν ὀνύχων καὶ βίας τῆς πληγῆς τὴν χεῖρα ἐς τὸ ἐντὸς καθεῖς καὶ ἐπιλαβόμενος τῶν σπλάγγων ἐς τὸ ἐκτὸς ἔλκων ἀπέροξε. Καὶ ὁ μὲν τὴν ψυχὴν αὐτίκα ὁ Κρεύγας ἀφίησιν, οἱ δὲ Ἀργεῖοι τὸν Δαμόξενον ἅτε τὰ συγκεῖμενα ὑπερβάντα καὶ ἀντὶ μιᾶς κερημένον πολλαῖς ἐς τὸν ἀντίπαλον ταῖς πληγαῖς ἐξελαύνουσι. Τῷ Κρεύγα δὲ τὴν νίκην τεθνεῶτι ἔδοσαν καὶ ἐποίησαντο εἰκόνα ἐν Ἄργει, ἢ καὶ ἐς ἐμὲ ἔκειτο ἐν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Λυκίου».

Ὡς ἀμέσως βλέπει πᾶς τις, τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ περιηγητοῦ φαίνεται ὡς εἰ ἐγγράφη πρὸ τῆς

παρούσης χειρὸς πύκτου, διότι ἡ περιγραφὴ τῆς περιέργου περιδέσεως αὐτῆς διὰ τῶν ἰμάντων συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς πάντα ὅσα διακρίνομεν ἐπὶ τῆς σφζομένης χειρὸς. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι ἡ μὲν χεῖρ αὕτη φαίνεται ὅτι ἦτο ἄλλοτε ἀνατεταμένη, οἱ δὲ δάκτυλοι αὐτῆς διατελοῦσι, κατὰ μοναδικὴν ἴσως ἐξάφρασην τῶν γνωστῶν ἀγαλμάτων πυκτῶν, τεταμένοι καὶ ἐν ἀδρανεῖα, οὐχὶ δέ, ὡς συνήθως, συνεσφιγμένοι πρὸς καταπύκτευσιν ἢ ἄμυναν, συμφωνεῖ πρὸς ἄγαλμα πύκτου εἰκονιζομένου, ὡς πιθανῶς θὰ εἰκονίσθη πρὸς ἀνάμνησιν τῶν περιστάσεων τῆς πάλης ὁ Κρεύγας ἐν Ἄργει, ἦτοι ἀνατεταμένος ἔχων ἐν ἀργίᾳ τὰς χεῖρας καὶ ἀνυπόπτως ἀναμένων τὸ κατὰ τὰ συντεθέντα πλῆγμα τοῦ δολίου ἀντιπάλου.

Τέλος ἡ περίστασις ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἄγαλμα πύκτου μνημονεύεται ἐν Ἄργει κρατύνει ἐπὶ μᾶλλον τὴν ὑπόθεσίν μου ὅτι ἡ χεῖρ αὕτη εἶναι ἴσως ἡ τοῦ Κρεύγα.

4. ΧΕΙΡ ΑΝΔΡΙΚΗ ΔΕΞΙΑ μετὰ τοῦ καρποῦ καὶ μέρους τοῦ πήχεως, προσαρμοζομένη πιθανῶς πρὸς ἰσομεγέθη βραχίονα μετὰ μέρους τοῦ πήχεως (Πίναξ V, 1). Ἔχει τεταμένον σχῆμα καὶ τοὺς δακτύλους ὡσεὶ ἀγάλματος ἀνδρὸς ῥητορικῶς χειρονομοῦντος.

Τὸ μέγεθος αὐτῆς εἶναι μειζόντι τοῦ φυσικοῦ. Μῆκος ἀπὸ τῆς μασχάλης εἰς τὸν ἀγκῶνα 0,30, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀγκῶνος εἰς τὸν καρπὸν 0,31 (;), ἀπὸ δὲ τοῦ καρποῦ μέχρι τῆς βάσεως τοῦ μέσου δακτύλου 0,09.

Μόνη ἡ χεῖρ ἐκαθαρίσθη χημικῶς ὡς τὰ λοιπὰ χαλκᾶ, διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἶναι νῦν μέλανος χρώματος. Ὁ βραχίον δ' ὅμως μετὰ τοῦ πήχεως εἶναι ἐκεῖνος, ὃν ἐκαθάρισεν ἄνευ χημικῶν μέσων ὁ τεχνίτης τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως Καρατενοῦτος (σελ. 15), διὸ καὶ διατηρεῖ τὸ πρασινοπὸν χρῶμα τῆς ἀρχαίας κατιώσεως.

5. ΧΕΙΡ ΔΕΞΙΑ ΑΝΔΡΙΚΗ ΟΜΟΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΒΡΑΧΙΟΝΟΣ (Πίναξ V, 2), ἀρτία, ἀλλὰ διερωρωγῖα καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ βραχίονος καὶ πήχεως, ἀπολέσσα δὲ καὶ τεμάχιον τοῦ ἀγκῶνος. Καὶ αὕτη φαίνεται ἀνήκουσα εἰς ἄγαλμα ῥητορικῶς

ἔχον αὐτὴν τεταμένην ὡς καὶ τοὺς δακτύλους, ὧν ὁ παράμεσος καὶ μέσος συστέλλονται μᾶλλον τῶν τῆς προηγουμένης χειρός.

Τὸ μέγεθος αὐτῆς εἶναι ἐπίσης μείζων τοῦ φυσικοῦ. Μῆκος ἀπὸ τῆς μασχάλης μέχρι τοῦ πήχεως 0,25, ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος μέχρι τοῦ καρποῦ 0,32, ἀπὸ τοῦ καρποῦ μέχρι τῆς βάσεως τοῦ μέσου δακτύλου 0,09. Ὅλον μῆκος 0,82. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας δὲ αὐτῆς ἀπαντῶσι πλεῖστα μικρὰ βύσματα τετραγώνου σχήματος.

6. ΒΡΑΧΙΩΝ ΑΡΙΣΤΕΡΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΠΗΧΕΩΣ (Πίναξ V, 3) ἐπίσης ἀνδρικός, μεγέθους κατὰ τι μείζονος τοῦ τῆς προηγουμένης χειρός, ἐπομένως μὴ ἀνήκων εἰς τὸ αὐτὸ ἄγαλμα, ὡς ἤθελέ τις νομίσει ἐκ πρώτης ὄψεως. Δύο δάκτυλοι (δείκτης καὶ μέσος;) ἀπεσπασμένοι εὐρεθέντες ἀνήκουσιν ἴσως εἰς τὴν ἀπολεσθεῖσαν χειρὰ τοῦ αὐτοῦ ἀγάλματος. Μῆκος ἀπὸ τοῦ πρὸς τὴν μασχάλην σφζομένου ἄκρου τοῦ βραχίονος μέχρι τοῦ ἐσωτερικοῦ ἄκρου τοῦ πήχεως 0,23, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀγκῶνος μέχρι τοῦ καρποῦ 0,32. Ὅλον σφζόμενον μῆκος 0,63.

7. ΧΕΙΡ ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ (Πίναξ V, 5) μετὰ μέρος τοῦ πήχεως, ἀνήκουσα εἰς ἄγαλμα φυσικοῦ μεγέθους. Ὁ παράμεσος αὐτῆς δάκτυλος φέρει δακτύλιον μετὰ σφενδόνης ἀσήμου, σχήματος δὲ ὀρειδοῦς.

Ἐργασία χρόνων ῥωμαϊκῶν, ὡς φαίνεται.

Ἐκ τῆς θέσεως τῶν δακτύλων καὶ τοῦ σχήματος τοῦ κοίλου τῆς χειρός κρίνοντες δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἡ χεὶρ αὕτη ἦτο προτεταμένη, φιάλην ἢ τι ἄλλο στρογγύλου σχήματος ἀντικείμενον ἀνέχουσα, καθηλωμένον δὲ ἐν αὐτῇ, ὡς φαίνεται ἐξ ὁπῆς μεγάλης ὄρατῆς νῦν εἰς τὸ μέσον τοῦ κοίλου τῆς χειρός. Μῆκος τοῦ ὅλου 0,32. Ἀπὸ τοῦ καρποῦ μέχρι τῆς βάσεως τοῦ μέσου δακτύλου 0,20. Μῆκος τοῦ μέσου δακτύλου 0,10.

8. ΠΟΥΣ ΔΕΞΙΟΣ (Πίναξ V, 9) φυσικοῦ μεγέθους, σφζόμενος ἀπὸ τοῦ μικρόν τι ὑπὲρ τοὺς ἀστραγάλους μέρος τῆς κνήμης, μετὰ σανδαλίου σχήματος ἡμιποδῆματος δι' ἱμάντων περιδεδεμένου. Τὸ πέλμα τοῦ σανδαλίου ἀποτε-

λεῖται ἐξ ἑνὸς μόνου, ἀλλὰ παχυτάτου καττύματος, στενουμένου πρὸς τὰ ἔμπροσ. Σφζόμενον ὕψος ἀπὸ τοῦ πέλματος 0,16. Μῆκος ἀπὸ τῆς πτέρνης μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ μεγάλου δακτύλου 0,34. Ἄψις τοῦ ποδὸς 0,20. Κάτω τοῦ πέλματος τοῦ ποδὸς σφζεται, ὡς καὶ ἐπὶ πάντων τῶν λοιπῶν ἐξ Ἀντικυθέρων χαλκῶν ποδῶν, μέγας ὄγκος μολύβδου (ὕψους 0,11), δι' οὗ τὸ ἄγαλμα ἐσφηνούτο καὶ προσεκολληᾶτο εἰς τὸ βᾶθρον. Αὐτὸς δὲ ὁ ποὺς εἶναι πλήρης μολύβδου.

9. ΠΟΥΣ ΔΕΞΙΟΣ (Πίναξ V, 8) ὁμοιος, φυσικοῦ μεγέθους, μεθ' ὁμοίου τῷ προηγουμένῳ σανδαλίου καὶ μολυβδίνου ὄγκου πρὸς ἐνσφήνασιν, σφζόμενος δὲ ἀπὸ τοῦ ἀμέσως ὑπὲρ τοὺς ἀστραγάλους μέρος, καὶ διερωγῶς ἀπὸ τῆς πτέρνης, κάτωθεν τοῦ δεξιοῦ ἀστραγάλου. Τὸ πέλμα τοῦ σανδαλίου ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἐπαλλήλων λεπτῶν καττυμάτων. Ὑψος σφζόμενον ἀπὸ τοῦ πέλματος 0,14. Ἄψις 0,23. Μῆκος ἀπὸ τῆς πτέρνης μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ μεγάλου δακτύλου 0,34.

10. ΠΟΥΣ ΑΡΙΣΤΕΡΟΣ (Πίναξ V, 10) φυσικοῦ μεγέθους, μετὰ τοῦ πλείστου τῆς κνήμης, ἐφ' ἧς λείψανα τοῦ ἱματίου, φέρων δὲ ὅμοια σανδάλια. Ἡ διατήρησις αὐτοῦ εἶναι τελεία ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἢ δὲ τεχνοτροπία ἔργου θαυμασίου τῶν ἀρχῶν ἴσως τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ. Ἐάν ποτε δ' ἀνελκυσθῆ ὀλόκληρον τὸ ἄγαλμα, εἰς ὃ ἀνήκει ὁ ποὺς οὗτος, τὸ Ἐθνικὸν ἡμῶν μουσεῖον θὰ ἔχη τότε πρωτότυπον ἔργον ἑνὸς τῶν μεγίστων καλλιτεχνῶν τῆς ἀρχαιότητος!

Ὑψος σφζόμενον ἀπὸ τοῦ πέλματος 0,40. Ἄψις 0,19. Μῆκος ἀπὸ τῆς πτέρνης μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ μεγάλου δακτύλου 0,32.

11. ΠΟΥΣ ΔΕΞΙΟΣ (Πίναξ V, 11) μείζων τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, μετὰ μέρος τῆς κνήμης, ἐν χειμερινῷ κοίλῳ ὑποδήματι δερματίνῳ, καλύπτοντι ὅλον τὸν πόδα ἀπὸ τοῦ σφζομένου ὕψους τῆς κνήμης, ἀφήνοντι δὲ γυμνοὺς μόνον δύο τῶν δακτύλων (μέσον καὶ μέγαν).

Συνθέσα αὐτὸν ἐκ δύο διαφόρων τεμαχίων (νῦν διαφόρου χρώματος ὡς ἐκ τοῦ διαφό-

ρου εἶδους τῶν καθαρισμῶν, εἰς οὓς ὑπεβλήθησαν) ἀκριβῶς ἀρμοζόντων πρὸς ἀλλήλα, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀποσπασθέντων ποτὲ ἀλλήλων καὶ πάλιν κατόπιν προσαρμοσθέντων. Ὑπὸ τὸ τεμάχιον τοῦ ἄκρου ποδὸς εὐρίσκεται ὁ μέγας ὄγκος τοῦ μολύβδου τῆς εἰς τὸ βάθρον ἐνσφηνώσεως. Σφζόμενον ὕψος 0,29. Περιφέρεια κνήμης εἰς τὸ κατώτατον αὐτῆς μέρος 0,29. Μῆκος ἀπὸ τῆς πτέρνης μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ δακτύλου 0,34. Ἄψις 0,29.

12. ΠΟΥΣ ΑΡΙΣΤΕΡΟΣ ΓΥΜΝΟΣ (Πίναξ V, 12), φυσικοῦ μεγέθους, σφζόμενος ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ἀστραγάλων. Ὑπ' αὐτὸν ὄγκος μολύβδου πρὸς ἐνσφήνωσιν εἰς τὸ βάθρον. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ποδὸς τούτου εἶναι πεπληρωμένον μολύβδῳ, οὗ ἐν τῷ κέντρῳ ὑπάρχει μεγάλη τετράγωνος ὀπὴ βάθους 0,045 πρὸς εἰσαγωγὴν μεταλλίνης ῥάβδου χρησιμευσάσης πρὸς συγκόλλησιν τοῦ ποδὸς εἰς τὸ ἄγαλμα, ἀφ' οὗ ἀπεσπίασθη βιαίως ποτὲ ἐν ἀρχαίοις χρόνοις.

Μῆκος ἀπὸ τῆς πτέρνης μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ μεγάλου δακτύλου 0,29. Περιφέρεια τοῦ ποδὸς 0,64. Ἄψις 0,19. Κάτω τοῦ ἀριστεροῦ ἀστραγάλου ὑπάρχει μέγα στρογγύλον βύσμα διαμέτρου 0,03, πρὸς ὃ ἐχρησιμοποιήθη στρογγύλον πέταλον μετάλλου, ἴσως χαλκοῦ τινος νομίσματος πυρακτωθέντος, οὗ ἤθελέ τις νομίσει ὅτι σφζονται λείψανα τῆς ἐπιγραφῆς.

13. ΠΟΥΣ ΑΡΙΣΤΕΡΟΣ ΚΟΡΗΣ (Πίναξ V, 13) ἢ παιδὸς δεκαπενταέτους, σφζόμενος μὲν ὀλόκληρος, ἀλλ' εἰς τέσσαρα τεμάχια (ὧν δύο μόνον ἐφωτογραφήθησαν), καὶ ἀπεσπασμένη ἐπίσης ἡ κνήμη αὐτοῦ, σφζομένη ἀπὸ τοῦ γόνατος μόνον κατὰ τὸ ἔμπροσθεν αὐτῆς μέρος, λίαν δ' ἔλλιπῆς κατὰ τὸ ὀπισθεν, οὗ σφζεται μόνον μέγα τεμάχιον, ἀπεσπασμένον καὶ τοῦτο. Ἡ κνήμη εἰκονίσθη ἐπὶ τοῦ πίνακος ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ οὐχὶ ὡς ὁ πούς ἐκ τῶν ἔμπροσθεν. Ἐκ τούτου δὲ ἡ φαινομένη πρὸς ἀλλήλα ἀσυμφωνία τῶν τεμαχίων τούτων. Μῆκος τοῦ ποδὸς 0,23. Ὑψος τοῦ σφζομένου μέρους τῆς κνήμης 0,27.

Πάντα τὰ τεμάχια τοῦ ποδὸς τούτου ἀπομένουσιν ἀκάθαρτα, ὡς εὐρέθησαν.

14. ΞΙΦΟΣ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ (Πίναξ V, 6) ἐν κολεῷ, ἐλαφρῶς κυρτούμενον καὶ σφζόμενον ὀλόκληρον εἰς τρία τεμάχια. Μῆκος αὐτοῦ 0,83. Ὁ κολεὸς κοσμεῖται δι' ἀνθεμίαν δηλωθέντων διὰ στιγμῶν. Τρεῖς δὲ κόμβοι μετάλλου, εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ κολεοῦ σφζόμενοι, ἐχρησήμενόν ποτε πρὸς συγκόλλησιν τῶν μεταλλίνων ἱμάντων τοῦ ξίφους.

15. ΞΙΦΟΣ ΟΜΟΙΟΝ (Πίναξ V, 7), ἀλλ' ἔλλιπὲς ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ κάτω. Παρὰ τὸ στόμιον ὑπάρχει ἐκατέρωθεν κόσμημα φυλλοειδὲς δηλωθὲν διὰ στιγμῶν. Σφζόμενον μῆκος 0,42.

Πάντα τὰ προηγούμενα εἶναι λείψανα χαλκῶν ἀγαμάτων φυσικοῦ ἢ καὶ μείζονος μεγέθους. Εἰς ἄγαλμα δὲ χαλκοῦν ἡμίσεος περιῶτον τοῦ φυσικοῦ μεγέθους ἀνήκει τὸ ἐπόμενον λείψανον.

16. ΛΥΡΑ ΧΑΛΚΗ (Πίναξ IX, 5), ὕψους 0,28, πλάτους κατὰ τὸ ἄνω αὐτῆς μέρος 0,14, πάχους 0,015. Τὸ κύριον σῶμα αὐτῆς, κοῖλον εἰς τὰ ἐντὸς, εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ δύο λεπτῶν ἐλασμάτων, πολλὰς παρουσιαζόντων νῦν ὀπὰς ἔνεκα φθορᾶς, πρὸς δὲ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας ἀρχαῖον βύσμα στρογγύλον ἀπαράλλακτον πρὸς σφραγίδα νομίσματος, ἀλλὰ μὴ τοιαύτην.

Ἦτο ἡ λύρα αὕτη ἐπτάχορδος, ὡς δηλοῦ-

Εἰκῶν 27-27^α.

σιν αἱ σφζόμεναι προσαρμογαὶ τῶν χορδῶν. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς κέρατος εἶναι πλαστικῶς δεδηλωμένοι οἱ ἱμάντες, δι' ὧν ἀνηγάτο ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ φέροντος, ἐνῶ τὸ

ἐξωτερικὸν κέρασ κοσμεῖται ὑπὸ κεφαλῆς Μαρσίου (Εἰκὼν 27—27^α) ἀρίστης καὶ λεπτοτάτης τεχνοτροπίας τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ μόνη γνωστὴ, ἔμοι τοῦλάχιστον, λύρα ἢ ὑπὸ ὁμοίας παραστάσεως Μαρσίου προσφυῶς κοσμουμένη καὶ δὴ κατὰ τὸ αὐτὸ μέρος τοῦ αὐτοῦ κέρατος, εἶναι ἐκείνη, ἣν φέρει ὁ περιφημὸς κιθαρωδὸς Ἀπόλλων τοῦ Βατικανοῦ¹, ὃν πολλοὶ ἀνάγουσιν εἰς τὸν Σκόπαν, εἰκάζω ὅτι καὶ ἡ λύρα ἡμῶν ἀνήκε ποτε εἰς τοιοῦτόν τι ἀγαλμα Ἀπόλλωνος κιθαρωδοῦ. Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν γνώμην μου, ὅτι τὰ Ἀντικυθηραϊκὰ ἀγάλματα προέρχονται ἐξ Ἀργους, προσθέτω ὅτι ἀκριβῶς τοιοῦτου τύπου ἀγαλμα Ἀπόλλωνος ὑπῆρχεν ἐν Ἀργεῖ, συγχρότατα καὶ ἐπὶ μακρόν, προφανῶς ἔνεκα τοῦ κάλλους αὐτοῦ, εἰκονιζόμενον ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως ταύτης (Εἰκὼν 28) τῶν ἀπὸ Οὐήρου μέχρι Πλαυτίλλης κοπέντων².

Εἰκὼν 28.

Συμπεραίνω ἐπομένως ὅτι πιθανῶς ἡ λύρα ἡμῶν ἀνήκει εἰς πᾶν ἀρχαῖον, μέσου μεγέθους ἀντίγραφον τοῦ Ἀργείου τούτου ἀγάλματος, οὗ τὸν τύπον ἐν μεγάλῳ σχήματι διέσωσεν ἡμῖν ὁ περιφημὸς κιθαρωδὸς Ἀπόλλων τοῦ Βατικανοῦ.

Πλουσιώτερος ἦτο ὁ ἀμητὸς εἰς ἀγαλμάτια μικροτέρου μεγέθους, ἀνεκυσθέντων τεσσάρων, πᾶν ἀξιολόγων, τῶν ἐξῆς:

17. ΚΟΡΗ (ΧΛΩΡΙΣ). Μέγα ἀγαλμάτιον κόρης ὕψους ἀρχικοῦ 0,50 περίπου, λίαν κολοβὸν διασωθὲν (Πίναξ VI, 1—2), τοῦ γνωστοῦ ὠραιοτάτου τύπου τῶν μαρμαρίνων Καρυατίδων τοῦ Ἐρεχθείου, τῶν ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Νεαπόλεως χαλκίνων κορῶν τοῦ Ἡρακλείου τῆς Ἰταλίας κλπ. Ὡς πρὸς τὴν στάσιν ὁμοιά-

ζει τὰ μέγιστα κυρίως πρὸς τὸ ἐξ Ἡλείου ἀρίστης διατηρήσεως χαλκοῦν ἀγαλμάτιον τῆς περιφημοῦ συλλογῆς τοῦ κ. Κ. Καραπάνου, ὃπερ λεπτομερῶς καὶ καλῶς περιέγραψεν ὁ κ. H. Lechat¹. Πρὸς τὸν τύπον τοῦτον ταυτίζεται τὸ ἡμέτερον ἐντελῶς, διαφέρον μόνον ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῶν χειρῶν. Ἄν καὶ ἡ διατήρησις αὐτοῦ εἶναι πᾶνυ κολοβή, ἡ δὲ κατάστασις τοῦ σφρομένου μέρους ὅλως ψαθυρά, — οὗ ἔνεκα δὲν ὑπεβλήθη εἰς ὃν καὶ τὰ λοιπὰ χαλκᾶ χημικὸν καθαρισμὸν καὶ διατηρεῖ ἐν μέρει τὴν πρόσθετον ἀρχαιοθὲν γλωρὰν κατίωσιν —, ὅμως διακρίνει τις σαφῶς τὴν θαυμασίαν τελειότητα τῆς τεχνοτροπίας αὐτοῦ, τὴν αὐστηράν, ἀπλὴν καὶ χαρίεσσαν ἀρμονίαν τοῦ ὅλου καὶ τὴν ἀπαράμιλλον ἀληθῶς καὶ ἐν ἀπολύτῳ ἠρεμία εὐγένειαν τῆς παραστάσεως, ὧν πάντων ἔνεκα δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι τὸ κατὰ τέχνην ἀριστον πάντων τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν, σφόδρα λυπούμενος μόνον διὰ τὴν κακίην αὐτοῦ διατήρησιν.

Ἐν τῇ πρὸς τὰ κάτω, παραλλήλως τῷ σώματι, φερομένη δεξιᾷ ἐκράτει προφανῶς, ὡς δηλοῖ ἡ διάθεσις τῶν δακτύλων, κλάδον τινὰ, φιάλην δὲ ἴσως ἢ πτηνόν τι ἐν τῷ τῆς μικρὸν προτεταμένης ἀριστερᾶς κοίλῳ, ἐν ᾧ φαίνεται νῦν ἡ ὀπή τῆς καθηλώσεως.

Τίνας παριστῶσιν αἱ τοῦ τύπου τούτου μορφαί, αἱ Καρυατίδες ἢ κόραι τοῦ Ἡρακλείου τῆς Ἰταλίας καλούμεναι, παραμένει εἰσέτι ἄγνωστον. Αὐτὸ τὸ ἀγαλμάτιον τῆς συλλογῆς τοῦ κ. Καραπάνου, καίτοι φέρει περισσευρὰν ἐν τῇ ἀριστερᾷ, δυσκόλως δύναται τις νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς Ἀφροδίτην, διότι, ὡς ὀρθῶς παρατήρησεν ἤδη ὁ περιγράψας αὐτὸ κ. H. Lechat, τὸ νεαρώτατον τῆς ἡλικίας αὐτοῦ καὶ ὁ παρθενικὸς σχηματισμὸς τοῦ στήθους ἀρμόζουσι μᾶλλον πρὸς σεμνὴν παρθένον, οἷα ἡ Ἀρτεμις, ἢ πρὸς θεὰν τοῦ ἔρωτος, οἷα ἡ Ἀφροδίτη.

Τὸ μόνον δέ, ὃπερ δύναται τις βασίμως νὰ ἰσχυρισθῇ, εἶναι ὅτι πᾶσαι σχεδὸν αἱ καρυατι-

¹ Denkm. a. Kunst I. 141a. — Clarac 496, 967 κτλ.

² Imhoof-Blumer and P. Gardner, Num. Comment. on Paesaniās, p. 35 Pl. I, XXII—XXIV.

¹ Bull. de Corr. Hell. 1891, 461 κέ.

δόμορφοι παρθενικαὶ μορφαὶ αὗται, αἱ μακρόθεν ὁμοιάζουσαι ὅτε μὲν πρὸς τὴν αὐστηρότητα τῶν δωρικῶν ὅτε δὲ πρὸς τὸ λιγυρὸν τῶν ἰωνικῶν κιώνων, ἀνήκουσιν εἰς θνητὰς παρθένους ἢ καὶ θεότηας δευτέρας τάξεως, ὑπηρετικῶς ἐχούσας πρὸς μελλομένης θεότητος τοῦ ἑλληνικοῦ Ὀλύμπου.

Ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον δὲ σημειῶ, ἐν σχέσει πρὸς τὴν γνώμην μου καθ' ἣν τὰ Ἀντικυθηραϊκὰ ἀρχαῖα προέρχονται ἐξ Ἄργους, ὅτι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ γνωρίζομεν μίαν καὶ μόνην τοιαύτην μορφήν, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ μέχρι τῶν ἐλαχίστων τύπου.

Ὁ Πausanias δηλαδὴ ἀναφέρει ἐν Ἄργει ναὸν Λητοῦς καὶ ἐν αὐτῷ ἀγαλμα τῆς θεᾶς ταύτης ποιηθὲν ὑπὸ Πραξιτέλους, προσθέντων

Εἰκὼν 29.

Εἰκὼν 30.

ὅτι «τὴν δὲ εἰκόνα παρὰ τῇ θεῷ τῆς παρθένου Χλῶριν ὀνομάζουσι»¹. Τοῦ συμπλέγματος τούτου διέσωσαν ἡμῖν εὐτυχῶς ἀντίγραφα νομίσματα τῶν Ἀργείων πλείστα², εἰκονίζοντα αὐτὸ εἴτε ἐν τῷ ναῷ (Εἰκ. 29), εἴτε καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ (Εἰκὼν 30). Ὡς βλέπει τις, ἢ Χλῶρις εἰκονίζεται παρὰ τῇ Λητοῖ φέρουσα ὡς Καρυάτις τις τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς.

Ὁ μετὰ προσοχῆς παραβάλλων τὸ ἡμέτερον

¹ 2, 21, 9, ἐνθα ἐν συνεχείᾳ καὶ τὰ ἑξῆς: Νιόβης μὲν θυγατέρα εἶναι λέγοντες, Μελίβοιαν δὲ καλεῖσθαι τὸ ἐξ ἀρχῆς ἀπολλυμένον δὲ ὑπὸ Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος τῶν Ἀμφίονος παίδων περιγενέσθαι μόνην τῶν ἀδελφῶν ταύτην καὶ Ἀμύκλαν, περιγενέσθαι δὲ εὐξαμένους τῇ Λητοῖ. Μελίβοιαν δὲ οὕτω δὴ τι παραντίκα τε χλωρὰν τὸ δειμα ἐποίησε καὶ ἐς τὸ λοιπὸν τοῦ βίου παρέμεινε, ὡς καὶ τὸ ὄνομα ἐπὶ τῷ συμβάντι ἀντὶ Μελιβοίας αὐτῇ γενέσθαι Χλῶριν. Τούτους δὲ φασιν Ἀργεῖοι τὸ ἐξ ἀρχῆς οἰκοδομήσαι τῇ Λητοῖ τὸν ναόν».

² Imhoof—Blumer and P. Gardner ἔ. ἀ. p. 37—38 pl. K, XXXVI—XXXVIII, καὶ p. 159, pl. FF, XXIV.

ἀγαλμάτιον πρὸς τὴν Χλῶριν τῶν πολυαριθμῶν τοῦ Ἄργους νομισμάτων, ὧν πάντων ἐκμαγεῖα εὔρηται νῦν συγκεκεντρωμένα ἐν τῷ Νομισματικῷ μουσεῖῳ τῶν Ἀθηνῶν, βλέπει ὅτι ἀμφοτέραι αἱ μορφαὶ εἶναι αἱ αὐταὶ μέχρι τῶν ἐλαχίστων, παρουσιάζουσαι τὸ αὐτὸ ἔνδυμα μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἀποπτύγματος¹, τὴν δεξιὰν ὁμοίως πρὸς τὰ κάτω φερομένην, τὴν δὲ ἀριστερὰν ὁμοίως ἠρέμα προτεινομένην καὶ ἀνέχουσάν τι ὡς φιάλην. Πρὸς δὲ βλέπει, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπει τοῦτο ἡ μικρότης τοῦ τύπου, ὅτι καὶ ἡ κόμμωσις εἶναι τοῦ αὐτοῦ μετὰ κροιβύλου ὀπισθεν τύπου.

Ταῦτα πάντα ἐπιτρέπουσι, νομίζω, ἡμῖν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ ἀγαλμάτιον τῶν Ἀντικυθήρων εἶναι σύγχρονόν τι ἀντίγραφον τῆς ἐν Ἄργει Πραξιτελείου εἰκόνης τῆς Χλῶριδος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ τύπος τοῦ ἀγάλματος φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως οὐχὶ Πραξιτελείου, ἀλλ' ἀνήκων εἰς τὰ ἀριστα πρωτότυπα τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ., ἀλλὰ ἢ μὲν ἐπεξεργασία εἶναι πολλῶ νεωτέρα τοῦ Ε' αἰῶνος, τίς δὲ βεβαιοὶ ἡμᾶς ὅτι ὁ Πραξιτέλης δὲν ἐδανείσθη διὰ τὴν δευτερεύουσαν ταύτην μορφήν, τὴν θέσιν ἀπλοῦ κιονομόρφου ὑποστηρίγματος ἔχουσαν ἓνα τῶν θαυμασίων ἐκείνων τύπων τῶν ὑπὸ τῶν περιφήμων διδασκάλων αὐτοῦ ἐν ἀμέσως προγενεστέρᾳ ἐποχῇ ἐπινοηθέντων;

Ὅπως δὲ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν μεγίστην σπουδαιότητα τοῦ θαυμασίου τούτου εὐρήματος τῶν Ἀντικυθήρων, πρόσθετες δὲ καὶ τὴν ὄλως ψαθυρὰν αὐτοῦ κατάστασιν, ἧς ἕνεκα φθιρῆται ἐπὶ μᾶλλον καθ' ἐκάστην, ἀνέθηκα εἰς τὸν πλήρη μέλλοντος νεαρὸν ἀρχαιολόγον κ. Α. Κεραμόπουλλον, βοηθόν μου ἐν τῷ Μουσείῳ, τὴν λεπτομερῆ αὐτοῦ περιγραφὴν, ἣν καὶ παραθέτω ἐνταῦθα ἐν ὑποσημειώσει².

¹ Ἐκεῖνο ὅπερ ἐπὶ τῆς ἐνταῦθα μεγεθυνθείσης φωτοτυπικῆς εἰκόνης τοῦ νομίσματος φαίνεται ὡς ζώνη, προέρχεται ἀπλῶς ἐκ τῆς προσπαθείας πρὸς σαφῆ δήλωσιν τῶν μαστῶν τῆς μικρᾶς μορφῆς.

² Ἀγαλμάτιον γυναικεῖον, χαλκοῦν, ἐνδεδυμένον, ὄρθιον, σφριζόμενον ἀπὸ τοῦ λαμποῦ μέχρι τοῦ κάτω ἄκρου τῆς ἐσθῆτος. Ὑψος τούτου 0,40 [ἀρχικὸν 0,50 περίπου]. Μέρους τῆς

18. ΑΠΟΛΛΩΝ (Πίναξ VIII, 2)¹. Ἀγαλμάτιον νεανίου (ὕψους 0,53 $\frac{1}{2}$) μετὰ βραχείας, πάνυ ἐπιμελῶς εἰργασμένης καὶ ὑπὸ λεπτοῦ διαδήματος συγκρατουμένης κόμης, ἰσταμένου καὶ

πατοῦντος ἀρχαῖκῶς πως ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν, προτεινόντος δὲ μικρόν τι τὴν δεξιάν, ἥς ἑλλείπουσιν οἱ δάκτυλοι πάντες σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου, καὶ ἀνοίγοντος τὴν παλάμην τῆς

κεφαλῆς καὶ οἱ πόδες ἐσώθησαν ἀπεσπασμένοι. Ὁ δεξιὸς μετὰ τοῦ ἐπικαλύπτοντος αὐτὸν μέρους τῆς ἐσθῆτος ἀπεσπασθῆ νεοσσι. προσαιμῶζεται δὲ ἀκριβῶς εἰς τὸ προσῆκον μέρος (ἐν τῷ πίνακι ἡμῶν δὲν ἀπεικονίζεται). Δεξιὰ ἑλλείπει τὸ μέρος ἀπὸ τῆς μηριαίας χώρας μέχρι τοῦ ποδός. Ἐπίσης ἑλλείπει μέγα μέρος τοῦ δακτύλου τῆς δεξιᾶς χειρός καὶ πάντες οἱ δάκτυλοι τῆς ἀριστερᾶς, ὃν σφίζεται μόνη ἡ βίσις τῶν φαλάγγων.

Τῆς κεφαλῆς, ἣτις ἔβλεπεν εὐθὺ πρὸς τὰ πρόσω, ἐσώθη μόνον τὸ καλυπτόμενον ὑπὸ τῶν τριχῶν μέρος σχεδὸν ὅλον. ὡσεὶ ἦν κεχωρισμένος ἀπὸ τοῦ προσώπου εἰργασμένος, περι οὗ φαίνεται, ὅτι μαρτυρεῖ ἡ ὄψις τῶν τῆς θραύσεως κρημνῶν, ἀποτελουμένων ἐκ δύο ἐπικεκολλημένων πλακῶν, ἴσως δὲ καὶ μικρὸς ἦλος ὀλίγον πρὸς τὸ ἀριστερὰ τῆς χωριστρᾶς διὰ τῆς κόμης διήκων καὶ τὰ ἐπικεκολλημένα ἐλάσματα τῶν συναπτομένων δύο κυρίων μερῶν τῆς κεφαλῆς, τοῦ τριχοῦ καὶ τοῦ ἀτρίχου, συνηλῶν. Ἡ κόμμωσις σχηματίζει χωριστρᾶν ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ μετώπου μέχρις ὀπίσω κατὰ τὸ ἴδιον, ἐνθα ἡ κόμη συλλέγεται εἰς ἓνα ὄγκον. Καθ' ἑκάτερα τὰ μέρη ἀπὸ τῆς χωριστρᾶς ἀναχωροῦσι διεκτενισμένοι βόστρυχοι ὡσεὶ βεβρογμένοι, διηυθετημένοι κατὰ πλατέα κύματα καὶ ἐξειργασμένοι ἀδρομερῶς κατὰ τρόπον πολλῶ νεώτερον τοῦ Ε' αἰῶνος. Κατὰ τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ κρανίου περιθεῖται ἡ κόμη ὑπὸ διαδήματος ταινιοειδούς, διαιρουμένου διὰ καθέτων γραμμῶν ἀπλῶν εἰς μετόπας, κοσμομένους ἐν τῷ μέσῳ διὰ κύκλου (πρβλ. Jahreshfte 1901, σ. 184, εἰκ. 201, ἐνθα ὁδοᾶς ἀντὶ κύκλου). Τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ διαδήματος ἑλλείπει μετὰ τοῦ τραχηλικῆς τμήματος τῆς κεφαλῆς, ἔβανεν ὁμοῦς ὑποκάτω τοῦ κατὰ τὸν τράχηλον ὄγκου τῆς κόμης, ὡς δεικνύει ἡ κατεῦθυνσις αὐτοῦ κατὰ τὸ σφζόμενον μέρος.

Ἐπάλῃλον διάταξιν τῶν συγκεκολλημένων ἐλασμάτων δεικνύει τὸ ἀγαλμάτιον καὶ κατὰ τὸ μέσον ἴσους τοῦ λαμποῦ. Ἡ ἀπόθραυσις τῆς κεφαλῆς ἀπ' αὐτοῦ ἐπῆλθε πρὸς τὰ ὀπίσω ὀλίγον ἰσηλότερον τοῦ σημείου τῆς συγκολλήσεως. Ἐνθα ἀκριβῶς τὸ ἀπλῶν γυμνῶν ἐλάσμα, τὸ ἀποτελοῦν τὸν τράχηλον, ἦν λεπτόν, μικρὰν παρέχον ἀντίστασιν.

Τῶν ποδῶν ὁ μὲν ἀριστερός ὡς κεκομφισμένος προσέχει τῆς ἐσθῆτος καλυπτικῆς τὸν ταρσόν, καὶ φέρει σανδάλιον μετὰ ζυγῶν ὑπὲρ τοὺς δακτύλους, κατασκευασθέντων χωριστὰ καὶ προσσφθέντων καὶ ἡλοῖς (εἰς μετὰ τετραγώνου τομῆς εἶναι ἐμφανέστατος ἐπὶ τοῦ παραμέσου δακτύλου). Τοῦ δεξιοῦ ποδός, ὅστις βαίνει κατὰ τὴν κατακόρυφον τοῦ κέντρου τοῦ βάρους καὶ βασταίνει τὸ σῶμα, προσέχουσι τῆς ἐσθῆτος μόνον οἱ τρεῖς πρότοι δάκτυλοι ἐν μέρει. Σανδάλιον δὲν διακρίνεται.

Τὸ ἀγαλμάτιον εἶνε περιβεβλημένον πρῶτον ἰωνικὸν χιτῶνα ἢ χιτωνίσκον χειριδιόν, ὅστις, καταλείπων γυμνὸν τὸν λαμῶν καὶ τὸ ἀνω μέρος τοῦ στήθους, φαίνεται ἐνταυθία τε καὶ κατὰ τοὺς βραχίονας. Αἱ πτυχὴ αὐτοῦ εἶναι κυματοειδεῖς καὶ στεναὶ καθὼς λεπτοῦ λινοῦ ὑφάσματος οὔλου (cetre), ὄχθοιβος (bordure) δὲ ἐκ διαφόρου κράμματος--ἴσως ἀργυροῦχου--ἀμυροῦ χρώματος, ἐμπαισιτικῶς ἐνηρμοσμένοι, περιθῆει ἐμπροσθεν τὸ ὑπὸ τὸν λαμῶν μέρος καὶ τὴν συρραφήν, τὴν κατὰ τὸν δελοειδῆ κατερχομένην μέχρι τοῦ μέσου τοῦ βραχίονος,

μέχρις οὗ εἶναι καὶ τὸ μήκος τῶν χειριδίων, ὡς δεικνύουσι αἱ ἐπὶ τοῦ πίνακος VI δύο φωτοτυπικαὶ ὄψεις. Ἐπὶ τοῦ χιτῶνος περιβέβληται τὸ ἀγαλμάτιον βαρύν, ἔρεοῦν βεβαίως, πέπλον, κλειστὸν καθ' ἑκάτερα καὶ πεπορημένον (πόρη ἢ περόνη δὲν φαίνεται) κατὰ τοὺς ὄμους, ἐπικειμένου τοῦ ὀπισθίου μέρους ἐπὶ τοῦ προσθίου. Ἄν εἶναι ἐξωσμένον, δὲν φαίνεται, διότι τὸ ἀπόπτγμα τοῦ πέπλου ἐφαπλοῦται ἐμπρὸς μὲν καὶ ὀπίσω μέχρι κάτω τῆς ὀσφύος τόσον, ὥστε νὰ καθιστᾷ αὐτὴν ἀφανῆ, κατὰ τὰ πλάγια δὲ ἔτι μᾶλλον, μέχρι τοῦ μέσου τῶν μηρῶν ἐκ τῆς ἀποστενώσεως ὄμους τῶν πτυχῶν τοῦ πέπλου κατὰ τὴν ὀσφύν ἐξάγεται, ὅτι εἶναι ἐξωσμένον. Ἐπὶ τοῦ στήθους, ὅπερ ἀρχαῖκῶς ὑπερμαζᾶ καὶ ἔχει τοὺς μαστοὺς ἄγαν μακροσμένους ἀπ' ἀλλήλων, τὸ ἀπόπτγμα δεικνύει ἄνω τὴν συνήθη βραχείαν ἐκπίπτουσαν κατὰ τὸ μέσον πτυχῆν, ἀπλοῦται εἰτα ἄπτυχον κάτω αὐτῆς ὡς καὶ ὀπίσω κατὰ τὸ ἀντίστοιχον μέρος καὶ μόνον κατὰ τὰ πλάγια σχηματίζεται, ὡς καὶ τὸ λοιπὸν μέρος τοῦ πέπλου, εἰς κατακόρυφους εὐθείας αἰλακώδεις πτυχᾶς ἄνευ διαμέσων κυμάνσεων. Ὅπισω ἡ ἐργασία εἶναι πως ἀδροτέρα.

Τὸ κάτω μέρος τοῦ πέπλου ἐχύθη καθ' αὐτό, συνεκολληθῆ δ' ἔπειτα μετὰ τοῦ ἀποπτύματος. Χιτικὰ ἀμαρτήματα τῆς ἐπιδερμίδος τοῦ ἔργου διορθοῦνται διὰ βυσμάτων (tasselli) συνήθως τετραγώνων, ὑφ' ἃ κρύπτονται πολλάκις αἱ κορυφαὶ διαμπερῶν ἡλων, ὧν αἱ ἀκίδες φαίνονται ἐνίοτε ἐντός τῆς κοιλότητος τοῦ ἀγάλματος (μία κατὰ τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ δεξιῦ ὄμου καὶ ἕτερα μετὰ τῶν μαστῶν. Πρβλ. τὸν ἡλον τῆς κεφαλῆς καὶ Lechat ἐν B. C. H. 1891, σ. 471 ἔξ.). Διορθώματα τετράγωνα διακρίνονται καὶ ἀλλαγῶν, ὡς 1 ἐπὶ τῆς τρίτης πτυχῆς τοῦ ἀποπτύματος ἐμπρὸς κατὰ τὸν καρπὸν τῆς δεξιᾶς χειρός (ἀπέπεσε τὸ βύσμα), 1 κατὰ τὸ αὐτὸ περίπου ἴσους ἐπὶ τῆς εὐθείας ἐπιφανείας τοῦ ἀποπτύματος ἐν δεξιᾷ, 1 ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μαστοῦ, 1 ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ὀρθογώνιον, ἕτερον παρ' αὐτὸ δεξιὰ καὶ 2 ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος μᾶλλον τετράγωνα, ὅπισθεν δὲ 1 ἐπὶ τοῦ ἀποπτύματος ἀρχομένου ἐν ἀριστερᾷ κατὰ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα, 1 κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὀμοπλάτην καὶ 1 μέγα κατὰ τὴν ὀσφύν.

Ὅδμημα προσπάθεια καταβάλλεται πρὸς ὑποδήλωσιν τοῦ ἰπὸ τὴν ἐσθῆτα σώματος πλὴν τοῦ στήθους. Αἱ χεῖρες ἀντιθέτως πρὸς τὴν λοιπὴν κατὰ τὸ στήθος καὶ τὴν πύχουσαν ἀρχαῖκῆν ἀσθηρότητα εἶναι λίαν εὐπλαστοί. Καὶ ἡ μὲν δεξιὰ καταπίπτει συγκλείουσα ἀβίαστος τοὺς δακτύλους, ὡς εἰ ἐκράτει οἰνοχόην, (μία ὀπῆ ἐν τῇ παλάμῃ καὶ δύο κατὰ τὸν ἀντιχειρα εἶναι ἡ λείψανα προσηλώσεως ἢ φθορᾶ). Ἡ ἀριστερὰ κάμπτεται κατὰ τὸν ἄγκωνα ὀριζοντίως πρὸς τὰ πρόσω καὶ ἔχουσα ἀναπεπταμένον τὸ θέναρ ἐκράτει πιθανῶς φιάλην ἐν διαθέσει σπενδούσης ἢ οἰνοχόου (πρβλ. Ἐθν. μουσ. αἰθ. ἀναθ. ἀναγλ. 1386—Koscher, Lex. ἐν λ. Heros σ. 2558, εἰκ. 4. Ἐφῆμ. Ἀρχ. 1883 πίν. 2. Furtwängler, Beschr. der Berl. Vasensamm. 2706, 3141. Monumenti ined. 1, π. 52. Beschreibung der antik. Sculpturen, Berlin 1891, No 814). Τρεῖς διαμπερές ὑπάρχει ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θέναρος προερχόμενον ἐκ τῆς πάλαι συνηλώσεως τῆς φιάλης.

¹ Ἴδὲ καὶ Ἐφῆμ. Ἀρχαιολ. 1902, πίν. 14 καὶ 16Α.

χειρός, ὡς ἂν ἐκράτει ἐν αὐτῇ φιάλην—νῦν ἐλλείπουσαν—, ἐξ ἧς ἔσπενδε κλίνων αὐτὴν πρὸς τὴν γῆν. Τῆς πρὸς τὰ κάτω φερομένης ἀριστερᾶς οἱ δάκτυλοι, πάντες σφῶι, εἶναι τοιουτοτρόπως συνεσταλμένοι, ὥστε πάντες μὲν ὁμοῦ, σὺν στυλίσκῳ ἐφηρμοσμένοι ἐν τῇ παλάμῃ, ἀφήνουσιν ἐν μέσῳ αὐτῶν μέγαν αὐλόν, ὃ δὲ μέσος δάκτυλος ἐξέχων τῶν λοιπῶν σχηματίζει μετὰ τῆς ῥάχεως αὐτῶν ἕτερον ἐλάσσονα αὐλόν. Ὡς δὲ διδάσκουσιν ἡμᾶς σπάνιά τινα ἀγάλματα¹ καὶ νομισματικοὶ τύποι², τὴν αὐτὴν διάθεσιν τῶν δακτύλων παρουσιάζοντες, διὰ μὲν τοῦ μεζίνου αὐλοῦ διήρχετο τῶν στυλίσκῳ καθηλωμένων ἐν τῇ χειρὶ, διὰ δὲ τοῦ ἐλάσσονος βέλος. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα εἰκονίζουσιν Ἀπόλλωνας, συμπεραίνομεν ὅτι καὶ τὸ ἡμέτερον ἀγαλμάτιον παριστᾷ τὸν αὐτὸν νεαρὸν θεόν, τοσοῦτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον πρὸς τοῦτο συμφωνεῖ κάλλιστα καὶ πᾶν τὸ λοιπὸν τοῦ ἀγαλματίου παράστημα³. Οἱ ὀφθαλμοί, οἱ μαστοὶ καὶ τὰ χεῖλη μετὰ τῶν ὀδόντων, νῦν ἀπολεσθέντα, ἦσαν πρόσθετα, ἴσως ἐξ ἀργύρου ὡς τὰ τοῦ γνωστοῦ χαλκίνου ἀγαλματίου τοῦ μετὰ κριοῦ Ἐρμού⁴. Τὸ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χελέων καὶ ὀδόντων ἀπομείναν κενὸν εἶναι τόσον μέγα, ὥστε ἐξάγομεν ὅτι τὸ στόμα τοῦ θεοῦ εἰκονίζετο κατὰ τὸ ἡμισυ ἀνεωγμένον, ὅπερ ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς ὅτι μνημονεύεται καὶ τὸ ἀγαλμα Ἀπόλλωνος *κεχηρῶτος*⁵. Πρὸς τοῦτοις ἀποκεκρουσμένη εἶναι νῦν ἡ ἄκρα τῆς ῥίνος, ἐφθαρμένη δὲ ἡ ἐπιδερμὶς τοῦ ἀριστεροῦ ποδός. Κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ἢ διατήρησις τοῦ ἀγαλματίου εἶναι ἀρίστη.

¹ Beschreibung der antiken Sculpturen, Berlin 1891, No 51.—Overbeck, Kunstmythologie Bd. III (Apollon) p. 229.—S. Reinach, Répertoire de la statuaire II p. 104, 2.—Ἴδὲ καὶ τὸν Πάριον τοῦ ἐν Μονάχῳ μουσείου: Brunn, Description de la Glyptothèque No 66.

² Overbeck ἔ. ἀ. Münztafel I, 24, καὶ III, 9, 44.

³ Πβλ. τὸ ἐκ Βοιωτίας χαλκοῦν ἀγαλμάτιον τοῦ Νομισμ. μουσείου τῶν Παρισίων: Babelon-Blanchet, Catalogue des bronzes antiques de la Biblioth. Nationale (Paris 1895), 98 Ant. expl. III, 2, 158, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Κουρίου τῆς Κύπρου χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Ἀπόλλωνος ἀπεικονισθὲν παρὰ Cesnola, Cyprus, p. 345.

⁴ Jahrbuch des Archaeol. Inst. 1887, p. 133 Taf. 9.

⁵ Πολέμων, παρὰ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξαν. Πρωτρεπτικός, σελ. 117.

Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ἀγαλματίου τούτου, ὅπερ εἶναι τὸ ἀρχαιότερον πάντων τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν, εἶναι τελειοτάτη, οὐδὲν βύσμα παρουσιάζουσα, ἢ δὲ τεχνοτροπία αὐτοῦ ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ., καλῶς δ' ἀνεγνωρίσθη αὐτὴ— πάντων τῶν ἀρχαιολόγων ἐν τούτῳ συμφωνούντων— ὡς ἡ Πολυκλείτου τοῦ Ἀργείου, οὐ σαφῶς βλέπομεν ἐν τῷ παρόντι ἔργῳ τὸ τετραγωνικῶς ἰσχυρόν, ἤρεμον, ἀσφαλὲς καὶ μαθηματικῶς ἀκριβές. Πάντως δὲ εἰ μὴ ἐξ αὐτῶν τῶν χειρῶν τοῦ Πολυκλείτου, ὅμως ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου αὐτοῦ θὰ ἐξῆλθεν ὁ νέος οὔτος μαργαρίτης τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν μουσείου!

19. ΔΙΟΜΗΔΗΣ (Πίναξ VII)¹. Ἀγαλμάτιον ὕψους 0,43, εἰκονίζον ἄνδρα ἀγένειον, προτείνοντα τὸν δεξιὸν πόδα, οὐ εἶναι κατὰ τὸ ἡμισυ ἐφθαρμένος ὁ μέγας δάκτυλος, καὶ βαίνοντα ἡρέμα ἀλλὰ μετὰ σθένους καὶ προφυλάξεως. Τοῦ ἀριστεροῦ ποδός ἐλλείπει τὸ ἄκρον μετὰ πάντων τῶν δακτύλων. Τὴν κεφαλὴν, περὶ ἣν διάδημα, στρέφει ὁ ἀνὴρ μικρόν τι πρὸς ἀριστερὰ ἀπειλητικῶς βλέπων τὴν δεξιάν, ἧς ἐλλείπει ὁ ἀντίχειρ καὶ ἡ φάλαγξ τοῦ ὄνυχος τοῦ μικροῦ δακτύλου, ἔχει μικρὸν προτεταμένην, ὡς ἂν ἐκράτει ἐν αὐτῇ ξίφος γυμνὸν ἔτοιμος πρὸς μάχην πρὸς τοῦτο δὲ συμφωνεῖ καὶ ἡ θέσις τῶν δακτύλων τῆς δεξιᾶς, ἐφ' ὅσον σφίζονται. Ἐν τῇ κεκαμμένη ἀριστερᾷ, ἧς ἐλλείπουσιν ὅλοι οἱ δάκτυλοι καὶ περὶ ἣν ἐλίσσεται ἡ ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου ἡρτημένη χλαμύς, ἐκράτει ἀντικείμενόν τι, ὅπερ ἦτο κεκλιμένον ἐπὶ τοῦ πήχεως καὶ διὰ τοῦ βάρους ἐπίεξε καὶ παρεμέριξε τὸ ἐπὶ τοῦ βραχίονος μέρος τῆς χλαμύδος.

Οὕτω τὸ ὅλον τοῦ τύπου συμφωνεῖ μέχρι τῶν ἐλαχίστων πρὸς τὸν κοινότατον τῶν τύπων τοῦ Ἀργείου ἥρωος Διομήδους, φέροντος ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ τὸ τρωϊκὸν Παλλάδιον—ὅπερ κατόπιν ἀνέθηκεν ἐν Ἀργεῖ²—, ἐν δὲ τῇ προτεταμένη δεξιᾷ ξίφος γυμνόν, ἐτοίμου ὄντος πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν ἐχθρῶν, διὰ μέσου τῶν ὀπίων

¹ Ἴδὲ καὶ Ἐφημ. Ἀρχ. 1902. πίνακας 15 καὶ 16, Β'.

² Imhoof-Blumer and P. Gardner, Num. Comm. on Paus. p. 40.

ὑποτίθεται ὅτι μετὰ προφυλάξεως βαίνει. Περὶ τὸ ἐν τῇ Γλυπτοθήκῃ τοῦ Μονάχου πασίγνωστον ἀγάλμα τοῦ Διομήδους, τὰ πολλὰ αὐτοῦ

Εἰκὼν 31.

Εἰκὼν 32.

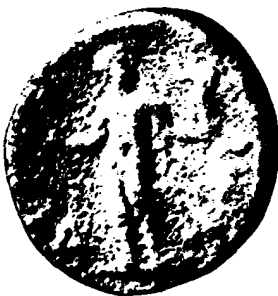

Εἰκὼν 33.

ὁμοίωτα καὶ τοὺς ἐνταῦθα (Εἰκόνες 31, 32, 33) ἀπεικονιζομένους τρεῖς δακτυλιολίθους τοῦ ἐν Βερολίῳ μουσείου¹.

Αἱ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀγαματίου, ἐλλείπουσαι νῦν, ἴσαν ἔνθετοι ὡς καὶ τὰ ἐπίσης ἀπολεσθέντα αἰδοῖα. Ἡ ἐπὶ τοῦ κρανίου κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος ὅπῃ ἦτο ἄλλοτε βεβυσμένη καὶ ὀφείλεται εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐχύθη τὸ ἀγαμάτιον (ἰδὲ ἀνωτέρω σελ. 29). Καθ' ὅλην δὲ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ ὄρωνται πλεῖστα στρογγύλα, μάλιστα δὲ τετράγωνα βύσματα σμικρά. Ἡ διατήρησις τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὅλου ἀγαματίου εἶναι λίαν κακή, μὴ ἐπιτρέπουσα ἀσφαλῆ κρίσιν περὶ τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ἀνήκει, ἀλλ' ἦτις ἀδύνατον νὰ εἶναι νεώτερα τῆς ἐποχῆς τῶν Διαδόχων.

Ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Διομήδης ὁ Ἀργεῖος εἶχεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, πολλὰ ἀγάλματα. Τοῦτο

Εἰκὼν 34.

διδάσκουσιν ἡμᾶς ἐναργῶς τὰ νομίσματα.² Ὅτι δὲ τὸ ἀγαμάτιον ἡμῶν ἀντιγράφει ἐν τῶν ἀγαματίων τούτων, διδάσκουσι σαφῶς τὰ ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς νομίσματα τῆς πόλεως, ἐφ' ὃν εἰκονίζεται ἀγαλμα Διομήδους ἀπαράλλακτον (Εἰκὼν 34), μετὰ μόνης τῆς μικρᾶς διαφορᾶς ὅτι πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἐκατέρωθεν τοῦ νομισματικοῦ τύπου κενοῦ ὁ σφραγιδογλύφος ἐξέτεινε κατὰ τι μᾶλλον τὰς χεῖρας

¹ Furtwängler, Beschr. der geschn. Steine No 1348, 2469, 8241, κλπ. κλπ.

² Imhoof-Blumer and P. Gardner *z. a.* p. 39-40 pl. K, XLIII--XLV.

τοῦ ἀγάλματος. Ἐπίσης ἀδυνατῶν (ὡς πάντες σχεδὸν ἀνεξαιρέτως οἱ τῆς ἐποχῆς ταύτης σφραγιδογλύφοι τῶν νομισμάτων) νὰ παραστήσῃ τὴν μικρὰν πρὸς ἀριστερὰ κλίσιν τῆς κεφαλῆς τοῦ ἥρωος παρέστησεν αὐτὴν ἐντελῶς πρὸς ἀριστερὰ ἐστραμμένην.

20. ἙΡΜΗΣ ΔΙΣΚΟΒΟΛΟΣ (Πίναξ VIII, 1)¹. Ἀγαμάτιον ἐπὶ βάσεως κυλινδρικής λίθου λακωνικοῦ² βαθέως ἐρυθροῦ, ἐνεσφηνωμένους ἔχον τοὺς πόδας ἐν τῷ βάθρῳ διὰ χαλκῶν ἐμβόλων μολύβδῳ προσκεκολλημένων. Ὑψος αὐτοῦ 0,25, τῆς βάσεως δὲ 0,09¹, ἡς διάμετρος 0,14¹. Ἡ βάσις πρὸς ἀσφαλεστέρην μεταφορὰν ἔχει εἰς τὰ πλάγια δύο τετραγώνους ἀποφύσεις. Ἐλλείπει ὁ δεξιὸς βραχίον ἀπὸ τοῦ ὄμου σχεδὸν ὀλόκληρος, πρὸς δὲ αἱ φάλαγγες τῶν ὀνύχων τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς καὶ οἱ ἔνθετοί ποτε μαστοὶ τοῦ ἀγαματίου τούτου, οὐ καὶ ἡ ἐπιδερμὶς ὑπέστη μεγάλην βλάβην. Οὐχ ἦττον ὁμως διακρίνει τις καὶ νῦν ὅτι ἐχύθη μετ' ἄκρας ἐπιμελείας, οὐδὲν βύσμα παρουσιάζον, καὶ ἐν γένει ὅτι «it was plainly a little masterpiece»³.

Εἰκονίζει δὲ ἔφηβον νεανίαν ἱστάμενον στερεῶς ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν, ὧν ζωηρῶς προτάσσει τὸν δεξιόν, κλίνων συγχρόνως τοὺς ὄμους πρὸς τὰ ὀπίσω. Τὸν ἀριστερὸν βραχίονα κάμπτει εἰς γωνίαν ἀμβλείαν, ὡς δὲ φαίνεται ἐκ τῆς θέσεως τῶν λειψάνων τῆς χειρὸς, ἐκράτει ἐν αὐτῇ μέγα τι καὶ βαρὺ ἀντικείμενον ἐρειδόμενον ἐπὶ τοῦ πήχεως. Τῆς δεξιᾶς δὲ χειρὸς ἐλλειπούσης, εἶναι δύσκολον ν' ἀναγνωρίσῃ τις ἀσφαλῶς τὸν τύπον τῆς ὅλης στάσεως, οὐχ ἦττον ὁμως φρονῶ ὅτι ὁ κ. Bosanquet⁴ ἐμάντευσε τὸ ἀληθὲς ἐνδυμηθεὶς τὸν δισκοβόλον Νανκυδούς τοῦ Ἀργείου, τοῦ ἐπισημοτάτου τῶν μαθητῶν τοῦ μεγάλου Πολυκλείτου. Τὰ τὸν περίφημον ἀνὰ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον *Δισκοβόλον* ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν *Ἑρμῆν δισκοβόλον* τοῦ Ἀργείου

¹ Ἴδὲ καὶ Ἑρμῆ. Ἀρχ. 1902, πίν. 17.

² Ὁμοίου λίθου τεμάχια ἀπαντῶσιν ἐσπαρμένα ἐν Ἀργεῖ, Τίρυνθι καὶ ἄλλοις τῆς Ἀργολίδος.

³ Bosanquet ἐν τῷ *Jour. of Hell. St.* vol. XXI (1901) p. 35.

⁴ Αὐτόθι.

Ναυκίδους ἀντιγράφοντα ἀρχαία νομίσματα, οἷα π. χ. τὰ τῆς Φιλιππουπόλεως (Εἰκὼν 35), μάλιστα δὲ τὰ τῆς Ἀμάστρεως τοῦ Πόντου

Εἰκὼν 35.

Εἰκὼν 36.

(Εἰκὼν 36)⁴, ἥς τὰ νομίσματα πιστῶς ἀντιγράφοντα τὰ περιφημότερα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁμοιάζουσι μέχρι τῶν ἐλαχίστων πρὸς τὸν τύπον τοῦ ἐξ Ἀντικυθέρων ἀγαλματίου.

β') Διάφορα χαλκᾶ ἀντικείμενα.

21. ΑΣΤΡΟΛΑΒΟΣ (Πίναξ X καὶ IX 6). Τὸ περιεργότατον πάντων τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν εὗρημάτων εἶναι μηχανήμα τι χαλκοῦν λίαν πολύπλοκον καὶ πρωτοφανές, περὶ οὗ σμικρὸν μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν ἐτόλμησα νὰ γράψω τὴν εἰκασίαν ὅτι εἶναι εἶδος τι ἀστρολάβου. Μὴ ἔχων εἰδικὰς γνώσεις, ἵνα σαφῶς περιγράψω αὐτό, ἀποβλέπων δὲ καὶ εἰς τὴν μεγάλην αὐτοῦ σπουδαιότητα, παρεκάλεσα τὸν πρὸς τοῦτο ἀρμοδιώτατον ἐν Ἑλλάδι κ. Περικλῆ Ῥεδιάδην — ἀνθυποπλοίαρχον τοῦ Β. Ναυτικοῦ καὶ καθηγητὴν τῆς Γεωδαισίας καὶ Ὑδρογραφίας ἐν τῇ Βασιλ. Ναυτικῇ Σχολῇ, γνωστὸν καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαιολόγοις ἕνεκα τῆς σπουδαίας αὐτοῦ μελέτης περὶ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας — ἵνα μελετήσῃ καὶ περιγράψῃ αὐτό. Χάριτας δὲ πλείστας ὁμολογῶ αὐτῷ προθύμως πράξαντι τούτου καὶ παρασχόντι μοι τὸ ἀκόλουθον ἄρθρον².

¹ Habich, Hermes Discobolos auf Münzen: Διεθν. Ἐφημ. τῆς Νομ. Ἀρχ. τόμ. Β' (1898) σελ. 137 κ. ἔξ. — Ἰδὲ καὶ Schlosser: Num. Zeitschr. Bd. XXIII, S. 13. 35 Taf. 35. — Imhoof-Blumer: Zeitschr. f. Num. Bd. XX, p. 269. Taf. X. 2. — British Mus. Cat. Pontus p. 87, 21 Pl. XX. 7. — Mionnet, II 393, 34.

² Τῷ αὐτῷ κ. Ῥεδιάδῃ ὀφείλω πλείστας πολυτίμους πληροφορίες περὶ τῆς ἀνεκλύσεως τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν, πεντάκις μεταβάντι εἰς Ἀντικύθηρα ἐπὶ τῆς «Μυκάλης», ἥς ἐπέβαιων ὡς ἀξιωματικός, καὶ παρακολούθησαν τὰ κατὰ τὴν ἀνέκλυσιν.

Ο ΕΞ ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΩΝ ΑΣΤΡΟΛΑΒΟΣ

ΥΠΟ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΡΕΔΙΑΔΟΥ

α') Περιγραφή τοῦ ὄργάνου.

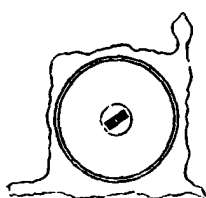
Μεταξὺ τῶν ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης τῶν Ἀντικυθέρων ἐξαχθεισῶν ἀρχαιοτήτων συγκαταλέγεται περιεργότατον ἀλλ' ἀγνώστου σκοποῦ καὶ χρήσεως ὄργανον, τὸ ὁποῖον, καίπερ σχεδὸν καθ' ὀλοκληρίαν κατεστραμμένον ἐκ τῆς μακροχρονίου ἐν τῷ βυθῷ ἐν ἐπαφῇ μετὰ τοῦ θαλασσίου ὕδατος καὶ ὑπὸ πίεσιν πολλῶν ἀτμοσφαιρῶν διαμονῆς, ἐν τούτοις ἐνέκρουτε σύστημα μηχανικῆς κινήσεως θαυμάσιον. Περὶ τῆς πολυπλόκου ταύτης κινήσεως τῆς διὰ τοῦ ἐν λόγῳ ὄργάνου ἐπιτυγχανομένης οὐδαμοῦ ὑπάρχει καὶ ἡ ἐλάχιστη πληροφορία ὁπωσδήποτε, ἥθελε δὲ τοῦτο ἀποκαλύψει πολύτιμον ἀληθῶς καὶ ὅλως ἀγνώστου σύστημα μηχανικόν, ἂν δὲν ἐξήγετο ἐκ τῆς θαλάσσης ἐντελῶς σχεδὸν κατεστραμμένον. Διότι ἀτυχῶς ἡ ἐπιρροία τοῦ θαλασσίου ὕδατος ἐσχημάτισεν ὀστρακώδεις ἐπικολλήσεις δαπάνῃ τῆς μεταλλικῆς ὕλης, ἐξ ἧς τὸ ὄργανον κατεσκευάσται, καὶ ἐπομένως δυσχερέστατα ἀποσπομένως καὶ μετὰ κινδύνου παραμορφώσεως τοῦ ὄργάνου, πανταχοῦ δὲ ἐξ ὀλοκληροῦ μετεβλήθη ἡ σύστασις τοῦ μεταλλοῦ ὑπὸ τὰς ἄνω ἐπιρροίας οὕτως ὥστε νὰ θραυθῆται καὶ εἰς τὴν ἐλαχίστην βίαν, ἣν ἠδύνατο νὰ ἐπενέγκῃ ἡ χεὶρ τοῦ καθαριστοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἐνιαχοῦ πάλιν ἐπὶ τοσοῦτον εἶναι διαβεβρωμένον τὸ μέταλλον, ὥστε ν' ἀπολέσῃ καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀρχικὴν μορφὴν, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ κατασκευαστὴς τέλος δ' αἱ πολλαπλαῖ ἐν πινακίσι καὶ ἐν εἶδει ὀδηγιῶν πρὸς χρῆσιν, ὡς θέλομεν ἴδει, τοῦ ὄργάνου ἐπιγραφαί, αἵτινες συνώδευον αὐτό, εἶναι σήμερον συμπεπιλημένα ἐν ἀμόρφῳ κατὰ τὸ πλείστον μάζῃ.

Τὸ εὗρημα τῶν Ἀντικυθέρων ἀποτελοῦσι νῦν τρία κυρίως τεμάχια καὶ εἰς μικρὸς τροχός, χαρακτηριζόμενα ἐν τῷ πίνακι X διὰ τῶν γραμμάτων Α, Β, C, D, οὕτως ὥστε ἕκαστον τῶν γραμμάτων τούτων νὰ παριστᾷ ἀμφοτέρας τὰς ὀψεις ἐκάστου τεμαχίου (1-2). Τὰ

τεμάχια ταῦτα παρέχονται ἐν τῷ πίνακι ὑπὸ σμίκρονσιν 1, 2.

Τὸ τεμάχιον Α ἀποτελοῦσι δύο ὀρθογώνιοι (0^μ, 135 × 0^μ, 160 περίπου) μεταλλικαὶ πλάκες ὡσεὶ δύο χλιοστῶν πάχους, πρὸς ἀλλήλας ἠλωμένα οὕτως, ὥστε ν' ἀποτελῶσι μίαν ἐνιαίαν πλάκα, τῶν ἰχνῶν τῶν ἐνωτικῶν ἤλων διαφαινομένων ἐνιαχοῦ. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως (1) τῆς οὕτω σχηματιζομένης πλακὸς περιφέρεται περὶ κἀθετον ἐπὶ τῆς πλακὸς καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς πόλον α μέγας ὀδοντωτὸς τροχὸς διαμέτρου 0^μ, 131 μετὰ τεσσάρων ἀνισοπλατῶν ἀκτίνων πρὸς ὀρθάς. Διακρίνονται που καὶ που ἰχνη τῆς ξυλίνης πυξίδος, ἐν ἣ ἦτο ἐντεθειμένον τὸ ὄργανον, ὡς ἐπίσης καὶ τις σχαστηρία β τηρουσα τὸν τροχὸν παράλληλον τῷ ἐπιπέδῳ τῆς πλακὸς κατὰ τὴν περιφορὰν αὐτοῦ φαίνεται δὲ ὅτι πλείονες τοιαῦται σχαστηρία ἐνυπῆρχον. Ἐπὶ πλέον εἰς γ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἄνω εὔρηται ὡσεὶ ἡ πλήμνη ἐτέρου μικροῦ ὀδοντωτοῦ τροχοῦ καταστραφέντος καὶ ἀλληλουμένου μετὰ τοῦ μεγάλου, ἦ, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, ἡ κεφαλὴ τοῦ πόλου μικροῦ τροχοῦ ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὄψεως (2) ὁμοταγῶς τούτῳ φαινομένου. Ἐκ τῶν ὀστρακωδῶν ἐπικολλήσεων, αἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμοιογενῶς καλύπτουσι τὴν ὄψιν ταύτην ἀναπτυχθεῖσαι ἐλευθέρως, συνάγεται ὅτι ἡ ὄψις αὕτη τοῦ ὄργανου διετέλει ἐν ἐλευθέρῳ ἐπαφῇ μετὰ τοῦ θαλασσίου ὕδατος, ὅπερ διέβρωσε τὸ μεταλλικὸν λεπτὸν ἐπικάλυμμα τῆς πυξίδος. Τέλος εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς ὄψεως ταύτης καὶ περὶ τὸ μέσον αὐτῆς ἐγείρεται προσθήκη

Σχ. 1 (Εἰκ. 37)

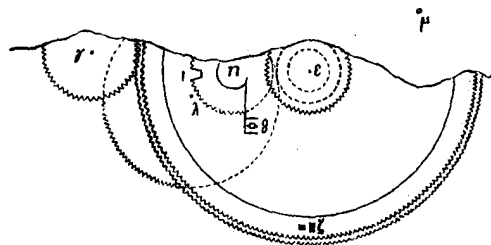
τις, ἣτις ὀρωμένη ἐκ τοῦ πλαγίου φαίνεται ἔχουσα τὴν μορφήν περίπου τοῦ σχ. 1, ἐνῶ παρ' αὐτὴν ἴσταται εἰς

στυλίσκος σκοπὸς τῆς προσθήκης ταύτης φαίνεται ὅτι εἶναι,

ὅπως ὑποβαστάξῃ κυλινδρικὸν ἄξονα διαμέτρου 3 ἑκατ. περίπου, φέροντα ἐν τῷ μέσῳ ἐγκάθισιν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐνεκάθητο κλείς τις τῆς

μορφῆς τοῦ σχ. 2, δι' ἧς παρείχετο εἰς τὸν ἄξονα τοῦτον περιστροφικὴ κίνησις, μεταδιδομένη πιθανῶς εἰς τὸν μέγαν τροχὸν τῆς 1 ὄψεως. Τέλος ἐπὶ τοῦ τροχοῦ καὶ παρὰ τὴν προσθήκην φαίνεται ἕτερος κἀθετος ἐπ' αὐτοῦ διπλοῦς στυλίσκος ὕψους ὡσεὶ 3 ἑκατ., ὀρίζων οἰονεὶ σκοπευτικῆν γραμμὴν παρὰ τὴν προσθήκην ταύτην.

Τοῦ αὐτοῦ τεμαχίου Α ἡ 2 ὄψις παρέχει τὰ πλείοτερα ἰχνη τοῦ πολυπλοκατώτατου μηχανήματος ἐπὶ τῆς ἐτέρας τῶν δύο πλακῶν, αἵτι-

Σχ. 3. (Εἰκ. 39)

νες ἀποτελοῦσι τὸ τεμάχιον Α. Ἡ ὄψις αὕτη (σχ. 3) ἀποκαλύπτει κύκλον διαμέτρου περίπου 0^μ, 104 περὶ πόλον ε, τοῦ ὁποίου ἡ ὀδοντωτὴ περιφέρεια φέρει ἐπ' αὐτῆς δακτύλιον ἐπίσης ὀδοντωτόν, ὁμόκεντρον τῷ κύκλῳ καὶ ἐπικεκολλημένον αὐτῷ κατὰ τι μικροτέρας ἢ αὐτὸς διαμέτρου. Ὁ ὀδοντωτὸς οὗτος δακτύλιος φέρει ὀρθογωνικὰς δύο ἐτέρας μικρὰς ἐξοχὰς ζ. Τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ κύκλου τούτου μετὰ τῶν ὀδοντωτῶν περιφερειῶν ἐλλείπει, ἀποσπασθὲν μετ' ἄλλου τεμαχίου μὴ εὔρεθέντος. Ἐπὶ τοῦ κύκλου τούτου εὔρισκεται ἐπὶ πλέον εἰς μικρὸς ὀδοντωτὸς τροχίσκος η διαμέτρου ὡσεὶ 0^μ, 028, συγκρατούμενος διὰ τινος σχαστηρίας τηρουμένης εἰς τὴν θέσιν διὰ τῆς ἐφηλίδος θ, ἐνῶ εἰς γ διακρίνεται μικρὸς τροχίσκος, οὗ ἡ κεφαλὴ τοῦ πόλου φαίνεται ἐπὶ τῆς ὄψεως 1 εἰς γ. Ὁ τροχίσκος η φέρει ἐντομὴν τετραγωνικὴν ι, ἠλληλουχεῖτο δ' οὗτος μεθ' ἐτέρου τροχίσκου κεκαλυμμένου καὶ εὔρισκομένου περὶ τὸ κέντρον ε τοῦ κύκλου μετὰ τῶν ὀδοντωτῶν περιφερειῶν καὶ ὑπὲρ αὐτόν. Ἐπὶ τῆς ὄψεως ταύτης καὶ εἰς κ διακρίνεται σύμβολόν τι προέχον τῆς μορφῆς ΗΙ, ὅπερ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνήκεν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν

τῆς ἐτέρας πλακῶς τοῦ αὐτοῦ τεμαχίου, ἐνῶ πρὸς τὸ μέσον τῆς ὄψεως ταύτης καὶ πρὸς τὰ κάτω εὐρίσκονται λείψανα ἐπιγραφῆς. Τέλος ὄρωμένου πλαγίως τοῦ τεμαχίου τούτου φαίνεται ὅτι ὑπὸ τὸν κύκλον εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πόλου ε τοῦ κύκλου δύο τροχίσκοι διαμέτρων περίπου 0^μ, 025 καὶ 0^μ, 020, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἠλληλουχείτω μεθ' ἐνὸς ὀδοντωτοῦ τροχοῦ περιπλόν τὸν λ ὑπὸ τὸν κύκλον μετὰ τῶν ὀδοντωτῶν περιφερειῶν εὐρισκόμενον καὶ μὴ φαινόμενον ἐν τῷ σχήματι, ὁ δ' ἕτερος ἴσως ἠλληλουχείτω μεθ' ἐτέρου τροχίσκου, οὗ ὁ πόλος μόλις διακρίνεται εἰς μ. Εἰς ν τέλος διακρίνεται ἴχνος ἐνὸς ἐνωτικιοῦ τῶν δύο πλακῶν ἡλου.

Τὸ τεμάχιον Β παρουσιάζει ὁμοίως δύο ἀξιοσημειώτους ὄψεις. Ἐπὶ τῆς 1^{ης} ὄψεως, ἢν παρέχομεν ἐπίσης καὶ ἐν πίνακι ΙΧ (6) εἰς τὸ πραγματικὸν μέγεθος, φαίνονται ἀσαφῆ λίαν τμήματα ἐπιγραφῆς ἐκ τῆς ὀπισθίας ὄψεως, ἐπομένως ἀντιστρόφως, ἅτινα μετὰ κόπου ἀναγνωσθέντα ὑπὸ τοῦ κυρίου Σβορώνου τῇ βοήθειᾳ ἐν τισι τοῦ κ. Α. Wilhelm ἔχουσιν ὡς ἑξῆς ἐν εὐθείᾳ ἀντιγραφῇ:

1 ΕΑΝΘΗΝΔ . . . . .
 ΔΕΚΑΥΠΟΛ . . . . .
 ΥΠΟΔΕ . . . . .
 Α . . . . .
 5 Ε . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 10 . . . . .
 . . . . .
 . ΟΑΛ . . . . .
 ΠΡΟΕΧΟΝ . . Σ . . . . .
 ΦΕΡΕΙΩΝ . . . . .
 15 ΤΟΣΤΟΔΕ . . . . .
 ΤΗΣΑΦΡ . . . . .
 ΤΟΥ . . . . Σ . . . . .
 ΓΝΩΜΟ . . . . . Υ . . . . Σ . . . . .
 ΗΛΙΟΥΑΚΤΙΝ . . . . . ΝΗΛΙΟΝ . . . . .
 20 . . . . . ΥΑΡ . . . . . - ΤΟΔΕ ΑΠΟ . . . . .
 . . . . . ΜΕΝ . . . . .
 . . . . .
 . . . . . ΔΕ ΟΝ . . . . .
 24 . . . . . ΜΕΝΑ . . . . .

1 Ἐάν τὴν δ(ιοπτειάν ἢ διόπτραν;) . . . . .
 δεκα ὑπολ(ογ(εῖειν);) . . . . .
 ὑπὸ δὲ τὴν . . . . .
 α . . . . .
 5 ε . . . . .
 (στίχοι 6-11 ὀλοσχερῶς ἐφθαρμένοι)
 . ὁ ἀλ . . . . .
 προέχον[το]ς . . . . .
 [περι]φερειῶν . . . . .
 15 τος τὸ δὲ . . . . .
 τῆς Ἄφρ . . . . .
 του . . . . Σ
 [μοιο]γνομόνιον, (ὅτιαν) ὑπεισ[δου]ομένης ἴδης τὰς τοῦ
 ἡλίου ἀκτίν[ας] ἐξ ὧ (:) ν ἡλίου . . . . .
 20 . . . . . ναρ . . . . . τὸ δὲ απο
 . . . . . μεν
 . . . . .
 . . . . . δε . . . . . ον
 24 . . . . . μενα

Ἐπὶ τῆς 2 ὄψεως τοῦ αὐτοῦ τεμαχίου φαίνονται πλείονες ὁμοκέντροι βαθέως κεχαραγμένοι καὶ κατὰ 0^μ, 006 ἀλλήλων διεστρηκότες κύκλοι, οἵτινες πιθανῶς ἐχρησήμενον ὡς ἰθνητηρία, ἐφ' ὧν ἐβάδιζεν ἀκίς τις εὐρισκομένη εἰς τὸ ἕτερον τῶν περάτων διχαλωτοῦ πολυσυνθέτου δείκτου δ, κινητοῦ περι ἄξονά τινα β ἐκκέντρως πρὸς τὸν ἄξονα α τῶν ὁμοκέντρων κύκλων διατεταγμένον καὶ δι' ὀδοντωτῶν τροχίσκων ἐφωδιασμένον, 0^μ, 023 δὲ διαμέτρου. Ὑπὸ τὸν ἄξονα α διακρίνονται ὡσεὶ ἴχνη ἐτέρου ὀδοντωτοῦ τροχίσκου ἐκ τοῦ πλαγίου ὄρωμένου τοῦ τεμαχίου.

Τὸ τεμάχιον C ἐπὶ μὲν τῆς 1 ὄψεως φέρει ἴχνη ἐπιγραφῆς κατ' εὐθείαν ἀναγνωσσομένης, ἐξ ἧς ὁ κ. Σβορώνος διέκρινε μόλις τὰ γράμματα

. . . . . ΠΟ . . . . .
 . . . . . ΙΚΟΜΑ
 . . . . . ΙΝΩΝ (λευκόν)
 (μία λευκὴ γραμμὴ)
 . . . . . ΞΩ . . . . ΤΑΝ
 . . . . . ΟΠ

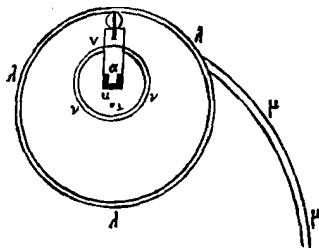
ἧτις ἐπιγραφὴ εἶναι τμήμα πλειόνων ἐπιγραφῶν, ἐπὶ δὲ τῆς 2 ὄψεως ἕνα προέχοντα

¹ Ὡς πρὸς τὰς συμπληρώσεις ἰδέ τὴν ἐν σελ. 50 σημείωσιν 1 τοῦ κ. Σβορώνου.

κύκλον λλ, οὗ τὸ κέντρον εὐρίσκεται εἰς κ, τέμνοντα ἐτέραν προέχουσαν καμπύλην μμ κατὰ τὸ σχ. 4. Πλησίον τοῦ κέντρου τοῦ προέχοντος κύκλου ἀναγινώσκεται ἐν Τ, φαίνεται δὲ κινουμένη καὶ βαίνουσα ἀπὸ τοῦ σημείου α, εὐρισκομένου εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τοῦ κέντρου κ, ὡσεὶ γραφίς τις. Ἀπὸ τοῦ πόλου α τῆς γραφίδος ταύτης ὡς ἀπὸ κέντρου ἦτο ἐντὸς τοῦ προέχοντος κύκλου ἐκκέν-

Σχ. 4 (Εἰκ. 40)

τως πρὸς αὐτὸν ἐγγεγραμμένος μικρὸς κύκλος νν ἀπεσπασμένος ἤδη, οὗ ἴχνος μόνον ἀμυδρὸν ἀλλὰ χαρακτηριστικὸν διαφαίνεται.

Τέλος ὀδοντωτὸς τροχίσκος D ὡσεὶ 0^μ,022 διαμέτρου φαίνεται συμπληρῶν τὸ ὄλον.

β') Παρατηρήσεις περὶ τοῦ ὄργανου.

Παρατηρητέον νῦν :

Α') Ὅτι τὸ ὄργανον ἐφέρετο ἐντὸς ξυλίνης πυξίδος, ἀκριβῶς ὡς σήμερον φέρονται ἐπὶ τῶν πλοίων τὰ πρὸς χρῆσιν αὐτῶν ναυτικὰ ὄργανα, καὶ ὅτι ἦτο τοῦτο ἐφωδιασμένον δι' ὀδηγιῶν χρήσεως. Ὅτι δὲ αἱ ὀδηγίαι αὗται ἀφεώρων εἰς τὸ ἐν λόγῳ ὄργανον, καίτοι ἐκ τοῦ γεγονότος μόνον ὅτι αἱ ἐν ἐπιγραφαῖς ἐπὶ πινακίδων ὀδηγίαι εὐρέθησαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς εἰς ὃ καὶ τὸ ὄργανον σημείου συμπιλημένα καὶ ἀρρήκτως μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένα τεκμαίρεται, ἐπὶ πλέον ἀποδεικνύται ἐναργῶς ἐκ τῆς εἰκαζομένης θέσεως, ἣν τὰ τεμάχια εἶχον πρὸς ἀλλήλα εὐρισκόμενα ἐν τῷ βυθῷ, ἔνθα μεταξὺ τῶν τεμαχίων τούτων Α καὶ C ἀφ' ἑνὸς καὶ Β ἀφ' ἑτέρου ἦσαν αἱ ἐπιγραφαί, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐξῆς συλλογισμῶν. Ἐπειδὴ ἡ ἐπὶ τῆς 1 ὄψεως τοῦ τεμαχίου C σχεδὸν κατεστραμμένη ἐπιγραφή ἀναγινώσκεται ἀπ' εὐθείας, φανερόν ὅτι ἡ 2 ὄψις τοῦ αὐτοῦ τεμαχίου C εὐρίσκειτο ἐν ἐπαφῇ μετὰ τῆς 2 ὄψεως τοῦ τεμαχίου Α, ἐφ' οὗ ὁμοίως

τότε ἀπ' εὐθείας καὶ ὁμοταγῶς φαίνονται τὰ γράμματα τοῦ πρὸς τὸ μέσον τῆς ὄψεως 2 τοῦ τεμαχίου Α τμήματος ἐπιγραφῆς, διακρίνονται δὲ καὶ τινὰ ἀποτυπώματα ἐκ τῆς 2 ὄψεως τοῦ τεμαχίου C. Τέλος ἐπειδὴ ἡ ἐπὶ τῆς 1 ὄψεως τοῦ τεμαχίου Β ἐπιγραφή ἀναγινώσκεται ἀντεστραμμένη, φανερόν ὅτι ἡ ὄψις 2 τοῦ τεμαχίου Β ὑπερέκειτο οὕτως, ὥστε μεταξὺ τοῦ τεμαχίου τούτου Β καὶ τῶν λοιπῶν δύο Α καὶ C ἐμεσολάβει ἡ ἐπιγραφή, ἥτις πιθανὸν νὰ μὴ ἦτο μία ἀλλὰ πλείονες. Ὅτι δὲ τὸ τεμάχιον τοῦτο Β ἀνῆκεν εἰς τὸ αὐτὸ ὄργανον, φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ταυτότητος κατὰ τε τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν διάμετρον τῶν ἀξόνων β (τεμ. Β, ὄψις 2^α) καὶ τῆς ἐν τῷ σχήματι 2 περισταμένης κλειδός, ἥτις μετέδιδεν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς προσθήκης (σχ. 1) ἀξονα τὴν κίνησιν. Καὶ ἄλλη τέλος παρατήρησις ἐπικυροῖ ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ ἀφεώρων εἰς τὸ ὄργανον ἐπ' αὐτῶν ἀναγινώσκεται ἡ λέξις «[περι]φερειῶν», ἥτις βεβαίως ἀρμόζει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὰς ἐπὶ τῆς 2 ὄψεως τοῦ τεμαχίου Β συγκεντρικὰς περιφερείας, ὡς ἰθνητηρίας ὠνομάσαμεν, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ λέξις «προέχον[τος]», ἥτις χαρακτηρίζει τὸν ἐπὶ τῆς 2 ὄψεως τοῦ τεμαχίου C κύκλον, ὃν καὶ ἡμεῖς προέχοντα ὠνομάσαμεν, διότι πρᾶγμα εἶναι τοιοῦτος ἐκ κατασκευῆς.

Β') Ὅ ἐπὶ τῆς 2 ὄψεως τοῦ τεμαχίου Β ἀξων β εἶναι, ὡς εἴπομεν ἤδη, τῶν αὐτῶν διαστάσεων ὡς ἡ ἐν τῇ προσθήκῃ εἰσαγομένη κλείς (σχ. 1). Ἐντεῦθεν τὸ ἐνδόσιμον ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀξονος θραυσθέντος κατὰ τὸ ναυάγιον καὶ ὅτι κατὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ὄργανου τὸ τεμάχιον τοῦτο Β διετίθετο καθέτως πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν πλακῶν τοῦ τεμαχίου Α, οὕτως ὥστε ὁ ἀξων τῆς προσθήκης μετέδιδε τὴν ἦν ἐκ τοῦ ἀξονος β τῆς 2 ὄψεως τοῦ τεμαχίου Β ἐλάμβανε κίνησιν.

Γ') Ἡ ἀναγινωσκομένη ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς λέξις [μοιρο]γνωμό[σιον] παρέχει τὸ ἐνδόσιμον ὅτι τὸ ὄργανον ἦτο ἐφωδιασμένον διὰ μοιρογνωμονίου.

Δ') Αἱ ἐπιγραφαὶ κατὰ τὸν κ. Σβορῶνον

δυνατὸν νὰ χρονολογηθῶσι καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μαξίμου καὶ Γορδιανοῦ (235-244 μ. Χ.), ἤτοι τὴν τρίτην μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως εἰς τὸ σύμβολον ΗΙ, ὅπερ ἀναγινώσκειται ἐπὶ τοῦ τεμαχίου Α ἐπιτῆς 2 ὄψεως εἰς κ, εἶναι ἀξιοπαρατήρητον ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι Η τέλειον, ὅπερ αὐτοτελῶς ἐξεταζόμενον ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῆ ὡς παριστῶν τὸ ζῳδιον τοῦ Ζυγοῦ καθ' ἣν εἶχον οἱ ἀρχαῖοι συνήθειαν, ὡς ἐπίσης καὶ οἱ Πέρσαι¹, νὰ παριστῶσι καὶ διὰ γραμμάτων τὰ ζῳδία ὡς πληροφοροῦμεθα ὑπὸ Τεύκρου τοῦ Βαβυλωνίου καὶ ἐξ εἰκοσαέδρου, οὗ ὁ κ. Franz Boll² παρέχει ἀπεικόνισιν, ἀλλ' οὐδὲ ἀραβικὸν γράμμα εἶναι τοῦτο. Ὑποθέτομεν λοιπὸν ὅτι πρόκειται περὶ συμβόλου ἢ μονογραφήματος τοῦ κατασκευαστοῦ, τὸσφ μᾶλλον, ὅσφ τὸ σύμβολον τοῦτο κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς μιᾶς τῶν πλακῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ τεμάχιον Α, τῆς εὐρισκομένης ἐν ἐπαφῇ μετὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπίσης ἐπιφανείας τῆς ἐτέρας τῶν πλακῶν τούτων, οὕτως ὥστε, ἂν δὲν ἐθραύετο τυχαίως ἢ μία τῶν πλακῶν ἐκείνων κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, θὰ παρέμενε κεκρυμμένον τὸ σύμβολον. Ὅσον ἀφορᾷ τέλος εἰς τὸ γράμμα Τ, τὸ εὐρισκόμενον παρὰ τὸ κέντρον τοῦ προέχοντος κύκλου τῆς 2 ὄψεως τοῦ τεμαχίου C, ὑποθέτομεν ὅτι καὶ τοῦτο ἦτο τεθειμένον συνθηματικῶς, ὅπως διευκολύνη τὴν λύσιν καὶ ἄρμοσιν τοῦ ὄργάνου.

Ε') Τὸ μέταλλον τῆς κατασκευῆς τοῦ ὄργάνου εἶναι χαλκὸς καὶ πιθανώτατα μόνον αὐτὸς εἴτε καθαρὸς εἴτε ἀκόμη ἐν κράματι μετὰ κασιτέρου, οἷον ἀνέκαθεν ἐξεμεταλλεύοντο ἐκ τῶν ὄρυχειῶν τῆς Cornwallis Φοίνικες καὶ Ῥωμαῖοι τοιαῦτα δ' ἦσαν τὰ κράματα ὀρειχάλκου τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἐκ τοιούτου ὀρειχάλκου κατεσκευάζοντο τὰ ὁμοίας φύσεως ἐργαλεῖα, οὐδαμοῦ δὲ φαίνεται ἔχνος σιδήρου, πολλῶ δ' ὀλιγώτερον χάλυβος.

¹ Chardin, Voyages, tom. V. p. 84.

² Sphaera, Neue griech. Texte u. Untersuch. zur Gesch. d. Sternbilder (1902) p. 470.

Γ') Ἐκ τοῦ ὅτι ὁ μέγας τροχὸς τῆς 1 ὄψεως τοῦ τεμαχίου Α. δὲν εἶναι πλήρης ἀλλ' ἀκτινωτὸς δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι τοῦτο ἐγένετο πρὸς ἐπίτευξιν μεζονος ἐλαφρότητος τοῦ ὄργάνου, ἀφοῦ ἄλλως τε φαίνεται ἐν τῇ κατασκευῇ πάντων τῶν μερῶν τοῦ ὄργάνου προσπᾶθια τοιαύτη τοῦ κατασκευαστοῦ.

γ') Γενικαὶ σκέψεις ἐπὶ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὄργάνου.

Καὶ ἂν ἀκόμη παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ ὄργανον ἐκεῖνο δὲν ἀνήκεν εἰς τὸ πλοῖον χρησιμεῖον εἰς τὸν πλοῦν, ἀλλ' ὅτι ἀπετέλει μέρος τῆς συλλογῆς τῶν ἀρχαιοτήτων, ἣν μετέφερε τὸ ναυαγῆσαν πλοῖον ἀκόμη καὶ κατὰ χρόνους πολλὰ τῆς Γ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος μεταγενεστέρους, ὅπωςδὴποτε παρατηρητέον ὅτι πρὸς τὸ ἐν Ἀντικυθῆροις εὐρεθὲν ὄργανον παρόμοιον οὐδὲν διεφύλαξαν ἡμῖν αἱ περιγραφαί· ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην νύξιν ὅτι ὑπῆρξεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα τὸσφ πολυσύνθετον ὄργανον ἠδυνήθημεν νὰ ἀνεύρωμεν. Διὰ τοῦτο, καίτοι ὡς ἐκ τῆς μεγίστης φθορᾶς, ἣν τοῦτο ἔχει ὑποστῆ, δὲν δύναται τις νὰ μορφώσῃ ἰδέαν ἀσφαλῆ περὶ τοῦ τρόπου τῆς λειτουργίας τοῦ ὄργάνου τούτου, ἐν τούτοις πρέπει νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς μεγίστης ἀξίας εὕρημα· διότι εἶναι τὸσφ λεπτῆς κατασκευῆς καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰς διαστάσεις αὐτοῦ, καὶ ἀνεξαρτήτως αὐτῶν, παρέχει ἰδέαν τὸσον πολυπλόκου κινήσεως, ὥστε οὐδὲν τῶν εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀναφερομένων γνωστῶν μηχανημάτων καὶ πόρρωθεν νὰ παραβληθῆ πρὸς αὐτὸ δύναται. Τὰ ὑπὸ Ἀριστοτέλους καὶ Ἡρώνος τοῦ Ἀλεξανδρέως ἐν τε τοῖς *Ὀπτικοῖς* καὶ *Πνευματικοῖς* αὐτοῦ ἀναφερόμενα, τὰ ὑπὸ Ἀθηναίου τοῦ μηχανικοῦ καὶ λοιπὰ¹ ἀκόμη καὶ πολεμικὰ ὄργανα γνωστὰ σήμερον Βίτωνος, Ἀπολλοδώρου κλπ., ὡς ἐπίσης καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Βιτρουβίου ἀναφερόμενα, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην παρουσιάζουσιν ὁμοιότητα πρὸς τὸ ὄργανον τῶν Ἀντικυθῆρων, ὄντα ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸ κατασκευῆς βαναυσοτάτης, ἀφοῦ ἀντί

¹ Veteres mathematic. Par. 1693.

τῶν λεπτοτάτων ὀδοντωτῶν τροχῶν τῶν θαυμασίως ἀλληλουχουμένων τῆς Ἀντικυθηραϊκῆς ἀρχαιότητος, τὰ μᾶλλον πολύπλοκα ὀδοντώματα, ἅτινα ἠδυνήθημεν ν' ἀνεύρωμεν, εἶναι τὰ ἐν σχ. 5 παριστώμενα παρ' Ἡρώων τῶν Ἀλεξανδρεῖ στοιχειωδέστατα τοιαῦτα. Καθ' ἡμᾶς λοιπὸν πρόκειται περὶ ἀγνώστου μηχανήματος, περὶ οὗ οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ὑποψία, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρξε πρὸ τῆς ἀνελεύσεώς του ἐξ Ἀντικυθῆρων, ἠδύνατο νὰ γεννηθῆ, καίτοι

Σχ. 5 (Εβ. 41)

εὐκόλως ἐκ πρώτης ὄψεως ἄγεται τις εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ ὄργανον τοῦτο ἀναφέρεται εἰς χρόνους πολὺ μεταγενεστέρους· διότι

πράγματι, καίτοι οὐδαμοῦ ἐνδεικνύει καὶ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος ἐλατηρίου, ἐν τούτοις παρέχει πλείστην ὁμοιότητα πρὸς σύστημα ὀδοντωτῶν τροχῶν ἀπλοῦ συγχρόνου ὥρολογίου, ἠθέλομεν δ' ἀδιστακτῶς σχετίσει τοῦτο πρὸς μεταγενέστερον ὥρολόγιον καὶ ἀναδράμει εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ναυτικῶν χρονομέτρων τοῦ Harrison, ἂν ὁ κ. Σβορώνος δὲν ἐπληροφῶρει ἡμᾶς, ὅτι αἱ συνοδεύουσαι τὸ ὄργανον ἐπιγραφαὶ πρὸς ὀδηγίαν τοῦ χειριστοῦ κατέρχονται τὸ πολὺ εἰς τοὺς χρόνους τῆς Γ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅποτε οὔτε τὰ χαλυβικὰ ἐλατήρια, οὔτε οἱ ῥυθμισταὶ καὶ αἱ διαφυγαί, ἀπαραίτητα διὰ τὴν ὁμαλὴν καὶ μακρὰν ὀπωσδήποτε κίνησιν ἐνὸς χρονομέτρου, ὑπῆρχον ἀκόμη, ὅπως στηριχθῆ ἡ ῥυθμοκίνδυνος ἰδέα, ὅτι πρόκειται περὶ αὐτοκινήτου ὥρολογίου, καὶ ἀναδράμη τις οὕτως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελιξεως τῶν σημερινῶν ὥρολογίων καὶ χρονομέτρων.

Ἐπιχειροῦντες ὁμῶς νὰ μελετήσωμεν τὸ ὄργανον τοῦτο παρατηροῦμεν, ὅτι ὑπάρχουσι δεδομένα τινὰ ἐπιτρέποντα νὰ περιορίσωμεν αἰσθητῶς τὸν ὀρίζοντα τῶν παρατηρήσεων καὶ ἐν τῇ ἐρεύῃ ἡμῶν νὰ στραφῶμεν πρὸς ὀρισμένην διεύθυνσιν. Πράγματι τὸ ὄργανον τοῦτο εὐρεθὲν ἐν ναυαγίῳ καὶ μάλιστα συνεσκευασμένον ἐντὸς ξυλίνης πυξίδος καθ' ὃν τρό-

πον ἀρμόζει νὰ φέρονται, καὶ φέρονται ἀκόμη καὶ σήμερον, τὰ ναυτικὰ ὄργανα ἔνδον, παρέχει τὸ ἐνδόσιμον ὅτι ἦτο ὄργανον χρήσιμον εἰς τὸ πλοῖον. Ναυτικὸν ὄργανον ὁμῶς διετηρήθη ἡμῖν γνωστὸν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος μόνον δρομόμετρον τι πρὸς μέτρησιν τῶν διανυομένων διαστημάτων κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν παρὰ Βιτρουβίῳ ἡμεῖς τοῦλάχιστον δὲν γνωρίζομεν ἕτερον ναυτικὸν ὄργανον¹. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὸ δρομόμετρον τοῦτο θὰ ἦτο πολὺ μικρᾶς χρήσεως ἔνδον ἕνεκα τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, ὡς ἄλλως τε θεωρεῖ αὐτὸ καὶ ὁ Galiani, ἀφ' ἑτέρου ἦτο βαναστότατον ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ Ἀντικυθηραϊκὸν ὄργανον καὶ κατ' ἀνάγκην μεγίστων ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸ διαστάσεων, ἀφοῦ ἀναφέρονται ἐν τῷ δρομομέτρῳ ἐκεῖνῳ τροχοὶ διαμέτρου 4 ποδῶν. Ὡστε ἀναμφιβόλως δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ὄργανου ἐκεῖνου.

Ἀφ' ἑτέρου αἱ ἐπιγραφαὶ ἀναγνωσθεῖσαι ὑπὸ τοῦ κ. Σβορώνου παρέχουσιν ἐκ τῶν λέξεων τῆς Ἀφροδίτης, [μοιρο]γνωμό[ριον], ἡλίον ἀκτίνα, ἡλιον, τὸ ἐνδόσιμον ὅτι πρόκειται περὶ ὄργανου ἀστρονομικοῦ. Εὐτυχῶς ὁμῶς ἐκ τῶν ἀστρονομικῶν ὀργάνων τῶν ἀρχαίων τὰ πλείστα μὲν εἰσι γνωστά, ὅσα δὲ δὲν διασφύζονται εἰμὴ εἰς ἀτελεῖς σημειώσεις, παρέχουσιν ἐπαρκῆς ἐνδόσιμον ὅπως μορφωθῆ ἡ πεποιθήσις, ὅτι ταῦτα πάντα ἦσαν ἀπλούστατα κυρίως σκιοθηρικὰ ὄργανα ἄνευ οὐδενὸς μηχανισμοῦ, ὧν ἡ τε ἀκρίβεια καὶ χρησιμότης ἐνέκειτο ἐν τῇ τελειότητι τῆς κατασκευῆς τῶν σχημάτων καὶ τῶν διαστάσεων αὐτῶν ἐπὶ πᾶσι δὲ πάντα ἀνεξαιρέτως ἔστεροῦντο ὀδοντωμάτων μέχρις αὐτῶν τῶν μεγάλων ὑδραυλικῶν ὥρολογίων ἀναφορικῶν τε καὶ κοινῶν, ὧν ἐπαρκεῖς εἰκόνας ἐρμηνευτικὰς παρέχει ὁ Pérault².

Οἱ γνώμονες, οἱ παραλλακτικοὶ κανόνες καὶ τὸ ἀστρολάβον ὄργανον τοῦ Πτολεμαίου (Almageste), ὡς καὶ ἡ λοιπὴ χορεία τῶν παρὰ

¹ Del architettura libri dieci di M. Vitruvio Polloni, trad. e com. dal March. B. Galiani, 1854, lib. X, cap. IX.

² Les dix livres d'architecture de Vitruve, par Pérault, sec. éd. pl. LVII.

Βιτρουβίῳ ἀναφερομένων ὀργάνων οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχουσι συγγένειαν πρὸς τὸ ὄργανον τῶν Ἀντικυθῆρων, ὄντα ἀπλᾶ, ἀπλούστατα, οὐδόλως κατὰ τὴν κατασκευὴν πολυσύνθετα, ἐστερημένα δὲ παντάπασιν ὀδοντωτῶν τροχῶν.

Τὸ μόνον ἀστρονομικὸν ὄργανον, ὅπερ φαίνεται πως πολύπλοκον, καίπερ ἐστερημένον παντὸς ὀδοντωτοῦ τροχοῦ, εἶναι ὁ ἀστρολάβος. Ἄλλὰ καὶ τούτου ἡ περιγραφή, ἡ κατασκευὴ καὶ αὐτὴ ἡ ἐξέλιξις εἶναι τελείως γνωστὴ. Εἴτε ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρέως Ἰωάννου τοῦ Φιλοπό-
νου¹ περιγράφεται οὗτος, εἴτε ὑπὸ τοῦ Aboul-Hassan² καὶ τοῦ Joan. de Roias³ πολλοὺς αἰῶ-
νας κατόπιν, εἶνε εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἀστρολάβος, ἐν ταῖς γενικαῖς γραμμαῖς αὐτοῦ τελείως γνωστὸς καὶ ἴσως μέχρις ἐλαχίστων λεπτομερειῶν⁴. Ἄφ' ἧς δ' ἐποχῆς τὸ πρῶτον ἐφηρομόσθη-
σαν ὑπὸ Ἀπολλωνίου τοῦ Περγαίου ἢ Ἰπάρ-
χου αἱ στερεογραφικαὶ προβολαὶ ἐν τῷ ἀστρο-
λάβῳ πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ τριγώνου τῆς θέσεως ἢ ἀστρονομικοῦ ἄλλως τριγώνου, μέχρις ὅτου περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἀράβων, Ἰσπανῶν καὶ Πορτογάλων, μέχρις ὅτου ὁ εἰσαχθεὶς ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ ὑπολογισμὸς καὶ ἰδίως αἱ ἐργασίαι τῶν Purbach⁵ καὶ Regiomontanus κατέστη-
σαν αὐτὸν ἀπλούστατον μόνον ὑψομετρικῶν ἐρ-
γαλειῶν, ὁ ἀστρολάβος ὑπῆρξεν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς, πάντοτε ἐφωδιασμένος διὰ τῆς διόπτρας, τῶν τυμπάνων καὶ τῆς ἀράχνης. Τοῦτο ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῶν Sédillot, Tannery, Wolf κτλ., εὐκόλως ἄλλως τε καὶ ἐκ τῆς συγκριτικῆς μελέτης φαίνεται. Οὐδαμοῦ ἐν τούτοις ἐπὶ τῶν ἀστρολάβων ὑπάρχει ἐλάχιστον ἴχνος ὀδοντώ-
ματος, οὐδὲ κἂν ἐχρειάζετο τοιοῦτο, πολλῶν δὲ ὀλιγώτερον πολλαπλῶν ὀδοντωτῶν τροχῶν,

ἀφοῦ οὗτοι, ἐξαιρουμένου τοῦ ὑψομετρικοῦ χα-
ρακτῆρος αὐτῶν, δὲν ἀπετέλουν εἰμὴ γραφικὴν κατασκευὴν τοῦ τριγώνου τῆς θέσεως κατὰ πο-
λύπλοκον τρόπον. Καὶ περὶ τούτου βεβαιούμεθα οὐ μόνον ἐκ τῶν περιγραφῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν σωζομένων ὀργάνων ἐν τε Γαλλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Γεωγρ. καὶ Ἱστορ. Ἐταιρείας τῆς Λισαβῶνος, ἐν ᾧ καὶ τῶν ἐλλειπόντων ὀργάνων ὑπάρχει ἀναπαράστασις. Ἄφ' ἐτέρου εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ πολύπλοκον τῆς χρήσεως τῶν τοιούτων ἀστρολάβων ἐδικαιολογεῖ τὴν συνύπαρξιν ὀδη-
γιῶν ἐν πινακίσιν, αὐταὶ δέ, ὅπερ καὶ ἀξιοπα-
ρατήρητον, αἱ ἀναγνωσθεῖσαι λέξεις εὐρίσκον-
ται ἀκριβῶς ἐν τῷ κειμένῳ τῆς περὶ ἀστρολά-
βου πραγματείας Ἰωάννου τοῦ Φιλοπό-
νου, ὡς παρετήρησεν ὁ κ. Σβορώνος¹. Ἄφ' ἐτέρου ἡ λέξις [μοιρο]γνωμό[νιον] φαίνεται ἀκριβῶς ἐν-
δεικνύουσα ὅτι τὸ ὄργανον ἦτο ἐφωδιασμένον

¹ Ὁ κ. Σβορώνος σημειοῦται ἡμῖν τὰς ἐξῆς ἀναλογίας καὶ δυνατὰς συμπτώσεις τῶν λειψάνων τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ὄργα-
νου πρὸς τὸ τοῦ Φιλοπό-
νου κείμενον « Περὶ τῆς τοῦ ἀστρο-
λάβου χρήσεως καὶ κατασκευῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῷ καταγε-
γραμμένων » (Rhein. Mus. B. II, 1839): « Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιγραφῆς
(ὅτι δὲ πρόκειται περὶ ἀρχῆς δηλοῦται ὑπὸ τοῦ ἀνο κενου)
Ἐάν τὴν δ... (στίχ. 1) ὁμοιάζει πρὸς τὰς ἀρχὰς πολλῶν τῶν
περὶ τῆς χρήσεως κεφαλαίων τοῦ Φιλοπό-
νου, ἀρχομένων διὰ
τῶν εἰ καὶ ἐάν, π. χ. σελ. 136 καὶ 144: εἰ μὲν οὖν σελ. 169:
εἰ δ' ἐρωτᾷς σελ. 147: ὑπόκειται οὖν, ζητεῖν ἡμᾶς. σελ. 139:
ἐάν τε ἡμερινὴ εἴη ἡ διοπτρία, ἐάν τε νυκτερινή σελ. 156:
ἐάν μὲν ἔξω τοῦ ἰσημερινοῦ σελ. 158: εἰ βούλει γινώσκων
κτλ.». Στίχ. 2: δεκα ὑπολ. . . πρβλ. Φιλοπό-
νου σελ. 135: ἐν
τοῖς τριμηρῖαις εἰς δέκα —, τὰ δώδεκα ζώδια —, ἐπτά καὶ
δέκα — καὶ σελ. 149: εἰς τὰ δώδεκα. Στίχ. 14 [περιεφε-
ρειῶν, πρβλ. Φιλοπό-
νου σελ. 146: ἡ ἐπιανεστηκυῖα περιφέρεια
τῷ ἐπιπέδῳ. Σελ. 147: ἡ εἰρημένη περιφέρεια. Στίχ. 16
Τῆς Ἄφρ. . . πρβλ. Φιλοπό-
νου σελ. 170: (δ' ἀστῆρ) ἡ Ἄφρο-
δίτη σελ. 171: ἐπὶ τοῦ Ἄφρεως καὶ τῆς Ἀφροδίτης. Στίχ.
18: [μοιρο]γνωμό[νιον], πρβλ. Φιλοπό-
νου, σελ. 130: ἐφ' ὧν
τὸ τῆς διόπτρας πίπτει μοιρογνωμόνιον. Σελ. 137: καθ' ἣν
ἔπεσε τὸ μοιρογνωμόνιον. Σελ. 140: ἐν τῶν μοιρογνωμο-
νίων ἐν τῷ μοιρογνωμόνι. Ἐπίσης ἐν σελ. 142, 143, 145, 147,
148 κτλ. Στίχ. 19: [Ὅταν ἴδῃς ὑπεισοδυόμενας τὰς τοῦ;]
ἡλίου ἀκτῖν[ας ἐξ ὧν] ἡλιον . . . πρβλ. Φιλοπό-
νου. Σελ. 158:
Ὅταν ἴδῃς τὴν τοῦ ἡλίου ἀκτῖνα ὑπεισοδυομένην ἐντὸς τῆς
ἄνωθεν ὀπῆς τοῦ κανονίου. Σελ. 136: ἡ ἀκτὶς εἰσβαλοῦσα
διὰ τοῦ πρὸς τῷ ἡλίῳ τῆς διόπτρας τριπύματος. — ἐπυ-
θεῖας γινομένης τῷ ἡλίῳ τῆς διόπτρας, τοῦ ἡλίου ἡ ἀκτὶς.
— αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου προσβάλλουσιν. — ὑπὸ τοῦ ἡλίου
καταλάμπουσιν. — διοπτρευόμενος ὁ ἡλιος. — τὸ πρὸς τὸν
ἡλιον νεῦον κτλ. Σελ. 160: Στῆθι πρὸς τὸν ἡλιον, κτλ. κτλ. .

¹ Rhein. Mus. für Philol. Band II 1839.

² Mémoires prés. à l'Acad. des Inscriptions, sér. I. vol. I p. 1.

³ Joannis de Roias, Comment. in astrolabium. Lutetiae MDLII.

⁴ Περὶ τῶν ἀστρολάβων ἔχομεν σωρεῖαν πραγματειῶν. Ἐκτὸς Ἰωάννου τοῦ Φιλοπό-
νου ἐγραψαν ἐπ' αὐτῶν Νικηφό-
ρος ὁ Γρηγορᾶς, Γεώργιος Χρυσοκόκης, Köbel, Hermann,
Stöffler, Ritter, Klavius κτλ., ὑπάρχουσι δὲ ὑπὲρ τὰς 20
ἀνέκδοτοι ἀραβικαί, περσικαὶ κτλ. πραγματεῖαι εἰς τὰς δια-
φόρους βιβλιοθήκας.

⁵ Wolf, Gesch. d. Astron. p. 86.

διὰ μοιρογνωμονίου, ὅπερ ἦτο ἀπαραίτητον ἐπὶ τοῦ ἀστρολάβου καὶ εὔρηται ὡς οὐσιωδεδεσάτη λέξις παρὰ Φιλοπόνου.

Ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι, τῶν ἐπιγραφῶν αἰτινες ἀπετέλουν μέρος τοῦ ὄργάνου ἀναγομένων εἰς τὴν Γ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, τὸ ὄργανον ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀστρονομικὸν καὶ ὅτι ἦτο ἐφωδιασμένον διὰ μοιρογνωμονίου καὶ κατὰ συμπερασμὸν καὶ διὰ διόπτρας. Πρόκειται λοιπὸν πιθανῶς περὶ ὄργάνου ὑψομετρικοῦ, οὗ ἡ ἴσως κατεστράφη, ἅτε κειμένη ἐπὶ τῆς ἐξωτάτης τοῦ ὄργάνου περιφερείας, ὡς πληροφοροῦμεθα παρὰ Ἰωάννου τοῦ Φιλοπόνου ὅτι συνέβαινε καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ περιγραφομένου ὁμοίως ὑψομετρικοῦ ὄργάνου. Ἐπειδὴ δὲ πάντα τὰ ὁμοίως φύσεως ὄργανα, δι' ὧν ἐλαμβάνετο τὸ ὕψος ἀπὸ τοῦ ὀρίζοντος ἀστέρος τινός, ὠνόμαζον ἀστρολάβους, τῆς λέξεως ταύτης ἀποδομένης κυρίως εἰς τὰ ὄργανα, ἅτινα εἶχον τὴν ἰκανότητα νὰ ὑψομετρῶσι τοὺς ἀστέρας¹, καὶ ὡς τοιαύτη ἀποδίδεται ἡ λέξις αὕτη ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Φιλοπόνου, Aboul Hhassan, Joannes de Roias² κλπ. εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῶν περιγραφομένους ἀστρολάβους, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ μεταγενέστερον ἀπλούστατον ὄργανον, οὗ ὠραίαν μορφήν παρέχει τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ σωζόμενον καὶ τῷ Drake δωρηθὲν *astrolabium*· διὰ τοῦτο εἰς τὸ ὄργανον τῶν Ἀντικυθέρων προσιδιάζει, νομίζομεν, τὸ ὄνομα ἀστρολάβος.

Καθ' ὅσον ὁμως ἀφορᾷ εἰς τὰ δυσεξήγητα ὀδοντώματα, περὶ προσομοίων τοῖς ὁποίοις οὐδεμία ὑπάρχει που νύξιν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς λειτουργίας τῶν ὁποίων ὡς ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ ὄργάνου οὐδεμίαν ἀσφαλῆ ἰδέαν δυνάμεθα νὰ

σχηματίσωμεν, ὑποθέτομεν ὅτι ταῦτα εἶχον σκοπόν, ὅπως ἀπὸ τοῦ λαμβανομένου ὕψους τοῦ ἀστέρος προσδιορίζηται πιθανῶς διὰ δεικτῶν παρ' αὐτῶν λαμβανόντων τὴν κίνησιν ἢ ὥρα, ἴσως δὲ καὶ τὸ γεωγραφικὸν πλάτος τοῦ τόπου, καθ' ὃν ἐγένετο ἡ παρατήρησις¹, προσδιορισμὸς ἄλλως τε ἀρχαιότατα γνωστὸς διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ ὕψους τοῦ ἡλίου². Ἐχομεν δὲ τὴν ἰδέαν ὅτι καὶ τὸ ἀξιμουθὸν ἀκόμη τοῦ παρατηρουμένου ἀστέρος ἐξήγετο, ἐξ οὗ ἐν σχέσει πρὸς τὴν χαρασσομένην ὑπὸ τῆς τροπίδος αὐλακα ἐξετιμᾶτο ἡ γωνία τῆς πλευσεως τοῦ πλοίου εἰς ὄντικατάστασιν τῆς ἀπαραιτήτου πνεύσεως κατὰ τοὺς ἀρχαίους πλοῦς, ὡς ἄλλως τε θέλομεν δεῖξει προσεχῶς ἐν ἰδιαιτέρᾳ ἡμῶν μελέτῃ. Ὑποθέτομεν δηλαδή ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐλαμβάνετο τὸ ὕψος τοῦ ἀστέρος διὰ τοῦ ὄργάνου τούτου, ὅπερ ἀστρολάβον κατ' ἐπέκτασιν ὀνομάζομεν, ἐρρυθμίζετο εἶτα τὸ ὄργανον ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς τοῦ ἔτους, ἐξ ἧς ἐξαρτᾶται ἡ κλίσις τοῦ ἀστέρος, καὶ τοῦ πλάτους τοῦ τόπου, οὕτως ὥστε ἐκ τῶν τριῶν στοιχείων, τοῦ πλάτους, τοῦ ὕψους καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἔτους κατὰ τὴν στιγμήν τῆς παρατηρήσεως, τὰ ὀδοντώματα μετέδιδον τὴν κίνησιν καὶ διέθετον εἰς τὰς καταλλήλους θέσεις δείκτας τινὰς ἀναλόγους ἴσως πρὸς τοὺς τῶν σημερινῶν ὥρολογίων, οἵτινες παρεῖχον τὸν χρόνον κατὰ τὴν στιγμήν καθ' ἣν ἐγένετο ἡ παρατήρησις μετὰ μεζονος προσεγγίσεως ἢ ὁ κοινὸς ἀστρολάβος καὶ τὸ ἀξιμουθὸν ἢ ἀντιθέτως τὸ πλάτος. Ἡ δὲ συνύπαρξις τῶν ὀδηγιῶν τῆς χρήσεως τοῦ ὄργάνου δικαιολογεῖται οὕτω προκειμένου περὶ ὄργα-

¹ Ὁ Tannery (Recherches sur l'histoire de l'astronomie ancienne, p. 71) ἰσχυρίζεται ὀρθότατα ὅτι ἡ ὀνομασία ἀστρολάβος, ἢ σφζομένη ἐν τῇ Μεγάλῃ συντάξει (VI) τοῦ Πτολεμαίου, δὲν εἶνε αὐθεντικὴ καὶ ὅτι εἰς τὸ γνωστὸν κρητικὸν ὄργανον δέον ν' ἀποδοθῇ ἡ ὀνομασία μόνον ὄργανον, ἀφοῦ ἄλλως τε ἐν τῷ κειμένῳ φέρεται ἡ λέξις αὕτη ἀστρολάβον ὡς ἐπίθετον τῶν δύο μόνων ἐκ τῶν πολλῶν κρητικῶν τοῦ ὄργάνου. Συνηγοροῦντες ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης προσθέτομεν ὅτι εἰς τοὺς ὑψομετρικοὺς μόνον κρηκοὺς εἶχεν ἀποδοθῆ τὸ ἐπίθετον τοῦτο. Πρβλ. Revue de Philol. 1888 p. 61.

² Illustris viri Ioannis de Roias Commentarium in astrolabium.

¹ Εἶνε ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι, ἂν ὑποθεθῇ τὸ ὄργανον ἐξαρτώμενον κατὰ τὴν χεῖρ ἀπὸ τῆς χειρὸς ὡς ὁ κοινὸς ἀστρολάβος, οὕτως ὥστε ἡ γραμμὴ τῆς ἀρτήσεως παράλληλος οὔσα πρὸς τὴν μεζονα τῶν διαστάσεων τοῦ ὄργάνου νὰ διέρχεται διὰ τοῦ κέντρου τοῦ βάρους αὐτοῦ, μία ἀκτίς τοῦ μεγάλου τροχοῦ τῆς 1 ὄψεως τοῦ τεμαχίου Α' σχηματίζει μετὰ τοῦ ὀρίζοντος γωνίαν 37—39 μοιρῶν, ὅσον δηλαδὴ εἶναι τὸ πλάτος τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν, εἰς ἃς ἐναυάγησε τὸ πλοῖον. Πιθανὸν λοιπὸν νὰ εἶχε χρησιμοποιηθῇ τελευταίως τὸ ὄργανον εἰς εὔρεσιν τοῦ πλάτους τοῦ πλοίου, ὅπερ ἴσως ἐδεικνύετο διὰ δείκτου ὁμοταγῶς τῇ ἀκτίνι τοῦ τροχοῦ τεταγμένου.

² Αἰγυπτίου Ἐρμηνεῖα τῆς τοῦ ἀστρολάβου χρήσεως: Rhein. Mus. 1839. ε. ἀ. — Bailly, Hist. de l'astr. vol. III p. 110.

νου ρυθμιζομένου κατὰ τὴν χρῆσιν, ὡς ἐπίσης συνέβαινε καὶ εἰς τὸν κοινὸν ἀστρολάβον, ἐνῶ αἱ ὀδηγίαι αὐταὶ θὰ παρεῖλον ἐντελῶς προκειμένου περὶ ὄργανου αὐτομάτως λειτουργούντος δι' ἐλατηρίου ἢ ἄλλως ἀφ' ἑαυτοῦ ὡς τὰ σύγχρονα ὠρολόγια.

Δηλαδή ἀντὶ τῆς ἐπιλύσεως τοῦ ἀστρονομικοῦ τριγώνου, τοῦ καὶ ἄλλως τριγώνου τῆς θέσεως καλουμένου *γραφικῶς*, ὡς ἐγένετο διὰ τῶν στερεογραφικῶν προβολῶν τῶν τυμπάνων καὶ τῆς ἀράχνης τοῦ κοινοῦ ἀστρολάβου, ἢ ἀντὶ τῆς δι' ὑπολογισμοῦ, ὅστις σήμερον εἶναι ἐν χρήσει μετὰ τὰς καταπληκτικὰς ἔκτοτε προόδους τῆς ἀστρονομίας, ἐπιλύσεως αὐτοῦ, διὰ τοῦ ὄργανου τῶν Ἀντικυθέρων ἐπελύετο τὸ τρίγωνον τοῦτο *μηχανικῶς*, παρεχομένου τοῦ ἀληθοῦς χρόνου τῆς στιγμῆς τῆς παρατηρήσεως ἀντὶ τοῦ μέσου τοιοῦτου τοῦ παρεχομένου εἰς πᾶσαν στιγμὴν ὑπὸ τῶν σημερινῶν ὠρολογίων, ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ πλάτους καὶ ἄξιμούθ, ὅπερ παρείχετο καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τῶν ἑλληνικῶν ἀραβικῶν ἀστρολάβους¹ καὶ ἦτο καθ' ἡμᾶς μεγίστης σπουδαιότητος.

Ἄλλως τε δὲν ἔχομεν μόνον τὸν ἑλληνικὸν καὶ ἀραβικὸν ἀστρολάβον οὕτως εἰπεῖν στερεοτύπου, πρὸς τὰς διαστάσεις τῶν ὁποίων παραδόξως πλησιάζουσιν αἱ διαστάσεις τοῦ ὄργανου τῶν Ἀντικυθέρων, ὡσανεὶ πάντα τὰ ὄργανα ταῦτα ἦσαν προωρισμένα νὰ πληρῶσι τὰς αὐτὰς συνθήκας². Ἐκτὸς τοῦ ἀστρολάβου ὄργανου τοῦ Ἰπάρχου³ ἢ ἀπλῶς ὄργανου παρέχει ὁ Συνέσιος, ἐπίσκοπος Κυρήνης, ἕτερον ἀστρολάβον πολὺ διάφορον τοῦ ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Φιλοπόνου περιγραφομένου, ἀφοῦ οὗτος ἐβασίζετο οὐχὶ ἐπὶ τῶν στερεογραφικῶν προβολῶν, ἀλλ' ἐπὶ κωνικῆς ἀναπτύξεως⁴. Ὡστε ἡ φαντα-

¹ Sédillot, Mémoires prés. à l'Acad. des Inscr. sér. I. tom. I.

² Ὁ ὑπὸ τοῦ Jomhard τῆ Γαλλ. Βιβλιοθήκη ἄλλοτε προμηθευθεὶς ἀστρολάβος εἶχε διαστάσεις $7\frac{1}{4} \times 3\frac{1}{4}$ δακτ. ἢ $0^m, 210 \times 0^m, 094$.

³ Κλαυδ. Πτολεμ. Μαθ. Σύντ. par Halma, annotée par Delambre.

⁴ Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου πρὸς Παιόνιον ὑπὲρ τοῦ δώρου ἀστρολαβίου λόγος (Patrologia Gr. Migne tom. LXVI p. 1578). Πρβλ. Tannery ἐνθ' ἀν. σελ. 50.

σία ἀφίετο ἐλευθέρα πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ αὐτοῦ προβλήματος διαφοροτρόπως διὰ τῶν ἀστρολάβων, τῶν ὁποίων παρ' Ἀραβῶν εἰδικοί μάλιστα ὑπῆρχον κατασκευασταὶ ἔχοντες τὸ ἰδιαίτερον ἐπώνυμον *astharlabi*. Πιθανῶς λοιπὸν πρόκειται περὶ μηχανικοῦ ἀστρολάβου ἢ μᾶλλον ὠρολογίου καὶ οὐχὶ περὶ αὐτομάτως λειτουργούντος, ὡς τὰ σημερινὰ ὠρολόγια, ἀλλὰ στηριζομένου ἐπὶ τῆς ὑψομετρήσεως τῶν ἀστέρων.

Ὅπως δὲ ἴσως ὑφίσταται ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ καθαρισθῇ τὸ ὄργανον, πρᾶγμα δύσκολον μὲν, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ ἀδύνατον, πιθανὸν δὲ τότε νὰ προκύψωσιν ἄλλαι ἐνδεεῖς μεταβάλλουσαι τὰς σκέψεις ταύτας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐκ τῆς σημερινῆς αὐτοῦ καταστάσεως τοιαῦτα εἶναι αἱ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ τούτου καὶ τῶν ἀναγνωσθεισῶν ἐπιγραφῶν, τῶν τοσοῦτον συμπιπτουσῶν πρὸς φράσεις τῶν ἀρχαίων περιγραφῶν τῆς κατασκευῆς καὶ χρήσεως τῶν ἀστρολάβων, διαμορφούμεναι περὶ τοῦ ὄργανου σκέψεις.

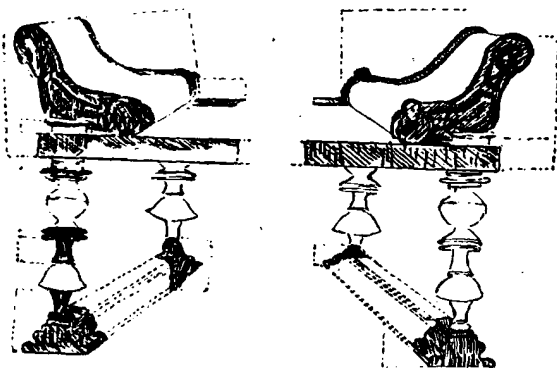
Π. ΡΕΔΙΑΔΗΣ

22. ΚΛΙΝΗ ΧΑΛΚΗ ΑΜΦΙΚΕΦΑΛΟΣ (Πίναξ ΙΧ, ἀρ. 1 - 4). Τρία τῶν τεσσάρων τούτων τεμαχίων εἶναι τὰ ἅμα τῇ ἀνεκλύσει θεωρηθέντα ὑπὸ τινων ὡς κοσμήματα (ἀκροστόλια) τοῦ ναυαγήσαντος πλοίου, ἢ καὶ ὡς θρόνος πολυτελοῦς ἀγάλματος. Ἄλλ' οἱ γράψαντες τὴν ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. περιγραφὴν τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν ἀνεγνώρισαν ὀρθῶς (σελ. 168), ὅτι πρόκειται περὶ τεμαχίων ἀρχαίας κλίνης. Ἡμεῖς δ' εὖρομεν κατόπιν, ὅτι εἰς τὰ τρία ταῦτα τεμάχια, ἐκ τῶν κεφαλῶν τῆς κλίνης ὄντα, ἀνήκει καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 4 κεφαλὴ χηνός, πρὸς δὲ ὅτι εἰς τὴν αὐτὴν κλίνην ἀνήκουσι πλεῖστα ἄλλα χαλκᾶ τεμάχια τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν, ἀποτελοῦντα τὰ κάτω ἄκρα τῶν τεσσάρων αὐτῆς ποδῶν, κάλλιστα σφρζόμενα μετὰ πολλῶν τεμαχίων τῶν ξύλων τῶν περιβαλλομένων ποτὲ ὑπὸ τῶν χαλκῶν ἐλασμάτων, πρὸς δὲ μέρη τινὰ τοῦ μέσου τῶν ποδῶν, καὶ τὸ μέγιστον μέρος τῶν παραλληλογράμμων χαλκῶν ἐλασμάτων τῶν περιθεόντων τὴν στῶσιν αὐτῆς. Τὰ διασωθέντα τεμάχια εἶναι ἱκανὰ

ὥστε νὰ δύναται ἐξ αὐτῶν ἠσκημένος τεχνίτης νὰ συμπληρώσῃ ὀλόκληρον τὴν κλίνην, ὡς ἐγένετο ἐσχάτως δι' ὁμοίας κλίνας ἐν τοῖς Μουσείοις τοῦ Βερολίνου, Νεαπόλεως καὶ Ῥώμης. Ὅποσα καὶ ὁποῖα εἶναι τὰ σφζόμενα τεμάχια, δείκνυσι διὰ τῶν μελάνων μερῶν τὸ ἐνταῦθα παρεντιθέμενον (Εἰκὼν 42) πρόχειρον προσχεδίασμα.

Ὡς πρὸς τὰ κυριώτερα τῶν τεμαχίων παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἐπὶ τοῦ πίνακος ΙΧ, 1-4 ἀπεικονισθέντα εἶναι λείψανα τῶν τεσσάρων ἄνω ἄκρων κεφαλῶν κλίνης τοῦ εἶδους ἐκείνων, ὡς οἱ

Εἰκὼν 42.

ἀρχαῖοι ἐκάλουν ἀμφικεφάλους¹. Ἐχρησίμευον δὲ πρὸς συγκράτησιν καὶ περιορισμὸν τῶν στρωμάτων, στρωμνῶν, ὑπαναγενίων προσκεφαλαίων καὶ λοιπῶν ἐπιβλημάτων τῆς κλίνης. Δύο ἐξ αὐτῶν (ἀρ. 2 καὶ 4) ὑπέστησαν ἤδη χημικὸν καθαρισμόν. Τὰ λοιπὰ δύο, ὡς καὶ τινὰ τῶν τεμαχίων τῶν ποδῶν, παραμένουσιν ἀκαθάριστα, φέροντα πολλὰ θαλάσσια προσφύματα. Ἡ κεφαλὴ τοῦ κυνὸς τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 τεμαχίου καὶ ἡ τοῦ λέοντος τοῦ ὑπ' ἀρ. 3 ἀπεσπασθῆσαν κατὰ τὴν ἀνέλκυσιν ἢ κατόπιν, προσαρμόζονται δ' ὁμῶς ἄριστα, ὡς καὶ ἡ ἡμετέρα εἰκὼν δείκνυσι. Τοῦ ὑπ' ἀρ. 3 τεμαχίου σφζεται καὶ τὸ κάτω ἄκρον, ἄνευ ὁμῶς τῆς κοσμοῦσης ποτὲ αὐτὸ νομισματομόρφου ἀναγλύφου μορφῆς.

Πάντα τὰ λείψανα ταῦτα ἀποτελοῦνται ἐκ χαλκῶν ἐλασμάτων χυτῶν, καθηλωμένων ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ ξυλίνου (πυξίνου) ἐσωτερικοῦ με-

ρῶν κλίνης, πιθανῶς τῶν ὀριζομένων ὡς ἀμφικόλλων παραπυξίνων¹. Τὸ κάλλιστα πάντων σφζόμενον τεμάχιον 2 (μεγέθους ὡς καὶ τὰ λοιπὰ 0,43) κοσμεῖται κατὰ τὸ κάτω αὐτοῦ ἄκρον ὑπὸ προτομῆς γυναικός, ἴσως Ἀρτέμιδος², πρὸς ἣν, πιθανῶς ὡς κυνηγέτιδα, σχετίζονται καὶ αἱ κεφαλαὶ τοῦ κυνός, τῆς ἀγρίας χηνός καὶ τοῦ λέοντος, αἵτινες κοσμοῦσι τὰ λοιπὰ τρία ὁμοία τεμάχια τῆς αὐτῆς κλίνης. Τὰ χαλκᾶ αὐτοῦ μέρη ἦσαν καθηλωμένα ἐπὶ ξύλου, ἐφ' οὗ ἦτο ἐπεστρωμένον πλέγμα λεπτοῦ χόρτου (θαλασσίων φυκῶν κατὰ τὸν Heldreich), ἵνα, ὡς φαίνεται, τὰ λεπτὰ χαλκᾶ ἐλάσματα προσαρμόζονται ἀκριβέστερον καὶ μὴ παραμορφῶνται ὑποχωροῦντα εὐχερῶς εἰς πᾶσαν ἐξωτερικὴν πίεσιν. Τὸ ὑπὸ τοῦ πλαισίου τοῦ ἄκρου τούτου περιβαλλόμενον ἐπίπεδον πεδῖον συνίσταται, κατὰ χημικὴν τινὰ ἀνάλυσιν³, «ἐκ μεταλλικοῦ ὑποστρώματος περιέχοντος 37,40% κασσιτέρου καὶ 12,89% χαλκοῦ, ἐφ' οὗ ὑπάρχει σμαλτῶδες ἐπίχρισμα (λευκὸν ἐπὶ τοῦ πίνακος ΙΧ φαινόμενον) μετὰ κοιλοτήτων, ἐν αἷς ὑπῆρχεν ἐμπεπασμένος ἀργυροῦς ἐπίχρυσος διάκοσμος», ἦτοι δύο θαλλοὶ ἐλαίας ἢ μύρτου μετὰ καρπῶν, συναντώμενοι πρὸς τὸ κέντρον καὶ πλαισιούμενοι ὑπὸ κυματίου, ἀπαραλλάκτως ὁμοία κλίνη εὑρεθεῖσιν ἐν Boscoreale καὶ ἀποκειμένη νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βερολίνου⁴. Καὶ αἱ μύρτοι δυνατὸν ἴσως νὰ σχετισθῶσι πρὸς τὴν Ἀρτέμιδα.

Οὕτω βεβαίως θὰ ἦσαν κεκοσμημένα καὶ τὰ λοιπὰ τρία πάρισα ἄκρα τῆς κλίνης ἡμῶν, ἧς ὁμοίαι εἶναι ἤδη γνωσταὶ εὑρεθεῖσαι ἐν Πομπητῆ⁵, Boscoreale⁶, Ἀγκῶνι⁷, Κριμαίᾳ⁸,

¹ Πολυδ. 8, 150 καὶ 10, 34.

² Πρβλ. Svoronos, Numismatique de l'île de Crète, Pl. XXVI, 22.

³ Ἄν. Δαμβέργη Ἐξαγόμενα χημικῶν τινῶν ἀναλύσεων: Ἀρμονία, 1901, σελ. 182.

⁴ Pernice: Archaeol. Anzeiger 1900 p. 178.

⁵ Overbeck, Pompeji⁴, p. 427.—Mau, Pompeji in Leben und Kunst p. 364, fig. 191, καὶ ἐν Pompei, its Life and Art. New York 1899 p. 361 fig. 180.

⁶ Pernice ἔ. ἀ. p. 178 fig. 7.

⁷ Notizie degli scavi 1902 p. 445.

⁸ Antiquités de la Russie Méridionale fig. 40 = Compte-rendu 1880, p. 88 pl. IV, 10.—Petersen: Röm. Mittheil. 1892 fig. VII, 1.

¹ Πολυδ. 10, 34. Πρβλ. καὶ Ἐθναυγὸν τοῦ Ἑρρ. Στεφάνου ἐν λ.

Πριήνη¹ καὶ ἀλλαχοῦ, διαφοροτρόπως μέχρι τοῦδε συμπληρωθεῖσαι, κατ' ἀρχὰς μάλιστα ἐσφαλμένως ὡς τιμητικὰ διέδρα (δίφροι, bisellia)². Ἄριστος τρόπος συμπληρώσεως τῶν κλινῶν τούτων φαίνεται μοι ὁ κατ' αὐτὰς προταθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. W. Amelung³.

Ἡ κλίνη τῶν Ἀντικυθήρων τόσον πολὺ συμ-

φρανεῖ ἐν ταῖς λεπτομερείαις τοῦ σχήματος καὶ τῆς διακοσμήσεως πρὸς τὰς ἐκ Boscoreale, Νεαπόλεως καὶ Πριήνης, ὥστε εὐλόγως δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι πᾶσαι αὐταὶ εἶναι προϊόντα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐργοστασίου, λειτουργοῦντος περὶ τὰ τέλη τοῦ 1^{ου} αἰῶνος μ. Χ., ὅτε ἡ ἔκρηξις τοῦ Βεσουβίου ἐκάλυψέ τινας ἐξ αὐτῶν.

Εἰκὼν 43.

ΤΑ ΜΑΡΜΑΡΙΝΑ ΑΓΑΛΜΑΤΑ (ΠΙΝΑΚΕΣ ΧΙ—XX).

Καταπληκτικὸς ἀντόχρημα εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνελκυσθέντων μαρμαρίνων ἀγαλμάτων, πληροῦντων νῦν στοὰν ὀλόκληρον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, ἐν ἧ τὸ ἐν σχεδὸν ἐπὶ τοῦ ἄλλου προσωρινῶς ἀπεθηκεύθησαν (εἰκ. 43). Δυστυχῶς τοιαύτη εἶναι ἡ καταστροφή ἣν ὑπέστησαν ὑπὸ τῆς ἐπὶ τόσους αἰῶνας ἐπιδράσεως τῆς θαλάσσης, τῶν μαρμαροφάγων ὀστρέων ἥτοι εἶδους μυῶν θαλασσιῶν διατρυπῶντων ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον

τὸ μάρμαρον πρὸς ἐμφώλευσιν ἐν αὐτῷ κλπ., ὥστε ὁ εἰσερχόμενος ἐν τῇ στοᾷ ταύτῃ καταλαμβάνεται ὑπὸ βαθυτάτης λύπης καὶ νομίζει ὅτι εὐρίσκεται ἐν «Morgue» τινὶ ἀγαλμάτων. Τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν τελείως διεβρώθησαν καὶ μόλις δύναται τις νῦν νὰ μαντεύσῃ τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν γένος καὶ σχῆμα. Ἄλλα πάλιν διέσωσαν μὲν τὸ περίγραμμα τῶν μελῶν, ἀλλ' αἱ λεπτομέρειαι αὐτῶν ἐντελῶς διεβρώθησαν ὑπὸ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἀναπτυχθέντων παχυτάτων ὄγκων θαλασσιῶν προσφυμάτων, ὧν τὰ πλεῖστα ἀφῆρέθησαν νῦν διὰ τῆς συντόμου ὅσον καὶ σκαιᾶς μεθόδου τῆς σμίλης καὶ σφύρας. Ἐν τούτοις ἐνίων ἀγαλμάτων μέλη τινὰ εἰσχωρήσαντα, ἅμα τῷ καταποντισμῷ, ἐν

¹ Ransom, Reste griechischer Holz Möbel in Berlin: Jahrbuch des K. D. Arch. Inst. Bd. XVII, p. 125.

² R. Gargiulo, Recueil des monuments. 2e éd. vol. I pl. 72.—Bull. Comunale 1881 p. 214.—Overbeck καὶ Mau, Pompeji p. 426 fig. 227.—Neumann: Pauly-Wissowa, Real-Encycl. ἐν λ. Bisellium.

³ Das capitulinische «bisellium»: Röm. Mittheil. Bd. XVII, (1902) p. 269—276, fig. 3.

τῇ ἄμμφ ἢ τῇ ἰλύϊ τοῦ πυθμένος καὶ ἐκεῖ μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἀνελεύσεως κρυφθέντα, διετηρήθησαν εἰς βαθμὸν ἀληθῶς θαυμάσιον. Νομίζει τις ὅτι μάλιστα ἐξῆλθον τῶν χειρῶν τοῦ γλύπτου! (ιδὲ πίνακος XVI, ἀρ. 5 - 6).

Πάντα δ' ἀνεξαιρέτως εἶναι ἀγάλματα παρίου μαρμάρου, περιφερῆ, ὑπερφυσικοῦ, φυσικοῦ, σπανίως δὲ καὶ κατὰ τι ἥσσονος τοῦ φυσικοῦ μεγέθους. Οὐδὲν ἀγαλμάτιον ἢ ἀνάγλυφον ἐν αὐτοῖς, δυστυχῶς δὲ καὶ οὐδεμία ἐπιγραφὴ εἶναι ὁρατὴ ἐπὶ τινος τῶν πολυαριθμῶν πλίνθων τῶν βάρων.

Αἱ στάσεις αὐτῶν εἶναι τοιαῦται, ὥστε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀποκλείεται πᾶσα σκέψις, ὅτι ἀριθμὸς τις αὐτῶν δυνατὸν ν' ἀπετέλει τὸν διάκοσμον αἰτώματος ναοῦ, συλλήβδην ἀπαχθέντος. Ἀπ' ἐναντίας δὲ εὐκόλως διακρίνει τις, ὅτι πολλὰ μὲν αὐτῶν ἦσαν μεμονωμένα ἀγάλματα, τινὰ δὲ ὅτι ἀπετέλουν ποτὲ συμπλέγματα ἢ καὶ παρουστάσεις παρίσους ἡρώων, ἀντιτεταγμένων ὡς οἱ «ἀνθεστηκότες καὶ σχῆμα ἀντιτεταγμένων ἔχοντες» ὁμηρικοὶ ἦρωες τοῦ ἐν Ἴηλιδι, παρὰ τὸ Ἴπποδάμιον, ἔργου Λυκίου τοῦ Μύρωνος ἀνατεθέντος ὑπὸ τῶν ἐν τῷ Ἰονίῳ Ἀπολλωνιατῶν¹.

Ἐνεκα τῆς μεγίστης καταστροφῆς, ἦν πάντα τὰ ἀγάλματα ταῦτα ὑπέστησαν, ἐλάχιστος λόγος δύναται νὰ γίνῃ περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας ἐνὸς ἐκάστου· τὸ μόνον δὲ σχεδὸν ὅπερ δύναται τις νὰ ἐπιχειρήσῃ εἶναι ἡ ἔρευνα περὶ τοῦ τίνα καὶ ἐν ὁποίᾳ στάσει εἰκονίζει ἕκαστον.

Εἰς τοῦτο δὲ κυρίως θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐν τοῖς ἑξῆς, ἐπιχειροῦντες συγχρόνως, συμφώνως τῇ θεωρίᾳ ἡμῶν, νὰ σχετίσωμεν αὐτά, κατὰ τὸ δυνατόν, πρὸς τὸ Ἄργος.

23. ΗΡΑΚΛΗΣ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΑΓΕΛΑΣΤΟΝ ΠΕΤΡΑΝ, ὁ κοινῶς λεγόμενος Φαρνέσειος (Πίναξ XI, 1)². Ἄγαλμα ἀκέφαλον μεγάλως ὑπὸ τῆς θαλάσσης φθαρόντος Ἡρακλέους, κολοσσιαίου μεγέθους (μέτρ. 2,50), ὅμοιον καθ' ὅλα πρὸς τὸ τοῦ ἐν Νεαπόλει Φαρνεσείου Ἡρακλέους, οὗ τῆς κεφαλῆς ἐκμαγεῖον, ταυτοχρόνως τῷ ἀγάλματι

τῶν Ἀντικυθήρων φωτογραφήσαντες, προσηρόμοσαμεν, κατὰ τὸ δυνατόν, ἐπὶ τοῦ πίνακος ἡμῶν εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐλλειπούσης κεφαλῆς τοῦ Ἀντικυθηραϊκοῦ Ἡρακλέους, πρὸς σαφεστέραν κατάδειξιν τῆς ταυτότητος τοῦ μεγέθους ἀμφοτέρων τῶν ἀγαλμάτων.

Ἐχόντες δ' ὑπ' ὄψιν τὸ παγκοσμίως περίφημον καὶ πασίγνωστον τοῦ Φαρνεσείου Ἡρακλέους, θεωροῦμεν περιττὸν νὰ περιγράψωμεν τὸ δίδυμον αὐτοῦ Ἀντικυθηραϊκὸν ἄγαλμα. Ὁ τὸ ἐν ἰδῶν δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι εἶδε καὶ τὸ ἕτερον.

Μόνον ὡς πρὸς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα σημειούμεθα ὅτι ἐλλείπει ἀπὸ τοῦ καρποῦ, ἐπομένως ἄγνωστον εἶναι, ἂν ἐκράτει τι ἐν αὐτῇ.

Ἄν καὶ ὁ Φαρνέσειος Ἡρακλῆς εἶναι γνωστός ἀπὸ τοῦ 1540, ὅτε ἀνεκαλύφθη ἐν Ρώμῃ ἐν ταῖς θέρμαις τοῦ Καρακάλλα, ὀπόθεν μετηνέχθη ἐν ἔτει 1790 εἰς Νεάπολιν, ἀπειρα δὲ εἶναι καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ γραφέντα¹, οἱ ἀρχαιολόγοι δὲν κατώρθωσαν νὰ συμφωνήσωσι μέχρι τοῦδε οὔτε περὶ τοῦ τεχνίτου, ἢ τοῦλάχιστον περὶ τῆς σχολῆς, εἰς ἣν δέον νὰ ἀποδοθῇ τὸ πάντως περίφημον πρωτότυπον τοῦ τύπου, ὃν ἀντέγραψεν ὁ ποιήσας τὸν Φαρνέσειον Γλύκων καὶ ἄλλοι, οὔτε περὶ τοῦ ἂν ἀρχικῶς ἦτο μεμονωμένον τὸ ἔργον ἢ μετ' ἄλλου συμπλεγμένον, οὔτε τέλος περὶ τοῦ τίνα στιγμὴν ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἥρωος εἰκονίζει.

Οἱ ἀρχαιότεροι τῶν ἀρχαιολόγων, παραδεχόμενοι ὡς ἀσφαλῆ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐπιγραφῆς ΛΥΣΙΠΠΟΥ ΕΡΓΟΝ, γεγραμμένης ἐπὶ ἀρχαίου τινὸς ἀντιγράφου τοῦ τύπου τούτου ἀποκειμένου ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Φλωρεντίας² καὶ ἀναφερομένης εἰς τὸν τὸ πρῶτον πλάσαντα

¹ Ἴδε Winckelman, *Gesch. d. Kunst des Alterth.* p. 744—746. — Overbeck, *Plastik*, II, p. 381, 391—393 καὶ *Schriftquellen* n° 2230. — Mitchell, *A history of ancient sculpture*, p. 661. — Murray, *A hist. of Greek sculpture*, II p. 951. — Stephani, *Der ausruhende Herakles*, p. 159—194. — Brunn, *Geschichte d. Griech. Künstler*, I p. 549. — Weizsäcker, *Bemerkungen zum Farnesischen Herakles*: *Arch. Zeit.* 1882 p. 255—264. — Friedrichs-Wolters, *Die Gipsabgüsse*, n° 1265. — Furtwängler: *Roscher's Myth. Lex. é. λ. Herakles* p. 2172—2174, καὶ *Meisterwerke* p. 485. — Collignon, *Hist. de la sculpture*, II, 317—425, καὶ *Mythologie figurée de la Grèce* p. 314. — K. Lange, *das Motiv d. aufgest. Fusses*, p. 47, κτλ.

² Ἴδὲ εἰκόνα ἐν Müller, *Denkm. d. a. Kunst.* I, n° 151.

¹ Πausan. V, 22, 2.

² Περβλ. Ἐφημ. Ἀρχαιολ. 1902, Πίναξ παρὲνθετος Β. 1.

τὸν τύπον, ἐφρόνουν ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου τῆς ἀργειοσκευωνίας σχολῆς. Κατόπιν ὅμως πολλοὶ δόκιμοι ἀρχαιολόγοι ἐκήρυξαν τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὡς «ὄλως ἀναμφιβόλως νέαν κιβδηλίαν», παρ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας ἄλλων ἐπίσης δοκίμων συναδέλφων αὐτῶν. Πάλιν δ' ὄλως ἐπ' ἐσχάτων ἐπεκράτησεν ἡ ἀρχικὴ γνώμη. Ἡμεῖς δ' ἐξετάσαντες πρὸ ὀλίγου τὴν ἐπιγραφὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ἐπαναλαμβάνομεν ἀνεπιφυλάκτως τὰς λέξεις τοῦ Furtwängler (ἔ. ἀ. σελ. 2172), ὅτι «die Inschrift ist sicher echt»¹. Εἰς τὴν μαρτυρίαν δὲ ταύτην τῆς ἐπιγραφῆς προστιθεμένου τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἀρχαιοτάτη ἀντιγραφή τοῦ Φαρνεσείου Ἡρακλέους ἀπαντᾷ ἐπὶ νομισμάτος (Εἰκ. 44) ἀλεξανδρείου τύπου², κοπέντος περὶ τὸ 300 π.Χ. ἐν Ἄργει ἢ Σικυῶνι (ἴδε κατωτέρω), ἔδρα τοῦ Λυσίππου, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ πρωτότυπον ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ περιφήμου τούτου τεχνίτου.

Ἐνεκα τῶν μῆλων, ἅτινα φέρει ἐν τῇ ὀπισθεν τοῦ σώματος ἐπὶ τῆς ὀσφύος ἀναπαυομένη δεξιᾷ ὁ ἐν Νεαπόλει Ἡρακλῆς καὶ τινὰ ἄλλα τῶν μαρμαρίνων ἀντιγράφων, ἡρμήνευσαν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαιοτέρων ἀρχαιολόγων τὸν τύπον τοῦτον τοῦ Ἡρακλέους ἐν σχέσει πρὸς τὸν μῦθον τῶν Ἑσπερίδων. Ἀλλὰ καὶ νέα ἐκ συμπληρώσεως προσθήκη ἂν δὲν ἦσαν τὰ μῆλα ταῦτα, ὡς πολλοὶ ὑπεστήριξαν, ἢ τοῦλάχιστον, ὡς θέλει ὁ Furtwängler, «ἀσφαλῶς προσθήκη τῶν κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπιγραφὴν ἀντιγραφῶν, οἵτινες τὰ μέγιστα ἡγάπων παρὰ τῷ Ἡρακλεῖ τὸ σύμβολον τοῦτο», εἶναι ἀδύνατον νὰ παραδεχθῆ τις ὅτι τὸ πρωτότυπον ἔφερε τὰ σύμβολα ταῦτα, διότι, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ἡδη ὁ Weizsäcker (ἔ. ἀ.), «ποῖος καλλιτέχνης θὰ ἔκρυπτε ποτε ὀπισθεν τοῦ σώματος τὸ γνῶρισμα ἀκριβῶς τῆς πλασάσης τὸ ἄγαλμα αὐτοῦ

αἰτίας». Ἄλλως δὲ τίνα σχέσιν δύναται νὰ ἔχη πρὸς τὸν μῦθον τῶν Ἑσπερίδων, καθ' ὃν ἐθριάμβευσεν ὁ ἦρωας, ἢ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο χαρακτηριζούσα τὸ ἄγαλμα τοῦτο μελαγχολία;

Ἀπορριπτέα ἐπίσης εἶναι ἡ ἐτέρα θεωρία τῶν de Luynes¹, O. Jahn (ἔ. ἀ.) καὶ Weizsäcker (ἔ. ἀ.), οἵτινες στηριζόμενοι ἐπὶ τινων νομισμάτων καὶ μιᾶς τοιχογραφίας ῥωμαϊκῶν χρόνων ὑπεστήριξαν ὅτι ὁ Φαρνεσεῖος Ἡρακλῆς ἀπετέλει ἀρχικῶς σύμπλεγμα ἐν μαρμάρῳ ἢ γραφῇ πρὸς τὸν ὑπὸ ἐλάφου θηλαζόμενον παιδα αὐτοῦ Τηλέφον. Ὡς παρετήρησεν ἡδη ὁ Wolters (ἔ. ἀ.), τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν ἀλεξάνδρειον τετράδραχμον, ὅπερ ἡγνῶουν οἱ δηθέντες ἀρχαιολόγοι, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ τύπος τοῦ Φαρνεσείου Ἡρακλέους ἐποιήθη ἡδη κατὰ τὸν τέταρτον π. Χ. αἰῶνα ὡς μεμονωμένον ἄγαλμα, ἐπομένως ὅτι πολὺ κατόπιν συμπεριελήφθη ἐν τοῖς ῥωμαϊκῶν χρόνων νομισματικοῖς τύποις καὶ τοιχογραφίαις ταῖς ἀναφερομέναις εἰς τὴν νηπιότητα τοῦ Τηλέφου.

Παραμένει ἐπομένως ζήτημα ἄλυτον μέχρι τοῦδε, τίνα στιγμὴν τοῦ βίου τοῦ ἦρωος ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ μέγας καλλιτέχνης ποιῶν τὸ ἄγαλμα τοῦτο, διὸ καὶ πολλαὶ εἰκασίαι προετάθησαν καὶ νῦν ἔτι προτείνονται, ἐπὶ μόνῃς τῆς χαρακτηριζούσης τὸ ἄγαλμα μελαγχολίας στηριζόμεναι, πρὸς δὲ καὶ ἐπὶ τῆς κοπώσεως, ἢν λέγουσιν ὅτι διακρίνουσιν εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ῥοπάλου καὶ κλίνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ πρὸς τὰ κάτω. «Ὁ ἦρωας—λέγει συγκεντρῶν τὰς γνώμας ταύτας ὁ κ. Wolters (ἔ. ἀ.)—ἴσταται παρὰ τὸ τέρμα τῶν μόχθων αὐτοῦ, οὐχὶ χαροπὸς ἐκ τῆς νίκης, ἀλλὰ κατάκοπος καὶ κεκυρωμένος ὑπὸ τοῦ βάρους τοῦ ἐπιμόχθου βίου αὐτοῦ. Τὸ ὄλον τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ, αἱ φλεγμαίνουσαι ἀρτηρίαι καὶ οἱ ἐξογκούμενοι μυῶνες δηλοῦσι κόπον καὶ μόχθον, αὐταὶ δ' αἱ σκέψεις αὐτοῦ φέρονται πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ μέλλον». Παραλείπων νὰ μνημονεύσω τὰς κατὰ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης

¹ Ἴδε καὶ Collignon ἔ. ἀ. σελ. 317. — Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἴδε Stephani ἔ. ἀ. 164, 20. — H. Meyer, Gesch. d. bild. Künste III, p. 59. — Dütschke Ant. Bildw. II, 36. — O. Jahn, Archaeol. Aufs., p. 162. — Overbeck ἔ. ἀ. II, 381, 460. — Michaelis: Arch. Zeit. 1880 p. 17, 28. — Leipziger Berichte 1881 p. 77, 78. — Hermes 22, 153. — Löwy, Künstler - Inschriften, 506.

² Numism. Chron. 1883 p. 9 Pl. I, 5.

¹ Nouv. Ann. de l'Inst. I p. 69.

ἐγερεθείσας ἀντιρρήσεις, νομίζω ὅτι δύναμαι νὰ προτείνω νέαν ὄλως καὶ πρὸς ἀρχαίας πηγὰς σύμφωνον ἐρμηνείαν τοῦ θαυμασίου τούτου εἰς τελειότητα καὶ ἔκφρασιν ἀριστουργήματος.

Τέσσαρά τινα χαρακτηρίζουσι, κατ' ἐμέ, τὸ ἄγαλμα τοῦτο. Πρῶτον μὲν ἡ παρ' ὄλων παρατηρηθεῖσα βαθεῖα μελαγχολία, ἣν ἔκφράζει ἡ φυσιογνωμία τοῦ ἥρωος, ἧς πάριστοι εἶναι αἱ ἐπιτυμβίδιοι παραστάσεις τῶν ληκύθων, τῶν «pleureuses», ἡ τῆς *λυπούμενης* παρὰ νεκρικὴν στήλην περιφήμου Ἀθηνᾶς τοῦ ἀναγλύφου τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ τινες τῆς ἐπὶ τῆς Ἀγέλαστου πέτρας καθημένης καὶ ἐπίσης *ἀχνυμένης* (ἀχαιῆς) Δήμητρος¹. Δεύτερον δὲ τὸ κάτω πρὸς τὴν χθόνα ἐστραμμένον μετὰ προσοχῆς βλέμμα αὐτοῦ². Τρίτον δὲ ἡ δήλωσις τῆς ὑπάτης καὶ ἀπαρδειγματίστου ἀναπτύξεως καὶ ἀκμῆς τῶν τεραστίων σωματικῶν δυνάμεων αὐτοῦ, καὶ τέλος τέταρτον καὶ εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἢ μεγάλη ἀργὴ πέτρα, παρ' ἣ ἴσταται καὶ ἐφ' ἧς στηρίζει τὸ φοβερὸν ῥόπαλον, νῦν ἔρεισμα αὐτοῦ.

Ἐφ' ὅσον γνωρίζω, οὐδεὶς ἀπέδωκε βαθυτέραν τινὰ σημασίαν εἰς τὴν μεγάλην πέτραν ταύτην καὶ ἄλλην ἢ τῆς ὑπὸ τεχνικῶν λόγων ἀνάγκης πρὸς στήριξιν τοῦ σώματος τοῦ ἥρωος. Καὶ ὅμως οὐδέποτε ἐν τῇ κλασσικῇ ἐποχῇ τῆς τέχνης συνεδέθησαν πρὸς τοὺς ἀπεικονιζομένους θεοὺς ἢ ἥρωας τοιοῦτοι λίθοι ἔνεκα τεχνικῶν μόνον λόγων καὶ ἄνευ συνδέσμου τινὸς μυθολογικοῦ. Παράδειγμα ὁ λίθος ὀμφαλός, ἔδρα τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὰ ὑπὸ τὸν πόδα διαφόρων θεῶν σύμβολα (ιδὲ κατωτέρω). Δέον ἐπομένως τὸ αὐτὸ νὰ ὑποθέσωμεν, εὐθύς ἔξ

ἀρχῆς, ὡς πρὸς τὴν πέτραν τοῦ Φαρνεσείου Ἡρακλέους, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσον αὕτη εἰσάγεται καὶ ὡς σύμβολον εἰς παραλλαγὰς τινὰς τῆς παραστάσεως, ἐν αἷς δὲν ὑπάρχει πλέον ὁ τεχνικὸς λόγος τῆς στηρίξεως τοῦ σώματος τοῦ ἥρωος ἐπὶ τοῦ λίθου¹, ὅπερ ἀποδεικνύει σαφέστατα τὸ *μυθολογικῶς* συναφὲς τοῦ λίθου πρὸς τὸν ἥρωα.

Ἐρωτᾶται λοιπὸν νῦν, ἂν ὑπάρχει λίθος τις ἀργὸς ἐν τῇ μυθολογίᾳ, συνδεόμενος πρὸς τὸν βίον τοῦ Ἡρακλέους, ὡς ἐπίσης καὶ πρὸς τὸν τοῦ Θησέως, τοῦ μόνου, νομίζω, ἥρωος, οὗ ἔχομεν παραστάσιν ὁμοίως τὸ ῥόπαλον ἐπὶ ὁμοίας πέτρας στηρίζοντος, ἦτοι τὸ γνωστὸν ἀττικὸν ἀνάγλυφον τοῦ Λούβρου². Ὡς πλείστα ἀρχαῖαι μαρτυραὶ καὶ μνημεῖα δεικνύουσιν, ἄτινα συνεκεντρώσαμεν πρὸ τινος ἐν ἄλλῃ μελέτῃ ἡμῶν³, ὁ λίθος οὗτος δι' ἀμφοτέρους εἶναι ἢ ἱερὰ τῇ ἀχούσῃ Δήμητρι καὶ παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἄδου κειμένη περίφημος ἀργή, *λευκὰς* ἢ *ἀγέλαστος πέτρα*, ἀφ' ἧς ἀμφότεροι οἱ ἥρωες πλήρεις μελαγχολίας καὶ ὡς τὸ ἄγαλμα ἡμῶν ἀγέλαστοι ἀνεπαύθησαν ἐν ἀπαρλλάκτῳ τῇ τοῦ Φαρνεσείου στάσει πρὶν ἢ εἰς Ἄδου κατέλθωσιν.

Πρόκειται ἄρα περὶ παραστάσεως Ἡρακλέους εἰκονιζομένου καθ' ἣν στιγμὴν ἐν ὄλῃ τῇ ἀκμῇ τῆς σωματικῆς αὐτοῦ ῥώμης εὐρισκόμενος καὶ φθάσας πρὸ τοῦ χθονίου χάσματος τῆς πύλης τοῦ Ἄδου στηρίζεται ἐπὶ τῆς παρὰ τὴν πύλην Ἀγέλαστου πέτρας καὶ *ἀχνύμενος*, ὡς πάντες οἱ εἰς Ἄδου κατερχόμενοι (Ὀμήρου κ, 5), βυθίζει τὸ βλέμμα αὐτοῦ εἰς τὴν ὀπὴν τοῦ Πλουτωνείου, δι' ἧς κατερχόμενος εἰς τὴν Ἀγέλαστον χώραν τῶν νεκρῶν μέλλει νὰ ἐπιχειρήσῃ

¹ Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ. τόμ. Δ', σελ. 294 κ.ἑξ.

² Πβλ. τὸν Weizäcker (ἔ. ἄ.) παρατηροῦντα ὁρθῶς ὅτι Die Statue zeigt den Herakles nicht sowohl ausruhend, als vielmehr in einer Stellung, wie sie sich bei augenblicklichem Innehalten auf der Wanderung ergibt, wenn der Blick durch einen auf dem Boden liegenden Gegenstand gefesselt, der Wanderer zu einigem Verweilen aufgefordert wird. Will man aber das Motiv nur als ein in sich gekehrtes Nachdenken auffassen, so übersieht man, dass der Kopf zwar gesenkt, das Auge jedoch geöffnet und auf einen bestimmten Punkt am Boden gerichtet ist, wie um das dort Erblickte recht tief in sich aufzunehmen: der Gesichtssinn ist der Aussenwelt geöffnet, nicht verschlossen.

¹ Ἴδε π. γ. τὸ ὄρατον ἐκ Δωρίδος χαλκοῦν ἀγαλμάτιον: Monum. Grecs, 1880 φυλλ. 9 p. 1—10, Πίναξ I = S. Reinach, Répertoire de la statuaire II, p. 209, 2.

² Monum. dell' Inst. 4, 22 B = Roscher, Mythol. Lex. σελ. 2499. — Fröhner, Inscr. gr. du Louvre n° 23, εἰκῶν. Τὸ ῥόπαλον τοῦ ἥρωος ἴτο διὰ χρώματος δεδηλωμένον.

³ Διεθν. Ἐφημ. τῆς Νομισμ. Ἀρχαιολ. τόμ. Δ' (1901) σελ. 237—254 καὶ 484 εἰκ. 23—25 καὶ πίν. IZ'. Πρόσθετες εἰς τὰ ἐκεῖ παρατιθέμενα μνημεῖα καὶ τὸν πρὸ ὁμοίας ἀχαιῆς Δήμητρος ἀναπαυόμενον ἐπὶ τῆς Ἀγέλαστου πέτρας Φαρνεσειον Ἡρακλέα νομισματοῦ εἰκονισθέντος παρὰ Morelli, Thes. num. Imp. II Tab. 91, 18 (Σάρδεων ἐπὶ Δομτιανού).

τὸν μέγιστον τῶν πόνων αὐτοῦ, τὴν ἀναγωγὴν τοῦ φοβεροῦ Κερβέρου. Χάριν δὲ μόνον τῆς ἰσορροπίας τοῦ σώματος καὶ ἵνα ἔχη μᾶλλον ἐλευθέραν τὴν πρὸς τὴν χθόνα θεάν, φέρει τὴν δεξιὰν ὀπισθεν τοῦ σώματος, ἀκριβῶς ὡς πᾶς τις ἡμῶν πράττει νῦν αὐθορμήτως ὁσάκις σταθεὶς εἰς τὸ χεῖλος βαθέος τινὸς χάσματος γῆς βυθίζει τὸ βλέμμα ἐν αὐτῷ. Ὅταν δὲ ὁ ἦρωας συντελέσῃ τὸν φοβερὸν προκείμενον ἄθλον καὶ σῶος ἐπανέλθῃ ἐν θριάμβῳ ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ ἔκφρασις τῆς μορφῆς αὐτοῦ θὰ γείνη τὸ ἀντίθετον τῆς νῦν ἥτοι *χαροπή*, ὡς μαρτυρεῖ ἡ Βοιωτικὴ παράδοσις¹, ἡ δὲ Νίκη θέλει σπεύσει νὰ στέψῃ αὐτὸν καθ' ἣν στιγμὴν ἐξελθὼν τῆς πύλης τοῦ Ἄδου θέλει στηριχθῆ, νικητῆς νῦν, ἐπὶ τῆς Ἀγελάστου πέτρας, ὡς μαρτυρεῖ τοιαύτη τις σύγχρονος, ἀλλὰ *χαροπή*, τῆς τοῦ μελαγχολικοῦ Φαρνεσείου τύπου παραλλαγῆ, ἀπαντῶσα ἐπὶ νομίσματος κοπέντος ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Βιθυνίας περὶ τὸ 305—302 π. Χ. καὶ ἡ ταύτη συγγενὴς παραλλαγῆ τοῦ τύπου, ἦν παρουσιάζει τὸ ἐκ Δωρίδος ὠραῖον ἀγαλμάτιον (σελ. 57 σημ. 1)².

Ἡ ὡς νομίζω πᾶσαν τὴν ψυχολογίαν καὶ πᾶσας τὰς λεπτομερείας τῆς στάσεως τοῦ Φαρνεσείου Ἡρακλέους ἐξηγοῦσα ἀπλουστάτη αὕτη

Εἰκὼν 44.

Εἰκὼν 45.

ἐρμηνεῖα ἀποδείκνυται σύμφωνος πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὑπὸ Ἀθηναϊκοῦ τινος νομίσματος (Εἰκ. 45)³, εἰκονίζοντος παρὰ τὴν Ἀγελάστον πέτραν τοῦ Φαρνεσείου, καὶ δὴ εἰς τὸ μέρος

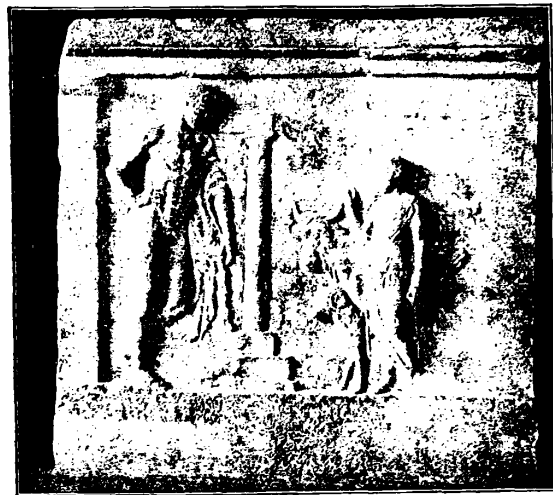
¹ Πausan. 9, 34, 5: Ἀνωτέρω δὲ ἐστὶν Ἡρακλῆς *Χάροψ* ἐπὶ κλησὶν· ἐνταῦθα δὲ οἱ Βοιωτοὶ λέγουσιν ἀναβῆναι τὸν Ἡρακλῆα ἄγοντα τοῦ Ἄδου τὸν κύνα.

² Six: Numism. Chronicle 1885, p. 59 n° 52—53.—Eckhel, Num. vet. anecd. p. 37 Tab. III, 14.

³ Imhoof and Gardner, Num. Comm. on Paus. pl. DD, XI.

ἐνθα βυθίζεται τὸ βλέμμα τοῦ ἦρωος, τοξοειδὲς στόμιον σπηλαίου, οἷον τὸ τοῦ Πλουτωνείου τῆς Ἐλευσίνοσ¹.

Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀρχαιότερα μνημεῖα, ἐφ' ὧν τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ὁ τύπος τοῦ Φαρνεσείου Ἡρακλέους, ὡς εἶχε πρὸ τοῦ τελειοποιήσαν-

Εἰκὼν 46.

τος μόνον, οὐχὶ δὲ ἐφευρόντος² αὐτὸν Λυσιππου, λαμπρῶς συμφωνοῦσι πρὸς τὴν ἐρμηνεῖαν ἡμῶν. Οὕτω τὸ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ ἡμῶν ἐξ Ἰθώμης ἀνάγλυφον (Εἰκ. 46)³ εἰκονίζει αὐτὸν στηρίζοντα τὸ ῥόπαλον αὐτοῦ ἐπὶ τῶν βαθμίδων μεγάλης πύλης καὶ ὡς χθόνιον ἦρωα θυσίαν βοδὸς καὶ κριοῦ δεχόμενον. Ἐπίσης ἐπὶ βράχου παραστάδος πύλης τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἀκαρνανικῆς Ἀλυζίας εἶναι γεγλυμμένη ἡ δευτέρα τῶν ἀρχαιότερων παραστάσεων τοῦ Φαρνεσείου Ἡρακλέους⁴. Πολὺ δὲ κατόπιν ἐν πλαισίῳ πύλης ὡσαύτως ἴσεται Ἡρακλῆς μεταγενεστέρων χρόνων⁵, καὶ τέλος ἐπὶ μικρᾷ ναομόρφου χθονίας πύλης, οὐχὶ δ' ἐπὶ τῆς Ἀγελάστου πέτρας, στηρίζει τὸ ῥόπαλον αὐτοῦ

¹ Ἴδὲ τὴν εἰκόνα ἐν Διεθν. ἐφημερ. τῆς νομισμ. ἀρχαιολογίας τόμ. Δ', σελ. 347.

² Furtwängler ἔ. ἀ. σελ. 2173.

³ Schöne, Griech. Rel. 112.—Sybel, n° 320.—Kekulé, n° 374.

⁴ Heuzey, Le mont Olympe et l'Acarnanie, pl. XI.

⁵ Coll. Gréau VIII, 347 = Reinach, Répertoire de la statuaire II σελ. 233,3.

ὁ Φαρνέσιος Ἡρακλῆς τῶν ἐπὶ Ῥωμαίων νομισμάτων τῶν Λακεδαιμονίων¹, παρ' οἷς ἐν Ταινάρῳ εὐρίσκειτο «ναὸς εἰκασμένος σπηλαίῳ», ἦτοι ἡ ὁδὸς δι' ἧς ἔλεγον ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἀνήγαγεν ἐξ Ἄδου τὸν κύνα².

Αἱ πύλαι αὗται ἐνθυμίζουσιν ἀμέσως ἡμῖν ἀκριβῶς τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν παραδόσεων περὶ τῆς πρὸς ἀναγωγῆν τοῦ Κερβέρου καταβάσεως τοῦ Ἡρακλέους εἰς Ἄδην, οὗ, ὡς γνωστόν, τὰ βασίλεια ἐδήλου συνοπτικῶς μόνῃ ἡ πύλη³. Ἡ μαρτυρία αὕτη εἶναι οἱ περιφημοὶ παρὰ τοῖς Ὀμηρισταῖς στίχοι τῆς Ἰλιάδος (E, 395 - 397):

τλῆ δ' Ἀΐδης ἐν τοῖσι πελώριος ὦκὸν δίστόν,
εἴτε μιν αὐτὸς ἀνῆρ, υἱὸς Διὸς αἰγιόχοιο,
ἐν πύλῳ ἐν νεκύεσσι βαλὼν ὀδύνησιν ἔδωκεν.

Πολλοὶ τῶν ἀρχαίων γράφοντες ἐν Πύλῳ συνέδεον τὸν μῦθον τῆς εἰς Ἄδου καταβάσεως τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τὴν πόλιν Πύλον τῆς Μεσσηνίας ἢ τῆς Ἡλίδος⁴, ἀλλ' ἄλλοι, ὡς ὁ πολὺς Ἀρίσταρχος, ὀρθῶς ἀνεγίνωσκον ἐν πύλῳ, ὅπερ ἡρμῆνευον ὡς ἕτερον τύπον τοῦ πύλη, ἐν πύλῳ δηλαδὴ τοῦ Ἄδου τοῦτο δ' ἐγένετο, κατὰ τὸν Εὐστάθιον, ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἄδην μάχῃ τοῦ Ἡρακλέους (Ἰλ. Θ. 367)

εἴτε μιν εἰς Ἀΐδαο **πυλάρταο** προύπεμψεν (Εὐρυσιθεὺς) ἐξ ἑρέβευς ἄζοντα κύνα στυγεροῦ Ἀΐδαο.

Ἄρα ἡ πύλη, πρὸς ἣν τόσον στενῶς συνδέεται ὁ τύπος τοῦ Φαρνεσειοῦ Ἡρακλέους ἐπὶ τῶν δύο ἀρχαιοτάτων μνημείων, ἐφ' ὧν ἀπαντᾷ, ἀναφέρεται πρὸς τὴν διὰ τῆς πύλης τοῦ Ἄδου κάθοδον αὐτοῦ. Ἐπίσης πρὸς τὴν αὐτὴν κάθοδον σχετίζεται καὶ ἡ τρίτη τῶν ἐμοὶ γνωστῶν ἀρχαίων παραλλαγῶν τοῦ τύπου, ἡ ἀπαντῶσα ἐπὶ ἀγγείου ἐλευθέρως τεχντροπίας τοῦ Δ'

αἰῶνος π. Χ.¹, εἰκονίζοντος τὸν Φαρνέσειον φέροντα τὸν κλάδον τῶν μυστῶν, ἰστάμενον δὲ παρὰ τὸν κιονίσκον τὸν δηλοῦντα τὰ μεταξὺ Γῆς καὶ Ἄδου ὄρια ἢ τὴν πύλην τοῦ Ἄδου, καὶ δεχόμενον πρὸς πόσιν ἐν ὑδροχόῃ τὸ ὕδωρ τῆς Λήθης παρὰ τοῦ ἤδη ἐν τῷ Ἄδῃ εὐρίσκομένου ψυχοπομποῦ Ἐρμου².

Ἄξιοσημείωτον εἶναι ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν προλυσίππειων μνημείων τούτων ἔλλειπει ὑπὸ τὸ ῥόπαλον ἢ Ἀγέλαστος πέτρα, προφανῶς διότι ὁ τόπος τῆς σκηπῆς καὶ ὁ χθόνιος αὐτῆς χαρακτήρ δηλοῦνται ἐπαρκῶς καὶ σαφῶς ὑπὸ τῆς πύλης, τοῦ ψυχοπομποῦ Ἐρμου καὶ τοῦ ὕδατος τῆς Λήθης.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Λύσιππος ἐν τούτῳ κυρίως ἐτροποποίησε τὸν ἀρχαῖον τύπον, ὅτι πάννυ εὐφυῶς καὶ συμφώνως πρὸς τὰς τεχνικὰς ἀνάγκας τῆς ποιήσεως περιφερῶν ἀγαλμάτων ἀντικαταστήσας τὴν πύλην τοῦ Ἄδου διὰ τῆς ταυτοσήμου ταύτῃ Ἀγέλαστου πέτρας, διὰ δὲ τῆς παραστάσεως τῆς εἰς τὸ ἔπακρον ἀναπτύξεως τῆς σωματικῆς δυνάμεως τοῦ ἥρωος δηλώσας ὅτι πρόκειται νῦν περὶ τοῦ «χαλεπωτάτου»³ τῶν ἀθλῶν αὐτοῦ, οὗ τὸν τόπον καὶ τὴν φύσιν ἐδήλωσε διὰ τῶν περιλύπων καὶ πρὸς τὴν χθόνα ἐστραμμένων βλεμμάτων τοῦ ἥρωος⁴.

Τὸν οὕτω τελειοποιηθέντα ὑπὸ τοῦ Λυσίπ-

¹ Panofka, Zeus Basileus. Εἰκόν.

² Ἴδε τὴν ὁμοίαν παράστασιν τοῦ ἐκ τοῦ Πλουτωνείου τῆς ἐν Ἀθήναις Ἄγρας ἀναγλύφου (Ἀρχ. Ἐφημ. 1894, πινάξ 7, καὶ Σβορώνος ἐν Διεθν. Ἐφημ. νομισμ. Ἀρχ. Δ', σελ. 304 κέ.). Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὰς ταύτῃ συγγενεστάτας παραστάσεις παρὰ Mariette Pier. grav. I, 87, καὶ Gori, Mus. Flor. II, 36, 8, ἐνθα ὁμοίος κιονίσκος παρὰ τὴν Ἀγέλαστον πέτραν.

³ Ὀμήρου λ. 624.

⁴ Περιγράφων τὸ ἀγαλμα τοῦτο ὁ Λιβάνιος (Ἐκφράσεις. II = Petersen, Comm. de Libanio, II, 20) λέγει, πολὺ ὀρθότερον πολλῶν τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων, ὅτι *Ἀνάκειται οὐχ οἶον εἶδεν ἢ Νεμέα, ἀλλ' οἶον Ἄργος ἀπῆλυνεν ἐπὶ ἀναίρεσει τοῦ λέοντος* (ἢ λεοντῆ τοῦ Νεμείου λέοντος, ἣν φέρει τὸ ἀγαλμα, δεικνύει ὅτι ἐκ παραδρομῆς ἐτέθη λέοντος ἀντὶ κυνὸς ἢ Κερβέρου), *ἢ κεφαλὴ νεύει πρὸς γῆν καὶ δοκεῖ μοι σκοπεῖν εἴ τι κτείνειεν ἕτερον* (τὸ σκοπούμενον τοῦτο ὡς ἐν τῇ γῇ εὐρύσκομενον οὐδὲν ἕτερον δύναται νᾶ εἶναι ἢ ὁ Κέρβερος). *Τῶν χειρῶν ἢ δεξιὰ τέταται καὶ συγκέκαμπται κατόπιν ἐπὶ νῶτον... ἐν ἡσυχίας καιρῷ χεῖρα (δεξιὰν) δέδωκεν ἀπρακτον... καὶ παρέχει τοῖς δρῶσι μαθεῖν, οἷος Ἡρακλῆς καὶ πονῶν καὶ πανόμενος*.

¹ Imhoof-Blumer and P. Gardner, Num. Comm. on Paus. pl. N, X = B. M. Catal., Peloponnesus pl. XXVI, 4.

² Πausan. III, 25, 4.

³ Preller - Robert, Griech. Mythol. S. 807: Ja das Thor des Aides wurde bisweilen anstatt des ganzen Palastes, also anstatt der Unterwelt genannt...

⁴ Ἴδε Paus. ὁ. 25, 3. — Ἀπολλοδ. 2, 7, 3. — Πινδάρου Ὀλυμ. 9, 31.

που τύπον ἀδύνατον βεβαίως ἦτο νὰ μὴ ἀντιγράψωσιν ἢ ἀπομιμηθῶσιν οἱ μεταγενέστεροι γλύπται, σφραγιδογλύφοι καὶ ζωγράφοι εἰσάγοντες αὐτὸν εἰς διαφόρους συνθέσεις. Καὶ μεμονωμένα μὲν πιστὰ ἀντίγραφα αὐτοῦ τοῦ ἀγάλματος ὑπάρχουσιν, ὡς γνωστόν, ἀπειράριθμα, ἰδίως ἐπὶ νομισμάτων, ἀπὸ τῶν περὶ τὸ Ἄργος πόλεων, Σικυῶνος καὶ Κορίνθου, μέχρι τῶν ἐσχαιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ῥωμαϊκοῦ κόσμου, ὡς καὶ ἕτερα ἀπλῶς ἀντιπαρατάσσοντα αὐτὸν πρὸς ἄλλας τυπικὰς μορφάς, οἷαι αἱ τῆς Δήμητρος, τοῦ Διονύσου, τῶν πρὸς τὴν αὐτὴν εἰς Ἄδου κατάβασιν σχετιζομένων, ἢ ἡ τοῦ σπένδοντος τῷ ἥρωϊ ἱερέως ἢ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος. Ἐξ ἄλλου δ' ὅμως τὰ πρὸς τὴν γῆν ἐστραμμένα βλέμματα καὶ ἡ μελαγχολικὴ ἔκφρασις τοῦ προσώπου τοῦ Φαρνεσείου περιώριζον μεγάλως τὸν ἀριθμὸν τῶν μορφῶν, μεθ' ὧν ἠδύνατο νὰ ἐνωθῆ κατὰ τέχνην καὶ ἐννοίαν εἰς σύμπλεγμα. Ἐδει δηλαδὴ ἀναγκαίως τὸ ἀντικείμενον, μεθ' οὗ θὰ συνεδέετο τεχνικῶς, νὰ εἶναι μικροῦ μὲν ὕψους, ὥστε νὰ ὑποπίπτῃ εἰς τὰ πρὸς τὴν χθόνα ἐστραμμένα βλέμματα τοῦ ἥρωος, τοιαύτης δὲ φύσεως, ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι αὐτὸ καὶ οὐχὶ ἡ ὑπόγειος κατοικία τῶν νεκρῶν κινεῖ αὐτὸν εἰς μελαγχολίαν. Πρὸς τοῦτο πάνυ εὐφυῶς ἐπενοήθη ὁ μῦθος — ὁ ἄλλως ἀμαρτύρητος, νομίζω, ἐν ταῖς πηγαῖς —, καθ' ὃν αὐτὸς ὁ Ἡρακλῆς, καὶ οὐχὶ ὁ Ναύπλιος ἢ οἱ βουκόλοι τοῦ Κορύθου, συναντᾷ τὸ εἰς τὸ ὄρος ἐκτεθειμένον καὶ ὑπὸ ἐλάφου τρεφόμενον δυστυχὲς τέκνον αὐτοῦ, ἦτοι τὸν Τηλέφον, οὗ ἡ θεὰ ἢ καὶ τὴν δυστυχίαν τῆς μητρὸς Αὐγῆς ἀνακαλοῦσα τῷ Ἡρακλεῖ, κινεῖ αὐτὸν εἰς λύπην, ἐνθυμούμενον ὅτι αὐτὸς ἐγένετο αἴτιος τῶν δεινῶν δυστυχημάτων ἀμφοτέρων¹. Τοιοῦτοτρόπως βλέπομεν παραλαμβάνομενον τὸν Λυσίππειον τύπον ὑπὸ τοῦ ποιήσαντος τὴν ἐπὶ τοῦ μεγάλου βωμοῦ τῆς Περγάμου μικρὰν ζωφόρον τοῦ Τηλέφου², καὶ ὑπὸ τῶν πολλῶ ἀδεξιωτέρων ἀντιγραφῶν τῶν χαραξάντων τὰς παραστάσεις

τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων (Σ. Σεβήρου καὶ Καρακάλλου) νομισμάτων τῶν Γερμανῶν (Εἰκ. 47)¹, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν γραψάντων τὴν γνωστὴν ἰταλικὴν τοιχογραφίαν τοῦ Τηλέφου².

Τίθενται νῦν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν θεωρίαν ἡμῶν περὶ τῆς Ἀργείας προελεύσεως τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν, τὰ ζητήματα, ἂν ὁ μῦθος περὶ τῆς καθόδου τοῦ Ἡρακλέους εἰς Ἄδην καὶ ἀναπαύσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀγελάστου πέτρας ἦτο ἐγγῶριος παρὰ τοῖς Ἀργείοις, πρὸς δέ, ἂν ὑπάρχῃ μαρτυρία τις ὅτι τὸ πρωτότυπον τοῦ Φαρνεσείου Ἡρακλέους ἦτο ποτε ἰδρυμένον αὐτόθι.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ἔχομεν σαφὲς τεκμήριον τὸ Ἀλεξάνδρειον τετραδράχμον, ἐφ' οὗ τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ ὁ Φαρνεσεῖος καὶ δὴ εἰς χρόνους καθ' οὓς ἐξη ἴσως εἰσέτι ὁ τὴν ἀργειοσικωvίαν σχολὴν δοξάσας καὶ ἐν Ἀργεῖ ἐργασθεὶς Λύσιππος. Τὸ νόμισμα τοῦτο (Εἰκ. 44) ἀνήκει εἰς τὴν πολυἀριθμὸν ἐκείνην τάξιν, ἣν ὁ τὰ νομίσματα τοῦ Ἀλεξανδρείου τύπου λεπτομερῶς μελετήσας C. Müller ἀπέδωκεν ἐπὶ τῆ βάσει τῆς προελεύσεως, τεχνοτροπίας καὶ τῶν συμβόλων αὐτῆς, τῇ Σικυῶνι³. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ πρῶτος δημοσιεύσας αὐτὸ Bunbury⁴ εἶκασεν ὅτι ἐκόπη ἐν τῇ πόλει αὐτῇ καὶ ὅτι ὁ Φαρνεσεῖος παριστᾷ τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Σικυῶνος, ἀγνώστου δὲ τύπου, χάλκινον Ἡρακλεῖα τοῦ Λυσίππου⁵. Τὴν γνώμην αὐτὴν παρεδέχθησαν οἱ Wolters (ἔ. ἀ. σελ. 451) καὶ Furtwängler (ἔ. ἀ. σελ. 2173). Παρατηρῶ ὅμως ὅτι αὐτὸς ὁ Müller (ἔ. ἀ. 224—225) ἐσημείωσεν ἤδη ὅτι τινὰ τῶν νομισμάτων τῆς ἐν λόγῳ τάξεως τῶν Ἀλεξανδρείων δυνατὸν νὰ ἐκόπησαν ἐν Ἀργεῖ. Τοῦτο δὲ ὑπο-

¹ Wiczay, Mus. Hederv. Add. ad To. I. p. 7. — Sestini, Mus. Hederv. II, 101. — Mionnet V, 363—514. — Streber, Münch. Abhandl. I, 191. Taf. 3, 2. — Waddington: Rev. Num. 1852, 89 Pl. IV. 6. — Babelon, Invent. Waddington N° 804 καὶ 7035.

² Pitture d'Ercolano, I, Tav. 6. — Millin, Gall. Myth. Pl. 116, 451. — Mus. Borbon. Tom. IX Tav. 5.; Tom. XIII, Tav. 38, 39. — Guigniant, Relig. de l'Ant. pl. 183, 670. — Zahn, Die schönsten Ornam. I, 18. III, 1-3. — Stephani I. c. 172, 1. — Weizsäcker ἔ. ἀ.

³ Müller, Numism. d'Alexandre le Grand, p. 218—225, N° 864—898.

⁴ Num. Chron. 1883 p. 9. Pl. I, 5.

⁵ Πανσ. I, 9, 8: ἐνταῦθα Ἡρακλῆς χαλκοῦς ἐστὶ Λύσιππος ἐποίησεν αὐτὸν Σικυῶνιος.

¹ Πρβλ. Roscher's Myth. Lex. ἔ. λ. Auge.

² Pontremoli-Collignon, Pergame, p. 94, fig.

στηρίζουσι συνεχῆ εὐρήματα τοιούτων νομισμάτων γενόμενα κατόπιν εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Ἀργολίδος¹, πρὸς δὲ καὶ ἡ σκέψις ὅτι ὁ κατ' ἔξοχὴν Ἀργεῖος καὶ οὐχὶ Σικυώνιος Ἡρακλῆς ἠδύνατο πολὺ ὀρθότερον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς σύμβολον τοῦ Ἄργου μᾶλλον ἢ τῆς Σικυῶνος ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρείου τύπου νομισμάτων, ἀφ' οὗ μάλιστα ἔχομεν ἤδη τοιαῦτα δηλοῦντα τὴν Σικυῶνα διὰ τοῦ ἰδιάζοντος αὐτῆ συμβόλου τῆς Χιμαίρας. Πρὸς τούτοις τὸ ὅτι τὰ γράμματα ΑΡΙ, ἅτινα φέρει τὸ μετὰ τοῦ Φαρνεσείου Ἡρακλέους τετράδραχμον, ἀπαντῶσιν ἐπὶ πολυαριθμῶν μικροτέρων ἀργυρῶν νομισμάτων τῶν Ἀργείων², κοπέτων ἀκριβῶς κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, καθ' οὓς καὶ τὸ ἐν λόγῳ τετράδραχμον, καθιστᾷ πιθανωτάτην εἰ μὴ βεβαίαν τὴν Ἀργεῖαν προέλευσιν αὐτοῦ.

Ἡ οἰκτρά κατάστασις, εἰς ἣν περιήλθεν ἡμῖν ὁ ἐξ Ἀντικυθήρων Ἡρακλῆς, δὲν ἐπιτρέπει νὰ κρίνωμεν, ἂν εἶναι πρωτότυπον ἢ ἀντίγραφον. Ἐχοντες ὅμως ὑπ' ὄψιν λείψανά τινα τῆς τεχνουργίας αὐτοῦ καὶ τὸ ὅτι πάντα τὰ ἀναφερόμενα ἔργα τοῦ Λυσίππου ἦσαν χαλκᾶ, οὐδὲν δέ, ὡς τὸ ἐξ Ἀντικυθήρων, μαρμαρινον, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ ἐνὸς τῶν πρώτων ἐκείνων πιστῶν ἀντιγράφων, ἅτινα ἄφηνον πρὸς παρηγορίαν τῶν ληστευομένων πόλεων καὶ ἐξακολούθησιν τῆς λατρείας οἱ τὰ πρωτότυπα ἀφαιροῦντες φιλότεχνοι ὄσον καὶ ἄρπαγες Ῥωμαῖοι κατακτηταὶ τῆς Ἑλλάδος, διὰ τοῦτο δὲ καὶ παρήλθεν αὐτὸ ἀμνημόνευτον ὁ βεβαίως πλείστα ἄλλα ἀντίγραφα αὐτοῦ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἰδὼν Πausanias. Ὁ δὲ ἐν Ῥώμῃ τὸν Φαρνεσειον ποιήσας Γλύκων πιστῶς ἐπίσης θὰ ἀντέγραψε, πρὸς ἐμπορίαν ἢ καὶ κατὰ παραγγελίαν τινός, τὸ ἐν Ῥώμῃ ἐξ Ἄργου κομισθὲν πρωτότυπον.

¹ Προσεχῶς δημοσιευθήσεται ὑπὸ τοῦ βοηθοῦ μου κ. Α. Κεραμοπούλου νέον εὑρημα Ἀλεξανδρείων νομισμάτων τῆς τάξεως ταύτης γενόμενον ἐν Ἐπιδαύρῳ τῆς Ἀργολίδος κατὰ τὰς τελευταίας ἀνασκαφὰς τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας.

² BMC. Peloponnesus, Argos N° 47—50, 57—60, 84—85. — Ἐφημ. Ἀρχ. 1896, Εὔρημα Μυκηθῶν: ἀρ. 23—27, 56—58 (ἐνθα τὸ χρονολογικὸν μέρος εἶναι ἐσφαλμένον).

Ὡς πρὸς δὲ τὸ ζήτημα, ἂν ὁ μῦθος τοῦ παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Ἄδου ἐπὶ πέτρας ἀναπαυομένου Ἀγελάστου Ἡρακλέους ἦτο ἐγγώριος καὶ ἐν φήμῃ παρὰ τοῖς Ἀργείοις, σημεῖω τὰ ἐξῆς:

Πύλαι Ἄδου, πλουτώνεια σπήλαια καὶ χάσματα, ἐπομένως καὶ πέτραι ἀγελάστοι, ἀργαὶ καὶ λευκάδες, ὑπῆρχον πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου¹. Ἐν Ἀργολίδι ὁ Pausanias ἀναφέρει δύο τοιαῦτα, ἐν Τροιζήνι² καὶ ἐν Ἐρμιόνη³, ὡς καὶ τρίτον ἐν τῇ ἀείποτε τοῖς Ἀργείοις ἀνηκούσῃ Λέρνῃ⁴. Ὅτι δὲ πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀκριβῶς σχετίζεται ὁ Ἡρακλῆς τοῦ Φαρνεσείου τύπου, νομίζω ὅτι μαρτυροῦσι σαφέστατα τὰ ἐξῆς.

Ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Γερμηθῶν (Εἰκ. 47) ὁ ἐπὶ τῆς Ἀγελάστου πέτρας ἀναπαυόμενος Ἡρακλῆς ἔχει πρὸ αὐτοῦ τὸν παῖδα Τήλεφον θηλαζόμενον ὑπὸ ἐλάφου ὑπὸ τοὺς πρόποδας ὄρους ὑψηλοῦ, ἐφ' οὗ ἐπικάθηται ἀετός. Ἄρα ἡ Ἀγελάστος πέτρα τοῦ Ἡρακλέους τούτου ἔκειτο ἐπίσης εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ αὐτοῦ ὄρους. Λοιπὸν γνωρίζομεν ὅτι τὸ ὄρος, ἐφ' οὗ ἐκτεθεὶς ἐτράφη ὁ Τήλεφος, ἐκαλεῖτο Παρθένιον, ἀνήκον ἐξ ἡμισείας τοῖς Τεγεαταῖς καὶ Ἀργείοις⁵, «καθῆκον ἐπὶ τὴν Ἀργεῖαν ἀπὸ τῆς Τεγεατίας» κατὰ Στράβωνα (Χρηστομ. 36).

¹ Πρβλ. τὴν ἀρχαιοτάτην περιγραφὴν τῆς εἰσόδου τοῦ Ἄδου ἐν Ὀμήρῳ κ. 515 ἐνθ' ἔστιν πέτρα καὶ ω, 11 ἐνθα ἡ παρὰ τὰς πύλας λευκὰς πέτρα· «der Felsen der Verwesung mit den bleichenden Gebeinen (Leuk' ὁστέα) der Verstorbenen»: Preller-Robert, Gr. Mytholog. p. 814.

² 2, 31, 2: Ἐν τούτῳ δέ εἰσι τῷ ναῶ (Ἀρτέμιδος τῆς Σωτείρας) βωμοὶ θεῶν τῶν λεγομένων ὑπὸ γῆν ἄρχειν καὶ φασιν ἐξ Αἰδου Σεμέλην τε ὑπὸ Διονύσου κομισθῆναι ταύτη, καὶ ὡς Ἡρακλῆς ἀναγάγοι τὸν κύνα τοῦ Ἄδου.

³ 2, 35, 10: Περιεῖργεται μὲν δὴ πάντα (τὰ Πλουτώνεια) θρηγκοῖς λίθων, ἐν δὲ τῷ τοῦ Κλυμένου καὶ γῆς χάσμα· διὰ τούτου δὲ Ἡρακλῆς ἀνήγε τοῦ Ἄδου τὸν κύνα κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ Ἐρμιόνην.— Ἰδὲ καὶ Στράβωνος VIII, 373.

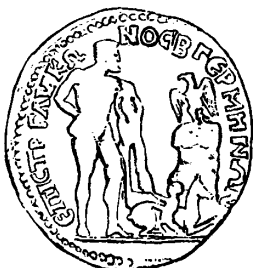
⁴ 2, 36, 7: Πλησίον δὲ αὐτοῦ (τοῦ Χειμάρρου ποταμοῦ τῆς Λέρνης) περιβολός ἐστι λίθων, καὶ τὸν Πλούτωνια ἀρπάσαντα, ὡς λέγεται, κόρην τὴν Δήμητρος καταβῆναι ταύτη φασιν ἐς τὴν ὑπόγειαν νομιζομένην ἀρχήν.— 2, 37, 5: Εἶδον δὲ καὶ πηγὴν Ἀμφιαράου καλουμένην καὶ τὴν Ἀλκυονίαν λίμνην, δι' ἧς φασιν Ἀργεῖοι Διόνυσον εἰς τὸν Ἄδην ἐλθεῖν Σεμέλην ἀνάγοντα, τὴν δὲ ταύτην κάθοδον δεῖξαι οἱ Πόλυμνον [ἢ Πρόσυμνον: Κλήμ. Ἀλεξ. Προτρ. 2, 34.— Ἀρνοβ. adv. g. 5, 29]. Τῇ δὲ Ἀλκυονίᾳ πέτρας τοῦ βάθους οὐκ ἔστιν, κτλ.

⁵ Bursian, Geographie von Griechenland II, 7, 39, 66 κ.ε. 217.

Ὁ Πausanias μάλιστα τίθησιν ἀκριβέστερον τὸν τόπον τῆς ἐκθέσεως τοῦ Τηλέφου ἐπὶ τῆς κατοφερείας τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ Τεγέας εἰς Ἄργος διὰ τοῦ Παρθενίου κατερχομένης εἰς Ὑσῖας καὶ τὴν ἱερὰν τῷ Ἡρακλεῖ Λέρνην¹, ἔνθα ἀκριβῶς εὔρομεν τὰς εἰς Ἄδου πύλας τῶν Ἀργείων καὶ περιβολὸν λίθων Πλουτωνείων. Ὅτι δὲ αἱ πύλαι αὗται εἶναι ἐκεῖναι, δι' ὧν κατῆλθεν ὁ Ἡρακλῆς πρὸς ἀναγωγὴν τοῦ Κερβέρου, μαρτυρεῖ ἡ παράδοσις ὅτι δι' αὐτῶν ἀκριβῶς κατῆλθεν εἰς Ἄδου ὁ Διόνυσος (Πaus. ἔ. ἀ.), ὅστις μὴ γνωρίζων τὴν ὁδὸν ἔμαθε ταύτην, κατὰ τὴν κοινὴν καὶ πασίγνωστον ἐκ τῶν *Βατράχων* τοῦ Ἀριστοφάνους παράδοσιν, παρ' αὐτοῦ τοῦ πρότερον τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἀκολοθήσαντος Ἡρακλέους.

Ἐπάρχει δὲ καὶ ἕτερα τίς ἐτι περιεργότερα μαρτυρία κυροῦσα τὸ πρᾶγμα. Νόμισμά τι δηλαδὴ τῶν Ἀργείων (Εἰκ. 48)², ἀνεμύνηυτον

Εἰκὼν 47.

Εἰκὼν 48.

μέχρι τοῦδε παρουσιάζον τύπον, εἰκονίζει σαφῶς τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ ἐπικαθημένου ἀετοῦ ὄρος, ὅπερ καὶ τὸ ἠθῆεν νόμισμα τῶν Γερμανῶν, ἀλλ' ὁ μὲν Τηλέφος ἐλλείπει, ἀντὶ δὲ τοῦ Ἡρακλέους εὐρίσκομεν ἀναπαυομένην ἐπὶ τῆς πρὸ

¹ VIII, 48, 7 καὶ 54, 5—7. Ἐπίσης καὶ ὁ Διόδωρος (4, 33) λέγει ὅτι ἡ Αὐγὴ ἐγέννησε κατὰ τὸ Παρθένιον ὄρος, ὅτε ἀπῆγετο ὑπὸ τοῦ Ναυπλίου ἐκ Τεγέας εἰς Ναύπλιον. Ἡ ὁδὸς εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν εἰς Ἄργος ἐκ Τεγέας κατερχομένη μόνον μέχρι τῆς Λέρνης (νῦν Μύλων). Ἐκεῖθεν συντομώτερον περιαιοῦται τις διὰ θαλάσσης εἰς Ναύπλιον ἀποφεύγων τὴν ἔνεκα τῶν τελεμάτων ἄβατον καὶ τὰ μάλιστα ἀποτροπομένην ἀετὴν τοῦ κόλπου. Ἴδε καὶ τὸν λεπτομερῆ χάρτην τοῦ κ. Α. Μηλιαράκη, Γεωγραφία Ἀργολίδος (Ἀθήναι, 1886), μετὰ τοῦ σχετικοῦ κειμένου.

² Imhoof-Blumer and P. Gardner, Num. Comm. on Paus. Pl. I, XIII p. 34.

τῶν προπόδων τοῦ ὄρους πέτρας μορφὴν πάνυ θηλυπρεπῆ, φέρουσαν ὅμως ὑπὲρ μὲν τὸν μακρὸν χιτῶνα τὴν λεοντῆν, ἐν δὲ τῇ χειρὶ αὐτὸ τὸ ῥόπαλον τοῦ Ἡρακλέους!

Τίς ἢ γυνὴ ἢ ὁ θηλυδρίας οὗτος ὁ οὕτως ἐσκευασμένος; Οὐδεὶς ἄλλος, νομίζω, ἢ ὁ Διόνυσος ὁ τὴν αὐτὴν τῷ Ἡρακλεῖ ἀκολουθήσας ὁδὸν, ἵνα κατέλθῃ εἰς Ἄδου, καὶ πρὸς τοῦτο παρ' αὐτοῦ δανεισθεὶς λεοντῆν καὶ ῥόπαλον, ἵνα ὁμοίως αὐτῷ σκευασθῇ¹, ὁ Διόνυσος, οὗ ἀκριβῶς ἐν τῷ Πλουτωνεῖω τούτῳ τῆς Ἀργολίδος ἐτελοῦντο τὰ ἄγνωστα ἡμῖν ὄργια ἐκεῖνα, περὶ ὧν ὁ Πausanias (ἔ. ἀ.) προσθέτει ὅτι «τὰ δὲ ἐς αὐτὴν Διονύσω δρώμενα ἐν νυκτὶ κατὰ ἔτος ἕκαστον οὐχ ὅσιον ἐς ἅπαντας ἦν μοι γράψαι». Ἴσως ἐν τοῖς ὄργιοις τούτοις ἐνεφανίζετο ὁ Διόνυσος φέρων, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀργείου νομίσματος, τὰ ὄπλα τοῦ Ἡρακλέους².

Ταῦτα πάντα πείθουσι, νομίζω, ὅτι τὸ πρῶτότυπον τοῦ Φαρνεσείου Ἡρακλέους εὐρίσκειτο ἐν Ἀργεῖ, συνδεόμενον στενώτατα πρὸς τὴν μυθολογίαν τῆς πόλεως. Εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον τὸσαύτη ἐγεννήθη περὶ τούτου πεποίθησις ἐκ τε τῶν ἄνω καὶ ἄλλων τινῶν νομισματικῶν ἐνδείξεων, ὥστε διαρκούσης τῆς ἀνελεύσεως τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν ἐτόλμησα νὰ ἐκφράσω τὴν εἰκασίαν, ὅτι θὰ ἀνελευσθῆ ἄγαλμα τοιοῦτου τύπου, ἢ δ' εἰκασία αὕτη ἔσχε τὴν σπανίαν τύχην νὰ ἐπαληθεύσῃ μετὰ τινὰς ἡμέρας³.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ἐν τῇ ἐρεύνη ἡμῶν περὶ τοῦ Φαρνεσείου Ἡρακλέους εἶναι, νομίζω, ὅτι ἡ παρ' αὐτὸν ἀνακάλυψις τῆς Ἀγελάστου πέτρας προώρισται νὰ ἀγάγῃ ἀσφαλῶς εἰς ἐντελῶς νέαν ἀντίληψιν καὶ ἐρμηνεῖαν πλείστον ἄλλων ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαίας τέχνης.

¹ Ἴδε τοὺς *Βατράχους* τοῦ Ἀριστοφάνους μετὰ τῶν ὑποθέσεων καὶ σχολίων.

² Πιθανώτατον εἶναι ὅτι εἰς τὴν κάθοδον διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εἰς Ἄδην ὀφείλεται ἢ ἐπὶ τινος νομισματικῆς παράταξις τοῦ Φαρνεσείου τύπου τοῦ Ἡρακλέους καὶ τύπου Διονύσου. Δυστυχῶς τὸ νόμισμα τοῦτο εἶναι γνωστὸν μοι μόνον ἐκ δημοσιεύσεως τοῦ οὐχὶ πάντοτε ἀξιοπίστου Sestini (Mus. Descr. delle med. del fu Benkowitz p. 39. Tav. I, 39).

³ Ἄστυ τῆς 22 καὶ 25 Φεβρουαρίου 1901.

Περὶ τούτου νῦν μόνον νύξεις τινὰς δυνάμεθα νὰ παράσχωμεν ἐνταῦθα.

Ἀληθῶς βασανίζοντες τὴν γνώμην ἡμῶν ὅτι ὁ λίθος, ἐφ' οὗ στηρίζεται ὁ Φαρνέσειος, εἶναι ἢ παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἄδου Ἀγέλαστος πέτρα, ἐζητήσαμεν νὰ ἀνεύρωμεν αὐτὴν καὶ παρὰ τοὺς τύπους τῶν ὡς ὁ Ἡρακλῆς ἐς Ἄδου κατελθόντων θεῶν ἢ ἡρώων. Ἡ δ' ἔρευνα ἡμῶν ἐστέφθη, νομίζομεν, ὑπὸ μεγίστης ἐπιτυχίας κυρούσης λαμπρῶς τὴν ῥηθεῖσαν γνώμην ἡμῶν.

Ὡς γνωστόν, οἱ ἐς Ἄδου κατελθόντες εἶναι κυρίως τῶν μὲν θεῶν ὁ Ἑρμῆς, ὁ καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ νύκτα τὰς πύλας τοῦ Ἄδου διερχόμενος ὡς ψυχαγωγὸς καὶ νεκροπομπός¹, τῶν δὲ ἡρώων οἱ Θησεύς, Ὀρφεύς καὶ Ὀδυσσεύς.

Τούτων μόνος ὁ Θησεύς εἶχε ῥόπαλον ὡς ὁ Ἡρακλῆς, διὰ τοῦτο δὲ καὶ εὔρομεν ἤδη αὐτὸν στηριζόμενον ἐπὶ τῆς Ἀγέλαστου πέτρας, ἐν ἀπαρτάκτῳ στάσει τῆ τοῦ Φαρνεσείου Ἡρακλέους². Διὰ δὲ τοὺς λοιπούς, τοὺς τοιούτων βάρκτρων στερουμένους, ἐχρησιμοποιήθη ὁ τρόπος τῆς ἐπὶ τῆς πέτρας στηρίξεως τοῦ ἑτέρου τῶν ποδῶν, ἵνα ἐπ' αὐτοῦ ἀναπαυθῆ τὸ πρὸς τὰ ἔμπρὸς κεκλιμένον σῶμα. Περὶ τοῦ τρόπου τούτου ἔχομεν λεπτομερῆ μελέτην τοῦ K. Lange, Das Motiv des aufgestützten Fusses in der antiken Kunst (Leipzig 1879), ὅστις ὁμῶς, ἀγνοῶν ὅτι ἡ ἀργὴ πέτρα, ἐφ' ἧς στηρίζεται ὁ πούς τῶν ἐν λόγῳ μορφῶν, εἶναι ἢ Ἀγέλαστος, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐρμηνεύσῃ κατ' ἀξίαν αὐτάς, ἀν καὶ ἐξ ἄλλου πάνυ ὀρθῶς ἀνέφερε τὴν τελειοποίησιν τοῦ τρόπου τούτου εἰς τὸν Λύσιππον, ἦτοι αὐτὸν τὸν πρῶτον, ὡς εἶδομεν, εἰσαγαγόντα τὴν Ἀγέλαστον πέτραν παρὰ τὸν τύπον τοῦ ἀναπαυομένου Ἡρακλέους.

Τέσσαρες κυρίως εἶναι αἱ μορφαὶ τοῦ τύπου τούτου, ἃς διακρίνει ἐν τῇ σοφῇ αὐτοῦ μελέτῃ

ὁ ῥηθεὶς Lange. 1^{ον} ὁ ὑποδούμενος τὰ σάνδαλα αὐτοῦ (der Sandalenbinder), 2^{ον} ὁ ἀναπαυόμενος ἔφηβος (der ruhende Erhebe), 3^{ον} Ποσειδῶν, ὃν ὁ Lange ἐκάλεσεν Ἴσθμιον, καὶ 4^{ον} ἢ Μοῦσα Μελπομένη. Ὁ ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Μονάχου Ἀλέξανδρος, ὃν ὁ Lange συνάπτει ὡς πέμπτον καὶ τελευταῖον τύπον, ἀποκλείεται νῦν τῆς ἐρέυνης ἡμῶν, ὡς στηρίζων τὸν πόδα ἐπὶ κρᾶνους καὶ οὐχὶ πέτρας.

Λοιπὸν ὁ πρῶτος τῶν τύπων τούτων (Εἰκ. 49) εἰκονίζει τὸν Ἑρμῆν, ὡς τρανῶς ἀποδεικνύουσιν οἱ ἐκ τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου} καὶ τῶν ἀρ-

Εἰκὼν 49.

Εἰκὼν 50.

χῶν τοῦ 3^{ου} αἰῶνος π. Χ. ἀργυροὶ στατήρες τῶν Συβριτίων¹ καὶ Λευκαδίων², πρὸς δὲ καὶ ἄλλα μεταγενεστέρων χρόνων νομίσματα³, ἐφ' ὧν πάντων ὁ τύπος οὗτος, ὅτε μὲν διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς *λύων*, ὅτε δὲ δι' ἀμφοτέρων *προσθένων* τὸ ἕτερον τῶν σανδάλων τοῦ ἐπὶ πέτρας τεθειμένου ποδός, φέρει πάντοτε ἐν τῇ χειρὶ ὡς χαρακτηριστικὸν τὸ κηρύκειον. Πρόκειται ἄρα, καθ' ἡμᾶς, περὶ τοῦ *ψυχοπομποῦ* Ἑρμοῦ εἴτε φθάσαντος κεκμηκός μετὰ μακρὰν ὁδοιορίαν πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἄδου καὶ ἀποβάλλοντος τὰ πέδιλα, ἵνα εἰσέλθῃ ἐντελῶς *γυμνός*, ὡς ἔδει⁴, ἐς Ἄδου, εἴτε ἐξερχομένου αὐτοῦ, καὶ ἀναλαμβάνοντος τὰ πέδιλα ἐκεῖθεν ἔνθα ἀφήκεν αὐτά, ὡς ἀπαραίτητα ὄντα καὶ πάλιν αὐτῷ πρὸς τὴν οὐράνιον αὐτοῦ πορείαν καὶ πτῆσιν. Σημειωτέον

¹ Svoronos, Numismatique de l'île de Crète, pl. XXX, 18.

² Α. Ποστολάκα Κατάλογος τῶν νομισμάτων τῶν Ἰονίων νήσων, Λευκάς ἀρ. 579—580.

³ B. Pick, Die ant. Münzen Nord-Griechenlands III, Taf. XVI, 23 (Νικόπολις) καὶ 25 (Μαρκιανόπολις ἀριθμ. 1209).—Imhoof-Blumer, Griechische Münzen, p. 59 Taf. V, 7 (Τραπεζοῦς).

⁴ Λουκιανῷ Νεκρικοὶ διάλογοι 10.

¹ Λουκιανῷ Θεῶν διάλογοι 24, 1.

² Ἴδὲ ἀνωτ. σελ. 57 σημ. 2.—Πρὸς τούτους ἔχομεν τὸν αὐτὸν Θεσέα καὶ ὑπὸ τὸν ἕτερον τύπον στηρίζοντα τὸν πόδα ἐπὶ Ἀγέλαστου πέτρας κειμένης εἰς τὸ χεῖλος τοῦ βασιλείου τοῦ Πλούτωνος: Ἴδε τὴν ἀγγειογραφίαν ἐν Arch. Zeit. 1843, Taf. 11 = Roscher Myth. Lex. Bd. I. p. 1810 fig. καὶ ἐν λ. Peirithous σελ. 1786.

δ' ὅτι καὶ τὸ ἀσάνδαλον ἦτο σημεῖον πένθους ἐπὶ νεκρῷ¹.

Ἡ δευτέρα μορφή (Εἰκ. 50), ὁ νεαρὸς ἀναπαυόμενος, ἂν δὲν εἶναι καὶ οὗτος, ὡς νομίσματα καὶ τοιχογραφίαι δεικνύουσιν², ἐλαφρὰ παραλλαγὴ τύπου ὁμοίου Ἑρμοῦ ἢ Θησέως, ἀπλῶς ἀναπαυομένου, πρὶν ἢ εἰσελθῆ ἑς Ἄδου, ἐπὶ τῆς Ἀγελάστου πέτρας, ἔνθα ἔφθασε κατὰ σκοπος, δύναται νὰ λογισθῆ ὡς κοινὸς τις ἐπιτυμβίδιος τύπος εἰκονίζων ὡς ἥρωας τοὺς τὰς πύλας τοῦ Ἄδου ἐν νεαρῇ ἡλικίᾳ διελθόντας ἦτοι θανόντας θνητούς, ὧν θὰ ἐκόσμηι τοὺς τάφους, ἀναλόγως πρὸς τὰ κοινοῦ τύπου ἐπιτυμβίδια ἀγάλματα ἐκεῖνα τῶν κοινῶς λεγομένων ἐπιτυμβίων Ἀπολλώνων καὶ Ἑρμῶν.

Ὅτι δὲ καὶ ἡ τρίτη μορφή, ὁ Ποσειδῶν,

Εἰκὼν 51.

Εἰκὼν 52.

Εἰκὼν 53.

(Εἰκ. 51), ὃν ἐπὶ ἀνεπαρκῶν δεδομένων στηριζόμενος ὁ Lange ἐκάλεσεν Ἴσθμιον, πατεῖ ἐπίσης ἐπὶ τῆς Ἀγελάστου πέτρας, ἀρκεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὸ γεγονός ὅτι εὐρίσκομεν αὐτὸν ἐπὶ τινῶν μνημείων (Εἰκ. 52) συνδεόμενον τοπικῶς μετὰ τῆς Ἀμμωνῆς³, ἐπωνύμου νύμφης τῆς παρὰ τὴν

ἐν Λέρνῃ εἰσοδὸν ἐς Ἄδου χθονίας πηγῆς, ἔνθα ἀκριβῶς εὗρομεν τὴν Ἀγελάστον πέτραν τοῦ Φαρνεσείου Ἡρακλέους, παρ' ἣν ἐπομένως γίνεται καὶ ἡ συνομιλία αὕτη τῆς Ἀμμωνῆς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, στηρίζοντος τὸν πόδα ἐπὶ τῆς τὸν τόπον καὶ τὸν χθόνιον χαρακτήρα τῆς σκηνῆς δηλοῦσης Ἀγελάστου πέτρας τῆς Ἀργείας χώρας. Τοῦτο ἄλλως μαρτυροῦσι καὶ ἀγγειογραφίαι τινεῖς¹ τοῦ μύθου τῆς Ἀμμωνῆς, εἰκονίζουσαι τὴν Ἀγελάστον πέτραν, ἐφ' ἧς βαίνει ὁ Ποσειδῶν ὑπὸ ὄρος καθ' ὅλα ὁμοίον πρὸς τὸ Ἀργολικὸν ὄρος τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων νομισμάτων τῶν Ἀργείων καὶ Γερμανῶν (Εἰκ. 47 καὶ 48). Ἐνεκα δὲ τούτου φρονῶ ὅτι ὁ τύπος οὗτος τοῦ Ποσειδῶνος δὲν εἶναι ὁ τοῦ Ἴσθμιου, ἀλλ' ὁ τοῦ παρὰ τὴν Λέρνην ἐπιθαλασσίου ἱεροῦ Ποσειδῶνος τοῦ Γενεσίου², τοῦ οὕτως ἴσως κληθέντος ὡς διὰ τοῦ πλήγματος τῆς τριαίνης αὐτοῦ γεννήσαντος τὴν Ἀμμωνῆν πηγῆν. Διὰ τοῦτο εὐρίσκομεν αὐτὸν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν νομισμάτων τῶν Ἀργείων (ἀρ. 14281 τοῦ Μουσείου τῆς Βιέννης).

Ἐτι σαφεστέρα εἶναι ἡ παρουσία καὶ συμβολικὴ ἔννοια τῆς Ἀγελάστου πέτρας ὑπὸ τὸν πόδα τῆς τρίτης μορφῆς (Εἰκ. 53), ἦτοι τῆς Μελπομένης. Ἀληθῶς τὴν φύσιν τῆς κατ' ἔξοχὴν ἀγελάστου Μούσης τῆς ἐπὶ θανάτῳ ὤδης (τραγωδίας) οὐδὲν ἄλλο σύμβολον ἠδύνατο προσφύεστερον νὰ δηλώσῃ, οὐδ' αὐτὴ ἡ ἀγέλαστος τραγικὴ προσωπίς, ἣν φέρει πρὸς εἰδικώτερον χαρακτηρισμὸν αὐτῆς ὡς θεατρικῆς Μούσης.

Ἄν δὲ νῦν στρέψωμεν τὰ βλέμματα ἡμῶν πρὸς τὸν Ὀρφέα καὶ Ὀδυσσεά, θέλομεν εὖρει πλείστας παραστάσεις, ἐν αἷς ἡ παρουσία τῆς Ἀγελάστου πέτρας ὑπὸ τὸν πόδα αὐτῶν καὶ πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἄδου οὐδεμίαν ἐπιδέχεται ἀμφιβολίαν. Ἀρκοῦμαι ἀναφέρων ὡς πρὸς μὲν

¹ Ἴδὲ Βίωνος Ἐπιτάφιον Ἀδωνίδος, στίχ. 19.

² Imhoof-Blumer, Griech. Münzen, p. 87, N° 161 καὶ 162, Taf. VI, 24 καὶ 25, καὶ Kleinasiat. Münzen p. 18, Taf. I, 14.—BMC. Mysia p. 15, pl. III. 6. (Ἀτταία).—Arch. Zeit. 1843, Taf. 11 (ἀγγειογραφία).

³ Müller - Wieseler Denkm. d. a. K II 74a. Πβλ. Overbeck, Kunstmythologie Bd. III p. 299.—Monum. IV pl. XIV, καὶ Bull. Napol. II pl. 3, ἔνθα εἰκονίζεται καὶ ἡ εἰσοδὸς τοῦ χθονίου σπηλαίου, ἐνίοτε δὲ καὶ ὁ ψυχοπομπὸς Ἑρμῆς (Overbeck ἔ. ἀ. Atlas, Taf. XIII, 10).—Ἡ ἐνταῦθα εἰκὼν 52 ἐλήφθη παρὰ Babelon, Guide au Cabinet des Médailles, p. 356, fig. 169.

¹ Gerhard, Auserl. Vasenbilder, 11, 2—Elite III pl. 18.—I. K. Κορινθιάτου Ἱστορία τοῦ Ἄργου, πίν. 6 (9).

² Πausan. 2, 38, 4: Ἐστὶ δὲ ἐκ Λέρνης καὶ ἕτερα παρ' αὐτὴν ὁδὸς τὴν θάλασσαν ἐπὶ χωρίον ὃ Γενέσιον ὀνομάζουσι πρὸς θαλάσση δὲ τοῦ Γενεσίου Ποσειδῶνος ἱερόν ἐστὶν οὐ μέγα.

τὸν Ὀρφέα τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην τοιχογραφίαν (Εἰκ. 55), τὴν εἰκονίζουσαν τὸ σπήλαιον τῆς πύλης τοῦ Ἄδου μετὰ τοῦ Κερβέρου θελομένου ὑπὸ τῶν ἤχων τῆς λύρας τοῦ Ὀρφέως, ἦν οὗτος στηρίζει ἐπὶ τοῦ μηροῦ τοῦ ἐπὶ τῆς πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἄδου Ἀγελάστου πέτρας στηριζομένου ποδὸς αὐτοῦ¹. Ὡς πρὸς δὲ τὸν Ὀδυσσεῦ ἀναφέρω μόνον τὸ ὠραῖον ἐκεῖνο ἀνάγλυφον (Εἰκ. 54), τὸ εἰκονίζον αὐτὸν εἰς τὸ στόμιον τοῦ Ἄδου καὶ πρὸ τῆς σκιάς τοῦ Τειρεσίου, πατοῦντα δὲ ἐπίσης τὸν ἔτερον πόδα ἐπὶ ὁμοίας Ἀγελάστου πέτρας².

Εἰκὼν 54.

Εἰκὼν 55.

Πλὴν τούτων ὁμως ἀπειράριθμοι εἶναι οἱ τύποι, οἱ δυνάμενοι νὰ ἐξηγηθῶσι νῦν κατὰ νέον, πολλάκις δὲ καὶ ἀνέλπιστον ὄλως τρόπον, διὰ τῆς παρ' αὐτοῖς παρουσίας τῆς Ἀγελάστου πέτρας. Ὡς χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἀναφέρω τὸ ἀγαλμα τῆς ἀπὸ ὑψηλῆς πέτρας ἐξορμώσης κόρης³, ἥτις κατ' ἐμὲ οὐδεμία ἄλλη εἶναι ἢ ἡ Σαπφῶ κρημιζομένη ἀπὸ μιᾶς τῶν περιφημοτέρων Ἀγελάστων πετρῶν, ἥτοι τῆς πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Ἄδου λευκάδος πέτρας τοῦ Ὀμήρου, ἦν οἱ Λευκάδιοι ἔθετον ἐν τῇ τὰ μάλιστα «πρὸς ζόφον» τῆς Ἑλλάδος κειμένη νήσῳ αὐτῶν. Ἄξιον δὲ ἰδιαίτερας σημειώσεως ἐνταῦθα εἶναι καὶ τὸ ὅτι ὁ τύπος τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀγελάστου πέτρας πατοῦντος Ἑρμοῦ τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ ἐπὶ νομισμάτων τῶν Λευκαδίων,

¹ Bottari, *Sculture e pitture sagre*, Tab. LXIII.—Guigniaut-Creuzer, *Religions de l'antiquité*, vol. IX. p. 276. pl. 172bis, no 645^a.

² Winckelmann, *Monum. inéd.* 157—Clarac pl. 223. ἀρ. 250 (=Reinach, *Répert.* I p. 112).—Guigniaut-Creuzer ἔ. ἀ. no 849. pl. 248.

³ Clarac pl. 546^b, no 1246^D=Reinach ἔ. ἀ. p. 202.

ἀναφερόντων αὐτὸν προφανῶς εἰς τοὺς ὁμηρικὸς ἐκείνους στίχους (ω, 1—14), καθ' οὓς ὁ θεὸς οὗτος ἔφερε τὰς ψυχὰς τῶν θανόντων παρὰ τὴν «λευκάδα πέτραν» τὴν ἀμέσως πρὸ τῶν δυτικῶν πυλῶν τοῦ Ἥλιου, ἥτοι τῶν τοῦ Ἄδου.

Αὐτὸν δὲ τὸν πρῶτον, πρὸ τῆς Σαπφῶς, κρημινοθέντα ἀπὸ τῆς πέτρας τῆς Λευκάδος Κέφαλον¹, ἐπώνυμον ἥρωα τῆς γείτονος νήσου, εὗρισκω ἐπὶ ἄλλων μνημείων² καθήμενον περιλύπον, πρὶν ἢ κρημινοθῆ, ἐπὶ τῆς αὐτῆς πέτρας, ἐφ' ἧς βραδύτερον θέλομεν εὑρεῖ καθήμενον ὁμοίως καὶ ἀναπαυόμενον ἐπὶ βραχύ, πρὶν ἢ περιλύπος καταδυθῆ εἰς τὸν Ἄδην διὰ τῶν δυτικῶν πυλῶν τοῦ Ἥλιου, ἕτερον περιφημον τύπον ἀγάλματος χαλκοῦ, ἥτοι τὸν τοῦ ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Νεαπόλεως λυσιπείλου Ἑρμοῦ³. Ἀλλὰ περὶ πάντων τούτων ῥηθήσονται ἐκτενέστερον τὰ δέοντα ἐν τοῖς οικείοις τόποις τῆς παρουσίας συγγραφῆς.

24. ΑΠΟΛΛΩΝ, ΕΡΓΟΝ ΑΤΤΑΛΟΥ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΥ; (Πίναξ XI, 2 — 2^β)⁴. Ἀγαλμα γυμνόν, κολοσσιαίων διαστάσεων (σφζόμενον ὕψος 2,25), λίαν ἐφθαρμένον τὴν ἐπιφάνειαν, ἀκέφαλον, ἀπολέσαν δὲ καὶ τὰ λοιπὰ ἄκρα. Τούτων ἀνεῦρον ἐν τοῖς Ἀντικυθηραϊκοῖς λειψάνοις τὸν δεξιὸν πόδα μετὰ μέρος τῆς πλίνθου (Πίν. XI, 2^β) καὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα ἀνευ τῆς χειρὸς (Πίν. XI, 2^α). Εἰς τὸ αὐτὸ ἀγαλμα ἀνήκει, μὴ ἀπεικονισθεὶς ἐπὶ τοῦ πίνακος ἡμῶν, κορμὸς κίονος λίαν ἐφθαρμένος, ὕψους 1,48, ἐφ' οὗ σφζεται ὁ ἀγκὼν τῆς ἄλλοτ' ἐπ' αὐτοῦ στηριζομένης ἀριστερᾶς χειρὸς τοῦ ἀγάλματος ἡμῶν. Ἀμφότεροι οἱ βραχίονες ἦσαν ἐνθετοί, ὡς δηλοῦσιν αἱ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τοῦ σώματος

¹ Στράβωνος 10, 452, 9: Ὁ μὲν οὖν Μένανδρος πρώτην ἀλέσθαι λέγει τὴν Σαπφῶ (ἀπὸ τῆς Λευκαδίας πέτρας), οἱ δὲ ἔτι ἀρχαιολογικώτεροι Κέφαλον . . . .

² BMC. Peloponnesus, pl. XVII, 11—20 (Cephalenia)—Ποστολάκας ἔ. ἀ. no 929—936.—Babelon, *Le Cabinet des Antiques à la Bibl. Nationale*, p. 9—10, pl. III (Céphale figure d'applique en bronze).

³ *Antichità di Ercol.* 6 tav. 29 — Baumeister, *Εἰκὼν 738* — Roscher *Myth. Lex.* I σελ. 2119.

⁴ Περβλ. Ἐφημ. Ἀρχαιολ. ἔ. ἀ. σελ. 156, I. Πίν. παρὲνθ. Α. 2.

τετράγωνοι ὀπαί, ἐν αἷς εἶχον ποτε σιδήρω γομφωθῆ.

Ἡ οἰκτρὰ κατάστισις, εἰς ἣν περιεσώθη ὁ κολοσσὸς οὗτος, οὐδεμίαν ἐπιτρέπει κρίσιν περὶ τῆς τεχνοτροπίας καὶ τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀνήκει. Ὡς πρὸς τὴν στάσιν ὁμοῦ αὐτοῦ σαφῶς διακρίνομεν, ὅτι τὸ μὲν βῆρος τοῦ σώματος ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, ἡ δὲ δεξιὰ χεὶρ προετάρσαστο ὡς κρατοῦσά τι πρὸς τὰ κάτω, ἐνῶ ὁ ἀγκῶν τῆς ἀριστερᾶς ἠρειδέτο ἀπλῶς ἐπὶ τοῦ κίονος.

Τὰ νομίσματα τοῦ Ἄργουσι παρουσιάζουσι ἀγαλμα Ἀπόλλωνος ἐν ἀπαρλλάκτῳ στάσει (Εἰκὼν 56). Τὸ ἀγαλμα δὲ τοῦτο οἱ Imhoof-Blumer καὶ P. Gardner¹ ἐσχέτισαν πρὸς τὸ χωρίον τοῦ Πausανίου (2,19, 3): «*Ἀργείοις δὲ τῶν ἐν τῇ πόλει τὸ ἐπιφανέστατον ἐστὶν Ἀπόλλωνος ἱερὸν Ἀνκίων τὸ μὲν οὖν ἀγαλμα τὸ ἐφ' ἡμῶν Ἀττάλου ποίημα ἦν Ἀθηναίων*». Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ κολοσσαῖον μέγεθος τοῦ Ἀντικνηραϊκοῦ ἀγάλματος ἀρμόζει

Εἰκὼν 56.

εἰς ἀγαλμα «ἐπιφανεστάτου ἱεροῦ», ὑποθέτομεν ὅτι δυνατὸν νὰ ἔχωμεν πρὸς ἡμῶν τὰ οἰκτρὰ λείψανα αὐτοῦ τοῦ ἔργου τοῦ ἀγνώστου χρονολογίας τεχνίτου Ἀττάλου, ὃν γνωρίζομεν μόνον ἐκ τοῦ παρατεθέντος χωρίου τοῦ Πausανίου, διότι εἶναι λίαν ἀμφίβολον, ἂν εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται ἡ παρὰ τὸ θέατρον τοῦ Ἄργουσι εὑρεθεῖσα ἐν ἔτει 1810 ὑπὸ τοῦ Βελῆ-Πασσᾶ προτομὴ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς Ἄτταλος Ἄνδραγάθου Ἀθηναῖος².

Τὸ ἡμέτερον ἀγαλμα, ἂν πράγματι εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Ἀττάλου, δεικνύει σαφῶς ὅτι οὗτος ἀπεμμήθη ἐν τοῖς κυρίοις τὸν κανόνα τοῦ Πολυκλείτου ἢ ὅτι ἀντέγραψεν ἀπλῶς τὸ ἀρχαιότερον ἀγαλμα τοῦ ἱεροῦ, ὅπερ πιθανῶς ἦτο ἔργον αὐτοῦ τοῦ Πολυκλείτου.

25 - 26. ΠΕΡΙΛΑΟΣ Ο ΑΡΓΕΙΟΣ ΚΑΙ ΘΕΡΥΛΛΑΣ Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΗΣ; (Πίναξ XII. 1—2)¹. Δύο ἀγάλματα εἰκονιστικὰ νέων ἀλληλομαχοῦντων, ἅτινα ὁμοῦ δὲν εἰκονίσθησαν ἐπὶ τοῦ πίνακος ἡμῶν εἰς τὴν ἀρμόζουσαν πρὸς ἀλλήλα στάσιν, ἀλλ' ἐφωτογραφήθησαν ἀφ' ἧς ὄψεως ἦτο τοῦτο δυνατὸν ἐκεῖ ἔνθα νῦν κατάκεινται, ἦτοι ἀπεσπασμένα εἰς δύο διαφόρους αἰθούσας. Τὸ μέγεθος αὐτῶν εἶναι κατὰ τι μικρότερον τοῦ φυσικοῦ. Εἰκονίζει δὲ τὸ μὲν ὑπ' ἀρ. 26 ἄνδρα γυμνὸν (ὕψους 1,58) μετὰ μεγίστης ὀρμῆς ἐπιτιθέμενον (Πίν. XII, 2), τὸ δὲ (ἀρ. 25) νεαρὸν ἄνδρα (ὕψους 1,04) ἀμυνόμενον πάσῃ δυνάμει, ἀλλ' ἤδη ὑποκύπτοντα (Πίν. XII, 1^α).

Τοῦ ἐπιτιθέμενου ἐλλείπει ὁ δεξιὸς βραχίονας σχεδὸν ὀλόκληρος, πρὸς τούτοις δ' ὁ πῆχυς τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς καὶ ἡ ἀριστερὰ κνήμη μετὰ τοῦ ποδός. Τὸ δὲ τμήμα ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ δεξιοῦ μηροῦ καὶ κάτω μετὰ τοῦ παρ' αὐτῷ στηρίγματος τοῦ ἀγάλματος εἶναι εἰργασμένον ἐξ ἰδιαιτέρου τεμαχίου μαρμάρου. Δυστυχῶς πάντα τὰ σφζόμενα μέρη εἶναι λίαν ἐφθαρμένα, μόλις δὲ διακρίνονται ὑπὸ τὰ θαλάσσια προσφύματα τὰ ἄδρὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀριστερᾶ καὶ πρὸς τὰ κάτω στρεφομένου, ἐξωργισμένου δὲ προσώπου αὐτοῦ.

Εἰκονίζεται δὲ ὁ ἐπιτιθέμενος οὗτος ἐν ὄλῃ τῇ ἐντάσει τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, καθ' ἣν στιγμὴν ῥίψας τὸ σῶμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς ὀρμητικῶς καταφέρει δεινὸν πλήγμα, προφανῶς τὸ τελευταῖον, κατὰ τοῦ ἤδη ὑποπτήσσοντος ἀντιπάλου αὐτοῦ. Τὰ σκέλη ἔχει λίαν διαβεβηκότα, τὸν δεξιὸν πόδα μεθ' ὀρμῆς προτάσσων, ἐγείρει δὲ τὴν ποτε δόρατι ὀπλισμένην δεξιὰν αὐτοῦ, ἵνα πλήξῃ μεθ' ὀρμῆς, ἐνῶ συγχρόνως τὴν προτεταμένην καὶ ποτε διὰ τῆς ἀσπίδος ὀπλισμένην ἀριστερὰν κλίνει πρὸς τὰ πλάγια, ἵνα ἀφήσῃ ἐλευθέραν τὴν δίοδον εἰς τὸ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην καταφερόμενον δόρυ. Ὡς πρὸς τὸ ὅλον τῆς στάσεως παράβαλε ἰδίως τὸ ὄραϊον

¹ Num. comm. on Pausanias pl. FF, 23. p. 25. 9 καὶ 159, 9.

² Brunn, Gr. Kttnstler I p. 558.—Löwy, Inschr. gr. Bildh. 436.—C. Robert: Pauly-Wissowa Real Encycl. ἐν λ. Attalos no 26.

¹ Περὶ βλ. Ἐφημ. Ἀρχαιολ. ἔ. δ. Πίν. παρ. Α. 1 (σελ. 156) καὶ Πίν. Β, 2 (σελ. 157, 7).

χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Ἡρακλέους τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τῶν Παρισίων¹.

Ὁ δὲ ἀμυνόμενος, — τὸ πρῶτον τῶν ἀνελευσθέντων καὶ κατὰ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πλευρὰν ἀλώβητον, ὡς οὐδὲν ἄλλο τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν σφζόμενον μαρμαρίνον ἀγαλμα — εἰκονίζεται ὑποπτήσων, κατάκοπος, ἴσως δὲ καὶ τραυματίας ἤδη κατὰ τὸν ἀπολεσθέντα ἀριστερὸν μηρόν². Ἀποβλέπει δὲ μετὰ τρόμου εἰς τὸ καταφερόμενον ἤδη ὑπὸ τοῦ ἐπικειμένου ἀντιπάλου θανατηφόρον πλήγμα, καθ' οὗ ζητεῖ νὰ ἀμυνθῇ συγκεντρῶν πάσας τὰς ὑπολειπομένας δυνάμεις αὐτοῦ εἰς τὴν προτεταμένην καὶ τὴν ἀσπίδα ὑπερέχουσαν ποτε ἀριστεράν. Ἡ ἀριστερὰ αὕτη χεὶρ, πολὺ μετὰ τὴν ἀνέλκυσιν τοῦ ἀγάλματος ἀνευρεθεῖσα, ἔχει ὑπὸ τὸν καρπὸν μεγάλην καὶ βαθεῖαν παραλληλόγραμμον ὀπὴν, ἐν ἣ προσηρμόζετο τὸ ὄχανον τῆς ἀσπίδος. Ἡ δὲ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν πάλιν ἐξαντλήσασα τὰ ὄπλα αὐτῆς δεξιὰ φέρεται νῦν κατάκοπος καὶ σχεδὸν ἀδρανῆς πρὸς τὸ ἔδαφος, ὡς ζητοῦσα ἐκεῖ ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλὰ μάτην, ὄπλον τι, *χερμάδιον* ἴσως, πρὸς ἀντεπίθεσιν.

Πρόκειται ἄρα περὶ συμπλέγματος παριστῶντος τὸ ἔσχατον καὶ κρίσιμον σημεῖον σφοδρᾶς μάχης μεταξὺ δύο ἀντιπάλων. Τοιαύτας παραστάσεις, καθ' ὅλα ὁμοίας, παρουσιάζουσιν ἄπειρα παντοειδῆ καὶ πασίγνωστα ἀρχαῖα μνημεῖα, ἐφ' ὧν συχνὰ ἐπανέρχεται ἡ αὐτὴ ἀδρανοῦσα ἄοπλος δεξιὰ καὶ ὁ αὐτὸς τρόμος καὶ ἡ ἰκεσία, ἣν ἐκφράζουσι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου τοῦ ὑποπτήσοντα καὶ ἀμυνόμενον εἰκονίζοντος ἀγάλματος ἡμῶν³.

¹ Babelon, Cabinet des Antiques 25 — O. Rayet, Mon. 24. — Reinach, Statuaire II p. 202, 1.

² Πρβλ. Clarac pl. 280, 2151 = Reinach σελ. 141. — Bull. de Corr. Hell. 1884 p. 178 = Reinach II, Statuaire p. 199, 5.

³ Millin I, 58 καὶ 61. — Nouvelles Annales 1838 pl. B. — Bull. Nap. Nouv. sér. IV pl. IV. — Tischbein, Coll. of Engravings, tom. II pl. 1. — R. Engelmann, Bilder-Atlas zur Ilias, Taf. II, 3 *Λιακὸς πίναξ*. Ἴδε τοὺς ἄνω τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης πρὸς δὲ ἐν τῇ τελευταίᾳ γραμμῇ τὸν Εὐρύπυλον καὶ Νεοπτόλεμον. — Clarac pl. 117 E (ζυφοφόρος τῆς Μαγνησίας) pl. 214bis, pl. 199, 247, pl. 854c, no 2211c. — Reinach, Statuaire II p. 199, 4-5. — Revue archéol. 1897 II p. 239 = Reinach ἔ. ἀ. p. 794, 2, κτλ. κτλ.

Πρὸς τούτοις τὰ ὡς χυδαίων σχεδὸν χωρικῶν στρατιωτῶν χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου ἀμφοτέρων τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν ἀγαλμάτων δηλοῦσι σαφέστατα ὅτι οἱ μαχόμενοι δὲν εἶναι ἰδανικοὶ τινες ἥρωες μυθολογικοῦ τινος κύκλου, ἀλλ' ἱστορικὰ πρόσωπα.

Ταῦτα πάντα ἔχον ὑπ' ὄψιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν θεωρίαν μου περὶ τῆς ἐξ Ἄργους προελεύσεως τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν, ἐταῦτισα τὸ συμπλέγμα τοῦτο τῶν δύο μαχητῶν πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Πausανίου μνημονευόμενον ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ἐν Ἄργει θεάτρου, γράφοντος (2, 20, 7): «*Ἐν δὲ αὐτῷ (τῷ θεάτρῳ) καὶ ἄλλα θεᾶς ἄξια καὶ ἀνὴρ φονεῦσαν ἐστὶν ἄνδρα, Ὀθρυάδαν τὸν Σπαρτιάτην Περίλαος Ἄργεῖος ὁ Ἀλκίηρορος*».

Εἶναι πασίγνωστον τὸ περὶ τὸ 546 π. Χ. περίφημον ἱστορικὸν ἐπεισόδιον, εἰς ὃ ἀναφέρεται ὁ Πausanίας. Οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ Ἄργεῖοι ἐπὶ μακρὸν ἤριζον περὶ τῆς κυριότητος τῆς Θυρέας, μοίρας τῆς Ἀργολίδος, ἣν ἀποσπάσαντες βίβη κατεῖχον οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ἐπὶ τέλος δέ, πρὸς λήξιν τῶν μακρῶν αἱματηρῶν ἀγώνων, ἀπεφάσισαν νὰ ἐκλέξωσιν ἕκαστος ἀνὰ τριακοσίους λογάδας μαχητὰς καὶ — ἀποσυρομένων μακρὰν εἰς τὰς πατρίδας των πάντων τῶν λοιπῶν στρατιωτῶν — νὰ δοθῇ ἡ ἀμφισβητουμένη χώρα ὀριστικῶς εἰς ἐκείνους, ὧν οἱ στρατιῶται ἠθελον νικήσει. Συμβalόντες λοιπὸν ἐμάχοντο μέχρι οὗ πάντων τῶν λοιπῶν φονευθέντων ὑπελείφθησαν τρεῖς, δύο Ἄργεῖοι καὶ «*Ὀθρυάδας Λακεδαιμονίων στρατιώτης*, ὅστις πολλοὺς ἀποκτείνας καὶ πολλὰ τετρωμένος ἔκειτο μεταξὺ τῶν ἀνηρημένων Λακεδαιμονίων μόνος περιλειφθεὶς». Οἱ Ἄργεῖοι νομίσαντες, δικαίως, ἑαυτοὺς νικητὰς, ἔδραμον εἰς Ἄργος, ἵνα ἀναγγείλωσι τὴν νίκην. Ἄλλ' ὁ Ὀθρυάδας «*ἐπίψας καὶ ἡμικλάστοις δόρασιν ὑπερειδόμενος τὰς τῶν νεκρῶν ἀπάντων ἀσπίδας περιεῖλετο καὶ τρόπαιον στήσας ἐκ τοῦ ἰδίου αἵματος ἐπέγραψε Διὶ τροπαιούχῳ, ἣ Λακεδαιμόνιοι καὶ Ἄργεῖων*, καὶ τοῦτο πράξας ἀπέθανεν». Σταθμιζοῦσαι τὰ γεγονότα αἱ

ἀντίπαλοι πόλεις διεφιλονίκουν ἑκάστη ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν νίκην, μέχρις οὗ οἱ διαιτηταὶ Ἀμφικτύονες ἀπεφάνθησαν ὅτι εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ἀνήκει ἡ νίκη, χάρις εἰς τὴν πράξιν τοῦ Ὀθρυάδα.

Ἱστορικοί, ῥήτορες καὶ ποιηταί, Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι¹, πλειστάκις ἐξύμνησαν τὸ θαυμάσιον τοῦ Ὀθρυάδα κατόρθωμα, ὅστις ἠδυνήθη, καίπερ ἠττηθεὶς, μετὰ τῆς τελευταίας αὐτοῦ πνοῆς τὸ ὕστατον αὐτοῦ αἷμα ἀντὶ μελάνης μεταχειριζόμενος, νὰ ἀναγράψῃ δι' αὐτοῦ νίκην ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Ἄλλ' οἱ Ἀργεῖοι οὐδέποτε, ὡς φαίνεται, ὠμολόγησαν ἑαυτοὺς πράγματι ἠττημένους, εἰς ἀπόδειξιν δὲ τοῦ ἐναντίου ἔπραξαν τὸ ἕξῃς. Μαθόντες, τίς ὁ καταβαλὼν Ἀργεῖος στρατιώτης κατὰ τὴν μάχην τὸν Ὀθρυάδα, ἔστησαν ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις πρὸς γενικὴν θεάν ἐν τῷ θεάτρῳ αὐτῶν σύμπλεγμα εἰκονίζον Περιλάον τὸν Ἀργεῖον καταρρίπτοντα καὶ θανασίμως τραυματίζοντα τὸν Ὀθρυάδα. Οὕτως ἐξηγεῖται νῦν, φρονῶ, καὶ ἡ ὀλίγη φροντίς τοῦ Ἀργεῖου καλλιτέχνου νὰ ἐξιδανικέσῃ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ διὰ δόλου τὴν νίκην τῶν Ἀργεῖων ἀφαρπάσαντος Ὀθρυάδα, ὃν εἰκονίζει μετὰ χυδαίας φυσιογνωμίας στρατιώτου χωρικοῦ, οἷος ἦτο ἴσως καὶ πράγματι. Εἰς τοὺς Ἀργεῖους δ' ἴσως ὀφείλεται, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου πηγάσασα, καὶ ἡ παραλλαγή ἐκείνη τῆς παραδόσεως, καθ' ἣν ὁ Ὀθρυάδας ἠτύχων ἔξαισχύνης μετὰ τὴν μάχην, ἐντρεπόμενος δῆθεν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐνῶ ἔμπροσθεν τὸ ἀναμένῃ ὅτι θὰ συνέβαινε τὸ ἐναντίον. Ὅτι δὲ ὁ Πausanias τοῦ ἱστορικοῦ καλλιτεχνήματος εἶδεν ἀντίγραφον καὶ οὐχὶ τὸ πρωτότυπον—τὸ τίς οἶδεν ὑπὸ τίνος Ῥωμαίου κυριάρχου ἀφαιρεθὲν,—μαρτυροῦσι τὰ πολλὰ στηρίγματα τοῦ πρὸ ἡμῶν ἀγάλματος τοῦ

¹ Ἡροδότ. Α', 82.—Στραβῶνος 8, 376.—Πλουτάρχ. Ἱστορ. παραλλ. 3 (Ἡθικά ἐκδ. Βερν. τόμ. Β' σελ. 356).—Λουκιανοῦ Χάρων 24 καὶ Ῥητορ. παραγγ. 18.—Σουΐδας ἐν. λ. Ὀθρυάδας.—Ἀνθολογία VII, 7, 430, 431, 526, 741 καὶ XI, 141.—Στοβαίου Ἀνθολόγ. 7, 67.—Valer. Maxim. III, 2, 4.—Ovid. Fast. 2, 665 κλ.

Ὀθρυάδα, ὡς καὶ ἡ στάσις αὐτοῦ ἢ σαφέστατα δεικνύουσα ὅτι τὸ πρωτότυπον ἦτο γαλλοῦν καὶ δῆ, ὡς δεικνύει ἡ τεχνουργία αὐτοῦ, ἔργον τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ., ἀντιγραφὴν μόνον κατὰ τὸν Β' αἰῶνα π. Χ., καθ' ἣν ἐποχὴν θὰ ἀφῆρέθη τὸ πρωτότυπον ἐκ τῆς ἐν τῷ θεάτρῳ θέσεως αὐτοῦ¹.

Ὅτε δ' ἅμα τῇ ἐνάργει τῶν ἐργασιῶν τῆς ἀνελεύσεως ἤλθεν εἰς φῶς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ὀθρυάδα, ὁ γενικὸς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Καββαδίας ἔσπευσε νὰ ὑποστηρίξῃ ἐν δωδεκάδι δημοσιεύσεων καὶ ὁμιλιῶν, ὅτι πρόκειται περὶ τύπου νεανίου ἀποσκοποῦντος, ἦτοι φέροντος τὴν ἀριστερὰν ὑπὲρ τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα τι μακρὰν καὶ ὑψηλὰ κείμενον ἀτενίσῃ μετὰ προσοχῆς. Ἀπέκρουσα εὐθύς τότε ὡς ἐντελῶς ἀβάσιμον τὴν γνώμην ταύτην, τὴν μὴ δυναμένην νὰ στηριχθῇ ἐπ' οὐδενὸς ἀρχαίου μνημείου ἐν τοιαύτῃ ὑποπτήσσοντος στάσει εἰκονίζοντός ποτε ἀποσκοποῦντα. Ἄντ' αὐτῆς δὲ προέτεινα τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν γνώμην μου, πολλοὺς μῆνας πρὶν ἢ ἀνακαλυφθῆ ἢ τε ἀριστερὰ χεὶρ τοῦ ἀμυνομένου (Ὀθρυάδα)—ἢ διαψεύσασα τὴν γνώμην τοῦ Καββαδίου—καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ ἐπιτιθεμένου (Περιλάου), οὗ τὴν ἀνέλκυσιν προεμάντευσα ὡς πιθανὴν τέσσαρας μῆνας πρότερον, ἦτοι εὐθύς ὡς ἐσχημάτισα τὴν γνώμην ὅτι ὁ «ἀποσκοπεύων» τοῦ Καββαδίου εἶναι ὁ ἀμυνομενος Ὀθρυάδας τοῦ ἐν Ἀργεὶ συμπλέγματος².

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Γάλλος Perdrizet ἀποκρούων τὴν κατόπιν ὑπὸ τῶν εὐρημάτων οὕτως ἐπικυρωθεῖσαν γνώμην ἡμῶν, ἐπὶ μόνῳ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Ὀθρυάδας δὲν ἐφόρει καὶ τὸ κράνος αὐτοῦ, προέτεινε τὴν καὶ τῆς τοῦ Καββαδίου μᾶλλον ἀστήρικτον γνώμην, ὅτι πρόκειται περὶ παλαίστου. Συγχρόνως ὅμως ἄλλοι, ὀρθότερον τοῦλάχιστον ψυχολογοῦντες, ἐνόμισαν ὅτι πρόκειται περὶ ἐνὸς τῶν Νιοβιδῶν, προφυλασσομένου κατὰ τὸ δυνατὸν ἀπὸ τῶν θανατηφόρων πλη-

¹ Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ ἄνω μέρος τοῦ κρανίου καὶ ἡ δεξιὰ χεὶρ εἶναι εἰργασμένα ἐκ προσθέτων τεμαχίων μαρμάρου.

² Ἴδε τὰ ἐν τῷ Ἄστει ἄρθρα μου τῆς 28 καὶ 31 Ἰανουαρίου, 8 Φεβρουαρίου καὶ 4 Ἀπριλίου 1901.

γματων τοῦ Ἀπόλλωνος, ἢ περὶ τοῦ Λυκάονος ἰκετεύοντος τὸν ἐπικείμενον Ἀχιλλέα¹. Τέλος ἐκ τῶν μὴ ἰδόντων τὸ πρωτότυπον, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει φωτογραφιῶν κρινόντων τὸ ἄγαλμα τοῦ Ὀθρυάδα, ὁ S. Reinach, ὀδηγὸν ἔχων τὰς ἐσφαλμένας πληροφορίας τοῦ Καββαδίου, ἐσημείου² ὅτι «Toute tentative d'explication doit tenir compte de ce fait que les muscles du corps n'expriment (!) aucune tension et que le bras retombant n'exclut pas moins l'idée d'un effort. Si donc c'est un guerrier, c'est un blessé, non un combattant», ἐνῶ ἕξ ἄλλου ὁ Waldstein³ ἀπαριθμῶν καὶ ἀποκρούων πάσας τὰς λοιπὰς γνώμας ἔγραψεν, ὡς εἰ ἀμυνόμενος ὑπὲρ τῆς ἐμῆς γνώμης, ἦν ἴσως ἠγνόει, ὅτι «The action is so clearly that of combined defence and attack from below upwards towards an adversary who fights from above, that it would not require the corroboration of the ancient monuments which I can adduce to show this. The crouching youth held an upraised shield on his left arm, while the sword or spear, was evidently held in his downstretched right arm.....» κτλ.

27 - 28. ΔΙΟΜΗΔΗΣ ΚΑΙ ΟΔΥΣΣΕΥΣ (Πίν. XIII, 1—2)⁴. Ὁ Πausanias δὲν λέγει τί παρίστων τὰ «ἄλλα θεᾶς ἄξια» ἀγάλματα, ἀτινα εἶδεν ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Ἄργους παρὰ τὸ σύμπλεγμα τοῦ Περιλάου καὶ Ὀθρυάδα. Κρίνοντες ὁμως ἐκ τοῦ θέματος τοῦ τελευταίου τούτου δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν ὅτι καὶ ἐκεῖνα ἴσως ἀναφέροντο ἐπίσης εἰς ἐνδοξα κατορθώματα Ἀργείων ἀνδρῶν ἢ ἡρώων.

Εἰς τοιοῦτον λοιπὸν κατόρθωμα τοῦ Ἀργείου ἡρώος Διομήδους, ὑπερισχύοντος τοῦ πανουργωτάτου τῶν Ἑλλήνων Ὀδυσσεῶς ἐν τῷ περιφήμῳ ἐπεισοδίῳ τῆς ἀρπαγῆς τοῦ Παλλαδίου, ἀναφέρονται, ὡς νομίζω, δύο ἕτερα τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν ἀγαλμάτων, συγχρόνως ἀνελ-

κυσθέντα, τοῦ αὐτοῦ δὲ μεγέθους ἀμφοτέρω καὶ ἀποτελοῦντά ποτε προφανῶς σύμπλεγμα δύο μορφῶν ἀντιτεταγμένων, παρόμοιον πρὸς τὸ γνωστὸν ἤδη ἐκ πολλῶν ἄλλων μνημείων¹, κυρίως δὲ ἐκ τῆς παραστάσεως τῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ ἡμῶν (ἀριθ. λιθ. 2514) ἐκ Λυκίας μικρᾶς σαρκοφάγου², ἐξ ἧς ἐλήφθη καὶ ἡ ἐνταῦθα παρατιθεμένη εἰκὼν 57.

Εἰκὼν 57.

Ὡς ὀρθῶς ἀνεγνώρισεν ὁ τελευταῖος ἐκδότης τῆς σαρκοφάγου ταύτης C. Robert, ἢ ἐπ' αὐτῆς εἰκονιζομένη σκηνῇ τῆς ἀρπαγῆς τοῦ Παλλαδίου εἶναι ἐκ τῆς γνωστῆς παραλλαγῆς τοῦ ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἰλιάδος μύθου, ἦν διηγείται ὁ Κόνων³ ὡς ἑξῆς: «Στέλλονται οὖν ἐπὶ τῇ κλοπῇ τοῦ Παλλαδίου Διομήδης καὶ Ὀδυσσεύς, καὶ ἀναβαίνει ἐπὶ τὸ τεῖχος Διομήδης, ἐπιβάς τῶν ὤμων Ὀδυσσεῶς, ὁ δὲ οὐκ ἀνεκλύσας Ὀδυσσεᾶ, καίτοι τὰς χεῖρας ὀρέγοντα, ἦει τὴν ἐπὶ τὸ Παλλάδιον, καὶ ἀφελόμενος αὐτὸ πρὸς Ὀδυσσεᾶ ἔχων ὑπέστρεφε. Καὶ διὰ τοῦ πεδίου κατιόντων πυνθανομένων ἕκαστα τῷ Ὀδυσσεῖ Διομήδης, τὸ δόλιον τάνδρὸς εἰδῶς, οὐχ ὅπερ ἔφησεν Ἐλενος Παλλάδιον λαβεῖν αὐτόν, ἀλλ' ἀντ' ἐκείνου ἕτερον, ἀποκρίνεται. Κινηθέντος δὲ τοῦ Παλλαδίου κατὰ τινα δαίμονα, γνοὺς Ὀδυσσεὺς αὐτὸ ἐκεῖνο εἶναι καὶ κατόπιν γεγωναῶς σπᾶται τὸ ξίφος, ἐκεῖνον μὲν ἀνελεῖν βουληθεὶς, αὐτὸς δ' Ἀχαιοῖς τὸ Παλλάδιον κομίζειν. Καὶ αὐτοῦ μέλλοντος πληγὴν ἐμβαλεῖν, ὄρᾳ Διομήδης τὴν αὐγὴν τοῦ ξίφους (ἦν γὰρ

¹ Braun, Zwölf Basreliefs p. 12.—O. Jahn: Philologus I, 46.—Annali 30, 228.—Overbeck, Gall. 578 ff. Taf. 25.—Arch. Zeitung 1874, 116.—Bull. d. Inst. 1873, 240.—Bull. 1878, 42.—Roscher, Myth. Lex. ἐν λ. Diomedes p. 1024 καὶ Odysseus p. 665—669.—Chavannes, de Palladii raptu. Dissert. Berl.—F. Bucherer, Die Diomedes - Sage. (Stuttgart 1892) p. 44—50.

² C. Robert, Die antiken Sarcophag - Reliefs, Bd. II p. 147 Taf. I. (ἐτέραν ἀπεικόνισιν ἴδε καὶ ἐν Athen. Mitth. II 1877 Taf. 10—12, ἐξ ἧς ἐλήφθη καὶ ἡ ἡμετέρα εἰκὼν ἀρ. 57).

³ Διηγῆσεις, 34. (Μυθογράφοι ἐκδ. Westermann, σελ. 138 κ. ἐξ.).

¹ Γ. Νικολαΐδης: ἐν τῷ Ἄστει τῆς 24 Φεβρουαρίου 1901.

² Chron. des Arts 1901 ἔ. ἀ.

³ The Monthly Review, Μαῖ 1901, p. 123.

⁴ Πρβλ. Ἐφημ. Ἀρχ. ἔ. ἀ. Πίν. E, 4—5 (σελ. 158, 18—19).

σελήνη), Ὀδυσσεὺς δ' ἀναιρεῖν μὲν ἀπέσχετο ἀντισπασαμένου κάκεινου ξίφος, *δειλίαν* (γρ. Διομήδης) δ' ὄνειδίσας πλατεῖ τῷ ξίφει οὐκ ἐθέλοντα προίεναι τύπτων τὰ νῶτα ἤλαυνεν, ἐξ οὗ ἡ παροιμία «ἡ Διομήδειος ἀνάγκη» ἐπὶ παντὸς ἀκουσίου λεγομένη¹.

Τὰ δύο Ἀντικυθηραϊκὰ ἀγάλματα ἀναφέρονται, νομίζω, εἰς τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἀμφοτέροι διὰ τοῦ πεδίου κατιόντες, σπασάμενοι τὰ ξίφη καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ ἔχοντες, ἀντιτάσσονται ἀλλήλοις ἐχθρικῶς, τοῦ μὲν Διομήδους ἐτοιμοῦ ὄντος πρὸς ἐπίθεσιν καὶ ἐν ὀργῇ ὄνειδίζοντος τὸν δόλιον Ὀδυσσεῖα, ὅστις ἐπιτάσσει νὰ βαδίξῃ πρὸ αὐτοῦ, τοῦ δὲ Ὀδυσσεῶς σκεπτομένου νῦν, ὅτε ἀνεκαλύφθη ὁ δόλιος σκοπὸς αὐτοῦ, νὰ ἀποφύγῃ τὴν μάχην πρὸς τὸν ῥωμαλεώτερον καὶ δικαίως ἐξωργισμένον ἀντίπαλον.

Ἀληθῶς ὁ μὲν ἐκ τοῦ πύλου εὐδιάγνωστος Ὀδυσσεὺς (Πίν. XIII, 2)², ἐκ δύο ἰσομεγέθων τεμαχίων μαρμάρου εἰργασμένος (σφζ. ὕψος 1,98), εἰκονίζεται — ὡς καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων μνημείων εἰς τὴν αὐτὴν ἀρπαγὴν τοῦ Παλλადίου ἢ καὶ εἰς ἄλλους μύθους ἀναφερομένων³ — βαδίζων ζωηρῶς πρὸς δ. καὶ στρέφων μετὰ φυλακῆς τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, φέρων δὲ ἐξωμίδα ἐξωσμένην καὶ χλαμύδα ὑπὲρ αὐτὴν ἐρριμμένην καὶ ἐλισσομένην περὶ τὸν βραχίονα τῆς ἀριστερᾶς, ἥτις, νῦν ἐλλείπουσα, ἔφερε ποτε τὸν κολεὸν τοῦ ξίφους, τὸν διὰ τελαμώνος ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ὤμου τοῦ ἥρωος ἀνηρητημένον, ἐνῶ ἡ μέχρι τοῦ καρποῦ σφζομένη δεξιὰ θὰ ἐκράτει τὸ γυμνὸν ξίφος πρὸ τοῦ προσώπου, παρέχουσα τῷ Ὀδυσσεῖ ὄψιν ἀνδρὸς ἀμυνομένου, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως σκεπτομένου νὰ ἀποφύγῃ τὴν πάλην, διὰ τοῦτο δὲ προπορευομένου συμφώνως τῷ κελεύσματι τοῦ δικαίως ἐξωργισθέντος καὶ δυσπιστοῦντος συνοδοιπόρου αὐτοῦ.

¹ Ἰδὲ Ἡσύχιον ἐν λ. Διομήδειος ἀνάγκη. — Ζηνόβιον ἐν λ. — Weicker, Gr. Trag. 145,948 καὶ Ep. Cycl. 2,242. — Εὐδοτὰδ. 822,23. — Πτολ. Ἡφαιστ. 18 R. — Serv. Aen. 2,162. — Πρβλ. Bucherer, ἔ. ἀ. σελ. 46.

² Πρβλ. Ἐφημ. Ἀρχ. ἔ. ἀ. Πίν. παρ. Ε. 2.

³ Robert ἔ. ἀ. pl. XIX, 34, XX, 39.

Ἐξ ἄλλου ὁ Διομήδης (Πίν. XIII, 1), οὗ ἐλλείπουσιν αἱ κνήμαι ἀπὸ τῶν γονάτων (σφζ. ὕψος 1,55), βαδίζει ἐπίσης γοργῶς κατὰ πόδας τοῦ Ὀδυσσεῶς, πρὸς ὃν ἀτενίζει μετ' ὀργῆς, ἐγείρων ἀπειλητικῶς ἐν τῇ δεξιᾷ γυμνὸν τὸ ξίφος, οὗ διεσώθη μόνον ἡ λαβή, ἐνῶ ἐν τῇ ἀριστερᾷ, ἀπολεσθεῖση νῦν, ἐκράτει τὸ περιμάχητον Παλλάδιον. Ὁ Διομήδης ἐνταῦθα δὲν παρίσταται γυμνός, ὡς συνήθως, ἀλλὰ φέρει τὴν χλαμύδα περὶ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα καὶ τὰ κάτω τῆς ὀσφύος ἐλισσομένην. Ἡ θήκη δὲ τοῦ ξίφους ἦτο ἀνηρητημένη ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ὤμου δι' ἄορτηρος.

Ἀμφοτέρα τὰ ἀγάλματα ταῦτα φαίνονται ἀντίγραφα χαλκῶν ἔργων τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ., διὰ τοῦτο δὲ φέρουσι καὶ πολλὰ στηρίγματα, ἥτοι ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς δύο μεταξὺ τῆς δεξιᾶς χειρὸς καὶ τοῦ σώματος καὶ τρίτον μεταξὺ τῆς δεξιᾶς κνήμης καὶ τοῦ πρὸς στήριξιν τοῦ ὄλου ἀγάλματος χρησιμεύοντος κορμοῦ δένδρου ὁ δὲ Διομήδης ἔχει δύο ἐπίσης πρὸς στήριξιν τοῦ δεξιοῦ βραχίονος, τίς οἶδε δὲ πόσα θὰ εἶχε μεταξὺ τῶν ἀπολεσθεισῶν κνημῶν.

Ἡ κατίσχυσις τοῦ Διομήδους ἐν τῇ ἀρπαγῇ τοῦ Παλλადίου ἦτο θέμα τοσοῦτω μᾶλλον προσφιλὲς τοῖς Ἀργείοις, ὅσον ἐλέγετο παρ' αὐτοῖς ὅτι τὸ Παλλάδιον ἐκομίσθη ὑπὸ τοῦ Διομήδους εἰς Ἄργος¹, ἐνθα μετὰ τῆς ἀσπίδος τοῦ ἥρωος ἐφυλάσσετο ὑπὸ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ ἐν τῷ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως Λαρίσης ναῶ Ἀθηνᾶς τῆς Ὀξυδερχοῦς, ὃν ἀνήγειρεν αὐτὸς ὁ Διομήδης, διότι μαχομένῳ ποτὲ ἐν Ἰλίῳ τὴν ἀχλὺν ἀφείλεν ἡ θεὸς ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν²,

Εἰκὼν 58.

¹ Πausan. 2, 23,5.

² Καλλιμ. Εἰς λουτρὰ Παλλ. 35. — Σχόλια 1. — Spanheim Call. p. 569. — Πλουτάρχ. Ἑλλ. Ζητήμ. 48. καὶ Ποταμ. 18. — Ὀμήρου, Ἰλ. Ε, 127. — Πausan. 2,24,2.

ἴσως δὲ καὶ διότι τῇ βοήθειά αὐτῆς *δξύδερχῶς* ἀντελήφθη, ἐν τῇ νυκτὶ τῆς ἀρπαγῆς τοῦ Παλλάδιου, τὴν λάμπην τοῦ ξίφους τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ οὕτως ἐσώθη. Τὰ τὸν ναὸν τοῦτον τῆς ἐπὶ τῆς Λαρίσης Ἀθηνᾶς εἰκονίζοντα νομίσματα τῶν Ἀργείων δεικνύουσιν ἐν αὐτῷ τὸ Παλλάδιον (Εἰκὼν 58) ¹.

29. ΔΙΟΜΗΧΗΣ; Τὸ ἐπὶ τοῦ πίνακος XIV, 4 ἀπεικονισθὲν ἄγαλμα ὑπερφυσικοῦ μεγέθους ἀπετελέσαμεν συνθέσαντες φωτογραφικῶς δύο ἀλλήλας συμπληρούσας Ἀντικυθηραϊκὰς ἀρχαιότητας. Τοῦτων ἡ μὲν ², ὕψους 1,14, ἀποτελεῖ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος μέχρι μέσου τῶν μηρῶν, ἡ δὲ, ὕψους 0,90, εἶναι τὰ κάτω ἄκρα τοῦ αὐτοῦ σώματος ἀπὸ μέσου τῶν μηρῶν καὶ κάτω. Τὸ ὅλον ὕψος τοῦ ἀγάλματος ὑπερέβαινε ἀρχικῶς τὰ δύο μέτρα.

Καὶ τοῦτο τὸ ἄγαλμα διεσώθη εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν, ἀπολέσας πρὸς τοῦτοις ὀλόκληρον τὸν δεξιὸν βραχίονα, τὸν δεξιὸν μηρόν, τὴν δεξιὰν κνήμην, μέχρις ἀστραγάλου καὶ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα.

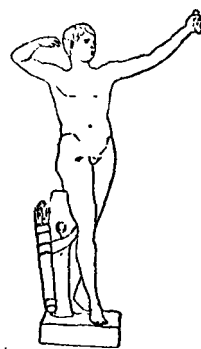
Ἐφ' ὅσον δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν, βλέπομεν ὅτι εἰκονίζεται ῥωμαλέος ἀνὴρ, ζωηρῶς διαβεβηκότα ἔχων τὰ σκέλη, πρὸς ἀρ. βαδίζων, στρέφων τὴν κεφαλὴν πρὸς δεξιὰ, φέρων θώρακα ἄνω τοῦ χιτῶνος, ἴσως δὲ καὶ κράνος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ἡ στάσις αὐτοῦ καὶ παράστασις ἐνθυμίζει ἀμέσως τὴν τοῦ Ἀριστοναύτου τοῦ γνωστοῦ μεγάλου ἐπιτυμβίου ἀπτικοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ³, ἀλλὰ πολὺ πιστότερον ταυτίζεται πρὸς τὴν βεβαίως ἐκ περιφήμου τινὸς ἀγάλματος ληφθεῖσαν εἰκόνα Διομήδους τοῦ Ἀργείου ἐπὶ σαρκοφάγου ἀναφερομένης εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Ἀχιλλεύς ἐν Σκύρῳ (Εἰκὼν 59) ⁴.

Ἴσως λοιπὸν ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ἕτερον ἄγαλμα τοῦ Διομήδους καὶ δὴ ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Πausanias (2, 20, 5) ἀναφέρει ὅτι ἴστατο ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ Ἄργους πλησίον μὲν τῶν ἐπτὰ ἡγεμόνων τῶν ἐπὶ Θήβας ὁμοῦ Πολυνεΐκει στρατευσάντων, μεταξὺ δὲ τῶν τὰς Θήβας ἐκπορθησάντων ἐπιγόνων αὐτῶν, ὧν εἰς καὶ ὁ Διομήδης.

Ἄν τοῦτο εἶναι ἀληθές, τότε εἶναι πιθανὸν νὰ ταυτίζωνται πρὸς τινὰς τῶν συντρόφων τούτων τοῦ Διομήδους τινὰ τῶν ἐπομένων

Εἰκὼν 59.

Εἰκὼν 60.

ἡρωϊκῶν καὶ εἰς πολεμικὰς στάσεις εἰκονιζόμενων ἀγαλμάτων.

30. ΤΟΞΟΤΗΣ (Πίναξ XIV, 3) ¹. Ἄγαλμα φυσικοῦ μεγέθους, ἄνευ χειρῶν καὶ ποδῶν, ἀνδρὸς ἐντελῶς γυμνοῦ (σφρζόμενον ὕψος 1,54), εἰκονιζομένου δ' ὡς τοξότου καθ' ἣν στιγμὴν ἐπὶ τῶν ποδῶν στρεφόμενος ἀφίνει, ἢ μόλις ἀφῆκε, βέλος, οὗ παρακολουθεῖ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν πρὸς τὸν σκοπὸν πτήσιν. Ἄγαλματιον Ἀπόλλωνος ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου (Εἰκὼν 60) ² καὶ τινες ἐπὶ δακτυλιολίθων καὶ νομισμάτων τύποι Ἀπόλλωνος (Εἰκὼν 61—62) καὶ Ἔρωτος παρουσιάζουσιν ἀπαρράλλκτως τὴν αὐτὴν στάσιν ³.

¹ Imhoof καὶ Gardner, ἔ. ἀ. p. 39-40 pl. K. XLII.

² Ἀρχαιολ. Ἐφημ. ἔ. ἀ πίν. παρ. Z, 1 (σελ. 159, 20). Τὸ κάτω μέρος δὲν μνημονεύεται οὔτε ἀπεικονίζεται αὐτόθι.

³ Arndt-Amelung, Photographische Einzelaufnahmen n° 695. — Reinach, Statuaire II, 184, 1.

⁴ Robert, Die antiken Sarcophag - Reliefs, Bd. II pl. XX, 39 (=Visconti, Museo Pio Clem. V. 1796 Taf. 17, ἔξ οὗ ἐλήφθη καὶ ἡ εἰκὼν ἡμῶν, ἣν ὁμοῦς ἴδε κάλλιον παρὰ Robert). — Millin, Gall. mythol., 1811 pl. 15 — Overbeck, Bildwerke zum Theb. und Tr. Held., Taf. XIV, n° 6.

¹ Πρβλ. Ἀρχ. Ἐφημ. ἔ. ἀ πίν. παρ. A. 4 σελ. 156, 2.

² Overbeck, Kunstmythologie, Apollon p. 219 fig. 14. — S. Reinach, Statuaire II, 99, 8. Πρβλ. καὶ Clarac pl. 495, 964 καὶ 645, 1467.

³ Imhoof-Blumer, Griech. Münzen, p. 244 (748) n° 741 Taf. XIII, 3 — Babelon, Inventaire de la coll. Waddington, pl. XVIII 12. (= Εἰκὼν 61). — Streber, Num. nonn. Graeca pl. IV, 11. (= Εἰκὼν 62). (Νομίσματα Συνάου Φρυγίας). — Furtwängler, Beschr. der geschn. Steine, n° 929 καὶ 7190.

Εἰς τὸν τοξότην τοῦτον ἀνήκεν ἴσως ὡς ἔρεισμα τὸ σχῆμα φαρέτρας ἔχον στήριγμα ἀγάλματος, ὅπερ ἀπεικονίσσαμεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος XIV ὑπ' ἀριθ. 6.

Εἰκὼν 61.

Εἰκὼν 62.

31. ΚΡΑΝΟΦΟΡΟΣ ΑΝΗΡ (Πίναξ XIV, 2) ¹. Φυσικοῦ μεγέθους ἀγαλμα ἀνδρὸς κρανοφόρου καὶ γενειήτου, σφζόμενον ἐν μέρει κατὰ τὸ ἀριστερὸν μόνον μέρος τοῦ σώματος καὶ μέχρι τοῦ ἀρ. μηροῦ, ἐφ' οὗ, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀρ. ὄμου, σφζεται μέρος τῆς χλαμύδος αὐτοῦ. Σφζόμενον ὕψος 1,43. Ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ καὶ μέρους τοῦ στέρνου εἶναι ἰδιαίτερος ἐξεργασμένα καὶ ὡς σφὴν ἐντεθειμένα εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀγάλματος. Ἐπίσης τὸ ἄνω μέρος τοῦ κράνου ἦτο εἰργασμένον ἐξ ἰδιαίτερου τεμαχίου.

Ἡ στάσις τοῦ ἀγάλματος ἦτο ἥρεμος, οὐχὶ δέ, ὡς ὑπέθεσάν τινες, ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ Μενελάου τοῦ γνωστοῦ συμπλέγματος τοῦ Pasquino. Τὸν ἀριστερὸν πόδα φαίνεται ὅτι ἐστήριζεν ἐπὶ μικροῦ τινος ὑψώματος, καθ' ὃν χρόνον ἔστρεφεν ἠρέμα τὴν κεφαλὴν πρὸς ἀριστερά. Ἐν γένει δὲ ἡ στάσις αὐτοῦ ἐνθυμίζει μεγάλως τοὺς δύο ὁμοίως ἀναπαυομένους κρανοφόρους ἀνδρας τοῦ περιφήμου μαρμαρίνου κρατήρος τῶν Μεδίκων (vase de Médicis) τοῦ Μουσείου τῆς Φλωρεντίας ², οὗ ἡ μέχρι τοῦδε ἀνεξήγητος παραμένουσα παράστασις ἀναφέρεται, κατ' ἐμὴν ἀνέκδοτον ἐρμηνείαν, εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Δαναοῦ ὑπαγωγὴν εἰς δίκην τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ὑπερμήστρας ἐν τῷ παναγα-

χαίῳ Κριτηρίῳ τοῦ Ἄργους ¹, δίκην καθ' ἣν ἡ μὲν Ὑπερμήστρα κατάκειται ὑπὸ τὸ βάθρον τῆς σωσάσης αὐτὴν Ἀρτέμιδος τῆς Πειθοῦς, οἱ δὲ κύριοι διάδικοι Δαναὸς καὶ Αἴγυπτος στήριζουσι τὸ ἄκρον τῶν ποδῶν ἐπὶ βωμῶν ἢ λίθων, ὁμοίων τοῖς ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου τῶν Ἀθηναίων λίθοις τῆς Ὑβρεως καὶ Ἀναιδείας, «ἐφ' ἧν ἐπιῶσιν ὅσοι δίκας ὑπέχουσι καὶ οἱ διώκοντες» ². Ὑπὲρ τῆς Ὑπερμήστρας ἀγορεύει ὁ Λυγκεύς, παριστάμενος τῷ πατρὶ Αἰγύπτῳ, οὗ τὸ πένθος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν λοιπῶν 49 υἱῶν ἐκφράζει ἡ ὀπισθεν αὐτοῦ ἰσταμένη βαρυπενθῆς μορφή ἐνός τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ. Περιέργον δ' εἶναι ὅτι οἱ ὀπισθεν τοῦ Δαναοῦ τρεῖς Ἀργεῖοι αὐτοῦ ἀκόλουθοι εἰκονίσθησαν ὑπὸ τρία τῶν διασημοτέρων σχημάτων τοῦ Ἀργείου ἐργαστηρίου, ἦτοι ὁ μὲν πρῶτος ὡς ὁ ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. 29 Διομήδης, ὁ δὲ δεύτερος ὡς ἡ ἀμαζὼν τοῦ Πολυκλείτου (ὄχι Φειδίου!) καὶ ὁ τρίτος ὡς ὁ Φαρνέσιος Ἡρακλῆς τοῦ Λυσιππου. Ὑποθέτω λοιπὸν ὅτι καὶ τὸ Ἀντικυθηρικὸν ἀγαλμα εἰκονίζον ἴσως τὸν Αἴγυπτον ἢ Δαναὸν θὰ ἀνήκεν εἰς σύμπλεγμα παρομοίας τῆς ἐπὶ τοῦ ἀγγείου παραστάσεως.

32. ΔΙΕΣΤΗΚΩΣ ΤΟΥΣ ΠΟΔΑΣ ΑΝΗΡ ΓΥΜΝΟΣ (Πίναξ XIV, 1) ³. Ἀγαλμα φυσικοῦ μεγέθους ἀνδρὸς γυμνοῦ καὶ ζωηρῶς βαδίζοντος. Αἱ χεῖρες ἀπὸ τῶν βραχιόνων καὶ οἱ πόδες κάτω τῶν γονάτων ἐλλείπουσι (σφζόμενον ὕψος 1,35). Προφανῶς πρόκειται περὶ ἡρωϊκοῦ τινος ἀγάλματος ἐν ζωηρᾷ τινι δράσει εἰκονιζομένου.

33. ΤΟΞΕΥΩΝ (Πίναξ XIII, 4-4') ⁴. Ἀγαλμα κατὰ τι μικρότερον τοῦ φυσικοῦ (σφζ. ὕψος 1,24), ἀνδρὸς γυμνοῦ ἐν στάσει σκοπεύοντος διὰ τόξου πρὸς τὰ ἄνω. Ἀμφότεραι αἱ χεῖρες ἀπὸ τῶν καρπῶν καὶ οἱ πόδες μετὰ μέρους τῶν κνημῶν ἐλλείπουσι. Τῶν ποδῶν ὁ ἀριστερὸς ἐστηρίζετο ἐπὶ ὑψώματός τινος. Τὸ ἀγαλμα ἴσως παριστᾷ Ἡρακλέα σκοπεύοντα διὰ τοῦ

¹ Πρὸβλ. Ἐφημ. Ἀρχ. ἔ. ἀ. Πίν. παρ. Ζ, 2, σελ. 158, 13.

² Piranesi, Raccolta di vasi, tab. 54. — Millin, Galler. myth. pl. 155, 572. — Creuzer-Guignaut pl. 227, ἀρ. 768. — Friedrichs-Wolters, Gipsabgüsse, no 2113.

³ Πausan. 2,19,6. 20,7. 21,1 καὶ 25,4.

⁴ Πausan. 1, 28, 5.

⁵ Πρὸβλ. Ἀρχ. Ἐφημ. ἔ. ἀ. Πίν. παρ. Ζ, 3, σελ. 158, 15.

⁶ Πρὸβλ. Ἀρχ. Ἐφημ. ἔ. ἀ. Πίν. παρ. Γ, 3, σελ. 157, 8.

τόξου τὰς ὑπεράνω αὐτοῦ ἱπταμένας Στυμφαλίδας ὄρνεις¹. Ἡ μὴ ἡράκλειος ἀλλὰ λεπτοφυῆς φαινομένη διάπλασις τοῦ σώματος τοῦ ἀγάλματος εἶναι ἴσως ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης διαβρώσεως, ἣν ὑπέστη καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ μέρη ὑπὸ τῆς θαλάσσης. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι πρόκειται περὶ ἀγάλματος ἀνδρὸς οὐχὶ τοξέουτος, ἀλλ' ἀνακρούοντος λύραν, ἣν ἀνέχει ὑψηλά, ὡς πολλὰ ἀγάλματα Ἀπόλλωνος². Ἐφ' ὅσον ὁμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μελετήσῃ τις ἐλευθέρως τὰ Ἀντικυθηραϊκὰ ἀγάλματα ταῦτα, μετακινῶν καὶ τοποθετῶν αὐτὰ ὡς βούλεται, οὐδεμίαν κρίσιν ἀσφαλῆ δύναται περὶ τούτου νὰ σχηματίσῃ.

34. ΒΑΣΙΛΩΝ ΑΝΗΡ (Πίναξ XIII, 3)³, νέος καὶ ἀγένειος, ἐντελῶς γυμνός, κλίνων τὸ σῶμα πρὸς τὰ ἔμπρὸς ὡς ἂν μετὰ ῥώμης ὤθει τι. Ἡ πρώτη ἐπερχομένη εἰς τὸ πνεῦμα σκέψις, ὅτι πρόκειται περὶ πυγμάχου ἢ παλαιστοῦ προτάσσοντος τὰς χεῖρας, ἀποκλείεται ἔνεκα τοῦ περὶ τὴν βᾶσιν τοῦ ἀριστεροῦ αὐτοῦ πῆχεως λειψάνου ἱματίου. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ κρανίου αὐτοῦ ἦτο πρόσθετον καὶ ἑλλείπει. Ἐπίσης ἑλλείπουσιν ἡ δεξιὰ χεὶρ ἀπὸ τοῦ καρποῦ, ὁ ἀριστερὸς πῆχυς μετὰ τῆς χειρὸς καὶ ἀμφοτέρω τὰ κάτω ἄκρα ἀπὸ τῶν γονάτων (σφζ. ὕψος 1,25). Ὑπὸ τὴν δεξιάν χεῖρα ὑπάρχουσι δύο στηρίγματα αὐτῆς.

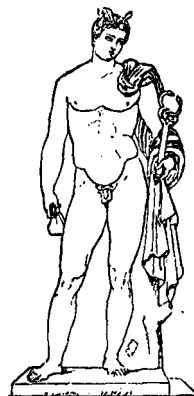
Ἡ ἐν τῷ ἀγάλματι τούτῳ παρατηρουμένη πρὸς τὰ ἔμπρὸς ἰσχυρὰ κινήσις καὶ ἔλξις, πρὸς δὲ μέγα τεμάχιον ῥυμοῦ ἀμάξης (Πίν. XIII, 5) ἀνελκυσθὲν συγχρόνως τῷ ἀγάλματι, παρεκίνησάν με νὰ ὑποθέσω ὅτι πρόκειται περὶ ἐνὸς τῶν δύο περιφῆμων ἐκείνων Ἀργείων, Κλεόβιος καὶ Βίτωνος, τῶν ἀντι βοῶν ζευχθέντων εἰς τὴν ἀμαξάν τῆς ἱερείας μητρὸς αὐτῶν καὶ κομισάντων αὐτὴν ἐγκαίρως εἰς τὸ Ἡραῖον (πρβλ. τὴν ἐνταῦθα

Εἰκὼν 63.

παρατιθεμένην ὑπ' ἀρ. 63 εἰκόνα Ἀργείου νομίσματος). Ἀλλὰ τὰ διδόμενα, ἅτινα ἔχομεν, εἶναι ἀνεπαρκῆ πρὸς στήριξιν τῆς ὑποθέσεως ὅτι τὸ ἄγαλμα ἡμῶν εἶναι λείψανον τοῦ περιφῆμου ἐκείνου συμπλέγματος.

35. ΝΕΟΣ ΠΡΩΤΟΝ ΥΠΗΝΗΤΗΣ (Πίναξ XV, 1)¹. Ἄγαλμα φυσικοῦ μεγέθους (ὑψ. 1,85), νέου ἄρτι γενειῶντος, γυμνοῦ, ἱσταμένου ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, ἔχοντος ὑπὲρ τὸν ἀριστερὸν ὄμω καὶ περὶ τὸν μικρὸν προτεταμένον ἀριστερὸν βραχίονα τὴν χλαμύδα αὐτοῦ. Ἡ πρὸς τὰ ἀριστερὰ κλίνουσα κεφαλὴ αὐτοῦ, ἀποσπασθεῖσα κατὰ τὴν ἀνέλκυσιν, διατηρεῖται — μόνη αὕτη ἐξ ὅλου τοῦ ἀγάλματος — ἐν καλῇ σχετικῶς καταστάσει², τοῦλάχιστον κατὰ τὰ τρία τέταρτα αὐτῆς, διότι μόνη αὕτη εἰσεχώρησεν ἅμα τῷ ναυαγίῳ εἰς τὸν πηλὸν ἢ τὴν ἄμμον τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης.

Εἰκὼν 64.

Ἡ πρὸς τὰ κάτω φερομένη δεξιὰ ἑλλείπει ἀπὸ μέσου τοῦ βραχίονος· ἐπίσης ὁ δεξιὸς πούς ἀπὸ μέσου τῆς κνήμης καὶ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς. Ὑπὸ δὲ ταύτην τὴν χεῖρα εὔρηται τὸ μαρμάρινον ἔρεισμα τοῦ ἀγάλματος, ἐφ' οὗ ἑστηρίζετο ἡ ἀριστερὰ χεὶρ, ἠπλοῦτο δὲ καὶ τὸ ἔνδυμα τοῦ ἀγάλματος.

Τὸ νεαρὸν καὶ ἀγνὸν τῆς ἐκφράσεως τῆς κεφαλῆς ταύτης ἐνθυμίζει τὸν Ἰππόλυτον, τὸ ὄλον δὲ τῆς στάσεως ταυτίζεται πρὸς ἐκείνην ἀγαλμάτων τινῶν Ἐρμοῦ (Εἰκ. 64)³ τοῦ τύπου τοῦ ἐξ Αἰγίου Ἐρμοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου⁴.

Ἡ ἐργασία δεικνύει ὅτι πρόκειται ἴσως περὶ πρωτοτύπου ἔργου τοῦ Β' αἰῶνος π. Χ.

¹ Πρβλ. Ἐφημ. Ἀρχ. Πίν. παρ. Ε, 1—2, σελ. 158, 16.

² Ἴδε μεγάλην εἰκόνα ταύτης ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. ἔ. ἀ. Πίν. Ε, 1 καὶ μάλιστα ἐν τοῖς *Παραθηναίοις* τόμ. Α' σελ. 377.

³ Clarac pl. 316, 1542 (Reinach σελ. 160).

⁴ Ἀριθμ. 241: Ath. Mitth. 1878 pl. 5. Πρβλ. καὶ τὸν ἐν Βερολίῳ ἐκ Μήλου Ἐρμῆν Ἀντιφάνους τοῦ Παρίου (=Reinach, Stat. II, 149, 6).

¹ Πρβλ. Ἡρακλέα τοξότην ἐν *Souv. de la Galerie Pourtalès* pl. 45 n° 626=S. Reinach, Stat. II p. 206, 8. Πρβλ. καὶ σελ. 428, 5.

² Πρβλ. Clarac-Reinach, 243, 918. καὶ 251, 948 A.—Reinach Statuaire, II, 92, 5—6 καὶ 99, 2—3, κτλ.

³ Πρβλ. Ἀρχ. Ἐφημ. ἔ. ἀ. Πίν. παρ. Γ. 4, (σελ. 157, 9).

36. ΑΝΑΠΑΥΟΜΕΝΟΣ ΕΡΜΗΣ; (Πίναξ XV, 2—2^α)¹. Ἄγαλμα φυσικοῦ μεγέθους (ὑψ. 1,83), παριστῶν νεανίαν γυμνόν, ὄρθιον, πατοῦντα ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, τὸν δεξιὸν φέροντα πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐρείδοντα δὲ τὸν δεξιὸν πῆχυν καὶ ἀγκῶνα ἐπὶ στήλης Ἑρμοῦ τῆς τετραγώνου ἐργασίας ἐσφηνωμένου ἐπὶ βάσεως τετραγώνου. Τὰ βλέμματα εἶχε τὸ ἄγαλμα ἐστραμμένα, ὡς φαίνεται, πρὸς τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ ἐκράτει ἐν τῇ δεξιᾷ.

Τὸ ἄγαλμα τοῦτο διέσωσεν ὀλόκληρον τὸ περίγραμμα αὐτοῦ, πλὴν τῶν δύο χειρῶν ἐλλειπουσῶν ἀπὸ τῶν καρπῶν. Ὁ ἐπὶ τοῦ πίνακος ἡμῶν ἐλλείπων ἐπίσης ἀρ. πῆχυν διεσώθη εἰς δύο τεμάχια ἀπεσπασμένα, ἀλλ' ἀκριβῶς προσαρμοζόμενα, ὡς κατὰ τὴν ἀνέλκυσιν θρασυθέντα. Ἡ φθορὰ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ εἶναι γενικὴ καὶ βαθεῖα. Μόνον ὁ δεξιὸς πούς διετηρήθη καλῶς ὡς μόνος εἰσχωρήσας εἰς τὴν ἰλὸν τοῦ βυθοῦ ὅτε κατεποντίσθη.

Ἄλλο ὁμοίου ἀκριβῶς τύπου ἄγαλμα ἴδεν γνωρίζω. Ἐν γένει δὲ εἶναι λίαν σπάνιος ὁ τρόπος τῆς στηριξεως τοῦ ἀγκῶνος τῆς δεξιᾶς ἀντὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἐπὶ ἐρείσματος. Τὰ ἀγάλματα τοῦ γνωστοῦ παρομοίου τύπου τῶν Φαύνων παρουσιάζουσιν ἄλλας σπουδαίας διαφοράς. Πρὸς τὸ ἄγαλμα ἡμῶν μᾶλλον ὁμοιάζει τὸ παρὰ Clarac πίν. 662, ἀρ. 1536 ἄγαλμα Ἑρμοῦ. Ὅτι δὲ ὑπῆρχεν ἄγαλμα διάσημον Ἑρμοῦ τύπου ἀπαράλλακτου πρὸς τὸν τοῦ ἐξ Ἀντικυθήρων παρόντος ἀγάλματος, δεικνύουσι τὰ νομίσματα τῆς Μαρκιανοπόλεως τῆς Κάτω Μοισίας, ἐφ' ὧν ἀπαντᾷ ἀκριβῶς ὁ αὐτὸς τύπος. Περὶ τοῦ τύπου τούτου πάνυ ὀρθῶς ὁ B. Pick παρετήρησεν ὅτι εἶναι πάντως ἀντίγραφον μαρμαρίνου τινὸς ἀγάλματος². Οὐδόλως δὲ παράδοξον νὰ ἦτο ἀντίγραφον ἀγάλματος τῆς Ἀργείας σχολῆς, ἴσως δὲ τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ μόνον ἄγαλμα Ἑρμοῦ, ὅπερ μνημονεύει ἐν Ἄργει ὁ Πausanias καὶ δὴ (2,19,7) ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ναοῦ τοῦ Λυκίου Ἀπόλλωνος, λέ-

γων «τοῦ ναοῦ δὲ ἐστὶν ἐντὸς Ἑρμῆς ἐς λύρας ποίησιν χελώνην ἠεκάως». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ ἀντίγραφον ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Μαρκιανοπόλεως παρουσιάζει ἐν τῇ δεξιᾷ κηρύκειον καὶ οὐχί, ὡς ἀνέμενέ τις, χελώνην, ἀλλ' εἶναι πασίγνωστον ὅτι συχνὰ οἱ σφραγιδογλύφοι ἀντήλασσον τὰ ἐν ταῖς χερσὶ τῶν θεῶν σύμβολα πρὸς ἄλλα εὐκρινέστερον φαινόμενα ἐπὶ τῶν μικρῶν νομισμάτων. Ὁμοῖος τύπος νομίσματος τῶν Ἀργείων, ἤτοι παρουσιάζων τὸν σπάνιον τρόπον τῆς στηριξεως τῆς δεξιᾶς ἐπὶ στήλης¹ κλπ., ἔχει τὸ κηρύκειον ἐν τῇ ἀρ. τοῦ Ἑρμοῦ καὶ δυσδιάκριτόν τι ἐν τῇ δεξιᾷ, ἴσως χελώνην, ἣν ἄρας ἐκ τῆς γῆς, ἐκράτει ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ ἠτένιζεν ὁ θεὸς μελετῶν τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ αὐτὴν εἰς λύραν.

37. ΑΠΟΛΛΩΝ; (Πίναξ XV, 3)². Ἄγαλμα γυμνὸν ὄρθιον. Ἐλλείπουσιν ἀμφοτέρω οἱ βραχίονες, ὧν ὁ δεξιὸς ἦτο ἐνθετος, πρὸς δὲ ἀμφοτέρω οἱ πόδες, ὁ μὲν δεξιὸς ἀπὸ τοῦ γόνατος, ὁ δὲ ἀριστερὸς ἀπὸ μέσου τοῦ μηροῦ καὶ κάτω. Πρόσθετον ἦτο καὶ τὸ διασωθὲν ἄνω μέρος τοῦ κρανίου τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ κλινούσης κεφαλῆς, ἧς ἡ κόμμωσις εἶναι ἀπαράλλακτος ἐκεῖνῃ διαφόρων ἀγαλμάτων τοῦ Ἀπόλλωνος³. Σφριζόμενον ὕψος τοῦ ἀγάλματος 1, 42.

38. ΕΡΜΗΣ; (Πίναξ XV, 4—4^α)⁴. Ἄγαλμα φυσικοῦ μεγέθους (ὑψος 1, 90), νεανίου ἱσταμένου καὶ στηριζομένου ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, ὅστις ἐρείδεται ἐπὶ κορμοῦ στηριζόντος τὸ ἄγαλμα. Ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ κάτω κλίνουσα κεφαλὴ καὶ ὁ ἀριστερὸς ὤμος μετὰ μέρους τοῦ στήθους ἦσαν εἰργασμένα ἐξ ἰδιαίτερου τεμαχίου μαρμάρου. Πρόσθετος ἐπίσης ἦτο καὶ ὁ ἐλλείπων ἀριστερὸς βραχίον. Ἐλλείπει δὲ καὶ ὁ δεξιός, ἀλλ' ἡ χεὶρ αὐτοῦ διεσώθη ἀναπαυομένη ὀπισθεν ἐπὶ τῆς ὀσφύος τοῦ ἀγάλματος τούτου, οὗ ἡ ἐπιφάνεια πᾶσα ὑπέστη δεινὴν καταστροφὴν. Ἐπὶ τοῦ στήθους στερεῶς προσκολληθέντα

¹ Imhoof-Gardner, Comm. on Paus. p. 37 pl. K. XXXIII.

² Πβλ. Ἀρχ. Ἑφημ. Πίν. παρ. Δ. 2, σελ. 157, 5—6.

³ Overbeck, Kunstmythologie, Apollon. (Atlas).

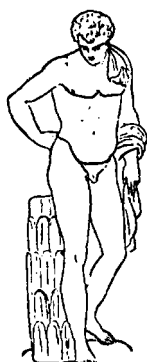
⁴ Πβλ. Ἀρχαιολ. Ἑφημ. ἔ. ἀ. Πίν. παρ. Ζ. 4, σελ. 158, 14.

μένουσιν ἀκόμη λείψανα μιᾶς τῶν κεφαλῶν τῆς χαλκῆς κλίνης, περὶ ἧς ἀνωτέρω (ἀρ. 22).¹

Ὁ τύπος τοῦ ἀγάλματος τούτου εἶναι γνωστός ἤδη ἐξ ἀγαλμάτων τοῦ θεοῦ Ἑρμοῦ²

(τοῦ τύπου ἐκείνου ὃν ἐνότιε ταυτίζουσι πρὸς τὸν Νάρκισσον ἢ Ἀντίνοον), ὧν παραθέτομεν πρὸς σύγκρισιν ἐνταῦθα ἓνα ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως (Εἰκῶν 65).³

Εἰκῶν 65.

39. ΑΠΟΛΛΩΝ ΠΑΡΑ ΤΡΙΠΟΔΑ (Πίναξ XVI, 1)³. Ἄγαλμα, οὗ ἡ ἐπιφάνεια σφίζεται ἐν μέρει, μόνον κατὰ τὸ ὀπισθεν μέρος τοῦ σώματος, ἐνῶ τὸ πρόσθιον εἶναι ἐντελῶς ὑπὸ τῆς θαλάσσης διαβεβρω-

μένον. Παριστᾷ δὲ οὐχί, ὡς ἐνόμισεν ὁ γενικὸς ἔφορος Καββαδίας, Ἀφροδίτην ἐξερχομένην τοῦ λουτροῦ καὶ ἐπὶ ὑδρίας στηριζομένην, ἀλλ' ἀπλῶς Ἀπόλλωνα ἔχοντα κόμην μακράν, στηριζόντα δὲ τὸν ἀγκῶνα τῆς ἀριστερᾶς ἐπὶ τρίποδος μετὰ φοειδοῦς ἐπιθέματος⁴. Ὁ τύπος οὗτος τοῦ Ἀπόλλωνος εἶναι λίαν κοινὸς (σφζ. ὕψος 1,69).

40. ΑΦΡΟΔΙΤΗ (Πίναξ XVI, 2)⁵. Κορμὸς ὕψους 1,10 ἀγάλματος Ἀφροδίτης, ὡς ἤδη παρετήρησεν εἰς τῶν ἐφόρων, τύπου δὲ τοῦ τῆς Κνιδίας⁶. Σφίζει ὅπως ὅποτε τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ μόνον κατὰ τὸ ὀπίσθιον μέρος. Εἰς τὸ αὐτὸ ἄγαλμα ἀνήκει ἴσως καὶ ἡ ἐξ Ἀντικυθήρων μαρμαρίνη ὑδρία (Πίν. XVI, 3), ἢ μᾶλλον ἡ ὁμοία ὑδρία μετὰ σπουδαίου μέρους τοῦ ἐπ' αὐτῆς καταπίπτοντος χιτῶνος τῆς λουομένης θεᾶς (Πίν. XVI, 4). Ἄν ὁμοίως ταῦτα δὲν ἀνήκωσιν εἰς τὸν κορμόν, τότε χωρεῖ καὶ ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ κορμὸς ἀνήκει εἰς μίαν τῶν τριῶν γυμνῶν Χαρίτων τοῦ γνωστοῦ συμπλέγματος, ὅπερ

ἀπεικονίζουσι συχνὰ τὰ Ἀργεῖα νομίσματα¹.

41. ΘΕΟΣ ΚΑΘΗΜΕΝΟΣ (Πίναξ XVII, 3)². Ἄγαλμα κατεστραμμένον ἐντελῶς τὴν ἐπιφάνειαν, μεγέθους φυσικοῦ (σφζ. ὕψος 1,55), θεοῦ τινος, ἴσως Διός, Ποσειδῶνος ἢ Ἀσκληπιοῦ, γυμνοῦ τᾶνω τῆς ὀσφύος, καθημένου ἐπὶ βράχου ἢ ἐδωλίου, τὴν μὲν ἀριστερὰν ὑψούντος ὡς ποτε ἐπὶ σκήπτρου στηριζομένην, τὴν δὲ δεξιὰν ἔχοντος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μηροῦ, ἐφ' οὗ σφίζονται λείψανα τοῦ ἐνδύματος. Ἀμφότερα τὰ κάτω ἄκρα ἐλλείπουσιν ἀπὸ τῶν μηρῶν καὶ κάτω. Ὁ τρόπος, καθ' ὃν εἶναι εἰργασμένον τὸ ὀπισθεν μέρος τοῦ ἐδωλίου, δεικνύει ὅτι τὸ ἄγαλμα ἠρειδέτο εἰς τοῖχον.

42. ΑΓΑΛΜΑ ΑΚΕΦΑΛΟΝ ΚΑΘΗΜΕΝΟΝ (Πίναξ XVII, 1)³, φυσικοῦ μεγέθους (ὕψους 1,40). Πλὴν τῆς κεφαλῆς ἐλλείπουσιν ἀμφότεροι οἱ πόδες ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ ὁ ἀριστερὸς βραχίον. Ἡ δεξιὰ ἐφέρετο ὑπὸ τὴν μασχάλην τῆς ἀριστερᾶς καὶ ἐκράτει, ὡς φαίνεται, βραχὺ τι ὄργανον, νῦν ἀπολεσθέν, στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ ἀρ. μηροῦ τοῦ ἀγάλματος. Τὸ ὄργανον τοῦτο ἦτο ἴσως σφυρίον χαρακτηρίζον τὸ ἄγαλμα ὡς Ἡφαίστου ἢ γλύπτου τινός. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα ὅτι ὁ Πausανίας ἀναφέρων τὸ ἐν Ἀργεῖ ἐπιφανέστατον τῶν Ἀσκληπιείων λέγει περὶ τούτου (2, 23, 4) ὅτι «ἄγαλμα ἐφ' ἡμῶν ἔχει καθήμενον Ἀσκληπιὸν λίθου λευκοῦ, καὶ παρ' αὐτὸν ἔστηκεν Ὑγίεια· κάθηται δὲ καὶ οἱ ποιήσαντες τὰ ἀγάλματα, Ξερόφιλος καὶ Στράτων». Ἴσως λοιπὸν τὸν ἓνα τῶν δύο ἀγαλματοποιῶν τούτων νὰ παριστᾷ τὸ παρὸν ἄγαλμα, ἐνῶ εἰς τὸν δεύτερον δυνατὸν νὰ ἀναφέρηται τὸ περιγραφόμενον κατωτέρω ὑπ' ἀρ. 44 συγχρόνως δὲ ἀνεκλυσθὲν κάτω μέρος ἑτέρου ὁμοίου καθημένου ἀγάλματος. Πρὸς αὐτὸν ὁμοίως τὸν Ἀσκληπιὸν τοῦ συμπλέγματος τούτου δυνατὸν νὰ σχετίζεται ὁ προηγούμενος ἀριθμὸς ἢ ὁ ἀκόλουθος.

43. ΑΝΩ ΗΜΙΣΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ (Πίναξ XVII,

¹ Clarac pl. 655, 1523 καὶ 665, 1514.

² Reinach, Statuaire II, 101, 5.

³ Πρβλ. Ἀρχ. Ἐφημ. Πίν. παρ. Δ, 1, σελ. 158, 11.

⁴ Πρβλ. Clarac pl. 346, 925.

⁵ Πρβλ. Ἀρχ. Ἐφημ. Γ, 1—2, σελ. 158, 10—10α.

⁶ Clarac pl. 618, 1577.

¹ Imhoof-Gardner, Num. Comm. on Paus. p. 34 pl. I, XI.

² Πρβλ. Ἀρχ. Ἐφημ. Πίν. παρ. Α, 5, σελ. 157, 3.

³ Ἀρχ. Ἐφημ. ἔ. ἀ. σελ. 158, 15, μὴ ἀπεικονισθέν.

2) ἢ Ποσειδῶνος (:) καθημένου, τὴν πρόσθετον ἀλλ' ἔλλείπουσαν νῦν δεξιὰν ὑψοῦντος ἴσως ἵνα ἐπὶ σκήπτρου ἢ τριαίνης στηρίξει αὐτήν, τὴν κεφαλὴν δὲ στρέφοντος πρὸς ἀριστερά. Τὸ ἐξ ἄλλου μεγάλου τεμαχίου εἰργασμένον κάτω μέρος τοῦ ἀγάλματος δὲν ἀνειλκίσθη. Ὑψος τοῦ σωθέντος 0,84.

44. ΚΑΤΩ ΗΜΙΣΥ καθημένου ἀγάλματος ἀνδρὸς ἐνδεδυμένου (Πίναξ XVII, 6), μὴ προσαρμολύμενον εἰς τὸν προηγούμενον ἀριθμὸν. Ὑψος 0,44. Αἱ πτυχὰὶ τοῦ ἐνδύματος εἶναι θαυμασίως εἰργασμένα, φαίνεται δὲ ὅτι πρόκειται περὶ πρωτοτύπου ἔργου τοῦ τρίτου αἰῶνος π.Χ.

45. ΚΑΤΩ ΗΜΙΣΥ ΙΣΤΑΜΕΝΟΥ (Πίν. XVII, 5) ἐνδεδυμένου ἀγάλματος, μετὰ μέρους τῆς πλίνθου. Τὸ ἐξ ἄλλου τεμαχίου μαριμάρου εἰργασμένον ἄνω ἡμισὺ δὲν ὑπάρχει μετὰ τῶν ἀνελκυσθέντων. Σφζόμενον ὕψος 0,70.

46. ΚΑΤΩ ΗΜΙΣΥ ΓΥΜΝΟΥ ἀγάλματος ἀνδρὸς (Πίναξ XVII, 4) καθημένου ἐπὶ ὑψηλοῦ βράχου ἢ ἐδάωλιου. Σφζόμενον ὕψος 0,95. Λίαν ἐφθαρμένον. Τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν ἔλλειπουσιν. Παράβαλε τὰ καθήμενα γυμνὰ ἀγάλματα παρὰ Clarac, Πίνακες 481, ἀρ. 959. — 704^c ἀρ. 1683^f. — 704^d. 1683^e. — 726^b, 1736^d καὶ — 727, 1747^b καὶ τὰ ὑπ' ἀρ. 869 καὶ 871 ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.

47-58. ΕΦΘΑΡΜΕΝΑ ΟΛΟΣΧΕΡΩΣ λείψανα σωμάτων δώδεκα διαφόρων ἀγαλμάτων (Πίναξ XVIII, 1-12) τῶν πλείστων φυσικοῦ μεγέθους, ὧν αἱ στάσεις μαντεύονται μᾶλλον ἢ ὀρῶνται, τὰ ἐξῆς:

47. = Πίν. XVIII, 1. Ἄνῆρ ὡσεὶ προτάσσει τῇ ἀριστερᾷ ἀσπίδα, ἐγείρων δὲ δόρυ ἐν τῇ δεξιᾷ. Ὑψος 1,35.

48. = Πίν. XVIII, 2. Κορμὸς ἴσως γυναικὸς διεσταυρωμένους ἐχούσης ποτὲ τοὺς πόδας. Ὑψος 1,22.

49. = Πίν. XVIII, 3. Ἄνῆρ κεκλιμένην πρὸς τὰ κάτω ἔχων ποτὲ τὴν κεφαλὴν. Ὑψος 1,30.

50. = Πίν. XVIII, 4. Ἄνῆρ ἐν στάσει ἀνδρὸς ὑψοῦντος ἀσπίδα τῇ ἀριστερᾷ, μαχομένου δὲ τῇ δεξιᾷ. Ὑψος 1,30.

51. = Πίν. XVIII, 5. Κορμὸς ἀνδρὸς. Ὑψος 0,95.

52. = Πίν. XVIII, 6. Κορμὸς ἀνδρὸς. Ὑψος 0,88.

53. = Πίν. XVIII, 7. Ἐλεεινὰ λείψανα ἀγάλματος ἐν ζωηρᾷ, ὀρχηστικῇ ἴσως, κινήσει εἰκονιζομένου, παρὰ στηρίγμα τι ἐκ δένδρου. (Πβλ. Reinach Stat. II, 398, 1). Ὑψος 1,80.

54. = Πίν. XVIII, 8. Κορμὸς γυμνοῦ γυναικείου ἀγάλματος, ἴσως Ἀφροδίτης ἐνδεδυμένης τὰ κάτω τῶν γλουτῶν. Ἐπὶ τοῦ πίνακος εἰκονίσθη ἐκ τῶν ὀπισθεν. Ὑψος 0,73.

55. = Πίν. XVIII, 9. Κορμὸς ἀνδρὸς ἰσταμένου ὑψοῦντος τὴν ἀριστερὰν ὡς εἰ ἐστηρίζετο ἐπὶ δόρατος ἢ σκήπτρου. Ἐπὶ τοῦ πίνακος εἶναι ὄρατὸς ἐκ τῶν ὀπισθεν. Ὑψος 0,75.

56. = Πίν. XVIII, 10. Κορμὸς ἀνδρὸς ὑψοῦντος τὴν δεξιὰν, τὴν δ' ἀριστερὰν ἔχοντος πρὸς τὰ κάτω παραλλήλως τῷ σώματι. Ὑψος 0,95.

57. = Πίν. XVIII, 11. Κορμὸς ὕψους 0,67.

58. = Πίν. XVIII, 12. Κορμὸς μετὰ τῆς κεφαλῆς ἀγάλματος φυσικοῦ μεγέθους, σφζων τῶν ἄκρων τὰ μὲν ἄνω μέχρι τοῦ μέσου τῶν βραχιόνων, τῶν δὲ κάτω μέχρι τῶν γονάτων. Εἰκονίζει ἄνδρα γυμνὸν κλίνοντα τὴν κεφαλὴν ἀριστερὰ καὶ πρὸς τὰ κάτω. Πβλ. Clarac, Πίν. 494^b ἀρ. 966^a (Ἀπόλλων μετὰ τοῦ Ὑακίνθου). — Reinach, Stat. II p. 94, 2 (Ἀπόλλων), 597, 3.

59-91. Τριάκοντα τρεῖς βραχιόνες, πήχεις, χεῖρες, μηροί, κνήμαι καὶ πόδες (Πίναξ XVI, 5-6 καὶ XIX, 1-31) διαφόρων ἀγαλμάτων, φυσικοῦ μεγέθους τῶν πλείστων. Μετὰ ἐπιμελῆ μελέτην δυνατὸν νὰ προσαρμολύσῃ καὶ συμπληρώσῃ πολλὰ τῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων μαρμαρίνων ἀγαλμάτων.

Ἡ διατήρησις τῶν ἀπεικονισθέντων τούτων ἄκρων εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κακὴ. Ἐξαιρέσειν ἀποτελοῦσὶ τινὰ καὶ μάλιστα δύο, τὰ εἰς μέγα σχῆμα ἀπεικονισθέντα ἐπὶ τοῦ πίνακος XVI, 5-6, ἅτινα διατηροῦνται τόσον λαμπρῶς, ὥστε νομίζει τις ὅτι νῦν μόλις ἐξηλθον τῶν χειρῶν τοῦ γλύπτου. Εἶναι δὲ τὸ μὲν (ἀρ. 59)

ποὺς γυναικεῖος μετὰ πεδίλου, τὸ δὲ (ἀρ. 60) χεῖρ δεξιὰ κρατοῦσα ποτε σκῆπτρον ἢ τι τοιοῦτον. Τὰ μεταξὺ τῶν δακτύλων λεπτότατα στηρίγματα αὐτῶν διατηροῦνται ἀνέπαφα.

Τὰ λοιπὰ τῶν ἄκρων τούτων εἶναι τὰ ἐξῆς:

Ἄρ. 61 = Πίν. XIX, 1. Βραχίων πρόσθετός ποτε εἰς τὸ ἀγαλμα, εἰς ὃ ἀνήκεν. — 62. = Πίν. ἀρ. 2. Βραχίων καὶ πῆχυς. — 63-65. = Πίν. ἀρ. 3-5. Πῆχυς καὶ βραχίων κεκαμμένος εἰς γωνίαν. — 66. = Πίν. ἀρ. 6. Βραχίων μετὰ τῆς ὀμοπλάτης. — 67. = Πίν. ἀρ. 7. Βραχίων καὶ πῆχυς κεκαμμένοι εἰς γωνίαν. — 68. = Πίν. ἀρ. 8. Βραχίων, πῆχυς καὶ χεῖρ μετὰ λειψάνων τῶν δακτύλων. — 69. = Πίν. ἀρ. 9. Χεῖρ μετὰ τμήματος τοῦ πήχεως κρατοῦσα πτυχὴν. — 70. = Πίν. ἀρ. 10. Χεῖρ δεξιὰ. — 71. = Πίν. ἀρ. 11. Μέρος χειρός. — 72. = Πίν. ἀρ. 12. Ἄγκων μετὰ πήχεως. — 73. = Πίν. ἀρ. 13. Χεῖρ μετὰ τοῦ καρποῦ, ἀλλ' ἄνευ τῶν δακτύλων. — 74. = Πίν. ἀρ. 14. Χεῖρ ἀριστερὰ κρατοῦσα πτυχὴν ἐνδύματος. — 75. = Πίν. ἀρ. 15. Βραχίων καὶ πῆχυς. — 76. = Πίν. ἀρ. 16. Πῆχυς μετὰ τῆς χειρός, ἄνευ ὅμως τῶν δακτύλων. — 77. = Πίν. ἀρ. 17. Κνήμη. — 78. = Πίν. ἀρ. 18. Μηρὸς μετὰ τοῦ γόνατος. — 79. = Πίν. ἀρ. 19. Ὅμοίως. — 80. = Πίν. ἀρ. 20. Κνήμη. — 81. = Πίν. ἀρ. 21. Κνήμη μετὰ τοῦ ποδός. — 82. = Πίν. ἀρ. 22. Κνήμη μετὰ μέρους τοῦ ποδός. — 83. = Πίν. ἀρ. 23. Μέρος κνήμης μετὰ στηρίγματος. — 84. = Πίν. ἀρ. 24. Μέρος κνήμης καὶ ποδός. — 85. = Πίν. ἀρ. 25. Κνήμη μετὰ μέρους τοῦ ποδός. — 86. = Πίν. ἀρ. 26. Κνήμη. — 87. = Πίν. ἀρ. 27. Τεμάχιον πρόσθετον ποδός μετὰ σανδάλου. — 88. = Πίν. ἀρ. 28. Πούς δεξιὸς μετὰ μέρους τῆς πλίνθου ὄρατος ἄνωθεν. — 89. = Πίν. ἀρ. 29. Πούς ἀριστερός, ἀπὸ τῶν ἀστραγάλων, γυμνός. — 90. = Πίν. ἀρ. 30. Δάκτυλοι ἀριστεροῦ ποδός μετὰ μέρους τῆς πλίνθου. — 91. = Πίν. ἀρ. 31. Δεξιὸς πούς, παιδὸς ἴσως, κεκαμμένος, ἐπὶ πλίνθου (ιδεὲς σελ. 3, ἀρ. 6).

Πλὴν τῶν ἄκρων τούτων ὑπάρχει σπουδαῖος ἀριθμὸς τεμαχίων ἐνδυμάτων τῶν μαρ-

μαρίνων ἀγαλμάτων καὶ πολλὰ στηρίγματα καὶ πλίνθοι τῶν ἀγαλμάτων, ὧν ἔναι (Πίν. XIV ἀρ. 5) εἶναι ἐντεθειμένοι εἰς περιεργὰ λεκανοειδῆ βάθρα, περὶ ὧν κατωτέρω. Τῇ βοηθείᾳ πάντων τῶν λειψάνων τούτων ἱκανὸς γλύπτης, ἠδύνατο, συνεργαζόμενος μετ' ἀρχαιολόγου τινός, νὰ συμπληρώσῃ σπουδαίως πλεῖστα τῶν ἀγαλ-

Εἰκὼν 66.

μάτων. Οὕτω δὲ ἀντὶ τῆς νῦν οἰκτρᾶς καταστάσεως θὰ ἀπετελεῖτο περιεργοτάτη, μοναδικὴ τὴν ὄψιν καὶ ἐπιστημονικῶς σπουδαιοτάτη αἴθουσα Μουσείου.

92-95. Τέσσαρες ἠρέμα βαδίζοντες ἵπποι τοῦ αὐτοῦ πάντες ἦτοι φυσικοῦ μεγέθους (Πίναξ XX, 1-4)¹, σφριζόμενοι ὡς ἐξῆς: 1^{ος} (92) Πίν. XX, 2. Κορμὸς μετὰ τῆς προσθέτου κεφαλῆς, ἀμφότερα λίαν διαβεβρωμένα ὑπὸ τῆς θαλάσ-

¹ Πβλ. Ἀρχ. Ἐφημ. Πίν. παρ. Β ἀρ. 3 σελ. 159, 21 καὶ Β ἀρ. 4 σελ. 159, 24 Πίν. παρ. Δ ἀρ. 3 σελ. 159, 23 καὶ Δ ἀρ. 4 σελ. 159, 22.

σης. Τῶν τεσσάρων ποδῶν καὶ τοῦ ὑπὸ τὴν κοιλίαν στηρίγματος (κιονίσκου) σφίζονται μόνον αἱ ἀρχαί.—2^{ος} (93) Πίν. XX, 1. Ὁμοίος κορμός, ἀλλὰ καλῶς διατηρούμενος ὡς πρὸς τὴν ῥάχιν καὶ τὸ περὶ τὸν τράχηλον μέρος, τὸ ὑπὸ πλατέος τελαμῶνος περιθεόμενον, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται, ἐν ἀναγλύφῳ, ἄνω μὲν τοῦ στήθους ἀετὸς μετ' ἀναπεπταμένων πτερυγῶν ἐπὶ κεραυνοῦ, ἑκατέρωθεν δ' αὐτοῦ κατὰ σειρᾶν, κράνος κορινθιουργῆς μετὰ ἱππούριδος, ἀσπίς φοειδῆς (γαλατικῆς) καὶ πέλεκυς ἀμαζονικῆς (·). Ἡ ἐπὶ τοῦ πίνακος τῷ κορμῷ τούτῳ ἐπιτεθειμένη κεφαλὴ δυνατὸν νὰ ἀνήκῃ καὶ εἰς ἓνα τῶν λοιπῶν δύο ἵππων. Ἡ διατήρησις αὐτῆς κατὰ τὸ δεξιὸν μάλιστα μέρος εἶναι καλὴ (Εἰκὼν 66). Ἐπὶ δὲ τοῦ κορμοῦ τοῦ ἵππου, εἰς τὸ ἀφανὲς μέρος ἔνθα ἐπετίθειτο ἡ πρόσθετος κεφαλὴ, καὶ δὴ ὑπεράνω τῆς ὀπῆς τῆς προσαρμογῆς, ἀναγινώσκειται ἐπὶ μόνου τοῦ ἵππου τούτου τὸ μέγα γράμμα ἢ μονογράφημα Δ.—3^{ος} (94) Πίν. XX, 3. Ὁμοίως διατηρήσεως κορμός, οὗ ὁμοίως ὁ περὶ τὸν τράχηλον τελαμῶν εἶναι φολιδωτὸς καὶ κοσμεῖται μόνον κατὰ τὸ μέσον αὐτοῦ ὑπὸ κεφαλῆς Μεδούσης.—4^{ος} (95). Ὁ κορμός τοῦ τετάρτου ἵππου κατεποντίσθη, ὡς εἶπομεν ἐν σελ. 7, ἐκφυγῶν τῶν δεσμῶν κατὰ τὴν ἀνέλκυσιν. Ἄντ' αὐτοῦ ὁμοίως ἔχομεν τὴν πλίνθον μετὰ τῶν ἄκρων τῶν δύο ὀπισθίων ποδῶν καὶ ὀλοκλήρου τῆς στήλης, ἐφ' ἧς ἐστηρίζετο τὸ σῶμα τοῦ ἵππου (Πίν. XX, 4). Ἡ στήλη αὕτη ἐλικοειδῶς ἠὺλακωμένη περιβάλλετο ὑπὸ φύλλων τῆς κλασσικῆς ἀκάνθης καὶ ἐλίκων φυτικῶν, διατηρεῖται δὲ ἐν ἀρίστη καταστάσει, ὡς καὶ οὐρὰ καὶ διάφοροι πόδες τινῶν τῶν τεσσάρων τούτων ἵππων, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος ὁμοῦ ἀπεικονισθέντες. Εἰς τίνα τῶν τεσσάρων ἵππων ἀνήκεν ἡ πλίνθος αὕτη εἶναι ἄγνωστον.

Οἱ ἵπποι οὗτοι εἶναι προφανῶς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς κατὰ ἀντίγραφα ἔργων χαλκῶν τῆς καλῆς ἐποχῆς, ἴσως τοῦ Λυσίππου, παρέχουσι δ' ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν στάσιν, ἣν καὶ οἱ ἀγνώστου προελεύσεως τέσσαρες περίφημοι ἀρχαῖοι ἑλληνικοὶ χαλκοὶ ἵπποι τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς

Βενετίας¹. Ἄξιον σημειώσεως θεωρῶ ὅτι τὰ ἐπὶ τῶν τελαμῶνων αὐτῶν κοσμήματα καὶ διὰ ὅ ἐπὶ τοῦ κεραυνοῦ ἀετὸς καὶ τὸ κράνος ἀπαντῶσιν ὑπὸ τὸ αὐτὸ σχῆμα μεταξὺ τῶν κυρίων νομισματικῶν τύπων τοῦ Ἄργους², πρὸς δὲ ὅτι τὸ γράμμα Δ — τὸ τεθὲν εἴτε πρὸς διακρίσιν τῆς κεφαλῆς, ἣτις ἔδει νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τούτου, εἴτε πρὸς δήλωσιν τοῦ ἐκπέμποντος τὰ ἀντίγραφα ταῦτα ἐργαστηρίου ἢ πόλεως — ἀπαντᾷ ὑπὸ τὸ σχῆμα τοῦτο, ἦτοι μετὰ τῆς ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ καθέτου κεραίας, μόνον ἐν Ἄργει, ἔνθα προσέλαβε τὸ μοναδικὸν τοῦτο σχῆμα, ὡς συμβολικὸν τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως μονογράφημα, ἕνεκα τῆς συνηθείας ἣν εἶχον ἀνέκαθεν οἱ Ἄργεῖοι νὰ κόπτωσιν ὑπεράνω τοῦ γραμματος Δ, τύπου τῆς ὀπισθίας ὄψεως τῶν νομισμάτων αὐτῶν, ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν τῆς κορυφῆς αὐτοῦ, δύο μικρὰ ἔγκοιλα τετράγωνα, ὧν τὸ μεταξὺ ἀνάγλυφον χώρισμα ἐθεωρήθη σὺν τῷ χρόνῳ ὡς μέρος τοῦ Δ, ἀρκτικοῦ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως (Εἰκὼν 67)³.

Εἰκὼν 67.

Ὡς ἤδη παρετηρήθη⁴, οἱ ὅμοιοι τοῖς Ἀντικυθηραῖκοις ἵπποι τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐκόσμουσαν ποτὲ ῥωμαϊκὴν τινα θριαμβευτικὴν πύλην. Λοιπὸν νόμισμά τι τῶν Ἀργείων τῶν ῥωμαϊκῶν αυτοκρατορικῶν χρόνων ἀποκείμενον ἐν τῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν, εἰκονίζει τοιαύτην πύλην τοῦ Ἄργους κεκοσμημένην ἀκριβῶς ὑπὸ δύο ζευγῶν ἵππων.

ΔΙΑΦΟΡΑ ἌΛΛΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀνειλικύσθησαν καὶ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα, ἦτοι σκευή, κοσμήματα, ἀγγεῖα κτλ., ἀνήκοντα εἰς τὸ πλήρωμα τοῦ πλοίου, τὰ ἐξῆς

96. ΕΝΩΤΙΟΝ χρυσοῦν (Εἰκὼν 68) ἀποτελούμενον ἐκ κομποῦ Ἐρωτιδέως, λύραν ἀνα-

¹ Zanetti, Statue di S. Marco I. Taf. 43 - 46.

² BMC. Peloponnesus pl. XXVII, 7, 8, 20. — Monnet II, 234, 39, 43 κτλ.

³ Ἴδε BMC. Peloponnesus pl. XXVII 1-6 καὶ 38.

⁴ Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse n° 1698.

κρούοντας καὶ ὑπὸ τὸν ἤχον αὐτῆς ὀρχουμένου ἢ ὑποπτέρως βαδίζοντος, ἠρητημένου δὲ ἐκ θυρεοῦ περιέχοντος τρεῖς καλιὰς ἐν αἷς ἦσαν ποτὲ πολύτιμοι λίθοι, ἀπολεσθέντες νῦν, καὶ περιβαλλόμενοι ὑπὸ σειρᾶς μαργαριτῶν. Δυστυχῶς οἱ μαργαρίται, οὓς εἶδομεν ἐν λαμπρᾷ διατηρήσει, κατεστράφησαν σχεδὸν ἐντελῶς ἔνεκα ἀπροσέκτου αὐτῶν ἐνθέσεως εἰς ὄξεα ὑπὸ τοῦ καθαριστοῦ τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν.

Εἰκὼν 68.

Ἡ ἐργασία καὶ ὁ συρμὸς τοῦ ἐνωτίου τούτου ἀνήκουσιν εἰς τοὺς πρώτους ῥωμαϊκοὺς αυτοκρατορικοὺς χρόνους.

97. ΣΦΡΑΓΙΣ μολυβδίνη (Εἰκὼν 69) τεχνολογίας τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος καὶ ἐκ τῶν τῆς τάξεως δὲ τῶν κοινῶς λεγομένων *riombi mercantili*. Ὡς ἐπίσημον φέρει δελφίνα νηχόμενον πρὸς δεξιὰ, ἔχοντα δὲ ἄνω καὶ κάτω αὐτοῦ ἐπιγραφὴν, ἣς σφίζεται μόνον τὸ κάτω μέρος, ΓΑΣ, προφανῶς τὸ τέλος τοῦ

Εἰκὼν 69.

ὀνόματος τοῦ σφραγίσαντος ἐμπόρου (π. χ. *Κραύγας, Μάγας, Ἄργας* ἢ *Ἀργᾶς*).

98. ΤΡΙΠΤΗΡ ἔξ ἐρυθροῦ λίθου σχήματος καὶ μεγέθους δακτύλου ἀνθρώπου, ἄριστα δὲ διατηρούμενος (ἴδε σελ. 13).

99 - 102. ΚΩΝΟΙ ΜΟΛΥΒΔΟΥ τέσσαρες (Ἄρχ. Ἐφημ. ἔ. ἀ. Εἰκὼν 17 σελ. 170), ὧν οἱ τρεῖς μὲν ὕψους 0,17 - 0,21, ὀγκῆς ὀκτάδων 41 - 43 ἕκαστος, ὁ δὲ τέταρτος, μικρότερος καὶ κολοβός, ὀγκῆς 7 1/2 ὀκτάδων. Πάντες φέρουσι κάθетен ὀπὴν διαμπερῆ. Τίς ἢ χρῆσις αὐτῶν δὲν γνωρίζομεν, πιθανὸν ὅμως νὰ ἐχρησίμευον ὡς σταθμῆς, εἴτε καὶ πρὸς αὐτομάτους συστολὰς τῶν ιστίων τοῦ πλοίου.

103. ΣΩΛΗΝ μολύβδινος (Εἰκὼν 17 τῆς Ἄρχ. Ἐφημ. ἔ. ἀ. σελ. 170) μήκους 0,62. Ἴσως ἐχρησίμευεν ἐν τῷ πλοίῳ πρὸς διοχέτευσιν ἢ ἀντλήσιν ὑδάτων.

104 - 105. ΚΕΡΑΜΙΑΣ ΣΤΕΓΗΣ (Ἄρχ. Ἐφημ. ἔ. ἀ. Πίν. παρ. Θ') ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, πολλὰ τὸν ἀριθμὸν, ὧν δύο εἶναι ἐντελῶς ἀκέραιοι. Τούτων ἡ μὲν (ἀρ. 104) εἶναι συνήθης *καλυπτῆρ* μήκους 0,50, ἡ δὲ (ἀρ. 105) *στροτήρ* πλ. 0,57 καὶ μῆκ. 0,66, ἔχων παρὰ μὲν τὰ τέσσαρα αὐτοῦ ἄκρα ἀνά μίαν ὀπὴν, ἐπὶ δὲ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας στρογγύλην ἐνεπίγραφον σφραγίδα τοῦ κατασκευαστοῦ τῆς κεράμου ἢ τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ οἰκοδομήματος, ὁ οὗτος

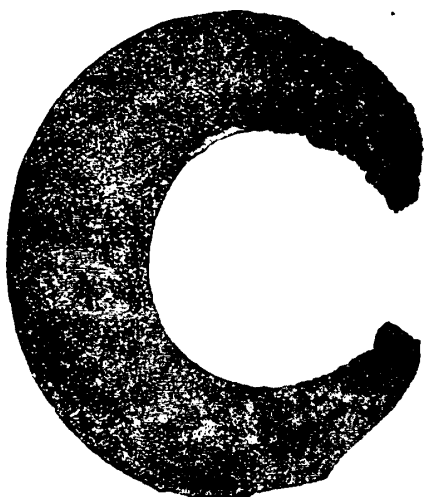
Εἰκὼν 70.

ἔσκεπεν. Δυστυχῶς ἢ κατὰ τὸ πλεῖστον καλῶς σφριζομένη ἐπιγραφὴ τῆς σφραγίδος, ἣς παραθέτω ἐνταῦθα ἰσομεγέθη φωτογραφικὴν εἰκόνα 70, εἶναι δυσνόητος καὶ δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ ἡμᾶς πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς προελεύσεως τῆς κεραμίδος. Ὅμοιων *καλυπτῆρων* καὶ *στροτήρων* ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς Ἀντικυθηραϊκοῖς πολλὰ τεμάχια, πλεῖστα δὲ ἄλλα ἐρρίφθησαν καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν θυτῶν εἰς τὴν θάλασσαν ὡς ἄχρηστα.

106. ΜΗΝΟΕΙΔΕΣ ΣΚΕΥΟΣ μαρμάρινον (Εἰκ. 71) διαμέτρου 0,50. Ἐφ' ὅσον γνωρίζω, τὸ σκεῦος τοῦτο εἶναι πρωτοφανὲς καὶ ἀγνώστου χρήσεως. Ἴσως νὰ ἐχρησίμευεν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦ σαλευομένου πλοίου πρὸς ἀσφαλῆ ἐναπόθεσιν καὶ στερέωσιν τινὸς τῶν ἐν διαρκεί καθημερινῇ χρήσει ὑδροφόρων ἀγγείων

ἢ οἰνοχοῶν, καθ' ἃ δεικνύει ἡ ἐνταῦθα παρεντιθεμένη εἰκὼν 72. Χάρις εἰς τὸ ἀνοικτὸν σχῆμα τοῦ ὑποθήματος τούτου τὸ ἀγγεῖον ἐναποτίθει-

Εἰκὼν 71.

ται καὶ ἀφαιρεῖται ἄνευ φόβου προσκρούσεως, κρατεῖται δὲ στερεῶς καὶ ἀσαλεύτως ἐν αὐτῷ.

107. ΑΓΚΥΡΑ σιδηρᾶ (Ἀρχ. Ἐφημ. ξ. ἀ. Εἰκὼν 18 σελ. 171) ὕψους 1,55. Βεβαίως ἡ μικρὰ αὕτη ἄγκυρα δὲν ἀνήκει εἰς τὸ ναυαγῆ-

Εἰκὼν 72.

σαν μέγα ἀρχαῖον πλοῖον, οὐδ' εἶναι κἂν ἀρχαία. Ὡς τὸ σχῆμα καὶ ἡ κατασκευὴ αὐτῆς δεικνύουσιν, ἀνήκει εἰς νεωτάτων χρόνων τρε-

χαντήριον ἀπολέσαν τὴν ἄγκυραν αὐτοῦ ἢ ναυαγῆσαν ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, ἐν ἣ καὶ τὸ ἀρχαῖον πλοῖον.

108. Δύο μεγάλαι σφαῖραι μαρμάριναι περιφερείας ἡ μὲν 1,60 ἡ δὲ 0,80.

109. κέξ ΑΓΓΕΙΑ. Λίαν πολυάριθμα εἶναι τὰ ἀγγεῖα, πάντα κοινὰ καὶ καθημερινῆς χρήσεως, ἅτινα ἀνειλκυσθήσαν ἐκ τοῦ βυθοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα ἐπαρκῶς ἀπεικονίσθησαν καὶ περιεγράφησαν ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδι (ξ. ἀ. σελ. 160 κέξ Πίν. Η' καὶ Θ') ὑπὸ τοῦ ἐκ τῶν συντακτῶν τοῦ ἄρθρου ἐκείνου Κ. Κουρουνιώτου, ἀρκοῦμαι παραθέτων ἐνταῦθα ἐν ὑποσημειώσει¹

¹ 1. Πήλινα ἀγγεῖα. Ἀποτελοῦνται ταῦτα ἐκ μεγάλων ἀμφορέων ἐχόντων ὀξείαν βάσιν, οἰνοχοῶν διαφόρων μεγεθῶν καὶ σχημάτων, τροβλίων καὶ ἀγγείων διαφόρων ἄλλων σχημάτων. Ἡ τεχνικὴ ἀπεργασία τούτων ὡς καὶ τὰ σχήματα εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀγγείων τῆς Ἑλληνιστικῆς πρὸ πάντων περιόδου, ἅτινα διετηρήθησαν μέχρι τοῦ α' μ. Χ. αἰῶνος.

Ἐπὶ τῶν παρεθέντων πινάκων Η, Θ, εἰκονίζονται τὰ διάφορα σχήματα τῶν εὑρεθέντων πηλίνων καὶ ὑαλίνων ἀγγείων.

Πίναξ Παρ. Η ἀρ. 1-4 εἰκονίζονται αἱ τέσσαρες διάφοροι μορφαί, ὡς ἔχουσιν οἱ μεγάλοι ἀμφορεῖς. Τὰ μεγέθη τούτων εἶναι τῶν μὲν μικρῶν τῆς ὑπ' ἀριθ. 1 μορφῆς 0,55, τῶν δὲ μεγάλων 0,80 περίπου. Ὁ πηλὸς αὐτῶν εἶναι ἐρυθρὸς λίαν καλῶς κατεργασμένος, εἶναι δὲ τὰ τοιχώματα αὐτῶν πρὸ πάντων τῆς μορφῆς ἀριθ. 4 λίαν χονδρὰ περίπου 0,025. Τοιοῦτοι ἀμφορεῖς εὑρέθησαν ἐν σωρῷ περὶ τοὺς εἰκοσιν, ἐχρησίμευον δὲ πιθανότατα ἐν τῷ πλοίῳ, ὅπως περιλαμβάνουσι διάφορα ἐφόδια· ἐν ἐνὶ δὲ τούτων εὑρίσκοντο εἰσέτι πηρήνες ἐλαιῶν.

Ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῆς κοιλίας ἐνὸς ἀμφορέως τῆς μορφῆς β εἶναι κεχαραγμένη δι' ὀξείας ἐργαλείου ἡ [παραπλευρῶς πανομοιότυπος εἰς τὰ 2/3 περίπου τοῦ πραγματικοῦ μεγέθους τῶν γραμμάτων διδομένη] ἐπιγραφή Η ΙΑ
X K.

Ἐπὶ ἐτέρου ἀμφορέως τῆς μορφῆς 1 εὑρίσκεται ἡ [ὁμοίως ἐν πανομοιότυπῳ διδομένη] λατινικὴ ἐπιγραφή LIVI.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος ἀριθ. 5-9 εἰκονίζονται διάφορα ἀγγεῖα, ἅτινα ἐχρησίμευον βεβαίως ὡς δοχεῖα οἴνου.

Τὸ σχῆμα τῶν ἀριθ. 5-8 εἶναι ἐκ τῶν χαρακτηριστικωτέρων τῆς Ἀλεξανδρινῆς περιόδου. Πρὸς τὸν ἀριθ. 5 εὑρέθησαν ἐν Fayoum μετ' ἀντικειμένων τῶν χρόνων τῶν Πτολεμαίων.

Ἄλλ' ἔτι χαρακτηριστικώτερα εἶναι τὰ ὅμοια πρὸς τὸν ἀριθ. 8 ἀγγεῖα. Ἐχουσι ταῦτα συνήθως κυρτὴν ἀλοιφήν καὶ ἐπὶ ταύτης διὰ καστανοῦ γανώματος διάφορα κοσμήματα, πολλὰ δὲ τοιαῦτα ἀγγεῖα κέκτηται τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν. Τὸ ἐπὶ τοῦ πίνακος ἡμῶν εἰκονιζόμενον ἀγγεῖον σφῆζει μόνον ἐλάχιστα ἀλλὰ σαφῆ λείψανα τῆς ἀλοιφῆς.

Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἀπαντῶσι συνήθως ἀπὸ τοῦ γ' μέχρι τοῦ α' π. Χ. αἰῶνος ἐν ἀρχαίσι τάφοις.

Πολλὰ λείψανα κυρτῆς ἀλοιφῆς ἔχει καὶ ὁ ἀριθ. 5.

Τὸ μέγεθος τῶν ἀνωτέρω ἀγγείων εἶναι ἀπὸ 0,27-0,30, εὑρέθησαν δὲ περὶ τὰ τριάκοντα πέντε τοιαῦτα. Ὁ ἀριθ. 7 ἔχει διπλάσιον περίπου μέγεθος.

ολόκληρον τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ, παρ' ὄλην τὴν προφανῆ προσπάθειαν τοῦ συγγραφέως νὰ παραστήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου ὅσον τὸ δυνατόν ἀρχαιότερα τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, ἵνα οὕτω κατορ-

θωθῇ καὶ στηριχθῇ ἢ ὑπ' ἐμοῦ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς πολεμηθεῖσα γνώμη, ὅτι τὸ ναυάγιον ἐγένετο τὸν πρῶτον π. Χ. αἰῶνα, ζήτημα περὶ οὗ ῥηθῆ-
σονταί τινα ἐν τοῖς ἑξῆς.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω λεπτομερῶς ἐκτεθέντα, θεωρῶ περιττὸν νὰ προσθέσω τι πρὸς ἐπίρρω-
σιν τῆς γνώμης ὅτι αἱ ἀρχαιότητες αὗται προέρ-
χονται ἐξ Ἄργους. Ἐπειδὴ ὁμως τῶν ἀρχαιο-
λόγων τινὲς ἐζήτησαν παραδόξως ἐκ μόνου
τοῦ τύπου τοῦ ναυαγίου ὀρμώμενοι νὰ ἐξαγά-
γωσιν ὑποθέσεις καὶ συμπεράσματα περὶ τοῦ
τύπου τῆς προελεύσεως τοῦ ναυαγήσαντος
πλοίου, λέγοντες ποτὲ μὲν ὅτι τοῦτο θὰ προήρ-
χεται ἐκ Ῥόδου ἢ Μικρᾶς Ἀσίας, ποτὲ δὲ ἐκ

Μήλου ἢ καὶ ἐξ Ἀθηνῶν, ἀποκλείοντες ὁμως
τὸ Ἄργος, ἀπετάθημεν πρὸς τὸν ἐν τῇ περι-
στάσει ταύτῃ ἀρμοδιώτατον νὰ ἀποφανθῇ περὶ
τοῦ ζητήματος τῆς ναυτικῶς πιθανωτέρας προε-
λεύσεως τοῦ πλοίου, ἦτοι αὐτὸν τὸν πεπειρα-
μένον κυβερνήτην τῆς «Μυκάλης» ἀντιπλοιαρ-
χον τοῦ Β. Ναυτικοῦ κ. Θ. Θεοχάρην, τὸν κάλ-
λιστα γνωρίζοντα τὴν Μεσόγειον καὶ τὴν περὶ
τὰ Ἀντικύθηρα θάλασσαν, πολλάκις δ' ἐπισκε-
φθέντα τὸν τόπον τοῦ ναυαγίου (ἴδε σελ. 7).

Ὁ ἀριθ. 10 παριστᾷ τεμάχιον σκύφου τῶν λεγομένων *Μεγα-
ρειῶν* τὸ γάνωμα αὐτοῦ εἶναι κατὰ τὸ ἡμισυ μέλαν καὶ κατὰ
τὸ ἕτερον ἡμισυ ἐρυθρὸν, ἔχει δ' ὡς κόσμημα ζώνην ροδάκων
καὶ ἀνθεμοειδῆ σχήματα καλύπτοντα ἐν εἶδει φολιδῶν τὸ κάτω
τῆς κοιλίας. Καὶ τῶν ἀγγείων τοῦ εἶδους τούτου ἡ χρονολογία
ὀρίζεται ἀπὸ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος μέχρι τοῦ 2ου μ. Χ.

Πίναξ Παρ. Θ ἀριθ. 11 - 12. Παρίστανται δύο πρόχοι ὕψους
0.28-0.31 ἐκ πηλοῦ ὄχρευθέρου ὁμοίου περιτύου πρὸς τὸν τῶν
ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν οἰνοχοῶν.

Πίναξ Παρ. Θ ἀριθ. 13. Ἄγγειον ἐκ πηλοῦ τεφροῦ μὲ μέλαν,
κακῆς ποιότητος, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξαλειφθέν, γάνωμα. Ὀλί-
γον κατωτέρω τοῦ χεῖλους ὑπῆρχε περὶ τὸν λαίμῳ λεπτὴ περι-
φερικὴ ἔσοχή, ἐσωτερικῶς δὲ φράσσεται ὁ λαίμῳ παρὰ τὴν
κοιλίαν διὰ διατρήτου καλυμματίου. Ἐπὶ τῆς κοιλίας παρὰ τὴν
λαβὴν ὑπάρχει καὶ μικρὰ προχὴ μὴ διακρινομένη δυστυχῶς
ἐπὶ τῆς φωτογραφίας.

Ἄριθ. 14. Ἀλαβαστροειδὲς ἀγγεῖον. Εἶναι ἐξ ἐρυθροῦ πη-
λοῦ κατεσκευασμένον καὶ δὲν διακρίνεται ἂν εἶχε γάνωμα.
Ἐπὶ τοῦ χεῖλους σχεδὸν ὑπῆρχε μικρὰ λαβὴ ἀποσπασθεῖσα.

Χυτρίδια ὁμοία πρὸς τὸν ἀριθ. 15 εὐρέθησαν πολλά, ἐν δὲ
μόνον τοῦ σχήματος ἀριθ. 16. Ὁ πηλὸς αὐτῶν εἶναι κτρινω-
πὸς μετρίως ποιότητος.

Πίναξ Παρ. Θ 2 ἀριθ. 17 λείπει ἡ λαβὴ καὶ ὁ λαίμῳ. Ἐκ
τοῦ πηλοῦ ὁμοίου πρὸς ἀρ. 13. Ἐχει ἀλικιώσεις κατὰ μῆκος
τῆς κοιλίας.

Ἄριθ. 18. Λείπει τὸ στόμιον εὐρέθησαν καὶ τρία ἕτερα
ὁμοία ἀλλὰ μᾶλλον ἑλλιπῆ. Ἐκ πηλοῦ ἐρυθροῦ οὐχὶ τόσον
καλῆς ποιότητος. Καὶ τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἶναι χαρακτηριστικὰ
ἐν τοῖς τύποις τῶν τριῶν τελευταίων π. Χ. αἰῶνων, ἐχρησί-
μεον δ' ἴσως ὡς μυροδοχεῖα. Παραπλήσια εἶναι καὶ τὰ ἀγγεῖα
τοῦ σχήματος ἀριθ. 19.

Ἄριθ. 20 - 23. Τρυβλία διαφόρων μεγεθῶν ἐκ πηλοῦ χρώ-

ματος ὑπολεύκου κλίνοντος ὀλίγον πρὸς τὸ ροδόχρουν, κάλλι-
στα κατεργασμένα. Τινὰ τούτων εἶναι λεπτότατα. Ἡ ἐπιφά-
νεια αὐτῶν εἶναι βεβαμμένη διὰ βαθέως ἐρυθροῦ χρώματος,
ἔχοντος ἐνιαχοῦ καστανόχρους κηλίδας ἐκ σφάλματος ἴσως
κατὰ τὴν ἐπίθεσιν καὶ τὴν ὀπτησιν τῆς βρωφῆς. Ἐπὶ τῆς ἐσω-
τερικῆς ἐπιφανείας ἔχουσι τινα ἐξ αὐτῶν περὶ τὸ κέντρον λε-
πτούς, πρὸ τῆς ὀπτήσεως χαραχθέντας κύκλους, καὶ στιγμαίς,
τινὰ δὲ καὶ ἀνθεμοειδῆ σχήματα. Διάμετρο. ἀπὸ 0.16-0.41 καὶ
ὑψος 0.47. Τὰ τρυβλία ταῦτα ἔχουσι μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς
τὰ λεγόμενα *Σάμια ἀγγεῖα* ἢ τὰ *Ἀρρητινὰ ἀγγεῖα* (terra
sigillata), ὁμοία δὲ τούτοις εὐρέθησαν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ πρὸ
πάντων καὶ ἀνήκουσιν εἰς τοὺς τελευταίους π. Χ. αἰῶνας.

Ὅμοιον τὸν πηλὸν καὶ τὴν τέχνην εἶναι καὶ τὸ μικρὸν
κύπελλον ἀριθ. 24, παραπλήσιος δὲ ἄλλ' ἐκ πηλοῦ ἐρυθροτέ-
ρου καὶ λεπτοτέρου εἶναι καὶ ὁ δίωτος σκύφος ἀριθ. 25. Ἐπὶ
τοῦ ἄνω μέρους τῶν λαβῶν τούτου παρὰ τὸ χεῖλος εἶναι ἐπι-
κεκολλημένα δύο κισσοειδῆ φύλλα.

Ἄριθ. 26. Τρυβλίον ἐκ πηλοῦ κοινοῦ καὶ χονδροῦ, χρώμα-
τος λίαν ἀκαθάρτου λευκοῦ. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια εἶναι
ἐστιλβωμένη, ἐχρησίμευον δ' ἴσως τὰ τρυβλία ταῦτα διὰ τὸ
κατώτερον προσωπικὸν τοῦ πλοίου.

Ὅμοίως ἐκ κοινοῦ πηλοῦ ἄλλ' ἐρυθροῦ χρώματος εἶναι καὶ
τὸ μόνωτον κύπελλον ἀριθ. 27.

Ὁ λύχνος Πίναξ Παρ. Η ἀριθ. 28 εἶναι ὅπως καὶ οἱ ἀριθ.
13 καὶ 17 ἐκ πηλοῦ τεφροῦ, ἔχει δὲ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας
μῖαν μεγάλην κεντρικὴν ὀπὴν καὶ τρεῖς ἄλλας μικροτέρας
περὶ ταύτην.

2. *Υάλινα*. Πολυτιμότερα τῶν πηλίνων εἶναι τὰ εὐρεθέντα
ύάλινα ἀγγεῖα, εἶνε δὲ ταῦτα ποτήρια διαφόρων σχημάτων καὶ
μεγεθῶν. Ἐπὶ τοῦ πίνακος Η ἀπεικονίζονται τινὰ τούτων
ἀριθ. 30 - 34.

Τὸ χρώμα τοῦ μισσοειδοῦς σκύφου ἀριθ. 33, ὃν κοσμεῖ ἀνά-

Ὁ κ. Θεοχάρης εὐηρεστήθη νά μοι πέμψη λεπτομερῆ ἔγγραφον γνωμοδότησιν διὰ τοῦ πληρέστατα συμφωνοῦντος αὐτῷ ἀνθυποπλοιάρχου τοῦ Β. Ν. καὶ συνεργάτου ἡμῶν κ. Π. Ῥεδιάδου, γνωμοδοτήσιν, ἧς συμπέρασμα εἶναι ὅτι «τὸ πλοῖον ἐξέπλευσεν ἐξ Ἄργους».

Χάριν δὲ τῶν ναυτικῶν παραθέτω ἐνταῦθα μικρὸν χάρτην τῶν Ἀντικυθέρων, σχεδιασθέντα ἐπιτοπιῶς ὑπὸ τοῦ ῥηθέντος ἀνθυποπλοιάρχου κ. Ῥεδιάδου καὶ δεικνύοντα ἀκριβῶς τὸ μέρος τοῦ ναυαγίου (Εἰκ. 73).

Ἄλλὰ παρὰ τὸ κύριον ζήτημα τῆς προελεύσεως τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν πολὺς λόγος ἐγένετο καὶ διάφοροι γνῶμαι ὑπεστηρίχθησαν περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν δυνατὸν νὰ ἐγένετο τὸ ναυάγιον, περὶ τοῦ ἔξαποστειλάντος τὸ φορτίον καὶ τέλος περὶ τοῦ τόπου πρὸς ὃν κατηύθυνετο τὸ πλοῖον.

Ἄν καὶ τὰ ζητήματα ταῦτα ἔχουσι μᾶλλον ἱστορικὴν ἢ ἀρχαιολογικὴν σπουδαιότητα, ἀναγκαῖον θεωροῦμεν νὰ σημειώσωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ αὐτῶν.

Εὐθὺς ὡς ἠγγέλθη καὶ ἐβεβαιώθη ἡ εὐτυχὴς ἀνακάλυψις τῶν Συμαίων δυτῶν, φιλόραχίους τις Ἀθηναῖος, ὁ κ. Χρυσάφης, ἐνεθυμήθη καὶ ἐδημοσίευσεν ἓν τι ἐφημερίδι τῶν Ἀθηνῶν ὅτι ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ Ζεύξιδι (κεφ. 3) ὁμιλῶν περὶ

γλυπτος στέφανος ἐκ μεγάλων φύλλων, εἶναι ἀνοικτὸν κυανοῦν. Ὁ ρυθμὸς τοῦ κοσμημάτος καὶ ἡ καλὴ κατασκευὴ τοῦ ἀγγείου τοῦτου δὲν ἐπιτρέπει νὰ καταβιβιάσωμεν αὐτὸ πέραν τῶν πρώτων Ρωμαϊκῶν χρόνων.

Τὸ μέγα ποτήριον, οὔτινος μόνον ἐν τεμάχιον εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ πίνακος Η ἀριθ. 32, χαρακτηρίζεται διὰ τοῦ σχήματος τῆς λαβῆς αὐτοῦ ὡς ἔργον ἀναμφισβητήτως Ἑλληνικῶν χρόνων. Τὸ χρῶμα τοῦτου εἶναι βαθὺ πράσινον, εὑρίσκομεν δὲ τὸ σχῆμα αὐτοῦ πρὸ πάντων εἰς ἀργυρὰ κύπελλα τῶν Ἑλληνικῶν χρόνων.

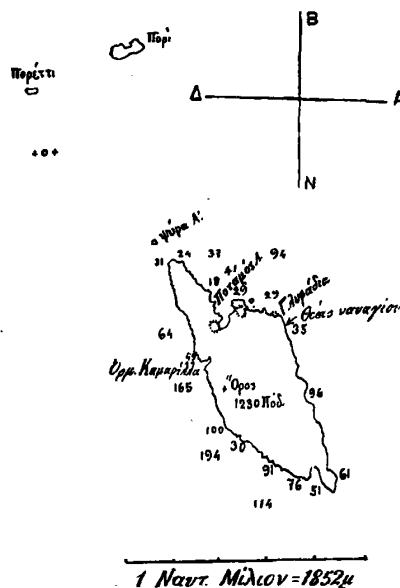
Ἀριθ. 34. Εἰκονίζει τεμάχιον φιάλης, ἧτις εἶχε περὶ τὴν βᾶσιν ἀνάγλυπτα φύλλα ἐν εἶδει ἀκτίνων καὶ ὑπὸ τὸ χεῖλος κατὰ διαστήματα μικρὰς ἐπιμήκεις ἔσοχάς.

Οἱ μικροὶ πολύχρωμοι κύαθοι ἀριθ. 30-31 δὲν εἶναι τοσοῦτον καλῆς κατασκευῆς, ὅπως τὰ λοιπὰ ἀγγεῖα.

Πλὴν τῶν πηλίνων καὶ ὑαλίνων σκευῶν εὐρέθησαν καὶ ὀλίγα ἐφθαρμένα ἀργυρὰ ποτήρια κωνικοῦ σχήματος καὶ μίᾳ ἀργυρᾷ οἰνοχοΐσκῃ. Ὡς καὶ τὸ ἐν Πίνακι Θ μεμονωμένως εἰκονισμένον ἀλαβάστρινον ἀμφορίδιον ὑψ. 0.13.

Καλῶν ἀγγείων μόνον μικρὰ τεμάχια καὶ ὀλίγα λαβαὶ εὐρέθησαν.

θαυμασίου πίνακος τοῦ ζωγράφου τούτου τοῦ εἰκονίζοντος τὴν θήλειαν Ἱπποκένταυρον, λέγει τὰ ἑξῆς: «τῆς εἰκόνος ταύτης ἀντίγραφός ἐστι νῦν Ἀθήνησι πρὸς αὐτὴν ἐκείνην ἀκριβεῖ τῇ στάθμῃ μετενηνεγμένη· τὸ ἀρχέτυπον δ' αὐτὸ Σύλλας ὁ Ῥωμαίων στρατηγὸς ἐλέγετο μετὰ τῶν ἄλλων εἰς Ἴταλίαν πεπομφέναι, εἶτα περὶ Μαλέαν, οἶμαι, καταδύσης τῆς ὀλκάδος, ἀπολέ-

Εἰκὼν 73.

σθαι ἅπαντα καὶ τὴν γραφήν. πλὴν ἀλλὰ τὴν γε εἰκόνα τῆς εἰκόνος εἶδον, κτλ.»

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ Ἀντικυθήρα εὑρίσκονται ὀπωσδήποτε «περὶ Μαλέαν» καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ἴταλίαν, ὁ Χρυσάφης καὶ ὁ σπεύσας νὰ υἱοθετήσῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ Καββαδίας ἐνόμισαν ὅτι ἀνεκάλυψαν τὴν τε προελευσιν τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν Ἀντικυθέρων καὶ τὸν χρόνον τοῦ ναυαγίου αὐτῶν. Ἐκτοτε δὲ ἡ γνώμη αὕτη ἐπεκράτησε πανταχοῦ διαδοθεῖσα διὰ τῶν ἀνακοινώσεων τοῦ Καββαδία. Κυρίως δὲ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ταύτης κατεβλήθη καὶ ἡ ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημερίδι τελευταία προσπάθεια τῆς ὅσον τὸ δυνατὸν ἀρχαιότερας χρονολογήσεως τῶν ἀντικειμένων τοῦ ναυαγίου.

Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης ὡς ἀβασίμου ἀντετάχθην ἄλλοτε¹, καὶ νῦν δ' ἀποκρούω αὐτὴν ἔνεκα κυρίως τῶν ἐξῆς λόγων.

Ἐν πρώτοις ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Λουκιανοῦ δὲν ἀναφέρεται ὅτι μετὰ τῆς εἰκόνας εὗρισκοντο ἐπὶ τοῦ πλοίου καὶ ἀγάλματα, τὸ δὲ «μετὰ τῶν ἄλλων» δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς ἄλλας εἰκόνας ζωγράφων ἢ καὶ οἰαδῆποτε ἄλλα λάφυρα ἐξ ἐκείνων ἅτινα προσεπόρισεν αὐτῷ ἢ ἐν ἔτει 83 π. Χ. ἄλωσις καὶ λεηλασία τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλ' εἶναι τόσον φυσικὸν τὸ νὰ ἀφήρσεν καὶ ἀγάλματα, ὥστε στενὴ τις ἐρμηνεία τοῦ ἀνωτέρω κειμένου τοῦ Λουκιανοῦ, ἀποκλείουσα τὰ ἀγάλματα, θὰ ἦτο βεβαίως τολμηρὰ ἂν μὴ ἀδικαιολόγητος. Δέον ὅμως νὰ σημειωθῇ πρῶτον μὲν ὅτι ὁ ἀφαιρέσας τὸ ἀρχέτυπον τῆς εἰκόνας Σύλλας καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀντίγραφον ἀφῆσας τοῖς Ἀθηναίοις, δὲν θὰ ἀφήρει βεβαίως τὸν ἑσμὸν τῶν ἀντιγράφων ἀγαλμάτων, ἅτινα περιεῖχε τὸ ἐν Ἀντικυθήροις ναυαγῆσαν πλοῖον, ἵνα ἀφήσῃ τὰ πρωτότυπα εἰς τοὺς παρ' αὐτοῦ ληστευθέντας Ἕλληνας.

Δεύτερον δὲ πολλὰ τῶν ἀνεγκυθέρων ἀντικειμένων ἀνήκουσι προφανῶς εἰς χρόνους κατὰ αἰῶνας ὄλους μεταγενεστέρους τῆς ἐποχῆς τοῦ Σύλλα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ συντάξας τὴν ἐν τῇ Ἄρχ. Ἐφημερίδι περιγραφὴν τῶν ἀγγείων νεαρὸς ἀρχαιολόγος κ. Κ. Κουρουνιώτης προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὰ ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ μικροτεχνήματα, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ἀναγκάζεται ἐνιαχοῦ νὰ ὁμολογήσῃ (ἴδε σελ. 81) ὅτι μετὰ τούτων ὑπάρχουσι τινα, ὧν ἡ χρονολογία ὀρίζεται «μέχρι τοῦ 2^{ου} μ. Χ. αἰῶνος». Ἄν δὲ ἀντὶ νὰ ζητῇ πρὸς στήριξιν τῆς γνώμης αὐτοῦ παραδείγματα ἐξ Αἰγύπτου ἠρεῦνα ἐν αὐτῷ τῷ Ἐθνικῷ Μουσεῖῳ τῶν Ἀθηναίων, θὰ εὗρισκεν ἐν αὐτῷ κατατεθειμένα ἀγγεῖα ἀπαράλλακτα πρὸς τὰ Ἀντικυθηραϊκά, προερχόμενα ἐκ τάφων τοῦ Γ' καὶ Δ' αἰῶνος μ. Χ.² Γενικώτερον δ' ἐρευνῶν τὸ ζήτημα θὰ

εὗρισκεν ὅτι δὲν ὑπάρχει σχεδὸν ἐν τοῖς Ἀντικυθηραϊκοῖς τύπος ἀγγείου, ὅστις νὰ μὴ ἦτο ἐν κοινῇ χρήσει κατὰ τοὺς τέσσαρας πρώτους αἰῶνας μ. Χ. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου θὰ ἐπανέλθω ἐν ἰδίῳ παραρτήματι περὶ τῶν ἀγγείων τούτων καὶ ἰδίως περὶ τῶν λίαν χαρακτηριστικῶν ὑαλίνων. Ἄλλὰ καὶ ἡ λεπτομερεστάτη μελέτη τῶν γραμμιάτων τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἀστρολάβου, κυρίως δ' ἡ σύγκρισις αὐτῶν πρὸς τὰ ἰσομεγέθη ἐπὶ ὁμοίας ὕλης καὶ δι' ὁμοίου τρόπου χαραχθέντα γράμματα τῶν χαλκῶν ἑλληνικῶν νομισμάτων ἐδίδαξέ με ὅτι ὁ ἀστρολάβος ἀνήκει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Γορδιανοῦ Γ' καὶ Μαξιμίνου³.

Ἐπίσης εἰς τὸν Γ' αἰῶνα μ. Χ. ἀνήκει, κατὰ τὴν γνώμην μου, καὶ ἡ νομισματομορφὸς μολυβδίνη σφραγὶς ἀρ. 97, ὡς καὶ τινα ἄλλα τῶν ἀνεγκυθέρων, θεωρῶ δ' ὅμως περιττὸν νὰ ἐπιμείνω ἐπὶ τοῦ χρονολογικοῦ ζητήματος τούτου ἔνεκα τῆς σχετικῶς μικρᾶς αὐτοῦ ἀρχαιολογικῆς σημασίας.

Ἄλλως δὲ καὶ τὸ ὅλον τοῦ εὐρήματος δὲν ἀρμόζει εἰς φορτίον τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων Ῥωμαίων κατακτητῶν, ἀλλὰ μάλλον εἰς οὓς χρόνους ἡμεῖς θέτομεν αὐτό.

Ἀληθῶς ἐν αὐτῷ παρὰ τὰ χαλκᾶ πρωτότυπα ἔργα τῶν καλῶν τῆς τέχνης χρόνων, οἷα ὁ Περσεύς, ὁ Δεινίας καὶ οἱ λοιποὶ χαλκοὶ σύντροφοι αὐτῶν, βλέπομεν μέγα πλῆθος τυχαίων μαρμαρίνων ἀγαλμάτων ἀντιγραφόντων πρωτότυπα χαλκᾶ, ἢτοι ἀντίγραφα ἅτινα βεβαίως οὐδεὶς τῶν πρώτων Ῥωμαίων ἀρπάγων τῶν γλιχομένων ἐκλεκτῶν ἑλληνικῶν ἀγαλμάτων, οἷοι οἱ Σύλλας, Οὐέρρης, Δολαβέλλας, Σεκουῦνδος Καρίνας, Νέρων κλπ., θὰ ἤρπαζον, ἀφ' οὗ εἶχον

¹ Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὰ μνημονεύμενα ἐν τοῖς Πρακτ. τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρ. ἔτ. 1897 σελ. 80. ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς πέριξ τοῦ ναοῦ τῆς Ἄγρας.

² Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ σύγκρισις τῶν γραμμιάτων τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἀστρολάβου πρὸς τὰς ἐπιγραφὰς Ἀθηναϊκῶν νομισμάτων τῆς ἐποχῆς ταύτης, εὐρεθέντων ἐσχάτως ἐν Ἐλευσίνι εἰς μέγα πλῆθος. Ἴδε ταῦτα δημοσιευθόσμενα προσεχῶς ἐν τῷ πρώτῳ τεύχει τῆς ἐμῆς Διεθν. Ἐφημ. τῆς Νομισμ. Ἀρχαιολ. τοῦ 1904.

³ Ἴδε τὰ ἄρθρα μου «Πότε καὶ ὑπὸ τίνος ἀφῆρέθησαν τὰ ἀγάλματα τῶν Ἀντικυθέρων» ἐν Ἄστει 3 καὶ 4 Μαρτίου 1901 (ἀριθ. 3704-3705).

εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν τοὺς μεγάλους θησαυροὺς πρωτοτύπων ἀριστουργημάτων πασῶν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων. Ὅπως τοῦναντίον τὰ ἐξ Ἀντικυθήρων ἀντίγραφα ταῦτα εἶναι ἐξ ἐκείνων, ἅτινα οἱ ὑπὸ τῶν ῥωμαίων ληστευόμενοι Ἕλληνες ἔθετον ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν ἀφαιρουμένων χαλκῶν πρωτοτύπων· τοῦτο δὲ δεικνύουσι καὶ τὰ περιέργα λεκανοειδῆ βάρηρα αὐτῶν (Πίνας XIV, 5), τὰ ποιηθέντα προφανῶς ἵνα ἐπὶ τῶν μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χαλκῶν πρωτοτύπων ἀπομεινάντων ἀρχαίων βάρηρων ἐπιτεθῶσιν ἀσφαλῶς τὰ νέα ἀντίγραφα χωρὶς νὰ παραμορφωθῶσι τὰ βάρηρα ταῦτα.¹

Ἀπαράδεκτος ἐπίσης καὶ οὐδὲ κἂν συζητήσεως ἀξία φαίνεται μοι ἡ ἄλλη ἐκείνη γνώμη τοῦ Καββαδία, ὅτι τὰ Ἀντικυθηραϊκὰ θὰ ἤρπαγισαν πανταχόθεν ὑπὸ πειρατῶν καὶ θὰ συνελέχθησαν ἐν Μήλῳ οὐσῃ κατ' αὐτὸν ἀποθήκη τοῦ διαμετακομιστικοῦ τῶν πειρατῶν ἐμπορίου τῶν ἀρπαζομένων ἀγαλμάτων(!), καὶ ὅτι ἐκεῖθεν θὰ ἐπεβιβάσθησαν ἰν' ἀποσταλῶσιν εἰς Ῥώμην. Ἡ ἀφαίρεσις καὶ μετακόμισις τῶν ἀντικειμένων τούτων ἀπῆται μνηῶν ἡσυχον ἐργασίαν, ἐνῶ οἱ πειραταὶ ἔφευγον διαρκῶς πρὸ τῶν στόλων τῆς Ῥόδου καὶ Ῥώμης κτλ. ὡς θύελλα ἐπιπίπτοντες εἰς τὰς πόλεις καὶ ὡς θύελλα ἐπίσης ταχέως ἀπερχόμενοι.

Ἄλλ' οὐδὲ ἐμπόρου ἰδιώτου φόρτος φαίνεται ὧν ὁ Ἀντικυθηραϊκὸς θησαυρὸς.² Οὐδεὶς βεβαίως ἰδιώτης θὰ ἠδύνατο τότε νὰ πορισθῇ ἐν τοῖς μ. Χ. χρόνοις καὶ δὴ ἀποσπῶν καὶ καταβιβάζων ἐκ τῶν βάρηρων αὐτῶν τὸ μέγα πλῆθος τῶν χαλκῶν πρωτοτύπων ἔργων τοῦ Δ' καὶ Γ' π. Χ. αἰῶνος, ἅτινα περιέχει τὸ εὔρημα.

¹ Περὶ τοῦ τρόπου τούτου τῆς ἐπὶ ἀρχαίων γυμνωθέντων βάρηρων ἐπιθέσεως ἀντιγράφων ἔγραψα εἰδικώτερον ἐν τῷ Ἄστει τῆς 17 Δεκεμβρίου 1902.

² Τοιοῦτον φόρτον εὐρίσκω μνημονευόμενον ἐν τῷ ἐξῆς λίαν ἀξιοσημειώτῳ χωρίῳ Φιλοστράτου, τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλωνίων 5 20, 93: Καταβάς δὲ (ὁ Ἀπολλώνιος) ἐς Πειραιᾶ ναῖς μὲν τις ὄρμει πρὸς ἰστίοις οὔσα καὶ ἐς Ἰωνίαν ἀφήσουσα, ὁ δ' ἐμπορὸς οὐ ξυνεχώρει ἐμβαίνειν, ἰδιόστολον γὰρ αὐτὴν ἄγειν. Ἐρομένου δὲ τοῦ Ἀπολλωνίου «τίς ὁ φόρτος;» «θεῶν» ἔφη «ἀγάλματα ἀπάγω ἐς Ἰωνίαν, τὰ μὲν χρυσοῦ καὶ λίθου, τὰ δὲ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ.» «Ἰδρυσόμενος ἢ τί;» «ἀποδωσόμενος» ἔφη «τοῖς βουλομένοις ἰδρῦεσθαι» κτλ.

Ὅπως τοῦναντίον τὸ ὄλον τοῦ Ἀντικυθηραϊκοῦ θησαυροῦ δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ τινος συλλήβδην ἀπαγωγῆς πάντων τῶν ἐν πόλει τινὶ ἀνακειμένων ἔργων, πρωτοτύπων καὶ μὴ, καλῶν καὶ εὐτελῶν, γενομένης δὲ βασιλικῆς τινι διαταγῇ διὰ μακρᾶς ἐργασίας καὶ δὴ μετὰ τὸν Γ' μ. Χ. αἰῶνα. Ἄλλ' ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τοιαύτη τις συλλήβδην ἀφαιρέσις τῶν καλλιτεχνημάτων τῶν διαφόρων πόλεων εἶναι μόνῃ ἢ γενομένη ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ὅτε κατὰ τὰ ἔτη 328-333 μ. Χ. κτίζων τὴν παμμεγέθη νέαν αὐτοῦ πρωτεύουσαν Κωνσταντινούπολιν, διέταξε τὴν συλλήβδην «ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ θεμάτων» μεταφορὰν εἰς τὴν κτιζομένην πρωτεύουσαν «ἀπὸ πάσης ἐπαρχίας καὶ πόλεως εἴ τι ἔργον ἦν εὐκοσμίας καὶ ἀνδριάντων καὶ χαλκοῦ καὶ μαρμάρου¹», οὕτω δὲ συνήθροισε «πάντα τὰ χαλκουργήματα καὶ τὰ ξόανα ἐκ διαφόρων πόλεων καὶ τόπων²». Βρίθουσιν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι λεπτομερειῶν³ περὶ τῆς τεραστίας ταύτης μεταφορᾶς τῶν ἀγαλμάτων, δι' ὧν ἐπληρώθη ἡ νέα Ῥώμη. Ὅπόσον δὲ ἡ ἀρπαγὴ ἦτο γενικὴ, δηλοῦσιν αἱ λέξεις τοῦ θεοῦ Ἰερωνύμου «Omnes illum pene urbes nudasse, ut suam Novam Romam exornaret».

Ὅτι δὲ καὶ τὸ ἐν Ἀντικυθήροις ναυαγῆσαν πλοῖον μετὰ φορτίου ἀγαλμάτων ἦτο ἐν τῶν συνεπειᾶ τῆς διαταγῆς ταύτης τοῦ Κωνσταντίνου πλεόντων πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μαρτυρεῖ εὐτυχῶς σαφέστατα περιεργόν τι καὶ μέχρι τοῦδε μὴ παρατηρηθὲν γεγονός. Μεταξὺ τῶν Ἀντικυθηραϊκῶν ἀρχαιοτήτων εὐρέθησαν, ὡς εἶδομεν (ἀρ. 104—105), πλεῖστοι καλυπτῆρες καὶ στρωτῆρες στεγῶν ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, τὸ εὔρημα δὲ τοῦτο εἰς μεγάλην ἐνέβραλεν ἀπο-

¹ Θεοφάνους χρονολογία, ἐκδ. Βόννης.

² Κωδινός, περὶ ἀγαλμάτων, στηλῶν καὶ θεμάτων Κωνσταντινουπόλεως σελ. 19, ἐκδ. Βόννης.

³ Εὐσεβ. Βίος Κωνσταντ. 3, 54. — Σωζόμεν. 2, 5. — Ζώσιμ. 5, 24, 9. — Μαλαλάς 13, 319. — Κωδινός σελ. 19, 20, 46, 52, 54, 58, 64. — Ἀνώνυμος παρὰ Banduri, Imperium Orientale, ἐκδ. Παρισίων 1711. Τομ. 1. 4. Α. Β. βιβλ. 3, 41, Α καὶ 66. Ἴδε καὶ τὰ ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ σελ. 135-174 ἐπιγράμματα. — Πρβλ. καὶ Σ. Βυζαντίου, Κωνσταντινούπολις 1, 53.

ρίαν πάντας τοὺς ἀρχαιολόγους ἀγνοοῦντας, τί νὰ ὑποθέσῃ περὶ τοῦ κατ' αὐτοὺς Ῥωμαίου στρατηγοῦ ἢ ἐμπόρου ἀγαλμάτων, τοῦ σὺν τοῖς πολυτίμοις ἀγάλμασιν ἀπαγαγόντος τὰς εὐτελεῖς ταύτας κεραμίδας! Καὶ ὁμοῦς ἡ ἀφαίρεσις αὕτη τῶν κεραμίδων στεγῶν τῶν ναῶν εἶναι ἐν τῶν κυριωτάτων χαρακτηριστικῶν τῆς ἀρπαγῆς Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, εἰς ἣν ἀπεδόθη καὶ ἡ πρόθεσις τῆς καταστροφῆς τῶν ἱερῶν τῶν ἐθνικῶν οὕτως ὁ βιογράφος αὐτοῦ Εὐσέβιος διηγούμενος τὰ κατὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ Κωνσταντίνου, ἐν τῷ κεφαλαίῳ «Εἰδωλίων καὶ ξοάνων πανταχοῦ κατάλυσις», γράφει χαίρων ἐπὶ τῇ συμφορᾷ ταύτῃ τῶν εἰδωλολατρῶν Ἑλλήνων, ὅτι «Ἐνθεν εἰκότως ἐγγυνοῦτο μὲν αὐτοῖς τῶν κατὰ πόλιν νεῶν τὰ προπύλαια, θυρῶν ἔρημα γινόμενα βασιλέως προστάγματι, ἐτέρων δ' ἢ ἐπὶ τοῖς ὀρόφοις στέγη, τῶν καλυπτῆρων ἀφαιρουμένων. Ἄλλων τὰ σεμνὰ τῶν εἰδωλίων χαλκουργήματα κτλ.». Φυσικὰ δὲ οἱ βασιλέως προστάγματι ἀφαιρούμενοι καλυπτῆρες τῶν ἀρχαίων ναῶν ἐφέροντο μετὰ τῶν ἀγαλμάτων εἰς Κωνσταντινούπολιν ὄχι μόνον ὡς μαρτύριον τῆς ἐκτελέσεως τοῦ βασιλικοῦ προστάγματος, ἀλλὰ καὶ ὡς δυνάμενοι νὰ χρησιμοποιηθῶσιν εἰς τὰς στέγας τῆς νῦν δι' ἐτοιμῶν πανταχόθεν ἀποσπασθέντων ὑλικῶν ἀνεγειρομένης πόλεως.

Δὲν ἀναφέρονται ὀνομαστὶ αἱ πόλεις, πρὸς ἃς ἀπεστάλη ἢ διαταγῇ αὕτη τοῦ Κωνσταντίνου, ὅτι δ' ὁμοῦς μεταξὺ αὐτῶν ἦτο τὸ Ἄργος, εἶναι ἀπολύτως βέβαιον, ἀφοῦ ἡ μὲν διαταγῇ ἀπεστάλη «πρὸς πᾶσαν τοῦ Κράτους χώραν, ἐπαρχίαν, θέμα καὶ πόλιν Ἀνατολῆς τε καὶ Δύσεως», τὸ δὲ Ἄργος ὄχι μόνον ἔβριθεν, εἴπερ τις καὶ ἄλλη πόλις, ἀγαλμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐλέγετο μητροπόλις τοῦ παλαιοῦ Βυζαντίου¹, κατέχουσα ἔργα παριστῶντα θεοὺς καὶ ἥρωας δυναμένους προσφυῶς νὰ κοσμήσωσι τὴν νέαν μορφήν τῆς ἀποικίας αὐτῆς Βυζαντίου.

Ἄλλ' εἰ καὶ δὲν ἔχομεν σημαντικὸν κατάλογον τῶν πόλεων, πρὸς ἃς ἀπεστάλη ἢ διαταγῇ

ἐκείνη τοῦ Κωνσταντίνου, γνωρίζομεν δ' ὁμοῦς τὰ ὀνόματα μεγάλου πλήθους πόλεων, ὧν τὰ καλλιτεχνήματα ἐφθάσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οἱ χρονογράφοι (σελ. 84 σημ. β), ἡ συλλογὴ τῶν ἐπιγραμμάτων καὶ αἱ λοιπαὶ πηγαὶ ἀναφέρουσιν ἄπειρα καλλιτεχνήματα κομισθέντα τότε εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκ Ρώμης, Σικελίας, Δαδώνης, Δελφῶν, Βοιωτίας, Ἀθηνῶν, Ἐλευσίνος, Κορίνθου, Ὀλυμπίας, Κρήτης, Δήλου, Ρόδου, Σάμου, Χίου, Κύπρου, Κνίδου, Μύνδου, Σμύρνης, Ἰλίου, Ἐφέσου, Περγάμου, Κυζίκου, Νικομηδείας, Ἡλιουπόλεως, Καισαρείας, Τυάωνων, Τράλλων, Σάρδεων, Σεβαστείας, Σατάλων, Χαλδείας, Ἀντιοχείας, Ἀτταλείας, Ἰκονίου καὶ πλείστων ἄλλων πόλεων, οὐδεμιᾶς ἐξαιρουμένης τῶν γνωστῶν ὡς ἐχουσῶν ποτε σπουδαῖα καλλιτεχνήματα, οὐδεμιᾶς πλὴν τοῦ Ἄργους! Πρὸς δὲ ἐνῶ ἔχομεν ἐν Κωνσταντινουπόλει κομισθέντα ἄπειρα ἀγάλματα ἡρώων, ἀθλητῶν, σοφῶν καὶ ποιητῶν, ὧν καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων μόνον ἠδυνάμεθα νὰ μαντεύσωμεν τὴν πατρίδα καὶ προέλευσιν, οὐδὲν ὑπάρχει τοιοῦτον περὶ οὗ νὰ ἠδυνάμεθα, ἔστω καὶ κατ' εἰκοσίαν, νὰ εἴπωμεν ὅτι προέρχεται ἐξ Ἄργους, οὐδεμία δηλαδὴ εἰκὼν Ἀργείου ἀθλητοῦ, ποιητοῦ ἢ ἥρωος τοῖς Ἀργείοις μόνοις ἰδιάζοντος. Ταῦτα δύναμαι νὰ βεβαιώσω μετὰ ἐπίπονον μελέτην καὶ ἐξάντησιν, νομίζω, πάσης σχετικῆς πηγῆς.

Διατί λοιπόν, ἐρωτᾷ τις, ἡ ἀπουσία αὕτη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μόνον τῶν ἐξ Ἄργους καλλιτεχνημάτων; Τί ἀπέγιναν ταῦτα καὶ διατί οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εὐρίσκομεν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τὴν καὶ πρὸς τὸ Ἄργος βεβαίως ἀποσταλεῖσαν διαταγὴν τοῦ Κωνσταντίνου; Ἀπάντησιν εἰς τὴν ἀπορίαν ταύτην παρέχει ἡ θάλασσα τῶν Ἀντικυθέρων, ἣτις κατέπτε τὸ κομίζον ταῦτα εἰς Κωνσταντινούπολιν μέγα πλοῖον.

Τὸ ὅτι δὲ τὰ Ἀντικύθηρα δὲν κείνται ἐπὶ τῆς μεταξὺ Ἄργους καὶ Κωνσταντινουπόλεως θαλασσίας ὁδοῦ δὲν εἶναι ἐπαρκὲς ἐπιχειρήματα κατὰ τῆς γνώμης ἡμῶν, ἀφοῦ, ὡς με διεβεβαίωσαν ναυτικοὶ ἄνδρες, πλοῖον πλέον μεταξὺ Ἄργους καὶ Σουνίου καὶ ἀπολέσαν ἔνεκα σφοδρᾶς

¹ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1889 σελ. 72.

τρικυμίας τὰ ἰστία ἢ τὸ πηδάλιον δύναται νὰ ἐξοκεῖται, ὑπὸ τοῦ βορρᾶ ὠθούμενον, ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τῶν Ἀντικυθέρων ἐνθα ἐγένετο τὸ ναυάγιον (ιδεὶ τὸν γεωγραφικὸν χάρτην). Ἡ δύναμις τοῦ Ποσειδῶνος οὐδένα χαλινὸν ἀναγκωρίζει. Οὕτως, ἵνα ἀναφέρω ναυάγιον γνωστὸν τοῖς ἀρχαιολόγοις, τίς ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ τὸ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐπισήμου ἐκθέσεως τοῦ Ἄγγλου πλοιάρχου τοῦ εἰς Κύθηρα ναυαγήσαντος πλοίου, τοῦ ἀπάγοντος ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν Δύσιν τὰ περίφημα μάρμαρα τοῦ Ἐλγίνου¹, μαρτυρούμενον ὁμοιον γεγονός, ὅτι δηλαδὴ πλοῖον τὸ ὁποῖον διέβη ἤδη τὸ στενὸν τοῦ Μαλέα καὶ ἔφθασεν οὐριοδοροῦν τὴν νύκτα εἰς τὸ Ταίναρον ἀκρωτήριον, εὐρίσκει αἴφνης ἀντίθετον σφοδρὸν ἀνεμὸν δυτικόν, ἀνεμὸν μεταβληθέντα τὴν ἐπομένην πρωΐαν εἰς ΔΒΔ, ἀναγκάσαντα δὲ τὸ πλοῖον κατ' ἀρχὰς μὲν νὰ ἀπομακρυνθῇ πλαγιοποροῦν 40 ὅλα μίλια ἀπὸ τοῦ Ταϊνάρου, ἔπειτα δὲ νὰ ὀπι-

σοδρομῆσθαι πάλιν πρὸς τὴν Ἀνατολήν καὶ τέλος νὰ ναυαγήσῃ, ποῦ; εἰς τὰ Κύθηρα!

Ἄλλὰ τὰ συμπεράσματα τῆς μελέτης ἡμῶν ἄς διαψεύσῃ ἢ ἄς ἐπικυρώσῃ ἢ μέλλουσα τοῦ βυθοῦ ἔρευνα ἢ τῶν σοφῶν ἢ μελέτη. Τό γε νῦν σπουδαῖον καὶ ἐπεῖγον εἶναι ἢ ἀντὶ πάσης θυσίας ἐπανάληψις τῶν ἐργασιῶν τῆς ἀνελεύσεως, ἵν' ἀνασυρθῇ ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν μεγάλων χαλκῶν ἀγαλμάτων, ὁ ἐν τῷ βυθῷ εὐρισκόμενος, ὡς ἀσφαλῶς μαρτυροῦσι τὰ θαυμάσια τὴν ἐργασίαν καὶ διατήρησιν ἄκρα αὐτῶν, τὰ μέχρι τοῦδε ἀνελευσθέντα².

Πᾶσα νέα ἀναβολὴ τῆς ἐρεῦνης τοῦ βυθοῦ καὶ ἢ ἀπό τινος παρατηρουμένη λήθη τοῦ πράγματος εἶναι πάνυ ἐπιζήμιος τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ δόξῃ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου τῆς πατρίδος ἡμῶν, τοῦ νῦν τόσον ἀπροσδοκῆτως πλουτισθέντος δι' ἀντικειμένων ἀντιπροσωπευόντων λαμπρῶς μίαν τῶν ἐνδοξοτάτων καλλιτεχνικῶν σχολῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

¹ Ταύτην ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ γνωστῇ αὐτοῦ μελέτῃ περὶ τῶν Ἐλγινείων μαρμάρων ὁ κ. Α. Μηλιαράκης. Ἡ αὐτὴ ἐκθεσις ἐδημοσιεύθη κατ' ἄλλο ἀντίγραφον, ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 18 Φεβρουαρίου 1901, ἀριθ. 1323 τῆς ἐν Ζακύνθῳ ἐκδιδόμενης ἐφημερίδος «Ἐλπίδος».

² Εὐτυχῶς ἐδιδάχθη βασιμὸς παρ' ἀνδρῶν εἰδικῶν περὶ τὴν ἐξερεύνησιν τῶν θαλασσίων βυθῶν, μεθ' ὧν ἐμελέτησα τὸ ζήτημα τῆς ἀνελεύσεως, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι πολὺ εὐχερέστερον ἢ ὅσον κοινῶς νομίζεται, πρὸς δὲ ὅτι δεῖται δαπάνης σχετικῶς ἐλαχίστης. Ἀρκεῖ νὰ μὴ γίνῃ ἐκ νέου χρῆσις τῶν αὐτῶν καταδυτικῶν στολῶν τῶν σπογγαλιέων, αἵτινες εἶναι ἐλαφροὶ καὶ κατάλληλοι μόνον πρὸς εὐχερῆ περιπλάνησιν ἐν τῷ βυθῷ δι' ἀνίχνυσιν σπόγγων, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς μακρὰν ἐν αὐτῷ, καὶ μάλιστα εἰς μέγα βάθος, παραμονὴν καὶ ἐργασίαν, οἷα ἀπαιτεῖται ἐν Ἀντικυθήροις. Πρὸς τοιοῦτους σκοποὺς ἔχουσι ἀφευρεθῆ πολλὰ τελειότερα καταδυτικὰ στολὰ ἀντέχουσι ἐπὶ μακρὸν εἰς μεγάλας πιέσεις ἐν τῷ βυθῷ, μάλιστα δὲ ἐκεῖναι, ὧν χρῆσιν ποιεῖται τὸ Ἀγγλικὸν Ναυαρχεῖον, αἱ γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα «The Buchanan-Gordon patent deep sea diving dress». (Ἀριθ. 78 τοῦ καταλόγου τῶν Siebe, Gorman and Co, Submarine Engineers to the Admiralty War Office (London, Bridge Road).

Ὡς ἀριστον δὲ γνώστην καὶ δυνάμενον κάλλιον παντὸς ἄλλου νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀνέλευσιν, συνιστῶ τοῖς ἀρμοδίοις, τὸν κ. Λεωνίδα δῆμαρχον Σπετσιῶν καὶ ἀδελφὸν τοῦ νῦν προέδρου τῆς Βουλῆς, ἐπιστημονικῶς ἀσχολούμενον πρὸς ἐξερεύνησιν τῶν βυθῶν καὶ πολλὰ σπογγαλιευτικὰ πλοῖα κατέχοντα, ὅστις, ὡς προφορικῶς καὶ ἐγγράφως μοι ἐδήλωσεν, ἐν πληρεστάτῃ γνώσει ὧν τοῦ βάρους, εἰς ὃ εὐρίσκονται αἱ ἀρχαιοτάτες, ἀναλαμβάνει ἀφιλοκερδῶς νὰ ἀνελεῖται ἀσφαλῶς πᾶν ὅ,τι εὐρίσκειται ἐν αὐτῷ μέχρι βάρους ὄχι μόνον 35, ὡς τὰ Ἀντικυθηραϊκὰ, ἀλλὰ καὶ 45 ὀργυιῶν.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν σελ. 17, σημ. προσθετέα τὰ ἔκτοτε δημοσιευθέντα:

Α. Δ. Κεραμοπούλου, Αἱ ἐπωνυμίαι τῶν ἀγαλμάτων καὶ ὁ Ἔφηβος τῶν Ἀντικυθέρων κρινόμενος. Ἐν Ἀθήναις 1903, σελ. 64.

K. T. Frost, The Statues from Cerigotto: Journal of Hell. Studies vol. 1903 p 217—236.

C. Waldstein, αὐτόθι ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἑταιρείας σελ. XXXVIII—XXXIX.

Εἰς σελ. 24. Ἀγγειογραφία (Εἰκ. 77) Περγέως ἐπιδεικνύοντος τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδοῦσης.

Εἰκὼν 74.

Εἰκὼν 75.

Εἰκὼν 76.

Εἰκὼν 77.

Εἰς σελ. 64. Παραθέτω ἐνταῦθα εἰκόνα (Εἰκ. 74) τοῦ ὑπ' ἀρ. 14281 Ἀργείου νομίσματος τοῦ Μουσείου τῆς Βιέννης, πρὸς δὲ δύο ἄλλων τῆς αὐτῆς πόλεως (Εἰκ. 75 καὶ 76), ἐν τῷ Μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν, δεκνύοντων ἀσφαλῶς ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Lange κληθεὶς Ἰσθμῖος Ποσειδῶν, ἦτο ἀγαλμα λατρείας ἐν ναφ τῶν Ἀργείων.

δος υπερασπίζοντες, ἐν γένει μὲν Ἀττικοί, ἰδίᾳ δ' Ἀθηναῖοι ¹.

Εἶνε γνωστόν, ὅτι ἐν τῇ Ἀθηναίων Πολιτείᾳ, ὡς ἐπὶ Κλεισθένους ἐδημιουργήθη αὕτη, ἕκαστος πολίτης ὄφειλε νὰ ἔχῃ τρεῖς πολιτικὰς ιδιότητας, α' νὰ ἀνήκῃ εἰς φυλὴν, β' εἰς δῆμον καὶ γ' εἰς φρατρίαν. Καὶ περὶ μὲν τῶν δύο πρώτων ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστῆμη κατέχει ὠρισμένην καὶ συγκεκριμένην τὴν γνώσιν ², περὶ δὲ τῆς φρατρίας, μεθ' ἑλα τὰ περὶ αὐτῆς γραφέντα, οὐδὲν ὠρισμένον ἐγίνωσκε μέχρι τοῦ 1883, πάντες δὲ ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἄλλου ἄλλα πρεσβεύοντος καὶ ἐνίοτε συγκεκριμένης ὁλως εἰδήσεις παρέχοντος, ἔγραψαν περὶ φρατρίας ἐπὶ εἰκασίων, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, τὰς θεωρίας αὐτῶν ἰδρύοντες. ³:

Ἡ ἐν ἔτει 1883 ἐν Δεκελείᾳ εὑρεθεῖσα περίφημος φρατρικὴ ἐπιγραφή, δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον μὲν ὑπὸ Στ. Κουμανούδη ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι (1883 σελ. 69 καὶ ἐφεξῆς) καὶ εἶτα ὑπὸ τοῦ Köhler (ἐν τοῖς Addend. τοῦ Β' μέρους τῶν Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν ἀριθ. 841⁶), ἔπειτα δὲ πλήρης, ἥτοι περιλαμβάνουσα καὶ τὸ ὑπὸ Ἰ. Πανταζίδου (Ἐφημ. Ἀρχ. 1888 σελ. 1-20) καὶ Lolling ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ τοῦ 1888 σελ. 159 ἐξ. τὸ πρῶτον δημοσιευθὲν μέρος, ἐκδοθεῖσα ἐν CIA. IV, ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ γραφῶσιν ἰκαναὶ περὶ φρατρίας πραγματεῖαι ὑπὸ ἀρχαιολόγων, οἷαι τοῦ Szanto ἐν τῷ Rhein. Mus. 1885

¹ Οὐδὲν ἀτύηθες ὄνομα ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἄξιον παρατηρήσεως εἶνε ὁμοῦς: ὅτι Σώστρατος Σωσίππου ἐγένετο ἄρχων ἐν Ὀλυμπ. 81, 2 (455/4 π. Χρ.) ἐπίσης ὅτι τὰ ὀνόματα Μησιγενῆς Ἐνότημος Κοπριεύς, Φιλόδημος Παιανιεύς, ἀπαντῶσιν ἀλλαγῶν καὶ δὴ ὡς ὀνόματα πεσόντων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν μνημονευθειῶν μαχῶν (ἐν Κύπρῳ Αἰγύπτῳ, Φοινίκῃ, Ἀλιεῦσιν, Αἰγίνῃ, Μεγαροῖς (CIA. II. 944) πρὸς δὲ: ὅτι μνημονεύεται καὶ ὁ Μνησικλειδῆς (CIA. I. 432) ὁ Φίλων ἐκ φυλῆς Ἰπποθωντίδος (ἀριθ. 447) Σώσιππος (ἀριθ. 447) καὶ Ποσειδίππος (ἀριθ. 447).

² Ἰδὲ G. Gilbert. Handbuch der griechischen Staatsalterthümer, Leipzig 1881 σελ. 290-302 καὶ 305-308.

³ Gilbert ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 303-304.

σελ. 506-520, τοῦ Busolt ἐν τῷ Handb. d. Kl. Alt. IV σελ. 144 καὶ ἐξ. τοῦ Gilbert ἐν Jahrbücher für Philologie (1887 σελ. 23-28), Sauppe. de phratriis Atticis (Göttingen. 1886-7 Ausgewählte Schriften) καὶ τοῦ F. B. Tarbell ἐν Papers of the American School of Classical Studies at Athens Τόμ. Ε'. 1892 σελ. 170-188).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων καὶ ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς ἀφορμὴν λαβόντες, συνοψίζομεν τὰ κατὰ τὴν φρατρίαν ὧδε: Ἡ λέξις φρατρία (φατρία) δηλοῖ ἀδελφότητα, ἥτοι κοινωνίαν ἀδελφικῶν, ἢ συγγενικῶν οικογενειῶν, πρὸς θεραπείαν τοῦ συγγενικοῦ ἱεροῦ συνερχομένων, ὡς συνειθίζετο ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις ὅτε ἐκάστη οἰκογένεια εἶχεν ἴδιον ἱερόν, οὐτινος, τοῦ πατρὸς ἀπεθνήσκοντος, ἐπεμελοῦντο αἱ διάφοροι οἰκογένειαι τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀποτελούντων τὴν οὕτω κληθεῖσαν φρατρίαν ¹.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αἱ φρατρίαὶ ἦσαν ἐλάχισται, ἔσοι δηλαδὴ καὶ οἱ πρῶτοι γενάρχαι, ἀλλὰ βραδύτερον ὁ νομοθέτης ἐκανόνισεν εἰδικώτερον τὸν τρόπον καὶ τοὺς ὅρους τῆς εἰς τὴν φρατρίαν ἐγγραφῆς· καὶ φρατρίων δὲ ἴδρυμα ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις, ἐν ᾧ συνήρχοντο αἱ φρατρίαὶ (Πολυδ. Γ' 52), ἐκάστη δὲ φρατρία οὕσα μία τῶν τριῶν διαιρέσεων ἐκάστης τῶν τεσσάρων φυλῶν, εἶχε τὸν ἴδιον ἑαυτῆς φρατρίαρχον (Δημοσθ. π. Εὐβουλ. Ε' 7). Πασῶν δὲ τῶν φρατριῶν προστάτης ἦτο ὁ Φρατρίος Ζεὺς καὶ ἡ Φρατρία Ἀθηνᾶ (πρὸς Δημοσθ. π. Μακάρτ. 1054, 10) ὡς ἐμφαίνεται τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ φρατρικοῦ ψηφίσματος τῆς Δεκελείας καὶ ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς.

Π. ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ

¹ Ἐντεῦθεν συναγομέν ὅτι οἱ ταῦτὰ ὀνόματα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ φέροντες τυγχάνουσι συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους καὶ δὴ πατέρες, υἱοὶ κτλ., ὁ δὲ κατὰ μῆκος τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφερόμενος Σώσιππος Σωσιπόλιδος εἶνε ὁ γραμματεὺς ὁ ἀναγράφας καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ἰδρύσας τὴν ἐπιγραφὴν.

Καὶ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀριθμ. 1071 ἀναγινώσκονται ἐπὶ ἀναγλύφου ἐπιτυμβίου τὰ αὐτὰ ὀνόματα: Σώσιππος καὶ Σώστρατος.

ΕΠΕΞΗΓΗΜΑΤΙΚΑ

ΤΩΝ

ΕΛΕΥΣΙΝΙΑΚΩΝ ΚΕΡΑΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

Ότε ἐδημοσίευσον ἀνωτέρω σ. 1 ἐξ. τὸ περὶ τῶν Ἐλευσινιακῶν κεραμογραφιῶν ἄρθρον, προέβλεπον μὲν βεβαίως ὅτι ἔμελλον νὰ εὐρεθῶσι τινες διαφωνοῦντες πρὸς ἐμέ, ἐπειδὴ καὶ ἄλλων ἐπισήμων μνημείων τοῦ Ἐλευσινιακοῦ κύκλου οἷον τῆς Κυμαίας ὕδριας, τῆς πελίκης τοῦ Παντικαπαίου καὶ τοῦ ἀγγείου τοῦ Pourtalés, δὲν εὐρέθη εἰσέτι ἐρμηνεῖα παρὰ πάντων ἀποδεκτῆ, καίτοι ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως αὐτῶν παρῆλθεν ἤδη ἡ πλησιάζει νὰ παρέλθῃ ὀλόκληρος πεντηκονταετία καὶ πλεῖστοι ἐμελέτησαν αὐτά. Ἀντιρρητικὸν δὲμος ἄρθρον οὕτω γεγραμμένον, ὡς τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Ν. Σβορώνου δημοσιευθὲν ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένη *Διεθνῆ Ἐφημερίδι τῆς Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας* Δ (1901) σελ. 169 ἐξῆς, μοι ἦτο ἀπροσδόκητον. Ἀλλὰ καὶ πάλιν, ἐπειδὴ βλέπω ὅτι ὁ κ. Σβορώνος πλανηθεὶς ἐβεβαίωσε, καὶ μετὰ τινος στομφώδους ἀσθεντίας μάλιστα, γεγονότα μὴ ἀληθῆ, δυνάμενα νὰ πλανήσωσι καὶ ἄλλους, ἐνόμισα ἐπάναγκες νὰ ἀνασκευάσω διὰ βραχέων τινὰς τῶν ἐν τῷ ἄρθρῳ ἐκείνῳ ἰσχυρισμῶν, ἐλπίζων ὅτι ὁ ἀναγνώστης ὁ μέλλον νὰ κάμῃ χρῆσιν τῶν ἐν αὐτῷ γεγραμμένων θὰ ἔχῃ τὴν πρόνοιαν νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὸν προσήκοντα ἔλεγχον καὶ ἐκεῖνα, ὧν ἐνόμισα περιττὴν τὴν ἀναίρεσιν.

Ὁ κ. Σβορώνος πιστεύει ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ κεραμογραφίᾳ (πίν. 1) δὲν ὑπάρχει μία μόνον ἐνιαία παράστασις, ἀλλὰ τρεῖς ἄλλεπάλληλοι αὐτοτελεῖς, τοπικῶς καὶ καλλιτεχνικῶς πλήρεις (σελ. 187) καὶ χρονικῶς διάφοροι (σελ. 187) ἦτοι μία ἐν τῷ ἀετώματι, ἕτερα κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίνακος καὶ τρίτη ὑποκάτω. Πιστεύει δὲ ἀδιστακτικῶς ὅτι θὰ πείσῃ περὶ τούτου τὸν ἀναγνώστην (σελ. 184) προβάλλων τρία κυρίως τεκμήρια.

Α'. Ὁ κ. Σβορώνος βεβαίῳ ἐτι «ὡς εἰ ὁ πινακογράφος ἠθέλε νὰ ὀδηγήσῃ τὸν θεώμενον ὅτι περὶ αὐτοτελοῦς καὶ ἀνεξαρτήτου σκηνῆς πρόκειται, ἀπεχώρισε τὰ πέντε ταῦτα πρόσωπα ἀπὸ τῶν κάτω καὶ ἄνω διὰ λευκῆς γραμμῆς¹, τὸ ἔδαφος ὡς γνωστὸν δηλούσης, ἀρχομένης κάτωθι τῶν ποδῶν τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐν τῇ ἄνω δεξιᾷ γωνίᾳ τοῦ πίνακος καθημέρης θεᾶς καὶ βαινούσης συνεχῶς ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν πέντε μορφῶν τῆς ἄνω ομάδος μέχρι τοῦ ποδὸς τοῦ κίονος, ἀφ' οὗ πάλιν ἀποτόμως ἀνερχομένη ἐπὶ τὴν βάσιν τοῦ ἀετώματος ἀποχωρίζει οὕτω τὰ πρόσωπα ταῦτα ἀπὸ τῶν ἐτέρων πέντε» (σελ. 186). Κατωτέρω δὲ προσθέτει ὁ κ. Σβορώνος ὅτι «ἂν τις ἠθέλει ἀποχωρίσει καὶ τὰς τρεῖς σκηνὰς διὰ ψαλίδος ἀκολουθούσης κατὰ τὴν τομὴν τὰς λευκὰς γραμμὰς, δι' ὧν ὁ πινακογράφος διεχώρισεν αὐτὰς οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον θέλει διασπάσει τὴν αὐτοτέλειαν καὶ τὸ τοπικῶς καὶ καλλιτεχνικῶς πλήρες πασῶν τῶν τριῶν σκηνῶν» (σελ. 187). Ἀλλ' ὁμοῦς ἢ εἰς δύο ἢ τρεῖς ἐπαλλήλους σειράς, κεχωρισμένας διὰ γραμμῆς δηλούσης τὸ ἔδαφος, διάταξις τῶν μορφῶν παραστάσεώς τινος δὲν εἶνε τι νέον ἐν ταῖς ἐρυθρομόρφους κεραμογραφίαις οὐδὲ χαρακτηριστικὸν μόνον τοῦ ἡμετέρου πίνακος, διότι ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ ἄλλαι ὁμοίαι κεραμογραφίαι, ἐν αἷς ὁ διὰ ψαλίδος χωρισμὸς τῶν ἐπαλλήλων ομάδων εἶνε εὐχερέστατος, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον αἱ παραστάσεις εἶνε ἐνιαῖαι. Ἀρκούσι τὰ ἐπόμενα παραδείγματα, καίτοι δύνανται νὰ προστεθῶσι καὶ ἄλλα· Monum. dell' Inst. VI tav. 38 (Κενταυρομαχία). Monum. XII tav. 16 (ἄρπαγή

¹ Δηλαδή τὰ πέντε πρόσωπα τῆς ἄνω σειρᾶς ἀπὸ τῶν ἐν τῇ κάτω σειρᾷ καὶ τῶν ἐν τῷ ἀετώματι.

των Λευκιπιδών). Monum. IX tav. 50-51 (Δαρειός). Monum. XI tav. 38-40 (φόνος των Νιοβιδών) Monum. VIII tav. 32-33 (ταφή του Πατρόκλου). Αυτόθι tav. 38 (Περσεύς και Ἄνδρομέδα). Furtwängler-Reichhold, Gr. Vasenmalerei Lief. 1 πίν. 8 (άρπαγή των Λευκιπιδών). Αυτόθι πίν. 10 (ὁ Ἄιδης). Archäol. Zeitung 1847 πίν. III (Μήδεια). Ὁ Robert. Annali dell' Inst. 1882 σελ. 274 παραθέτει καὶ ἄλλα παραδείγματα. Καὶ ἡμεῖς δὲ παρατηρήσαμεν ἀνωτέρω (σελ. 7-8) ὅτι ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον εἰ ἀρχαῖοι εἶχον συνήθειαν νὰ ἀναπληρῶσι καὶ ἐν τῇ κεραμογραφίᾳ καὶ ἐν τῇ γλυπτικῇ κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὴν προοπτικὴν. Καὶ ἂν λοιπὸν ἔτι ἤτο ἀληθές ἐστι αἱ ἐπάλληλοι ὁμάδες τοῦ ἡμετέρου πίνακος δύνανται νὰ χωρισθῶσι διὰ ψαλίδος, οὐδαμῶς θὰ ἀπεδεικνύετο ὅτι ἡ παράστασις αὐτοῦ δὲν εἶνε ἐνιαία, ἀφοῦ ὑπάρχουσι τοσαῦτα παραδείγματα βεβαιούντα τὸ ἐναντίον, ἐνῶ ὁ κ. Σβορώνος οὐδὲν παράδειγμα σύμφωνον πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ παρέθεσεν. Ἄν ἀληθῶς ἐν τῷ ἡμετέρῳ πίνακι ἐχωρίζοντο κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἀπ' ἀλλήλων σκηναὶ διάφοροι κατὰ τρόπον καὶ χρόνον, τοῦτο θὰ ἀπετέλει ἐξαιρέσειν τοῦ κανόνος τῆς συνηθείας τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν, ἀπαιτοῦνται δὲ ἄλλα τεκμήρια, ἵνα βεβαιωθῇ ἡ ἐξαιρέσις αὕτη. Αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ εἰς ἐπαλλήλους ὁμάδας χωρισμὸς οὐδαμῶς ἀποτελεῖ τοιοῦτον τεκμήριον.

Ἄλλ' οὐδ' ἀληθές εἶνε ὅτι αἱ ἐπάλληλοι ὁμάδες τῶν μορφῶν εἶνε κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων, ὡς βεβαίως ὁ κ. Σβορώνος, διότι ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν μορφῶν λευκῶν γραμμῶν ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι ὁμοίαι γραμμαὶ εἰς ὕψος φερόμεναι, αἵτινες ἐνοῦσι πάσας τὰς ἐπαλλήλους ὁμάδας τῶν μορφῶν ὑποδηλοῦσι δ' αὐτὰς ὡς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους εὐρισκομένας. Τοιαῦται γραμμαὶ εἶνε α') ἡ ὀπισθεν καὶ κάτωθεν τῆς ἐν τῇ κάτω ὁμάδι καθημένης θεᾶς ἐνοῦσα τὸ ὑπὸ τὸ ἔδρανον τῆς ἄνω καθημένης ἔδαφος πρὸς τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς ἐτέρας, β') ἡ παρὰ τὸν δεξιὸν βραχίονα τῆς αὐτῆς θεᾶς φερομένη ἀπὸ τῶν ποδῶν τῆς ἄνω θεᾶς πρὸς τὰ κάτω, γ') καὶ δ') αἱ δύο κάτωθι τῆς ἐν τῇ κάτω ὁμάδι κερνοφόρου ἐνοῦσαι τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῆς ἔδαφος πρὸς τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν παρισταμένων ἀνδρικών μορφῶν, ε') ἡ ἀπὸ τῶν ποδῶν τοῦ δαδουχοῦντος νεανίσκου πρὸς τὸν ὀμφαλὸν φερομένη,

ς') ἡ μικρὰ καμπύλη παρὰ τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ ὀμφαλοῦ πρὸς τοὺς πόδας τῆς κάτω καθημένης θεᾶς φερομένη, ζ') ἡ παρὰ τὰ νῶτα τοῦ δαδουχοῦντος νεανίσκου ἐνοῦσα τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ παιδὸς καὶ ὑπὸ τὸν ἀριστερὸν πόδα τοῦ πωγωνοφόρου τῆς ἄνω ὁμάδος ἔδαφος πρὸς τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς κερνοφόρου τῆς αὐτῆς ὁμάδος καὶ η') ἡ παρὰ τὸν κίονα, ἣτις κατ' ἐμὴν γνώμην οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ σημαίνῃ ἢ ὅτι καὶ αἱ ἐν τῷ ἀετώματι μορφαί, καίπερ διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κατασκευῆς τοῦ πίνακος κεχωρισμέναι, νοοῦνται εὐρισκόμεναι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους πρὸς τὰς λοιπὰς. Τὰς γραμμάς ταύτας ἐμνημόνευσα καὶ ἐξήγησα ἀνωτέρω σελ. 8-9, ὁ δὲ κ. Σβορώνος ἐν μὲν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, ἣτοι ἐκεῖ ἔνθα ἐβεβαίωσεν τὸν διὰ ψαλίδος χωρισμὸν, οὐδὲν εἶπε περὶ αὐτῶν, μάλισ δὲ κατωτέρω, ἔνθα δυσκόλως ἠδύνατό τις νὰ περιμένῃ, ἐμνημόνευσε μόνον δύο ἐξ αὐτῶν, ἣτοι τὴν πρώτην (σελ. 189) καὶ τὴν τελευταίαν (σελ. 184 ὑποσημ. 2 καὶ σελ. 186). Πάσας τὰς λοιπὰς ἐνωτικὰς γραμμάς παρῆλθεν ἐν σιγῇ, ἐνῶ ὄφειλε, νομίζω, νὰ διαλάβῃ συγχρόνως περὶ πασῶν καὶ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, ἐξηγῶν διὰ τί δὲν δέχεται αὐτὰς ὡς ἐνωτικὰς. Παραλειπομένης ὅμως τῆς τοιαύτης ἐξετάσεως τίθεται ἐκποδῶν σπουδαιότατον τεκμήριον, ὀχληρὸν μὲν ἴσως διὰ τὸν ὑποστηρίζοντα τὴν διαίρεσιν τῆς παραστάσεως τοῦ ἡμετέρου πίνακος, ἀλλ' ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ.

Τὰς δύο εἰρημένας γραμμάς, ἃς μόνας ἠξίωσε μνείας, θεωρεῖ χωριστικὰς, καὶ δὴ περὶ μὲν τῆς ὀπισθεν καὶ ὑποκάτω τῆς καθημένης θεᾶς τῆς κάτω ὁμάδος ὑπαρχούσης γραμμῆς πιστεύει ὅτι δι' αὐτῆς ὁ πίνακογράφος «ἐφρόντισε νὰ χωρίσῃ ἐντελῶς τὴν Κόρην ἀπὸ τοῦ (κάτωθι) ἐδράνου καὶ οὕτω δηλώσῃ ἡμῖν σαφῶς ὅτι ὁ παρακείμενος καὶ οὐχὶ ὑποκείμενος τῇ Κόρῃ θρόνος οὗτος εἶναι κενὸς εἰς ἄλλην θεὰν ἀγήμενῶν καὶ δὴ προφανῶς τὴν Δήμητρα» (σελ. 189). Παρατηρητέον ὅμως ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος τῆς γραμμῆς ταύτης δὲν κεῖται μεταξὺ τῆς θεᾶς καὶ τοῦ ἐδράνου, καὶ δὲν δύναται νὰ δηλώσῃ τοιοῦτον χωρισμὸν¹.

¹ Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Strube (σελ. 47), ὅστις ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Σβορώνου αὐτόθι γραφομένων δύναται νὰ νομισθῇ συμφωνῶν πρὸς αὐτόν, ἀποδίδει τὸ ἐν τῷ ἀγγείῳ Poutalés ἔδρανον εἰς τὴν παρα-

Ἐπειτα ἔπρεπε νὰ ἐξηγηθῶσιν ὡς χωριστικαὶ καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀνωτέρω καταλεχθεῖσαι γραμμαῖαι, περὶ ὧν ὁ κ. Σβορώνος ἐσιώπησε, καθ' ἃ καὶ ἀνωτέρω παρετηρήθη. Περὶ δὲ τῆς παρὰ τὸν κίονα γραμμῆς πιστεύει ὅτι «δηλοῖ ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον (τῆς ἐνώσεως δηλαδὴ), ἀποχωρίζουσα τοπικῶς μετὰ τῆς γραμμῆς τοῦ ἀετώματος τὰς μορφὰς τῆς ἄνω ομάδος τοῦ πίνακος ἀπ' ἐκείνων τοῦ ἀετώματος». Εἰς ταῦτα ἀντιπαρατηρῶ ὅτι τοιαύτη διαχωριστικὴ γραμμὴ ἦτο ὅλως περιττὴ, ἀφοῦ αἱ ἐν τῷ ἀετώματι μορφαὶ εἶνε ἰκανῶς ἀποκεχωρισμένα διὰ τοῦ θριγκώματος τοῦ πίνακος καὶ προσέτι διὰ τῆς ὑποκάτω τοῦ θριγκώματος ὑπαρχούσης βαθείας ἐγγαράκτου αὐλακος (ἴδε ἀνωτ. σελ. 5). Καὶ ἂν ἔμως ἤθελεν ὑποθεθῆ ὅτι ἐχρειάζετο καὶ τρίτον χωρίσμα διὰ λευκῆς γραμμῆς, αὕτη δὲν θὰ ἦτο ἀποτόμως ἀνυψωμένη πρὸς τὰ ἄνω, ἀλλ' ὀριζόντια. Παραδοξότατον δὲ εἶνε ὅτι ὁ κ. Σβορώνος καίτοι θεωρεῖ τὴν παρὰ τὸν κίονα γραμμὴν ὡς διαχωριστικὴν, ἔμως τὸν δι' αὐτῆς ἀπὸ πασῶν τῶν μορφῶν τῆς ἄνω ομάδος ἀποχωρίζομενον κίονα θεωρεῖ ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν σκηνὴν τῆς ἄνω ομάδος! Πῶς δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ἡ τοιαύτη ἀντίφασις, ἄδηλον.

Β'. Ἐτερον τεκμήριον, ἐξ οὗ κατὰ τὸν κ. Σβορώνον πρέπει νὰ ἀφορμηθῆ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἡμετέρου πίνακος, εἶνε «**πρῶγμα ὅπερ παραδόξως διέφυγε τὴν προσοχὴν πάντων τῶν ἐρμηνευτῶν**», ἦτοι αἱ τρεῖς πρὸς ἀριστερὰν μορφαὶ τῆς ἄνω ομάδος καὶ τῆς κάτω «**εἰκονίζονται ὑπὸ τοῦ πινακογράφου εἰς μέγεθος κατὰ πολὺ μικρότερον τῶν δύο θεαινῶν τῆς ἄνω ομάδος καὶ τῆς**

πλείους ἰσταμένην Κόρην. Κενὸν δὲ ἔδρανον δηλοῦν ἀποῦσα θεῖαν καὶ τοῦτο ὅχι ὡς ἀντικείμενον λατρείας, ἀλλ' ἐν παραστάσει ἀπεικονίζουσα σκηνὴν, ἐν ἣ ἰστάται ἑτέρα θεά, εἶνε πρωτάκουστον, καθ' ὅσον γνωρίζω. Ἐν τούτοις ὁ κ. Σβορώνος σελ. 187 κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἰσχυρίζεται ὅτι καὶ ὁ νεανίσκος τῆς ἄνω ομάδος ὑπονοεῖται ὑπάρχων καὶ ἐν τῇ κάτω ομάδι, «**δὲν ἀπεικονίσθη δὲ ὑπὸ τοῦ πινακογράφου ἐν τῇ κάτω σκηνῇ προφανῶς μόνον καὶ μόνον δι' ἔλλειψιν χώρου, ἔνεκα τοῦ πολλοῦ τόπου, ὃν κατέλαβεν ἐν αὐτῷ ὁ <ὄμφαλος> καὶ οἱ <βάχχοι>, σύμβολα ὧν ἡ παρουσία ἦεν ἐνταῦθα, ὡς θὰ ἴδωμεν, πολὺ μᾶλλον ἀπαραίτητος καὶ οὐσιώδης τῆς παρουσίας τοῦ νεανίσκου, ὃν ὁ γνωρίζων τὴν ἔννοιαν τῆς παραστάσεως εὐκόλως ἠδύνατο νὰ φαντασθῆ ὡς ἀκολουθοῦντα τῷ ἀνδρὶ καὶ ἐν τῇ κάτω σκηνῇ, ἐν ἣ περιπούστασαι παρίσταται καὶ ἐν τῇ ἄνω, παραλειφθέντα δὲ μόνον ἔνεκα τῆς φανερᾶς ἐλλείψεως χώρου πρὸς ἀπεικόνισιν αὐτοῦ» (σελ. 187)». Satis.**

¹ Περλ. σελ. 186: «**Αὐτὸς ὁ ἐν τῇ σκηνῇ ταύτῃ κίων**».

ἐν τῇ κάτω σκηνῇ». Τοῦτο ὁ κ. Σβορώνος νομίζει ὡς ἀποδείκνυον ἀναμφισβητήτως ὅτι αἱ μικρότεραι ἐκείναι μορφαὶ παριστῶσι θνητούς, ἐνῶ αἱ ἄλλαι, ἦτοι αἱ δύο καθήμεναι γυναῖκες καὶ ἡ ἐν τῇ ἄνω ομάδι δαδουχοῦσα, εἶνε θεαὶ (σελ. 185, πρβλ. καὶ σελ. 186 ἐν τέλει). Τίς ἔμως ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι τὸ μετὰ τοσαύτης ἀσθενείας βεβαιούμενον γεγονός τοῦτο δὲν εἶνε ἀληθές; Τοῦλάχιστον ὁ δαδουχῶν νεανίσκος, ὃν ὁ κ. Σβορώνος θεωρεῖ θνητὸν καὶ μικρότερον¹, ὅχι μόνον μικρότερος δὲν εἶνε, ἀλλὰ καὶ μεγαλύτερος τῆς ἐν τῇ ἄνω ομάδι δαδουχοῦσης θεᾶς! Ὁ βουλούμενος δύναται νὰ καταμετρήσῃ. Καὶ τῶν ἄλλων δὲ προσώπων τὸ μέγεθος ἐλάχιστα διαφέρει, πολὺ ἀφιστάμενον τῆς μεγίστης δυσαναλογίας τοῦ μεγέθους τῶν ἐν τοῖς ἀναθηματικῆς ἀναγλύφους ἰκετῶν. Διὰ τοῦτο οὐδεὶς διενόηθη νὰ συγκρίνῃ τὸν ἡμέτερον πίνακα πρὸς τὰ ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα, δὲν ἔπρεπε δὲ νὰ ἀπορῆ ὁ κ. Σβορώνος ὅτι ἄλλοι δὲν παρετήρησαν τὰ ἀνύπαρκα².

Γ'. Τρίτον τεκμήριον «**σπουδαιότατον διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ πίνακος καὶ σαφέστατα καταδεικνύον ὅτι περὶ τριῶν καὶ χρονικῶς διαφόρων σκηνῶν πρόκειται, ἅπαντ' ἐπὶ τοῦ πίνακος, ὑπὸ οὐδενὸς καὶ τοῦτο παραδόξως, τῶν ἐρμηνευτῶν παρατηρηθέν (πῶς γὰρ οὐ;). Ἡ αὐτὴ γυνή, δηλαδὴ ἡ κερνοφόρος, καὶ ὁ αὐτὸς ἀνήρ, ὁ ἀκολουθῶν αὐτῇ, συμμετέχουσι καὶ τῶν τριῶν σκηνῶν τοῦ πίνακος! Ἀπλῆ ἀλλὰ προσεκτικῆ ἐξέτασις τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν μορφῶν καὶ τῆς περιβολῆς αὐτῶν δύναται νὰ πείσῃ ἀμέσως, φρονῶ, τὸν ἀπροκατάληπτον ἀναγνώστην περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς μεγίστης σπουδαιότητος διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ πίνακος παρατηρήσεως ταύτης**». Τοιαῦτα βεβαιοὶ ὁ κ. Σβορώνος (σελ. 187), ἀλλ' ὁ ἀπροκατάληπτος ἀναγνώστης εὐκόλως δύναται νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ κερνοφόρος τῆς ἄνω ομάδος φορεῖ χιτῶνα ἀχειρίδωτον καὶ στικτόν, ἐνῶ ἡ ἑτέρα

¹ Σελ. 186: «**ὑπὸ ἀνδρὸς δαδούχου θνητοῦ, ὡς τὸ μέγεθος αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὰ τῶν θεαινῶν τοῦ πίνακος ἀποδεικνύει**».

² Σελ. 185 «**Περίεργον δὲ μοι φαίνεται ὅτι οἱ ἐρμηνευταὶ τοῦ πίνακος ἡμῶν δὲν παρετήρησαν ὅτι αἱ παραστάσεις τοῦ πίνακος στερῶς συγγενεῦσαι πρὸς τὰ ῥηθέντα ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα καὶ οὐχὶ πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν ἀγγείων εἰκόνας (;**), ὅτι ἐπομένως παραλληλισμοὺς ὑγιέστερον ἦτο νὰ (ζητήσωμεν ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῶν ἀγγειογραφῶν».

κερνοφόρος φορεί χιτώνα χειριδωτόν και ἄπτικτον, προσέτι δὲ ἐτι ὁ χιτῶν τῆς πρώτης εἶνε βαρὺς, ἐνῶ τῆς ἐτέρας εἶνε λεπτός. ὥστε νὰ ὑποφαινεται τὸ σκέλος, τοῦ δὲ κρασπέδου ἢ διακόσμησις διαφορωτάτη¹. Ἡ δὲ ἐν τῷ ἀετώματι κερνοφόρος φέρει ἰμάτιον λευκόν, ὅχι ἐρυθρόν ὡς αἱ ἄλλαι, ἢ δὲ κόμη αὐτῆς εἶνε διατεταγμένη εἰς βοστρύχους κατερχομένους μέχρι τῆς ῥάχως, ἐνῶ τῶν ἄλλων εἶνε ἀναδεδεμένη εἰς κόστυμβον. Ἡ περὶ ὁμοιότητος λοιπὸν τῆς περιβολῆς τῶν τριῶν τούτων γυναικῶν διαθεβαίωσις τοῦ κ. Σβορώνου οὐδαμῶς ἀποδεικνύεται ἀληθῆς. Τῶν δὲ τριῶν ἀνδρῶν ἢ περιβολὴ δὲν ἔχει μὲν τινα διαφορὰν προφανῆ, ἀλλ' οὐδὲ ἠδύνατο νὰ ἔχη, ἀφοῦ πάντες εἶνε ἀπλούστατα δι' ἐνὸς μόνον ἱματίου ἐνδεδυμένοι, πρὸς τοὺς τρεῖς δὲ τούτους ἀνδρας ὁμοιότατα εἶνε ἐνδεδυμένοι και ὁ παῖς τῆς ἄνω ομάδος.

Περὶ δὲ τῆς ὁμοιότητος τῶν **χαρακτηριστικῶν τῶν μορφῶν**, ἐξ ἧς κατὰ τὸν κ. Σβορώνου σαφρέστατα και ἀμέσως (ἴδε ἀνωτέρω) καταφαινεται ἐτι τὸ αὐτὸ ἄτομον ἦτοι τὴν *Niurion* (σελ. 190) παριστῶσιν αἱ εἰρημέναι τρεῖς γυναικεῖαι μορφαί, ὡσαύτως δὲ και αἱ τρεῖς πωγωνοφόροι μορφαί τὸν αὐτὸν ἀνδρα, τι ἂν εἶποι τις; Ὅχι μόνον ἐν τῷ ἡμετέρῳ πίνακι, οὐ ἢ τέχνη δὲν διακρίνεται ἐπὶ ἀκριβεῖς και ἐπιμελεῖα, ἀλλ' ἐν οὐδεμιᾷ ἀρχαῖα κεραμογραφία αἱ μορφαί φέρουσι σαφῆ ἀτομικὰ χαρακτηριστικά, ὥστε ἐξ αὐτῶν νὰ βεβαιωθῇ ταυτότης προσώπων. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μορφῶν ἐτι και τῶν ἀρίστων κεραμογραφιῶν εἶνε γενικὰ και τυπικὰ, συχότατα ὁμοιάζοντα πρὸς ἄλληλα, ὡς κατὰ τὸ αὐτὸ σχῆμα πεποιημένα. Πρόχειρον παράδειγμα παρέχει ἢ τεχνικῶς πολὺ ὑπερτέρα τοῦ ἡμετέρου πίνακος *Κυμαία ὕδρια*, ἐν ἣ ὑπάρχουσι πλείονα τοῦ ἐνὸς προσώπου, ὧν ἀμφισβητεῖται τὸ φῶλον. Καθ' ὅσον δ' ἡμεῖς τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, πρώτην ἤδη φορὰν εὐρέθη ἀρχαιολόγος ἰσχυριζόμενος σοβαρῶς ἐτι ἀναγνωρίζει ἐν κεραμογραφίᾳ ἐκ τῶν **χαρακτηριστικῶν** τὴν προσωπογραφίαν (*portrait*) ὠρισμένου προσώπου. Σημειωτέον ὁμοῦς ἐτι και ἐν ἄλλῃ αὐτῆς τῆ ἀτελείᾳ ἢ παράστασις τοῦ ἡμετέρου πίνακος δὲν ἐπιτρέ-

πει τοιοῦτον ἰσχυρισμόν, διότι τοσοῦτον τοῦλάχιστον εἶνε σαφές, ἐτι τὸ πρόσωπον τῆς ἐν τῷ ἀετώματι κερνοφόρου εἶνε ὀξύ, τῶν δὲ ἄλλων μᾶλλον στρογγύλον, ἢ δὲ ῥίς ἐκείνης μὲν κάθετος, τῶν δὲ ἄλλων ἰκανῶς ἀνάσιμος. Αἱ δὲ τρεῖς πωγωνοφόροι μορφαί τοσοῦτον ἀμελῶς και αὐτοσχεδίως εἶνε γεγραμμένοι, ὥστε μόλις δηλοῦται δι' αὐτῶν τὸ γενικὸν σχῆμα τῆς μορφῆς ἀνδρῶν πωγωνοφόρων, περὶ δὲ ἀτομικῶν χαρακτηριστικῶν οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γίνῃ. Σημειωτέον δ' ἐτι τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν τῷ ἀετώματι πωγωνοφόρου εἶνε και λίαν παραμεμορφωμένον ἐκ μεταγενεστέρων χαραγμάτων¹, εἰς ἄκρον δὲ θαυμαστὸν εἶνε πῶς ὁ κ. Σβορώνος ὁ μελετήσας και ἐρμηνεύσας τὸν ἡμέτερον πίνακα ἐκ τοῦ πρωτοτύπου πρὶν ἢ ἀπεικονισθῆ και ἐκδοθῆ ὑτ' ἐμοῦ (σελ. 183)² δὲν παρετήρησεν ἐτι τούτου τοῦλάχιστον τοῦ πωγωνοφόρου τὸ πρόσωπον δὲν δύναται νὰ παραβληθῆ πρὸς τὰ τῶν ἄλλων καθὼς σχεδὸν κατεστραμμένον.

Μετὰ τῆς αὐτῆς ἀθηντίας ὁ κ. Σβορώνος βεβαιῶναι ἐτι «ὁ ἐπόμενος αὐτοῖς»³, ἦτοι τῆ κερνοφόρου και τῷ πωγωνοφόρῳ ἀνδρὶ, *ρεαρίσκος* τῆς ἄνω ομάδος ἀπαντᾷ «ἀπαραλλάκτως τὴν τε μορφήν και τὴν ἀναβολὴν πρῶτον μὲν ἐν τῇ ἀετώματι (κατακείμενος) δεῦτερον δὲ ἐν τῇ ἀνω σκηπῆ τοῦ κυρίου πίνακος (ἀκολουθῶν τῇ κερνοφόρῳ)» (σελ. 187). Ἀλλὰ πῶς δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀπαραλλάκτως ὁμοία ἢ ὀξύτατη δίκην ῥύγχους πτηνοῦ ῥίς τῆς ἐν τῷ ἀετώματι μορφῆς ἐν ἄκρᾳ ἀντιθέσει εὐρισκομένη πρὸς τὴν σιμὴν ῥίνα τῆς ἐτέρας; Σχετικῶς ὁμοιοτέρα εἶνε ἢ κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον τοῦ ἀετώματος κεφαλὴ, νομίζω δ' ἐτι ὁ κ. Σβορώνος ὄφειλε νὰ ἐξηγήσῃ, διὰ τί μόνον ἐν τῇ πρώτῃ μορφῇ ἀνευρίσκει τὴν ὁμοιότητα και ὅχι ἐν τῇ ἐτέρᾳ τῇ σχετικῶς ὀλιγώτερον ὁμοίᾳ.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁμοιότητος τῶν **χαρακτηριστικῶν**, οὕσης κατ' αὐτὸν *πάνυ φανεράς* (σελ. 188), στηριζόμενος ἰσχυρίζεται ἐτι ἢ δαδουχοῦσα γυνὴ τῆς ἄνω ομάδος εἶνε ἢ αὐτὴ πρὸς τὴν καθήμενην

¹ Ἴδε ἀνωτέρω σελ. 3—4.

² Καὶ οἱ Ἕλληνες, οὗς ὁ κ. Σβορώνος ἀφειδῶς (καίπερ δικαίως ἄλλως) ἀπονέμει εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ κ. Gillieron, (σελ. 170 και 180) προὑποθέτουσι βεβαίως ἀντιπαραβολὴν πρὸς τὸ πρωτότυπον.

³ Πράγματι δὲν ἔπεται αὐτοῖς οὔτε ἐν τῇ ἄνω ἑκάδῃ οὔτε ἐν τῷ ἀετώματι.

¹ Παραλείπω τὸν ὄρμον, ὃν φέρει μόνον ἢ πρώτη κερνοφόρος, διότι δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῆ ἐτι τῆς δευτέρας ὁ βραχίον ἀποκόπτει τὸν λαϊμόν αὐτῆς.

θεάν τῆς κάτω, ἤτοι ἡ Κόρη. Ἄλλ' ὅμως ἡ ἐπισημονική ἀκρίβεια νομίζω ὅτι δὲν ἐπέτρεπε νὰ καταλίπη ἀμνημόνευτον ὅτι καὶ ἡ ἐνδυμασία τῶν δύο τούτων μορφῶν καὶ ἡ κόμμωσις εἶνε διαφοροτάτη, ὥστε ἡ ταυτότης μόνον ἐκ τῆς δῆθεν πάνυ φανερᾶς οὔσης ὁμοιότητος τῶν χαρακτηριστικῶν ἐξάγεται.

Τοιαῦτα εἶνε τὰ τεκμήρια, δι' ὧν ὁ κ. Σβορώνος ἠθέλησε νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν τριχοτόμησιν τῆς παραστάσεως τοῦ ἡμετέρου πίνακος. Ὅχι ὀλιγώτερον παράδοξα εἶνε καὶ ἄλλα τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένων. Μοῦ καταγινώσκει ἀντίφασιν, διότι ἐνῶ ἐρμηνεύω τὴν παράστασιν ὡς πρόσοδον, ἀφ' ἧς λέγω ὅτι εἶνε εὐκολον νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ πίναξ παριστᾷ τὴν ἐν τῷ Ὀμηρικῷ εἰς Δήμητρα ὕμνῳ (στίχ. 384 ἕως 482) περιγραφομένην σκηνὴν ἣτοι τὴν μετὰ τῆς Δήμητρος συνάντησιν τῆς ἐκ τοῦ Ἄδου ἀνεληθούσης Κόρης καὶ τὴν κατόπιν ἴδρυσιν τῶν μεγάλων μυστηρίων. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι ταῦτα δὲν συμβιβάζονται πρὸς τὸν Ὀμηρικὸν ὕμνον, ὅστις παριστᾷ τὰς θεὰς μετὰ πόθου ἀμφαγαπαζομένας ἀλλήλας μετὰ τὴν συνάντησιν, ἐνῶ ἐν τῷ πίνακι αἱ θεαὶ παρίστανται καθήμεναι ἡρέμα καὶ μακρὰν ἀλλήλων ἐν πλήρει πρὸς ἀλλήλας ἀδιαφορίᾳ (σελ. 174). Ἰσχυρίζεται δὲ προσέτι ὅτι ἀτόπως θεωρῶ μὲν τὴν παράστασιν ὡς ἐνιαίαν, « οὐχ ἦττον ὅμως ἀναγνωρίζω αὐτὴν α) ὡς πρόσοδον λατρείας, β) ὡς συνάντησιν Δήμητρος καὶ Κόρης, γ) ὡς ἴδρυσιν τῶν μεγάλων μυστηρίων, δ) ὡς ἐγκαθίδρυσιν τῶν θεῶν ἐν Ἐλευσίνι καὶ τέλος ε) ὡς ἐορτὴν τῶν μεγάλων μυστηρίων, τοῦθ' ὅπερ νομίζει ὅτι ἀποτελεῖ ἀκριετὰ παράδοξον καὶ πρωτοφανῆ κατὰ σύμπτωξιν ἐρμηνείαν σκηνῆς ἐνιαίας » (σελ. 175). Ταῦτα βεβαίως θὰ ἦσαν ἀτοπώτατα, ἂν ἦσαν ἀληθῆ, ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης, νομίζω, ἀναγινώσκων τὰ ἀνωτέρω (σελ. 37-38) ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα εὐκόλως δύναται νὰ ἴδῃ ὅτι οὐδεμία ἀντίφασις ὑπάρχει οὔτε πρὸς τὸν Ὀμηρικὸν ὕμνον οὔτε πρὸς τὸ ἐνιαῖον τῆς παραστάσεως. Ἐν τῷ πίνακι παρίστανται αἱ θεαὶ μόλις πρὸ μικροῦ ἐγκαθιδρυμένοι ἐν Ἐλευσίνι, ἄρα κατόπιν τῆς συναντήσεως καὶ τῆς ἐπακολουθησάσης αὐτὴν συκκινητικῆς σκηνῆς, ἣδη δὲ ἐγκαθιδρυμένοι δέ-

¹ Ἀλλὰ πῶς ἀφ' ἧς, ἀφοῦ ἐκτίθενται προηγουμένως οἱ λόγοι, ἐξ ὧν ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα τοῦτο;

χονται τὴν λατρείαν τῶν ἐγγχωρίων δαιμόνων καὶ ἡρώων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ γεγονός τοῦτο τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῶν θεῶν ἐν Ἐλευσίνι ἐγένετο ἀφετηρία τῆς τελετῆς τῶν μυστηρίων, προσετέθησαν εἰς τὴν παράστασιν πολλὰ σύμβολα δηλοῦντα τὴν τελετὴν ταύτην. Ἡ σκηνὴ λοιπὸν εἶνε ἐνιαία, ἣτοι πρόσοδος, ἀλλ' αὕτη ὡς ἐκ τῶν μετεχόντων αὐτῆς προσώπων ἀναμιμνήσκει καὶ τὸ προγενέστερον γεγονός τῆς συναντήσεως Δήμητρος καὶ Κόρης καὶ τὸ μεταγενέστερον τῆς τελετῆς τῶν μυστηρίων. Ὁ Ὀμηρικὸς ὕμνος περιγράφει ταῦτα δι' 98 στίχων, εἰς οὓς παραπέμπω, ἀλλ' ὁ πινακογράφος μὴ δυνάμενος νὰ παραστήσῃ πάντα ταῦτα ἐν ἀλληλουχίᾳ ἐξέλεξε ἐκ τῆς ἑλῆς διηγήσεως μίαν σκηνὴν, τὴν τῆς προσόδου¹, καὶ κατάρθωσε διὰ τῆς συνθέσεως αὐτῆς νὰ ὑποδηλώσῃ ἐν συνόψει ἅπαντα τὸν μῦθον. Ἰδοῦ ἡ σύμπτωξις, ἣν εὕρισκει παράδοξον καὶ πρωτοφανῆ ὁ κ. Σβορώνος. Ἐπραξε δηλαδὴ ὁ πινακογράφος ὅτι οἱ ζωγράφοι οἱ ἐπιχειροῦντες νὰ ἀπεικονίσωσι δραματικὴν τινα ὑπόθεσιν καὶ πρὸς τοῦτο ἐκλέγοντες ἐξ αὐτῆς μίαν μόνον σκηνὴν ὑποδηλοῦντες δὲ διὰ τῆς συνθέσεως τῆς σκηνῆς ταύτης τὴν ὅλην ὑπόθεσιν².

Τὴν αὐτὴν μέθοδον ἀκολουθῶν ὁ κ. Σβορώνος οὐδαμῶς ὀκνεῖ νὰ μοι ἀποδώσῃ ἀγνοίαν αὐτοῦ τοῦ εἰς Δήμητρα ὕμνου λέγων ὅτι δεχόμενος τὸν ἐν τῇ ἄνω ὁμάδι παῖδα ὡς τὸν Δημοφῶντα ἀγνοῶ ὅτι οὗτος κατὰ τὴν εἰς Ἐλευσίναν ἀφίξιν τῆς Δήμητρος « καὶ κατὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς λατρείας αὐτῆς ἐν Ἐλευσίνι ἦτο νεογνὸν (στίχ. 141) ὑπὸ τὸν κόλπον φερόμενον νέον θάλλος (στίχ. 186),

¹ Τὴν πρόσοδον ταύτην περιγράφει ὁ Ὀμηρικὸς ὕμνος μόνον διὰ τριῶν στίχων (438-440):

τῆσιν δ' ἐγγύθεν ἦλθ' Ἐκάτη λιπαροκρήδεμος
πολλὰ δ' ἄρ' ἀμφαγάπησε κόρην Δημήτερος ἀγνήν
ἐκ τοῦ οἱ πρόπολος καὶ ὀπάων ἐπλετ' ἄνασσα.

² Ὁ πινακογράφος προσέθεσε πλὴν τῆς Ἐκάτης καὶ ἄλλα πρόσωπα κατέστησε τὴν σκηνὴν παραστατικωτέραν.

³ Τοιοῦτόν τι ἐπραξε καὶ ὁ καλλιτέχνης τῶν γνωστῶν ἐκ Μαντινείας ἀναγλύφων τῶν ἀποδοδομένων τῷ Πραξίτελει. Ἐν τῷ ἀναγλύφῳ δηλαδὴ, τῷ παριστῶντι τὸν μουσικὸν ἀγῶνα τοῦ Ἀπολλωνοῦ πρὸς τὸν Μαρσύαν, ὁ Μαρσύας εἰκονίζεται εἰσέτι αὐλῶν, ἀλλὰ πλησίον ἴσται ὁ Σκύθης κρατῶν τὴν μάκαιραν, δι' ἧς ἐξέδραυν αὐτὸν ἔπειτα Ὁ τεχνίτης λοιπὸν παρέστησεν οὕτως ὀλόκληρον τὸν περὶ τοῦ Μαρσύου μῦθον, καίτοι ἀπεικόνισε μόνον μίαν σκηνὴν ἐξ αὐτοῦ.

ὅπερ ἡ Δημήτηρ δεχθεῖσα ἐν τῷ θυώδει κόλπῳ αὐτῆς (στίχ. 231) ἔτρεφεν ὡς νήπιον», ἐνῶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ πίνακι ἡ μορφή παριστᾷ ἔφηβον σχεδὸν νεανίσκον (σελ. 177 ἐξ.). Ἐλησμένησεν ὁμοίως ὁ κ. Σβορώνος ὅτι κατὰ τὸν εἰς Δήμητρα ὕμνον μεταξὺ τῆς εἰς Ἐλευσίνα ἀφίξεως τῆς Δήμητρος καὶ τῆς ἀνόδου τῆς Κόρης καὶ τῆς ἐν Ἐλευσίνι ἐγκαταστάσεως αὐτῆς, ἦν παριστᾷ ὁ ἡμέτερος πίναξ, συνετελέσθη ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ (Ἕμν. εἰς Δήμ. στίχ. 295 ἐξ.), ἀπεστάλη ἡ Ἴρις ὑπὸ τοῦ Διὸς πρὸς τὴν ἐν τῷ ἤδη ἀνωκοδομημένῳ ναῷ καθήμενην Δήμητρα (στίχ. 319) καὶ ἀκολουθῶς ἀνῆλθεν ἐκ τοῦ Ἄδου ἡ Κόρη. Ὅτι δὲ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα δὲν ὑποτίθεται μικρὸν, μαρτυρεῖ πάλιν αὐτὸς ὁ ποιητὴς τοῦ ὕμνου λέγων ὅτι ἡ Δημήτηρ ἐποίησεν ἐπὶ τῆς γῆς αἰνότατον ἐνιαυτὸν (στίχ. 305), καὶ μόλις μετὰ τὴν ἀνόδον τῆς Κόρης ἐπέτρεψε νὰ ἀναδώσῃ ἡ γῆ νέαν βλάστησιν (στ. 471), ἦν δηλοῦσιν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πίνακος τὰ ἐγκατεσπαρμένα ἄνθη. Ἐννοεῖται ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ὁ Δημοφῶν ἀνεπτύχθη ὀψωσδήποτε, ὥστε ἠδύνατο ὡς παιδίον νὰ μετᾴσῃ τῆς πρὸς τὰς θεὰς λατρείας. Γνωστὸν δ' ἄλλως εἶνε ὅτι ἐν τοῖς τοιοῦτοις οὔτε οἱ κεραμογράφοι οὔτε οἱ ποιηταὶ εἶνε πολὺ ἀκριβεῖς. Πρὸχειρον παράδειγμα εἶνε ἡ ἐν Arch. Zeitung 1847 πίν. III παράστασις τοῦ μύθου τῆς Μηδείας, ἐν ἣ τὰ τέκνα αὐτῆς, καίτοι βεβαίως δὲν ἦσαν ἔφηβοι σχεδὸν νεανίσκοι, ὁμοίως παρίστανται εἰς τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν, ὡς ἐν τῷ ἡμετέρῳ πίνακι.

Ἐν σελ. 178 ἐξ. πάλιν ἀπορῶν πῶς νομίζω τὰς κατὰ τὰς γωνίας τοῦ ἀετώματος νεανικὰς μορφὰς ὡς τοπικούς τινας δαίμονας κατὰ τὴν γνωστὴν συνήθειαν τῶν ἐν τοῖς ἀετώμασι συνταγμάτων, ἐρωτᾷ «κατὰ τίνα τρόπον δύναται ἡ συνήθεια τῶν ἐν τοῖς ἀετώμασι συνταγμάτων νὰ εἰσαγάγῃ εἰς ὠρισμένην ἐνιαίαν μυθολογικὴν παράστασιν πρόσωπα οὐδόλως πρὸς αὐτὴν σχετιζόμενα». Ἄλλ' ὁμοίως οἱ ἐπιχώριοι δαίμονες οὐδαμῶς εἶνε ἀσχετοὶ

πρὸς γεγονὸς τελούμενον ἐν πλησιεστάτῃ πρὸς αὐτοὺς γειτονείᾳ, ἔπειτα δὲ καὶ αἱ ἀνωτέρω καταλεχθεῖσαι ἐκτενεῖς κεραμογραφίαι παρέχουσιν ἱκανὰ παραδείγματα θεῶν καὶ ἄλλων ἰδανικῶν προσώπων παρισταμένων κατὰ τὰ ἄκρα τῆς παραστάσεως, ἀλλὰ μὴ μετεχόντων ἀμέσως τῆς ἀπεικονιζομένης πράξεως. Πρὸβλ. τὴν εἰρημένην παράστασιν τῆς Μηδείας, τὴν τοῦ Δαρείου, τὴν ἐν Monum. XII ἀρπαγὴν τῶν Λευκιπιδῶν, τὸν τάφον τοῦ Πατρόκλου καὶ τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς Ἀνδρομέδας. Τὸ πρᾶγμα εἶνε συνηθέστατον, ὥστε ἀπορὸν εἶνε πῶς ἠγνοήθη.

Εὐκόλον θὰ ἦτο νὰ ἐλεγχθῶσιν ὁμοίως καὶ ἄλλα τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Σβορώνου γεγραμμένων, ἀλλὰ καὶ τὰ παρόντα νομίζω πλέον ἢ ἐπαρκῆ¹.

ΑΝΔΡΕΑΣ Ν. ΣΚΙΑΣ

¹ Ἦσαν ἤδη ἔτοιμα πρὸς ἐκτύπωσιν τὰ ἀνωτέρω, ὅτε ἐδημοσιεύθη νέον ὄγκωδες τεύχος τοῦ περιοδικοῦ τοῦ κ. Σβορώνου, ἐν ᾧ διὰ μακρῶν διαλαμβάνει περὶ τοῦ ἡμετέρου πίνακος καὶ ἄλλων πολλῶν. Περὶ τῶν ἐν τῷ τεύχει τούτῳ γεγραμμένων περιττὸν εἶνε νὰ ῥηθῶσι πολλά, ἀλλὰ βραχέως τινες παρατηρήσεις φαίνονται ἀπαρτῆτοι.

² Ἀδίκως ὑπόπτουσα ἀνωτέρω (σελ. 170) ὅτι ὁ κ. Σβορώνος εἶχε λησμονήσει ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν τῷ ἀετώματι παγωναφόρου εἶνε λαὸν ἐφαρμόζον δι' ὑστέρων χαραγμάτων. Ἐκ τοῦ νέου τεύχους ἀποδεικνύεται ὅτι γινώσκει τοῦτο καλῶς, ἀπεικονίζει δὲ καὶ αὐτὸ τὸ πρόσωπον τῆς εἰρημένης μορφῆς μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ χαραγμάτων (σελ. 268 εἰκ. 6). Ἡ ἀπεικόνισις αὐτῆ θὰ εἶνε ἀληθῶς χρήσιμος διὰ τοὺς ἀναγνώστας. Ὅτε ἐγὼ ἔγραψον τὰ ἀνωτέρω, δὲν προσεδόκων ὅτι ὄχι μόνον τὸ ὅλως αὐτοσχέδιον τῆς τέχνης ἀλλ' οὐδ' αὐτὴ ἡ παρούσα κατάστασις τῆς εἰρημένης μορφῆς δὲν θὰ ἐκώλυον τὸν κ. Σβορώνον νὰ ἐξαγάγῃ αὐθεντικὰ συμπεράσματα περὶ τῆς ταυτότητος τῆς μορφῆς ταύτης ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς.

³ Τὸ ἐν σελ. 256 γεγραμμένον ὅτι μόνος ἐγὼ παραδόξως δὲν θέλω νὰ δεχθῶ τὴν γνώμην τοῦ κ. v. Fritze ὅτι ἐν τῷ ἡμετέρῳ πίνακι παρίσταται ὄρχησις, δὲν εἶνε ἀληθές, διότι καὶ πρὸ ἐμοῦ ὁ Rubensohn (Mitth. XXIII σελ. 294) ἐξέλαβε τὴν παράστασιν ὡς Prozesion, ἧτοι πρόσδον.

⁴ Ὁσαύτως δὲν εἶνε ἀληθές ὅτι ἐν Πρακτικῶς τῆς Ἀρχ. Ἐταιρ. 1897 σελ. 75 ἔγραψα Παγαλία Πετριτῆ, ὡς βεβαίως ὁ κ. Σβορώνος σελ. 241 ὑποσημ. 4, διότι ἐπ' ἐμοῦ ἐγράφη ὄχι Πετριτῆ ἀλλὰ αὐτοῦ Πετριτῆ. Ἐπομένως ἡ παρατήρησις: (γρ. Πετριτῆ) κτλ. εἶνε ἄστοχος.

ΕΡΕΤΡΙΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΕΚΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

(Πίν. 9-12).

Τὰ δύο (ἀρ. 2 καὶ 3) τῶν ἐνταῦθα δημοσιευμένων τριῶν ἀγγείων εὐρέθησαν ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς, ἃς ὁ κ. Κουρουνιώτης ἐπεχείρησε κατὰ τὸ 1898 ἐν τῇ Ἑρετρικῇ νεκροπόλει (Ἐθν. Μουσ. 12075, 12076), τὸ τρίτον ἀνεκαλύφθη ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τὸ 1889 καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ Μουσεῖον ἐν ἔτος μετὰ ταῦτα (ἀρ. 1004· πρὸς Δελτίον 1890 σ. 50, 1).

Ὁ κύριος Κουρουνιώτης μοι ἐπέτρεψε φιλοφρόνως νὰ δημοσιεύσω τὴν σειρὰν ταύτην τῶν ἀγγείων ἐν τῇ Ἀρχ. Εφημερίδι. Παρακαλῶ τοῦτον νὰ δεχθῇ τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας ἐπὶ τούτῳ.

Ἴδου ἐν πρώτοις ἡ περιγραφή τῶν ἀγγείων τούτων κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τεταγμένων.

1.—Ἀρ. 1004. Μέγας ἀμφορεύς ἔχων κωνικὸν πόδα, ὑψηλὸν λαιμὸν καὶ πῶμα. Ὁ ὦμος τοῦ ἀγγείου εἶνε κεκυρτωμένος, ἡ κοιλία ψοειδῆς, αἱ διπλαῖ λαβαὶ εἶνε τοποθετημέναι ἐπὶ τοῦ κυρτώματος τοῦ ὦμου. Ὑψ. ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τοῦ καλύμματος 0,90.

Κάλυμμα. Δύο ζῶναι κοσμημάτων ὧν ἡ μὲν σύγκειται ἐξ ἀκτινοειδῶν ἀκανθῶν ἡ δὲ ἐκ πλέγματος καλύκων καὶ ἀνθῶν λωτοῦ.

Λαιμός. Ἐπὶ τοῦ ἀκροτάτου χείλους ζητοειδὲς κόσμημα. Κατωτέρω σειρὰ πτηνῶν πρὸς τὸ αὐτὸ μέρος ἐστραμμένων.

Τὴν κυρίαν εἰκόνα τοῦ λαιμοῦ ἀποτελεῖ σκηνὴ ἐκ τῆς «κρίσεως τοῦ Πάριδος». Τῶν τριῶν θεαινῶν, ὧν ἡ πρώτη φέρεται ἐν χερσὶ σκῆπτρον καὶ στέφανον, αἱ δὲ δύο μετ' αὐτὴν στεφάνους, ἡγεῖται κηρυκιοφόρος Ἑρμῆς γενειῶν. Ὁρθίος πρὸς ταύτας ἀτενίζων ἵσταται πρὸ αὐτῶν ὁ Πάρις γενειῶν ὡσαύτως καὶ ἔχων πρὸ αὐτοῦ τὸ δόρυ. Ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου τοῦ λαιμοῦ δύο ἀντωποὶ λέοντες.

Ὤμος. Ἐπὶ τοῦ μεταξὺ τῶν δύο λαβῶν διαστήματος ὑπάρχει ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας πλευρᾶς

σειρὰ φυλλοειδῶν κοσμημάτων καὶ ὀλίγον κατωτέρω πλέγμα ἐκ διπλῶν ἀνθεμίων καὶ σπειρῶν, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας σειρᾶ πτηνῶν πρὸς τὸ αὐτὸ μέρος ἐστραμμένων.

Κοιλία. Ἐπὶ ταύτης παρίσταται ὁ γάμος τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας. Ἐπὶ ἄρματος τεθρίππου οἱ δύο σύζυγοι, ὁ Ζεὺς κρατῶν τὰ ἡνία καὶ παρ' αὐτὸν ἡ Ἥρα κεκαλυμμένη διὰ πέπλου. Οἱ ἵπποι εἶνε ἀνά δύο ἐξευγμένοι καὶ οἱ μὲν πρὸς τὸ βάθος ὑψοῦσι τὴν κεφαλὴν, ἐνῶ οἱ δύο ἄλλοι ἔχουσι ταύτην πρὸς τὰ κάτω κεκλιμένην. Ὅπισθεν τοῦ ὀχήματος ἀκολουθοῦσιν ὁ Διόνυσος κισσῷ ἐστεμμένος καὶ μετ' αὐτὸν γυνὴ ἀναμφιβόλως, ἡ Ἀφροδίτη. Παρὰ τὰ ὀπίσθια τῶν ἵππων αὐλητρίδες, καὶ μετ' αὐτὴν τρεῖς γυναῖκες ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς, πιθανώτατα αἱ Ὀραι. Πρὸ τῆς κεφαλῆς τῶν ἵππων ἡ Ἄρτεμις φέρουσα τὰς δῆδας τοῦ Ὑμεναίου. Μικρὰ Σειρὴν ἵπταται εἰς ἐνδειξὴν καλοῦ οἰωνοῦ.

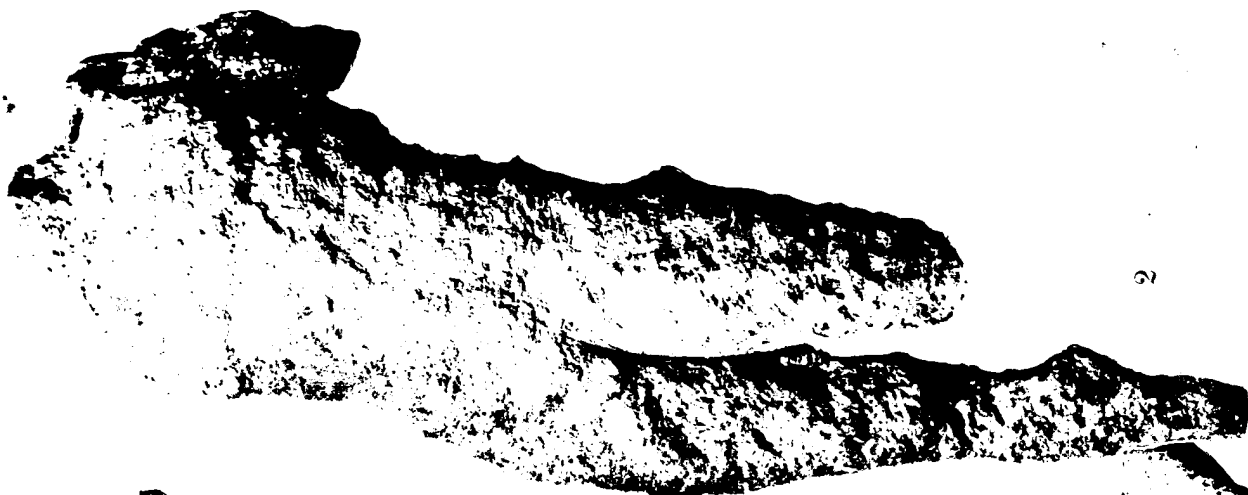
Κατωτέρω τῆς κυρίας ταύτης σκηνῆς εὐρίσκειται σειρὰ βοῶν ἐχόντων τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν. Τὸ ὀπίσθιον τῆς κοιλίας κοσμεῖ Σειρὴν ἔχουσα τὰς πτέρυγας ἀναπεπταμένας· ἐκατέρωθεν ταύτης πρὸς τὸ κατώτερον ἄκρον τῆς ἐπιφανείας ἵσταται φύλλον κισσοῦ ὄρθιον ἐπὶ τοῦ μίσχου του. Τὸ κατώτατον τῆς κοιλίας κοσμεῖται ὑπὸ ἀκτίνων περιβαλλουσῶν κύκλῳ ταύτην.

Ὁ ποὺς κοσμεῖται μόνον κατὰ τὸ πρόσθιον μέρος ὑπὸ δύο ζωνῶν (ζῶν· α') μεταξύ δύο λεόντων ἐχόντων τὰς κεφαλὰς κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν ἐστραμμένας δύο Σειρῆνες ἀντωποὶ ἐκατέρωθεν φύλλου κισσοῦ· β') πλέγμα μεταξύ δύο ἀντωπῶν κάπρων. Φύλλον κισσοῦ ὄρθιον ὡς ἀνωτέρω.

Ἐρυθρὸν χρῶμα χρησιμεύει πρὸς δήλωσιν τῶν ὀφθαλμῶν τῶν γυναικῶν, μερῶν τινῶν τῆς ἐσθῆτος, τοῦ σώματος τῶν ζῶν, καὶ λεπτομερειῶν

2

2a

2b

1a

1

2

1

5

2

3

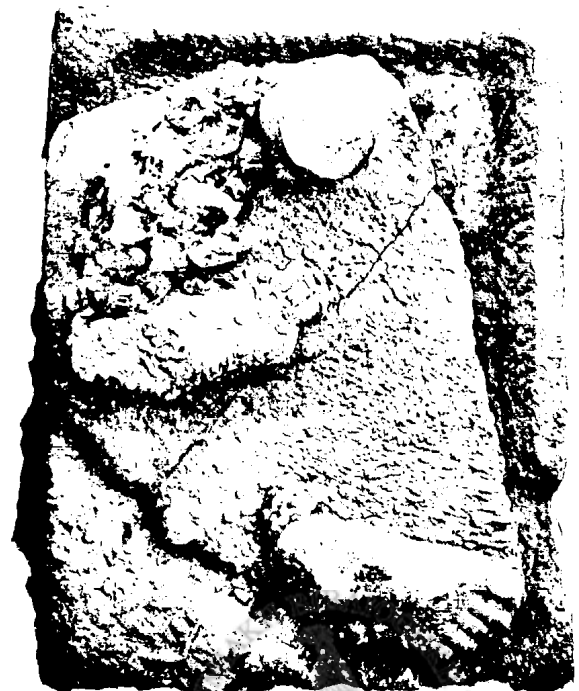

4

4a

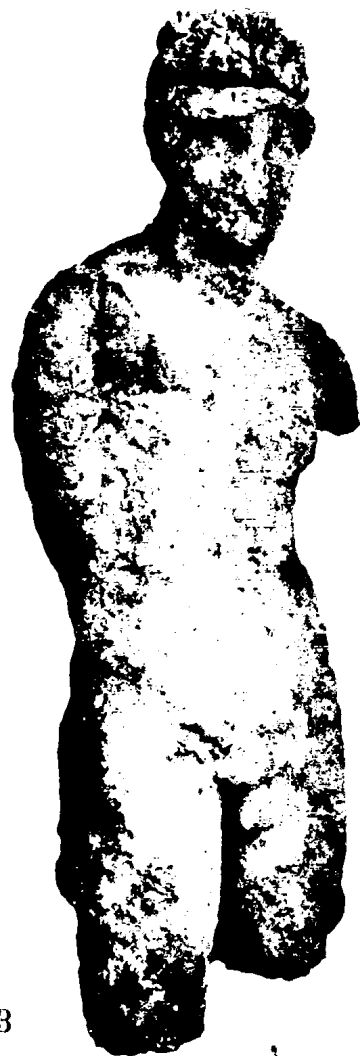
1

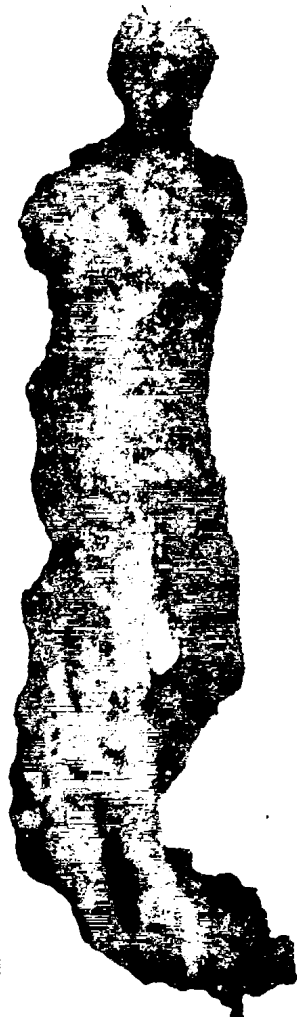
2

3

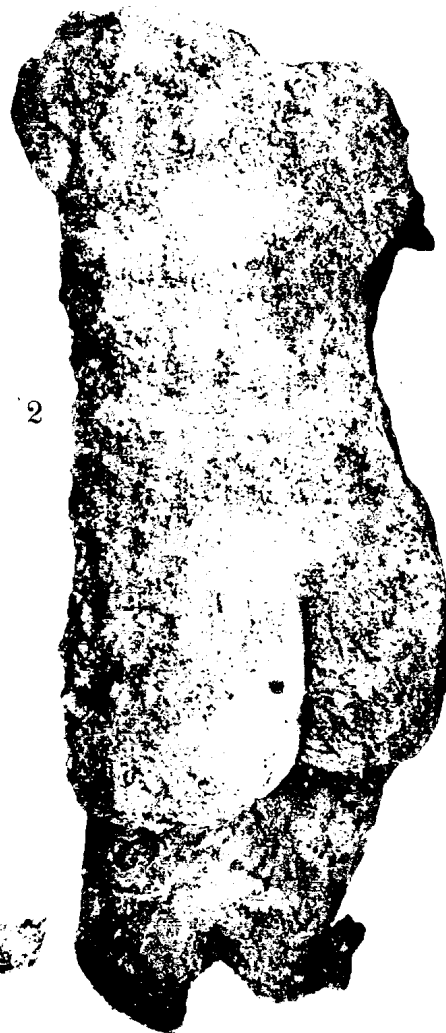

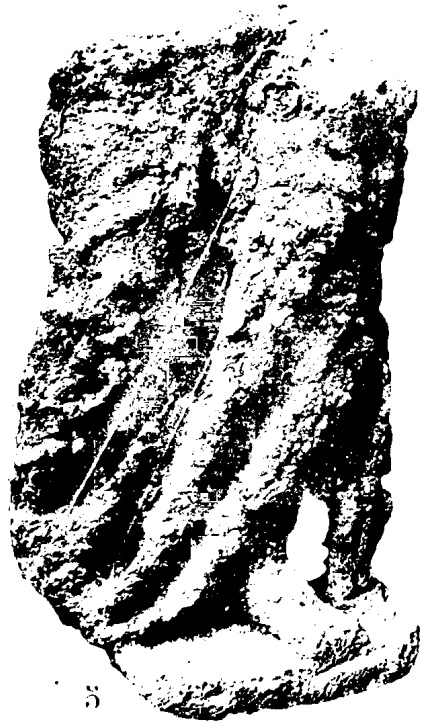
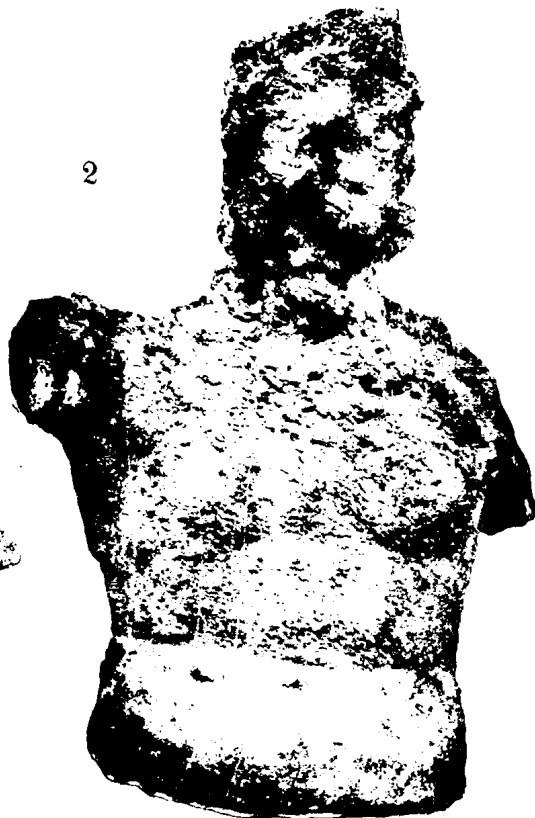
4

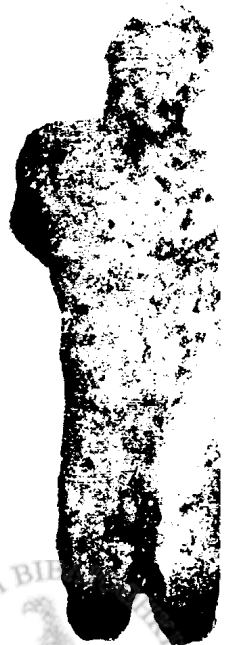
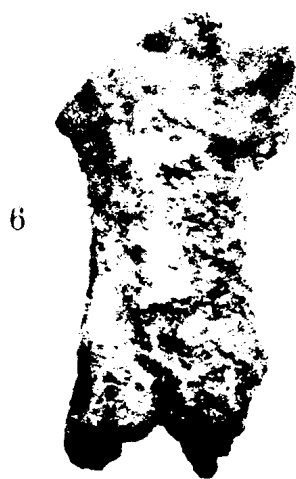
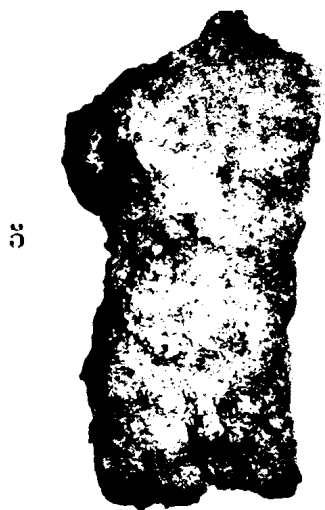
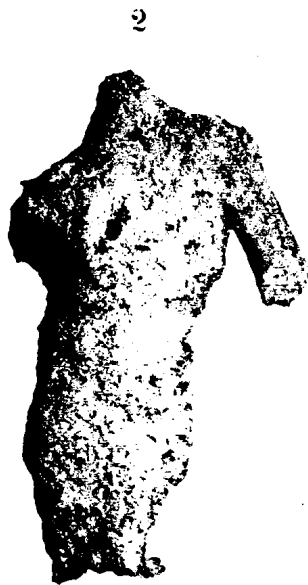
40

ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

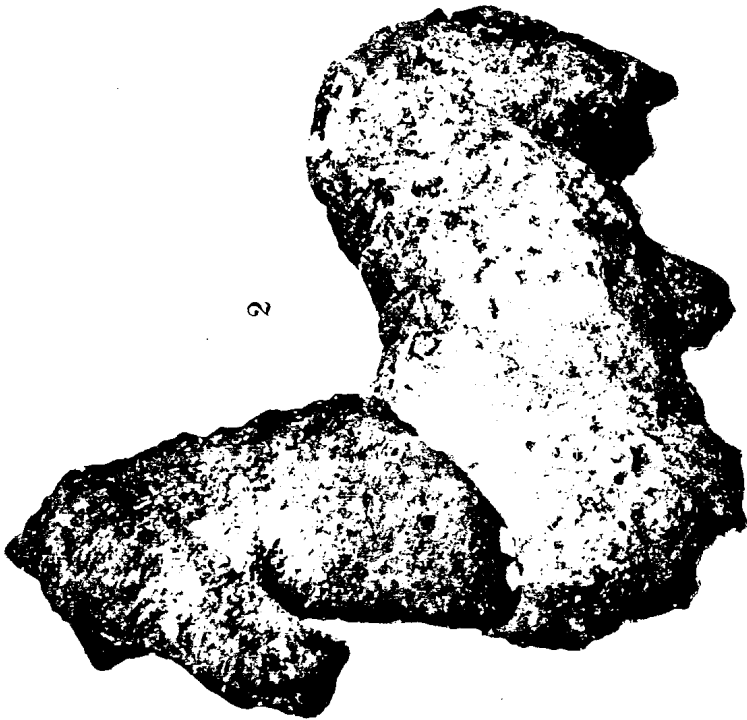

2

4

1

3